

ד.ר. א. קאַראַלניק

דאָס בוך פֿון בלעטער

צווייטער טייל

פאַרלאַג „אחיספר“

בײַ געז. „צענטראַל“

וואַרשע נאָוואַליפּקײַ 7.

Copyright by Dr. A. Coralnik & S. Sreberk NEW-YORK 1928

Printed in Poland

Druk. Sikora i Milner Nowolipki 6.

אינהאלט:

זייט

I

- 7 שעקספיר . (1)
- 14 הענריק איבסען . (2)
- 30 טאמאס הארדי . (3)
- 38 דזשעראם ק. דזשעראם . (4)
- 43 וויסענטע בלאסקא-איבאניעס . (5)
- 52 זשול ווערן . (6)

II

- 61 גערהארט הויפטמאן . (7)
- 68 רילקע (8)
- 74 ריכארד דעמעל (9)

III

- 85 יאהאן געארג העגעל . (10)
- 92 מארקס און דער מאניפעסט . (11)
- 98 פיער זשאזעף פרודאן . (12)
- 118 קראפאטקין (13)

IV

- 129 וואדימיר קאראלענקא . (14)
- 135 לעאניד אנדרייעוו . (15)
- 142 מיכאיל ארציבאשעוו . (16)
- 150 פיאדאר סאלאגוב . (17)
- 158 וואדיסלאוו ריימאנט . (18)

V

- 169 נאפאלעאן . (19)
- 177 לינקאלן (20)
- 183 טשעמבערלען (21)
- 191 ווילסאן (22)
- 207 דזשענינגס ברייען . (23)
- 215 ראבערט מעריאן לאפאלעט . (24)
- 223 סענאטאר עדווין פלעד . (25)
- 231 הערבערט אסקוויט . (26)

المجلد الثاني
الجزء الثاني
العدد الثاني

שעקספיר.

איך זע א סטאטוע, די ווענוס אין דעם וואטיקאן, וואָס שטייט אין רוים אָדער דעם פאַרנעזישן הערקולעס, וואָס שטייט אין נעאפּאָל. איך זע אַ בילד - מענטשלעכע געשטאַלטן, אויפגעפאַסט און פאַרגעשטעלט אַזוי ביי, אַזוי טיף. איך זע פאַרבן אַזוי אַריגינעל און באַצויבערנדיק צוזאַמענגעשטעלט - און איך פריי זיך. וואָס איז מיר דער חילוק, ווער דער קינסטלער איז, וואָס איז מיר די נפּקא-מינה, צי האָט ער געטראָגן דעם נאָמען אָדער אַן אַנדערן, אין אַ וואָסער צייט ער האָט געלעבט, וואָס האָט מיט אים פאַסירט. מאַכט עס מיך רייכער, טיפּער, פאַרשטיי איך בעסער דאָס קונסטווערק? ווי אַ באַרג, ווי אַ בלאָק פון מירמלשטיין, ווי אַ בוים שטייט דאָס קונסטווערק אליין, איינזאַם, ווי אַלצדינג אין דער וועלט, ווי יעדעס באַשעפעניש. דעם טיפּסטן סוד טראָגט עס אין זיך אליין. און נאָר פון מענטש צו מענטש, פון גשמה צו גשמה קען מען עס פילן. וואָרים דער העכסטער וועג פון קומען צו קונסט איז דאָס דערפילן זי. ווי דער העכסטער און איינציקער וועג צום לעבעדיקן מענטשן, צו יעדן „ניכט-איך“. נאָר לעבן דעם גרויסן און שמאַלן וועג זענען פאַראַן ברייטערע, קלענערע וועגן און סטעזשקעס, דורך וועלכע מיר קומען צו קונסט. און איינער פון זיי - דאָס פאַרשטיין פון די אויסערע סיבות, וואָס האָבן באַגלייט דעם שאַפנספּראָצעס פון דעם דיכטער, דעם קאַלאָריט פון זיין צייט, די אויסערע געשיכטע פון זיין סביבה. אָפט מוז מען די קלענערע, ברייטערע וועגן דורכוואַנדערן, איידער מען קומט צום סוד פון דעם איינציקן וועג...

שעקספיר, דער רייכסטער און ברייטסטער דיכטער פון אלע צייטן, שטייט אייגנטלעך אויסער יעדער סביבה. איז האַמלעט אַדער אַטעלאַ אַדער קארדעליאַ אַדער קאליבאן — זענען אלע גרויסע, איי-ביק-מענטשלעכע, נשמה-סימבאלן אָפהענגיק פון אַ צייט אַדער פון אַ באַשטימטן פּלאַץ? לעגענדן, וואָס זענען די עטער אליין, גריין-גרוי, ווי דער מענטש, און יונג, ווי ער. זיי זענען נישט געבונדן אין אַ צייט. היינט אַזוי פריש און הייס, ווי פאַר דריי הונדערט יאָר און מאָרגן מן-הסתם ווייטער יונג און פריש, ווי היינט. ווי אלע גרויסע פּראָבלעמען און דערשיינונגען פון דעם יסודותדיקן מענטשלעכן לעבן. ליבע, האָס, קנאה, שנאה, קלוגהייט און נאַרישקייט, אינטעלעקט און געפיל. אַז איר לעזט די גרויסע אַלט-גריכישע דראַמאַטיקער — עסכיל, סאָפּאָקל, עווריפיד—מוזט איר, נישט ווילנדיק, תמיד געדענקען אָן דער צייט, אין וועלכער זיי זענען באַשאַפן געוואָרן, ווייל זיי זענען געגרינדעט אויף אַ געוויסן קרייז פון אידעען און לעבנס-באַ-גריפן וואָס זענען אונז פּרעמד. פּרעמדע אמונות, ווייטע פאַרשטע-לונגען איבער דעם לעבן. אַפילו די אַגעמיינ-מענטשלעכסטע פון די אַנטיקן-דראַמען — די „אַנטיגאָנע“ — איז אויך צונויפגעבונדן מיט אַ באַשטימטער אַלט-רעליגיעזער אידעע.

ביי שעקספירן איז נישטאָ קיין איין אידעע, ס'איז אַ ים, ס'איז דאָס לעבן אליין מיט אלע זיינע ווידערשפּרוכן, מיט אלע זיינע יאָ און ניין, מיט זיין קינדישן לאַכן און אַלט-קלוגן שמייכל. אַלע-דינג געפינט מען דאָרט. ס'איז אַ ים. און האָט אַ ים אַ היסטאָריע? שעקספירס לעבן מיט זיין גאַנצער רעטענישדיקייט איז שוין אליין אַ סימבאָל, אַ מין שליסל צו שעקספירס קונסט. ווער איז ער געווען? וואָס ווייסן מיר פון אים, דעם נשמה-רייכסטן פון אלע מענטשן? מיר ווייסן כמעט גאַרנישט. און דאָס ביסעלע, וואָס איז אונז איבערגעגעבן געוואָרן, פאַסט אַזוי ווייניק מיט דעם שעקספיר, וואָס מיר קענען. אָן אומגעבידעטער, אַ געוויינלעכער שוישפילער, אַ געלט-ליבהאַבער, כמעט אַ קמצן, שוין אין די מיטעלערע יאָרן צוריקגעצויגן זיך פון דעם „געשעפט“, געקויפט זיך אַ נחלה אין זיין שטעטל, געוואָרן אַ קליין באַלעבעסל, געלאָדן זיך מיט אַ שכן איבער אַ פּאָר שילינגס, איבערגעלאָזט אַ חוצפהדיקע, כמעט עס-הארצדיקע צוואה — דאָס איז וויליאַם שעקספיר דער מענטש, דאָס ווייסן מיר פון אים. איז דען אַ וואונדער, אַז אַ סך מענטשן זענען

מסופק, צי איז טאקע אָט דער וויליאַם שעקספיר אונזער שעקספיר, דער דיכטער פאַר דער גאַנצער וועלט און פאַר אַלע צייטן, דער גרויסער דיאַלעקטיקער פון דער מענטשן-נשמה? איז דען אַ חידוש, וואָס געלערנטע חוקרים זוכן נאָך דעם „ריכטיקן“ שעקספיר, טרעפן אויף דעם אַדער אויף יענעם פון זיינע בני-דור, אויף פראַנסיס בעקאן, דעם פילאָזאָף, אויף לאָרד רוטלאַנד, אויף אַנטאָני בעקאן און נאָך אַנדערע?

שעקספיר איז אַ רעטעניש, זיין שאַפֿן איז אַ רעטעניש. דורכ-דרינגען ביז זיין טיפן סוד וועלן מיר קיינמאָל נישט קענען. מיר קענען אים נאָר אונז פאַרשטעלן, מער צי ווייניקער, אין שפיגל פון זיין טויט.

ס'איז געווען די שטאַרקסטע און אינטערעסאַנטסטע צייט פון דעם ענגלישן לעבן—דער ענגלישער רענעסאַנס. דער איז אַהינצו גע-קומען שפּעטער, ווי קיין דרום-אייראָפּע. דאָס פופצטע און זעכצטע יאָרהונדערט איז פאַר אייראָפּע געווען דער גרויסער פּרילינג. ער האָט זיך אָנגעהייבן אין איטאַליע, אַריבערגעוואָרפן זיך קיין פראַנק-רייך, קיין שפּאַניע — ביז ער איז געקומען קיין ענגלאַנד. אין איטלעכן לאַנד האָט ער אָנגענומען אַנדערע פאַרמען. אין איטאַליע האָט דער מיט זיך געבראַכט דעם אויפשוואונג פון בילדערקונסט, מא-דעריי, סקולפּטור און וויסנשאַפט. אין ענגלאַנד האָט דער אָנגענומען אַ רעליגיעז-פּאָליטישע פאַרם.

אין איטאַליע איז דאָס געווען אַ „רענעסאַנס“, ד. ה. אַ ווידער-געבוירן ווערן, אַ תּחיית-המתים פון אַן אַלטער, פאַרגראָבענער, אָפּגע-שטאַרבענער קולטור. אין ענגלאַנד איז דאָס געווען אַ „רעפּאַראַציע“, אַן אומגעשטאַלטונג, אַן אומגיסונג פון די לעבנספאַרמען, וואָס זענען ביז אַהינצו געווען. דער ענגלענדער איז בטבע נישט קיין צעשטערער. ער האָט פיינט פלעצלעכע ענדערונגען. ווי די ענגלישע ליכט-עפעקטן זענען נישט שאַרף, האָבן נישט קיין פלעצלעכע איבערגענג, נאָר באַ-האַלטן אַפילו אין ליכט אַ ביסל פון טונקל, און דאָס טונקל זאָל נישט זיין פּעך-שוואַרץ, אַזוי איז דער ענגלישער טעמפּעראַמענט, די ענגלישע קולטור בכלל. אַ פּאָלק פון מערקווירדיקע היפּוכים, — מיט דער שטאַרקסטער פאַנטאַזיע און פאַרחומסקייט, מיט דעם שטאַרקסטן ליריזם און מיט אַזאָ געזונטן, פאַרביסענעם, טרוקן-פראַקטישן זין. אַ פּאָלק אָן אַ טיפן אינטעלעקט, אָבער מיט געוואלדיק שטאַרקע אינ-

סטינקטן. דערפאר איז זייער בילאזאפיע אַרעם, אָבער זייער פאָעזיע
אַזוי רייך און אמתה...

די צייט פון שעקספירן, די צייט פון קעניגין עליוזאבעט, ווי
מען רופט אָן געוויינלעך די שעקספיר-עפאָכע, דאָס זעכצעטע יאָר-
הונדערט, איז געווען אַן איבערגאַנג-צייט. דעמאָלט האָט זיך איינגע-
לעך געענדיקט דער גרויסער פראָצעס פון דער נאַציאָנאַלער אַסימילי-
אַציע, דאָס צוואַנעוואַקסן פון די דריי גרונט-עלעמענטן אין ענגלישן
פאָלק — דעם קעלטישן, דעם גערמאַנישן (דעם סאַקסאַנישן) און דעם
פראַנצויזיש-נאָרמאַנישן. דריי קולטורן, דריי פסיכישע ראַסן. עס האָט
געווערט לאַנג — אַ סך הונדערטער יאָרן ביז די דריי פלאַסטן האָבן
זיך אויף שטענדיק פאַרהעפט און געביידעט איין פונדאַמענט. אַ
פאָר הונדערט יאָר פאַר דער עליוזאבעטישער צייט, אין דעם
פערצעטן יאָרהונדערט האָט דער געביידעטער, דער רייכער קלאַס אין ענג-
לאַנד גערעדט פראַנצויזיש און געשריבן לאַטייניש. דער גרויסער
מיטל-אַלטערלעכער דיכטער פון ענגלאַנד, טשאָסער, זאָגט אין איינעם
פון זיינע סאַנעטן איבער אַ דאַמע: „זי האָט גערעדט פראַנצויזיש, ווי
מען האָט עס געלערנט אין די שולן פון סטראַטפאָרד, דאָס פאַריזער אָבער
האַט זי נישט פאַרשטאַנען.“ די פראַנצויזישע קולטור אין פראַנקרייך
און די פראַנצויזישע קולטור אין ענגלאַנד האָבן קיין שום שייכות
נישט געהאַט, זענען געגאַנגען אין פאַרשידענע וועגן. אָבער דער
פראַנצויזישער אַריסטאָקראַטישער איינפלוס האָט אַ לאַנגע צייט אויפגע-
האַלטן און פאַרהאַמפערט דאָס אויסשפרייטן זיך פון דער אייגן-ענגלי-
שער אינדיווידועלע מיט אַלע אירע חסרונות און מעלות. מיט
טשאָסער און זיינע „קענטעבריי לידער“ האָט זיך אָנגעהייבן די אייגענע
ענגלישע קונסט. טשאָסער איז געווען, ווי אַן ענגלישער דיכטער פון
17-טן יאָרהונדערט האָט אים אָנגערופן, „דער טאַג-ברענגער“. ער שטייט
ביים זונאוויפגאַנג פון דער ענגלישער קולטור. און זי איז געוואַקסן
און ברייטער, קרעפטיקער געוואָרן. ענגלאַנד, אַלס פאָליטישער אָרגאַניזם,
האַט באַקומען אַלץ מער כוח, איז געוואָרן רייכער, און דער אינדי-
ווידועלער ענגלענדער האָט געווען רחבת-ידיים, ברייטקייט, גביריש-
קייט, לעבנספּאָסט. דער ענגלענדער פון דעם מיטלעלטער, ווי דער
מיטלעלטערלעכער אייראָפּעער בכלל, איז געווען אַדער הער, דער
פּעאַדאַלער באַראָן, אַדער „סעדריק דער קנעכט“ מיט דער קינג-אָק
אויפן האַלדז, ווי קאַרליי האָט עס אַמאָל מיט ביטערער און גלייכענדיקער

סאטירע באשריבן. צווישן די קלאסן איז געווען א תהום. די פאליטישע
קערפערשאפט האט זיך נאך נישט אנטוויקלט צו א נאציאנאל-קולטור-
רעלער. די היסטארישע אנטוויקלונג פון ענגלאנד האט מיט זיך גע-
בראכט פריער, ווי אין דעם איבעריקן אייראפע א צוואמענשטויס פון
די קלאסן, א באפריינג פון דעם אינדיוידואום. בשעת אין פראנק-
רייך און אין דעם איבעריקן אייראפע, — א חוץ איטאליע —
האט געהערשט דער שטארקער פעאדאליזם, האט אין ענגלאנד שוין
אנגעהייבן צו שפילן די גרויסע ראָלע דער מיטעלערער קלאַס, די
בורזשאזיע, דער קליינאָדל („דזשענטראַן“), האט זיך אנגעהייבן אן
ענדערונג אין דער סאציאלער סטרוקטור. ראָמאַנען און גערמאַנען און
קעלטן, אַדעליקע און בירגערלעכע — אַלע אינאיינעם האָבן געבילד-
דעט איין גאַנצן, זעלבסטבאַווסטן נאַציאָנאַלן אָרגאַניזם. ענגלאַנד
איז דעמאָלט אַריינגעטראָטן אין דער ערשטער צייט פון איר וועלט-
הערשאַפט. אין 1588 האָט פיליפ דער קאַטאָלישער, פון אראגאן און
קאסטיליע, דער בלוטיקער קעניג פון שפּאַניע, געוואָלט גובר זיין
ענגלאַנד, גובר זיין דעם פראַטעסטאַנטישן געדאַנק אין דער קריסט-
לעכער וועלט. ענגלאַנד איז דעמאָלט געשטאַנען אויף דער וואַגשאַל.
אַלע שאַנסן זענען געווען פאַר שפּאַניע און קעגן ענגלאַנד. שפּאַניע
איז געווען גרעסער, רייכער, האָט געהאַט דעם גרעסטן פּלאַט. ענג-
לאַנד איז ניצול געוואָרן דורך אַ שטורעם אויף דעם ים, פּמעט אָן
אייגענע כוחות. עס קלינגט, ווי אַ לעגענדע, דאָס האָט אָבער באַ-
שטימט דאָס גאַנצע ווייטערע לעבן פון דער ענגלישער נאַציע. אַ
שטאַרקייט, אַ גוואַלדיקער מוט איז געקומען איבער דעם ענגלאַנדער,
אַ לוסט צו אַוואַנטורעס, צו געוואַנטע רייזן, צו פרעמדע לענדער,
שפּראַכן, קולטורן. אין דער גאַנצער וועלט האָט מען דעמאָלט געזען
ענגלישע סוחרים, ענגלישע רייזנדער, ענגלישע שיפער: אין ווענעדיק
און אין מאַדריד, אין פאַריז און אין קעלן, אין מאַסקווע ביי איוואן
דעם שרעקלעכן און אין די ווייטע סטעפן פון פּערסיע. און די ענג-
לאַנדער סער וואָלטער ראָדעי און פרענסיס דרעיק האָבן זיך אויך אין
דער נייער וועלט געלאָזט. אַלע האָבן זיי מיטגעבראַכט אַהיים, קיין
לאַנדאָן, נייע מנהגים, נייע מאָדעס, נייע ווערטער און — געלט, געלט.
אין דער גאַנצער וועלטגעשיכטע איז פּמעט נישטאָ אַזא צייט, וואָס
זאָל זיין אַזוי שטאַרק, רייך און פּריילעך, ווי דער קורצער פּעריאָד
צווישן דער ענגלישער רעפּאַרמאַציע און דער ענגלישער רעוואָלוציע,
אַדער גענויער געזאָגט — צווישן דער עליזאַבעטינישער און דער

קראָמוועלישער צייט. אין איטאליע האָט דער קאָטאָליציזם אָפּט געהינדערט די פרייע אַנטוויקלונג פון דעם מענטשן. אין ענגלאַנד האָט אין דער שעקספיר-צייט די רעליגיע קיין ראָלע נישט גע- שפילט. דער קאָטאָליציזם איז באַזיגט געוואָרן, אָבער דער פּוּרי- טאַניזם - ענגלאַנדס גרעסטער אומגליק - האָט נישט באַקומען די שליטה איבער ענגלאַנד. מען איז אין לאַנדאָן נאָך געווען פריי אין יענער צייט און דערפאַר איז דער אידעאַל פון יענער צייט געווען - נישט דער קריסטלעכער, דער מאָראַליש-אַסקעטישער מענטש, נאָר דער פריי און אַלזייטיק אַנטוויקלטער, נאַטירלעכער מענטש, דער „אדם השלום“. דער בעסטער - פאַר שעקספירישער - דיכטער פון דער צייט, ע ד מ ו נ ד ס פ ע נ ס ע ר, האט אין זיין שיינער אַלגעמאַרישער פאַעמע „פערי קווין“ (די פייען-קעניגין) אויסגעמאַלט דעם אידעאַלן טיפּ פון דעם צייט-מענטש. סער גלעד, דער באַליבטער אַלט-ענגלישער לע- גענדן-העלד, פאַרלירט זיין קריסטלעכע קליינקייט, ווערט „דושענטל“, איידל, גוט, „נוה על הבריות“, צוגלייך אָבער אַ מענטש, נישט קיין שאָטן פון אַ אידעע.

פון איין זייט ספּענסער מיט זיין דערע פון „דושענטלעס“, פון דער אַנדערער זייט אָבער קריסטאָף מאַרלאָ, דער געניאלער וואַגאַבונד, דער אמתער רענעסאַנס-מענטש אויפן ענגלישן באַדן, ליידיג-שאַפטלעך-ווייז איז זיין באַגערן און גרענצלאָז אין זיין ווילן. אַ לייקענער פון אַלע טראַדיציעס, פול דעבנסאָסט, פול מיט אַ שטאַר- קער הידזשיקער מעלאָדיע, אַ ווילנסמענטש, אַ תאוה-מענטש, אַ מענטש פון שטאַרקע עפעקטן, פון רייכע פאַרבן, גלייך ווי ער וואָלט גע- שטאַנען אין אַ הייסן זומערטאָג אין דער גליענדיקער זון צו מיטאַנצייט און וואָלט געווען פאַרשיפורט פון דער זון.

עס איז געווען ענגלאַנדס הייסע מיטאַג-שעה, און דאָס בלוט פון יענע מענטשן איז געווען הייס און רויט. קונסט לעשט ליידיג-שאַפטן, אָבער שכל רעגולירט זיי. ענגלאַנד האָט נישט געהאַט דעמאָלט קיין קינסטלערישן טעמפּעראַמענט, אָבער אַ פראַקטישן שכל, אַ שטאַרקן ניכטערן פאַרשטאַנד.

לאָרד ביקאָן איז געווען ענגלאַנדס מוח; ספּענסער, מאַרלאָ, ביקאָן - איך רוף אָן נאָר דריי רעפּרעזענטאַטיווע, סימבאָלישע נעמען - דאָס זענען געווען די דריי עלעמענטן פון שעקספירס שאַפן. אַדער, בעסער געזאָגט, די דריי וועגן, אויף וועלכע שעקספירס דור איז צו-

געטרעטן צו זיין גרויסן טורעם. און אויך מיר קענען ברייטער אויפ-
פאסן, ווען מיר קומען צו אים צו פון היסטארישן וועג.
איך ווייס נישט, צי פארשטייען מיר אים דעמאָרט בעסער.
עמערסאָן האָט ריכטיק געזאָגט: „די געשיכטע, וועלכע שעקספיר מאַלט,
איז געווען אין דער ווירקלעכקייט אַרעמער, איידער ער האָט זי גע-
זען.“ די ווירקלעכע עליזאַבעט אָדער דזשיימס אָדער קוואַיס זענען
געווען געמאָלטע שטעקלעך פאַר דעם מכשף.
די צייט פון שעקספיר דערקלערט אונז נישט די נשמה פון
שעקספיר. אָבער דער שפיגל, וואָס שעקספיר האָט אונז געדאָזט, האָט
זיין צייט געמאַכט רייך און פּרעכטיק און גראַנדיאָז. די גרעסטע
דאָנקבאַרקייט פון אַ מענטש צו זיין דור — מאַכן נישט נאָר זיך,
נאָר זיין גאַנצע צייט פאַר אַ שיינער, אייביק-יונגער לעגענדע.

הענריק איבסען.

1

„דער גרעסטער אמת פון דער זאך איז: די היינטיקע אייראָ-פּעישע ליטעראַטור און מוזיק בילדן אַ ביכל פאַר זיך אַליין, וואָס האָט פאַר אונדז אַ גרעסערע באַדייטונג, ווי די אַלטע העברעישע ביכל... איך גלויב, אַז איבסען האָט באוויזן דאָס רעכט פון דער דראַמע אויף דעם ראַנג פון הייליקע שריפטן – און זיין אייגן רעכט אויף איינעם פון די גרויסע נביאים פון דער מאָדערנער ביכל.“
עס זענען ווערטער, וואָס קלינגען, ווי שווערע זילבערגלאַקן – ווערטער, ווי אויף שילערס „גלאַק“: „וויוואָס וואָקאָ, מאָרטוואָס פלאַנגאָ“ – די לעבעדיקע רוף איך, די טויטע באַוויין איך.

בערנאַרד שאָו – נישט קיין קלענערער ענטוויאָסט – האָט זיי געזאָגט אין זיין „קווינטעסענץ פון איבסעניזם“ מיט 50 יאָר צוריק. און פינף און דרייסיק יאָר שפּעטער – אין 1913 – האָט ער זיי געלאָזט שטיין, די ווערטער פון זיין יונגן ענטוויאָזם, זיין קולטור און אי-דעאַל-שטורמען.

פופצן יאָר – די טראַגישסטע יאָרן פון דער מאָדערנער גע-שיכטע – זענען פאַרגאַנגען. אַנדערע זאָרגן האָבן פאַרוואַלקנט די מענטשן-שטערנס. אַנדערע שטורעמס – און אויך אַנדערע אידעען. און אין די פופצן יאָר האָט מען פאַרגעסן אָן איבסענען – ווי מען האָט פאַרגעסן אָן אַ סך אַנדערע זאַכן.

מען האָט זיך דערמאָנט אָן אים – אַזוי צו זאָגן. – קאַלענדאַריש, צו הונדערט יאָר זינט ער איז געבוירן געוואָרן – אין זיין קליינער

שטאַט, סקיען נאָרוועגען, זיין פאָטערלאַנד. גאַנץ סקאַנדינאַווע איז יום-טובדיק געשטימט. געווען אַ שטאַטס-יוביליי. אַ פאָלקס-יום-טוב, אַ רעגירונגס-צערעמאָניע. אַסלאָ, - אָדער ווי עס האָט אין איבסענס צייטן געהייסן - קריסטיאַנאַ, - שיין אידומינירט, רעדעס ווערן געהאַלטן, - פראָפעסאָרן אין שוואַרצע טאלאַכן זאָגן שבחים, דעלע-גאַציעס קומען פון אַלע לענדער, אפילו פון אַמעריקע, פון דעם לאַנד, וווּ - ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן איבסענען - „די מענטשן זענען נישט גוט“. גוטע מענטשן קומען. פיינע מענטשן, מענטשן, וואָס דינען געטריי דעם שטאַט און די פארשידענע געזעלשאַפטן - פון קאָפיטאַל און פון אידעאָל, - עס איז דאָך דאָס אייגענע, - מיט איין וואָרט, „די זיילן פון דער געזעלשאַפט“. און זיי רעדן אַלע, און זיי לויבן אלע דעם, וואָס האָט פון זיי אַלע חיוק געמאַכט ביים לעבן, זייער ערגסטן שונא - הענריק איבסען. די געזעלשאַפט האָט גענומען נקמה אָן איר קעגנער - זי האָט אַריינגעשטעלט זיין ארון אין אַ פאַנטעאַן. אַזוי איז שוין דער מנהג פון די, וואָס קאָנען זיך נישט ווערן. מען שניידט אים די האָר, שמשונען - און מען מאַכט אים אַזוי שוואַך ווי מעגלעך. און דערנאָך ברענט מען אים אויס די אויגן - פדי ער זאָל נישט זען מער, ווי די אַנדערע, פדי ער זאָל ווערן פונקט אַזוי בלינד, ווי אַלע. דער היסטאָרישער פראָצעס איז אַזוי: קומט צווישן בלינדע אָן איין-אויגיקער - שטורמען זיי אַנטקעגן אים, שלאָגן אים מיט זייערע שטעקנס - און דווקא אין זיין זעענדיקן אויג. און ווען זיי פילן, אַז ער איז שוין אויך בלינד - דעמאָלט קרוינען זיי אים פאַר דעם קעניג: ער איז דאָך אַ יחסן - ער האָט דאָך אַ מאָל געזען. און רעדט מען אויפן מאַרק, אין דער גאַס פון „נביאים“ - וואָס פאַר נביאים עס זאָלן נישט זיין - ווייסט, אַז מען האָט זיי פאַר-געסן. און ליגט מען צעשפרייט אויף זייערע קברים - הייסט עס, אַז זיי, די נביאים, זענען ווידעראַמאָל געשטאָרבן - אָן „השארית הנפש“.

איז איבסען שוין אויך אַזוי טויט? נאָך אַ פאַר יאָר, נאָך אַ קורצן שפּאַן - פאַרגעסן און פאַרשוונדן?

איך האָב מורא, אַז עס איז אַזוי. קיינער קעמפט נישט מער אַנטקעגן אים, קיינער האָט אים נישט מער פיינט. איז עס דערפאַר, וואָס ער זאָגט שוין נישט קיינעם גאָרנישט?

מיט צוואנציק-דרייסיק יאָר צוריק: אַ לעבעדיקע קראַפט. דע-מאָלט איז עס נאָך מעגלעך געווען, אַז אַן איבסען-פאַרשטעלונג זאָל

זיין א „שלאַכטפעלד“—מאָראַליסטן קריצן מיט די ציין, יונגע, מוטיקע מענטשן ווערן באַגייסטערט. טוגענד-פאַרקערפערונגען.—עס מאַכט נישט אויס, צי זיי טראָגן פראַקן אָדער אַרבעטער-בלוזעס,—קרימען די נעז: אַזויגעווענע רעוואָלוציאָנערן ווערן נאָך רויטער און פאַרפלאַמטער. נאָר! אַ סימבאָל פון פרויען-עמאַנציפאַציע. העדאָ גאַבלער — אַ סימבאָל פון, — איך ווייס אַליין נישט וואָס, — לאַמיר זאָגן, פון דער פרוי, וואָס וויל „מאַכט“ און די „פּרוי פון ים“, די זיסע, פיינע עלידאָ—דער סימבאָל פון דער פרוי, וואָס גאַרט נאָך פרייהייט, נאָך זעלבסטבאַשטימונג א. אַז. וו.

אין יערער דראַמע — אַ פראַבלעם. און פאַר יעדן פראַבלעם האָט מען געקעמפט, אויסגעקעמפט. אַזוי ווייט — אַז דאָס גאַנצע פראַבלעם ווייזט זיך אונז אויס נישט בלויז פאַרעלטערט, נאָר גאָר-נישט פאַראַן. עמאַנציפאַציע פון פרויען? פונקט ווי מען זאָל רעדן וועגן „פרייהייט פון גלויבן“, מהיכי-תיתי — גלויבט איך אין וואָס איר ווילט, וועמען אַרט עס? די פראַגע איז נאָר: גלויבט איר דען בכלל איצט, ווען איר האָט די פרייהייט? עמאַנציפאַציע? עס איז שוין נישט נאָר נישט מער קיין פראַבלעם, עס איז אַ פאַקט, וואָס האָט אין זיך אַ ניי פראַבלעם. עמאַנציפאַציע? אָבער וואָס זאָל די פרוי טאָן מיט איר עמאַנציפאַציע און מיט איר פרייהייט, איר ווילן און איר זעלבסטבאַשטימונג? און פאַרוואָס די פרוי אַליין? וואָס טוען מענער, וואָס טוט דער מענטש בכלל מיט זיין פרייהייט?

מען רעדט פון איבסענס „טעכניק“, פון זיין נייער דראַמאַטישער פאַרם. איז ווידעראַמאָל פּרעגט דער היינטיקער מענטש: איז דאָס ניי? איז דאָס די פאַרם, וואָס מיר זוכן? די פאַרם, וואָס זאָל קאַנען אַרייננעמען אין זיך די גאַנצע אַטאָמישע ווירקלעכקייט, אויפלייזן — און אויסלייזן — די ווידערשפּרוכן, שאַפן די אילזויע פון עפעס אַ מין איינהייט אין דער צעריסענער וועלט.

פראַגעס אויף פראַגעס — און דווקא ביי די, צו וועמען הענריק איבסען האָט גערעדט, די, וואָס ער האָט געמיינט, וואָס ער האָט אין זיך געהאַט. די פראַפּעסאָרן און די צעפרידענע, די פאַרגליווערטע און די שטיין געבליבענע „פייערן“ אים. פער גינט ווערט געקרוינט פון די „טראַלס“, די קאַרליקעס אין די בערג און ער איז צעפרידן? און ער לויפט נישט אַוועק אַ דערשראָקענער, אַ פאַרצווייפלטער? יאָ? ניי? איך ווייס נישט.

און דאָ איז אפשר דער גרונט-אונטערשיד צווישן די אלטע נביאים און די מאָדערנע, וווּ בערנארד שאו וויל אַריינשטעלן איב-סענען. די אלטע זענען אַנטלאָפן, די נייע בלייבן. די אלטע האָבן אָפּגעזאָגט זייערס—און נישט דערוואָגט. און ווייל נישט אויסגעשעפט—זיך באַהאַלטן, און קיינער ווייסט נישט וווּ זייער קבר איז. זייער קבר — פון דעם גייסט, פון דעם קוואַל, נענטער צו אונז? עס קאָן זיין. אָפּער ווייל נענטער — אויך קלענער. נענטער די האַריוואָנטן — און די פערספעקטיווע פעלט.

וואָס איז עס, וואָס מאַכט מענטשן גרויס? נישט דאָס, וואָס זיי טוען — נאָר דאָס, וואָס זיי האָבן געוואָלט. דאָס נישט דערוואָרגטע, דאָס בלויו פאַרטראַכטע, דער רמז. און דערמיט איז אַ קינסטלער — דער אמתער, דער באַשאַנקענער — אַזוי ווערטפול, וואָס ער וויל מער, ווי ער קאָן. און ווייל זיין קאָנען איז אַזוי טורעם-הויך איבער דעם, וואָס מיר, אַנדערע, רופן אָן קאָנען — ווערט זייער וועקן אַ ווייטער באַרגשפיץ — שניי אויף די אַלפן. אַ סכנה צו אים צוקומען, אָבער אַן אייביקע בענקשאַפט.

דער קינסטלער איז אויפריכטיק, און דערפאַר איז ער אָן אַ סיסטעם אין דענקען, ווי אין לעבן. און ניצשע האָט באַוווּן זיין קינסטלערשאַפט, ווען ער האָט געזאָגט: „דער ווילן צום סיסטעם איז אַ סימן פון נישט אויפריכטיקייט און דענקען.“ און אַ סיסטעם אין לעבן — צי דאָס איז מאַראַל אָדער סאָציאלע פאַרם — איז אויך אומאויפריכטיקייט. און וואָס איז אויפריכטיקייט? מוט, נישט מורא האָבן פאַר קאָנסעקווענצן, נישט שרעקן זיך פאַר תהומען און פאַר ליידן און פאַר יאוש. ריכטיקער — די לייקענונג פון דעם יאוש. נאָר דער קען זיך מתיאש זיין, וואָס גלויבט אין עפעס אַ פאַרטיקייט. דער מוטיקער ווייסט, אַז אילוזיע איז ווירקלעכקייט און ווירקלעכקייט איז אילוזיע, אַז האָפּן און זיין איז דאָס אייגענע — מען דאַרף נאָר נישט שטעלן קיין גרענעצן.

אַנדערש: מען דאַרף נישט האָבן קיין אידעאלן. מען האָט עס שוין געזאָגט — בערנארד שאו און געאָרג בראַנ-דעס און די אומצייליקע איבסען-קריטיקער: איבסענס גרויסער, עפאָכע-מאַכנדיקער פאַרדינסט איז זיין קאַמף אַקעגן די אידעאָלן. דראַמע נאָך דראַמע — איינאיינציקער קאַמפּפּראָנט. וואָס זענען גע-ווען די אידעאלן פון זיין צייט, פון זיין סביבה, פון דער קולטור.

וואָס האָט אים אויפגעצויגן? ער איז אַ נאָרוועגער — און אַ זון פון אַ דייטשער מוטער. אָן עכטער „צפון-מענטש“, אַ „גערמאַנע“. נאָר-וועגער-אַזוי נאָענט צו די ענגלענדער-נישט נאָר געאַגראַפיש, נישט בלויז היסטאָריש, נאָר אויך גייסטיק, אין כאַראַקטער. די אייגענע ליבע צום ים, צו אַוואַנטורעס, צו שווער-בלוטקע, זייער פיזישע פאַר-געניגנס, צוגעווירצט מיט דעם מערקווירדיקן „גערמאַנישן“ עלעמענט: חרטה, אַ לעבן געטייגט אין צוויי טיילן. פון איין זייט: ברוטאַלי-טעט, ווילדע, עלעמענטאַרישע קראַפט. ווי דער ים, ווי דער שטיין, ווי דער אינסטינקט. קומט דערנאָך דער „פראַטעסט“ פון דעם „גע-וויסן“ און נאָגט דעם אויסגעניכטערטן. און דער „פראַטעסט“ טוט זיך אָן אין דעם שוואַרצן ראַק פון דעם „הערן פאַסטאַר“, און דער פראַטעסטאַנטישער „נשמה-זאַרגער“ זאָגט מוסר און רופט צוריק דעם „זינדיקן“ אויף דעם דרך הישר.

אַבער דער פאַסטאַר ווייסט: אָפּגעטאָן-איז פאַרפאַלן, און ער איז מילד. און ער מאַכט קאָמפּראַמיסן — און שאַפט אַ צוויי-ריינקע מלוכה: די וועלט באַזונדער, די צווייטע, די גייסטיקע, די מאַראַ-לישע פאַר זיך. און אַמאָל געראַט עס אים אינגאַנצן צו זיגן, דאָרט, וווּ דער אינסטינקט איז אָפּגעשוואַכט, דאָרט, וווּ דער ווילן צום לעבן איז שוין נישט מער, ווי אַ גאַנץ קליין טייכעלע, אַ האַלענדישער קאַנאַל שטייענדיק וואַסער, איינגעצוימט צווישן שטיינער און ברע-טער און באַדעקט מיט גרינעם שימל. דעמאָלט איז דער „גייסט“ גובר. אָבער וואָס האָט ער דערפון? און ווער דאַרף האָבן אַ זאַ-גייסט?

די פראַטעסטאַנטיש-גערמאַנישע וועלט האָט אויפגעבויט אַ „מלוכה פון אידעאָלן“, אַ „מלוכה פון צוועקן“. פון לױטער ביו קאַנט און ווייטער-דער אייגענער נוסח. אַ געשפאַלטענע וועלט. איז דאָס אויף די העכסטע שפיצן פון דער קריסטלעך-גערמאַנישער קולטור — ווי איז עס שוין געווען אויף דער פלאַך? ווי? פלאַך! איינער, ווי דער צווייטער. נישט אין עצם-אַבער אין דעם אויסדרוק. דער „אי-דעאָל“ איז געוואָרן אַ חוב. דער פאַרטיקער, דער פאַרגעשריבענער. און ווייל יעדער האָט געוואוסט פון דעם סוד-געוואוסט, אַפילו ער האָט עס נישט פאַרשטאַנען צו זאָגן, נישט געהאַט דעם מוט זיך אין דעם מודה צו זיין — איז דאָס לעבן געוואָרן פאַרשימלט און פאַרטריקנט. עס איז געוואָרן „היפּאָקריטיש“, אַ וואָרט, וואָס האָט אַמאָל געהאַט אַ

גרויסן אומזאץ—און איז היינט כמעט פארגעסן און שיעור-שיעור נישט נישט לעכערלעך, אָבער עס איז אַ היסטאָרישער קולטור-סימבאָל. היפּאָקריטיש זיין—הייסט באַלאַנגען צו צוויי „מלכות: צו אַ ווירקלע-כער און אַ פּאָרגעשטעלטער, צו דער שטאַט פון שטיין און אייזן — און צו דער „שטאַט פון גאָט“. אפשר איז די היינטיקע צייט ווייניג-קער היפּאָקריטיש—ווייז מען האָט שוין כמעט אינגאנצן פארגעסן פון דער „שטאַט פון גאָט“.

אָבער דעמאָלט — מיט אַכציק-הונדערט יאָר צוריק — איז דאָס געווען נאָך אַ טרייבנדיקע, אַ ממשותדיקע קראַפט—אַט דאָס, וואָס מיר רופן אַן „אידעאָל“. אין אמתן זענען דאָס טאַקע געווען אידעאָלן: זיך דערהייבן, זיין קינדער פון גאָט—דערגרייכן הויכן פון באַוונסט-זינדיקייט, הייליקייט, חוב א. א. וו. אָבער מען האָט זיי אַזוי אָפט, אַזוי אומזיסט איבערגעקייט, אַז זיי זענען געוואָרן — ווי שטרוי אין דעם מויל פון אַן אָקס.

די אָקסן — אָדער די אָקסנטרייבער — זענען געווען צעפרידן, אָבער די מענטשן נישט. און פון צייט צו צייט איז געקומען אין דער צעפרידענער וועלט אַן אומצופרידענער, אַן אומוואַרפנדיקער, און האָט פראָטעסטירט, און האָט געפאָדערט. אויס אידעאָלן — גענוג רויך. גיט קדאָרקייט, גיט אַטמאָספערע, גיט אידעען! און עס איז גע-געווען אַ קאַמף צווישן דעם אידעאָל און דער אידעע. אַ טיפער, פונדאָמענטאַלער אונטערשייד. דער אידעאָל זאָגט: אַט דאָס בין איך, — די אידעע רופט: אַט אַזוי ווער איך. דער אידעאָל באַרוינט.

קומט די אידעע און ענטפערט: „זאָג תמיד ביין צו אַלעמען, וואָס איז, צעשטער דאָס אָנגענומענע, דענק אַליין, אַרבעט אַליין פאַר זיך אויס דיין לעבן“. דער אידעאָל איז אַ קייט, וואָס אַנדערע האָבן געשמידט פאַר אונדז. די אידעע איז—דאָס שמידן פון אַ נייער קייט; אויב אַ קייט מוז שוין זיין — וויל איך אַליין זיין איר שמיד, א. י. י. דער האַמער און דאָס אייזן אויך — און לאָזן פונקען פליען, שפריצן, לעבעדיקע, ברענענדיקע, גלאַנצענדיקע פונקען!

אַט פאַרוואָס איבסען איז מיטאַמאָל געוואָרן אַזוי גרויס, אַ צענטראַלפיגור. און אַט פאַרוואָס זיין ערשטער און שטאַרקסטער פאַרטיידיקער איז געווען געאַרג באַרנאָדעס, דער מענטש פון אידעען.

איראַפּע האָט דערפילט: געקומען אַ מענטש, וואָס צעשטערט

אידעאלן און שטעלט אויף זייער אָרט אַוועק אידעען. דאָ איז געקומען אַ קינסטלער, וואָס האָט צעבראַכן די אַלטע פאַרמען און פּוילט אויפסניי פון דעם רוי-מאַטעריאַל, וואָס דאָס לעבן האָט אים געגעבן. דאָ איז געקומען אַ דיכטער, אַ גרויסער פּאַעט.

ר האָט עס געוויזן מיט זיינע ערשטע דראַמעס. איינע נאָך דער צווייטער זענען זיי געקומען און האָבן געצונדן. איך נעם די ערשטע פון די גרויסע דראַמעס: „די קרוין-פרעטענדענטען“, געשריבן אין 1864. אַ היסטאָרישע דראַמע פון דער אַלט-נאָרוועגישער געשיכטע: דער קאַמף צווישן צוויי מענטשן-קעניג האַקאָן און יאַרל סקולע - פאַר דעם טראָן פון נאָרוועגן, אַ צייט פון ווילדע אינ-סטיוקטן און פון געוואלדיקן לעבנסדראַנג. צוויי פיגורן-דער קעניג האַקאָן-דער „געבוירענער“ קעניג, מיט דעם „קעניגלעכן“ געדאַנק - און דער פרעטענדענט סקולע, דער, וואָס האָט געשטרעבט צו דעם, וואָס ער האָט אין זיך נישט געהאַט. אַ ביטערער, אַ גרויזאַמער קאַמף. צווישן די צוויי עלעמענטאַר-פּווחות שטייט די קירך, אין איר גאַנצער שוואַכקייט, אין איר צעשפּאַטנדיקייט. וווּ זי איז נאָטירלעך, איז זי פאַרקערפערט אין דעם בישאָף ניקאָלאָס, אַן ערגייציקער, אַ ביטערער, אַ הערשערנאַטור אָן הערשערקראַפט. דאָרט, וווּ זי איז מילד - איז זי „זיס“ און „וויירויכיק“ און ווייבעריש.

דער קעניג און דער פרעטענדענט קעמפן, און דער קעניג זיגט. ווייל ער איז דער „געבוירענער“ - ווייל ער האָט אין זיך דעם „קעניגלעכן געדאַנק“-און יאַרל סקולע געפינט אין זיך, אַז ער אַליין האָט אים נישט, אַז ער איז נישט קיין „געבוירענער“. און אין דעם מאַמענט, וווּ ער דערקענט זיין גרענעץ, גיט ער זיך אונטער - און שטאַרבט. „דער גרויסער קעניג-געדאַנק! יאָ, דאָס איז דאָס, וואָס האָט פאַרסמט זיין יונגע דיבנדיקע נשמה“ - זאָגט זיגריד, די שוועסטער, - דאָס געוויסן פון דעם קעמפנדיקן „יאָרל“ צו איר ברודער. פאַרסמט - ווייל ער איז געווען אַ פרעמדער קערפער אין אים. „סקולע באָרדסאָן (אזוי האָט געהייסן דער פרעטענדענט) איז געווען גאָטס אַ שטיפקינד. דאָס איז געווען זיין רעטעניש“, - מיט די ווערטער פון דעם „געבוירענעם“ און דערפאַר זיגנדיקן קעניג האַקאָן ענדיקט איבסען זיין ערשטע גרויסע דראַמע.

גאָטס אַ שטיפקינד - און גאָטס קינד! אַ צעטיילונג - נישט

נאך דער עטישער ליניע, נאך נאך א טיפערער. אן אכוריותדיקער
און אן אמתערער — דער ליניע פון נאטור-נויטווענדיקייט.
די ערשטע אידעע, וואָס איבסען האָט אַריינגעבראַכט אין זיין
קונסט. און זי האָט געטראָפן, זי האָט געפלאַמט.
און ווייטער, און ברייטער פאַרמעסט זיך איבסען. ער גייט
פון דעם קעניגלעכן געדאַנק-צו דעם געטלעכן, פון סקולע באַרדסאָן
צו פאַסטאָר בראַנד.

2

איך האָב אַמאָל געטראָפן אין כריסטיאַניאַ אַ דאַמע, אַ נאָר-
וועגישע שרייבערין, וואָס האָט געקענט איבסענען פערזענלעך, גע-
דענקט אים, ווען זי איז נאָך געווען אַ קינד, אויבן אין איינעם
פון די באַרגדערפער אַרום די פּיאָרדן. איר פאָטער — אַ פאַסטאָר-
איז געווען איבסענס אַ יוגנטפריינט — און, ווי זי האָט דערציילט-
דער אור-בראַנד. דער טיפ, וואָס איבסען האָט געמאַלט אין זיין
דראַמאַטישער פאַעמע. איך האָב זיך איינגעהערט אין אירע דערצייל-
לונגען און באַשרייבונגען — און זיך געוונדערט: איבער דער ווונ-
דערבאַרער, אַלעכעמישער קונסט פון אַן אמתן, אַ גרויסן פאַעט. אַ
גאַנץ געוויינלעכער פאַסטאָר, אַ סצענע אין אַ באַרגדאָרף און אַן
אַלטע פאָלקסלעגענדע פון אַ משוגענעם גלח, וואָס האָט געוואָלט
בויען אַ קירך פון אייז אויף דעם שפיץ פון אַ באַרג. קומט אַ
פאַעט און שמעלצט צונויף אַלע דריי עלעמענטן: דעם רעאליסטישן,
דעם מאַלערישן און דעם לעגענדאַרן און שאַפט — איינע פון די
גרעסטע דראַמעס פון גלויבן: די דראַמע פון מענטש און גאָט.
וואָס איז גלויבן? — פרעגט איבסען, און קוקט אויף זיין פריינט,
דעם פאַסטאָר. און דער פריינט ענטפערט אים, ווי אַלע מענטשן,
וואָס האָבן געמאַכט פון גלויבן אַ פאך, אַ באַרוף, און ווי אַלע
מענטשן, וואָס מיינען, אַז זיי גלויבן, ווען זיי האָבן מורא, — דער
גלויבנס-ספעציאַליסט ענטפערט אים, ווי דער „פראָפּסט“ אין „בראַנד“:

„דער שטאָט זעט אין דער רעליגיע די מאַכט, וואָס איידלט אויס דעם טאָן, דעם שוין פאַר זיין זיכערקייט, מיט איין וואָרט, דעם קו-הישר פון דער מאָראַל. איר פאַרשטייט, דער שטאָט איז נישט זייער רייך. ער וויל וואַלדוטע פאַר זיין מעטאָל. אַ גוטער קריסט, זאָגט מען – אַ גוטער בירגער. איר גלויבט, דער שטאָט וועט אויס-געבן געלט פאַר גוטע מענטשן און פאַר גאָט, פּדי זיך אַליין אָנצו-מאַכן זאָרגן? ניין. דער שטאָט, ברודער, איז נישט משוגע. און יעדער וואָלט פאַלד געהאַלטן זייער שמאָל, ווען דער שטאָט זאָל נישט אַכטונג געבן אויף זיין לעבן. אָבער, פריינט, די אויפגאַבע פון דעם שטאָט קאָן דערגרייכט ווערן בלויז דורך זיינע באַצאָמטע – און דאָס מיינט דורך זיינע גייסטלעכע.“

צוויי דורות און מער זענען פאַרגאַנגען זינט איבסען האָט אַריינגעלייגט אין דעם מויל פון זיין „גלח“ די דאָזיקע פאַרניכטנדיקע ווערטער. זיי קלינגען אַלע – פון אַ צייט, וואָס איז פאַרגאַנגען, פון יאָרן, וואָס האָבן נאָך געזען דעם קאַמף פאַר „באַפרייונג“. אָבער עס איז בלויז אַן אילוזיע. די „פּראָפּסטן“ פון היינט – אין אַלע זייערע פאַרמען און געשטאַלטן, און וועמען זיי זאָלן נישט דינען, דעם שטאָט אָדער דער „געמיינדע“, „גייסטלעכע“ פון רעליגיעס אָדער פון סאָציאַלע באַוועגונגען – אַלע האָבן זיי איין מאָטיוו: גוטער גלויביקער, גוטער בירגער, גלויבן איז וואַלדוטע!

די מלחמה האָט עס באַוויזן. אַלע גייסטלעכע און אַלע „גיי-סטיקע“ מענטשן – מיט דער אויסנאַם פון עטלעכע „משוגעים“, פון וויי-ניקע „בראַנדס“, האָבן גערופן: שטיצט דעם שטאָט. די דייטשן האָבן זיך געגרויסט מיט דעם „דייטשן גאָט“, און עס איז געווען אַ רוסישער און אַן אַנגלאַ-זאַקסישער גאָט. אפשר די איינציקע, וואָס האָבן נישט פאַראַדירט מיט גאָט, דעם מלחמה-פירער, זענען געווען די פראַנצויזן. און דערפאַר טאַקע האָבן זיי די ענגלענדער נישט ליב געהאַט.

אין היינט, ווי אין 1866, קלינגט אין דער וועלט דאָס שטור-מישע וואָרט פון בראַנד: „אַ ד ז ד י נ ג אָ ד ע ר ג אָ ר נ י ש ט“ – דאָס איז גלויבן, דער גלויבן אין זיינע תּהומות, אין זיין איינציקער מעג-לעכקייט. אָדער גאָט איז אַלצדינג – דער איינציקער ציגל, דער ברע-נענדיקער, דער נישט-צו-לעשנדיקער פאַרלאַנג – אָדער דער גלויבן איז קיין גלויבן נישט און גאָט שטייט אינדרויסן.

זיי זענען גערעכט, די נביאים, די איינציקע, וואָס האָבן געהאַט גלויבנס-שטורעם אין זיך: גאָט איז אַ פייער, אַ פּלאַם. און ווען זיי האָבן געפרעגט: וואָס וויל גאָט פון דעם מענטשן? האָבן זיי גע-ענטפּערט: אַזוי ווייניק-נאָר דיך אליין, דיין האַרץ, דיין ווילן, דאָס, וואָס דו ביזט און נישט דאָס, וואָס דו האָסט.

ס'ערען קירקעגאָר, דער גרויסער דענישער פרעגער, דער אמת-זוכער, האָט נאָך פאַר איבסענען אויפגעשטעלט די פאַרמולע: „אַלצדינג אָדער גאָרנישט“—און פאַרענדיקט זיין צערייסנדיקע קריטיק פון דער אָפיציעלער רעליגיע: „דאָס פיגעלע אויף דער צווייג, די ליליע אויף דעם פּעלד, דער הירש אין דעם וואַלד—אַלע רופן: גאָט איז ליבע. און זיי ענטפערט אַ כאָר פון ליידנדיקע, פון קרבנות—ענטפערט מן המעמקים: „גאָט איז ליבע“ (קירקעגאָרס זשורנאַל, 1852).

דאָס, וואָס קירקעגאָר האָט געזאָגט אין זיין פּאָעטיש-פילאָזאָפּי-שער שפּראַך, האָט איבסען פיקסירט אין זיין ליריש-דראַמאַטישער פאַרם. בראַנד וויל אַ גאַנץ לעבן זוכן דעם „אַלצדינג אָדער גאָר-נישט“. אָבער ווען ער קומט צום שפיץ באַרג-און פאלט און ווערט דערקוועטשט פון אַ לאַווינע, רופט ער אויס אין זיין טויט-שעה: גאָט—וואָס איז דער סוף—וואו איז גענוג? און אַ קול ענטפערט: „גאָט איז ליבע“.

קירקעגאָר האָט נישט פאַרענטפערט די פראַגע פילאָזאָפּיש-איב-סען נאָך ווייניקער פּאָעטיש. פאַרוואָס איז גאָט ליבע? און וואָס איז ליבע?

ליב האָבן גאָט—הייסט זיין איינס מיט אים, הייסט זיין „אויסער זיך“—אָבער וואָס הייסט „גאָט איז ליבע“? דאָס קריסטנטום האָט אויפגעשטעלט אַ פאַרמודע—און האָט זי קיינמאָל נישט פאַרשטאַנען—און נישט געפאַלגט,—ווייל נישט פאַרשטאַנען און נישט געוויסט וואָס צו טאָן מיט איר. אַ שטרויכדשטיין. און אַפילו איבסען איז אויך געשטרויכלט געוואָרן.

אָבער נישט אויף לאַנג. ער האָט זיך נישט באַרויקט. וואָס איז דאָס „אַרץ אָדער גאָרנישט“—און וואָס מיינט דאָס „ליבע“? — פרעגט ער ווייטער—און שרייבט אָן אַן ענטפער—די שענסטע פּאָעטישסטע דראַמע פון דער וועלטליטעראַטור: „פער גינט“.

ווידער אָן אַלטע פּאָדקסלעגענדע. אַ מעשה פון אַ ליגנער און אַ וואַנדערער. „האַלב-שד, האַלב-מענטש“.

און עס איז כאראקטעריסטיש פאר איבסענס טיף-איראָנישער באַציונג צו מענטש און וועלט-וואָס ער האָט אויסגעקליבן גראַד פערן פאר דעם סימבאָל פון דעם מענטשן, דעם מענטשן, וואָס שאַפט אַ וועלט פאר זיך.

פער איז דער פרייער מענטש. „צום טייוול אַלצדינג, וואָס דערמאנט, צום טייוול אַלע פרויען“. ווייל פרוי בינדט, ווייל פרוי איז דער המשך, די בריק פון דער וועלט.

פער איז דער „איך“, דער ווילן צו הערשן. וויל ווערן „קיי-זער“, און ווערט-צווערשט ביי די שדים, אין די בערג פון נאָרוועגן, און דערנאָך ביי די משוגעים אין אַ דולֶהוויז, אין קאַראַ. „וואָס איז דער מענטש-וואָס זאָל ער זיין?“-פרעגט פער זיך זיין גאַנץ לעבן. און דער קעניג פון די שדים זאָגט אים: „דאָס איז דער אונטער-שייד - דער מענטש וויל: זיין ער אליין - דער שד: זיין גענוג פאר זיך“.

„גענוג“-דאָס איז דער שידפונקט, דער שבולת צווישן דעם אמתן מענטשן און דעם נאָך-נישט-מענטשן. צעפרידן מיט זיך - וואָס הייסט עס? גענוג פאר מיר-וואָס מיינט עס? באַגרענעצן די וועלט, פאַרשפאַרן זיך אין אַ קעסטעלע-נישט וועלן מער, ווי מען קען. זאָגט דער מענטש אָבער: איך קען מער, איך קען אַלץ-נישטאָ קיין גרע-נעצן פאר מיר! איך וויל וויסן, וואָס איך בין - הערשן איבער זיך. מען קומט מיט פאַרטיקייטן-און מען זאָגט: דאָס טאָר מען נישט, דאָס אַנדערע מעג מען. אָבער פער פרעגט: נו, און ווען איך וויל? צי איך טו עס אָדער נישט-איז דען דאָס וויכטיק? איך וויל דאָך? און אויב עס איז אַ זינד-פאַרוואָס וויל איך זי? און אויב זי לעבט אין מיר-פאַרוואָס איז דאָס אַ זינד?

ארויף און אַראָפּ גייט פער גינטס וועג. ער מאַכט דורך אין אַ לעבנסצייט די געשיכטע פון דער וועלט, געווינט און פאַרלירט, פאַרלירט און געווינט. גרויזאָם און איידל, רייך און באַד ווידער אַרעם-און תמיד זוכנדיק זיך. אַן אַלטער, אַ מידער קומט ער אַהיים-און דער „קנעפלמאַכער“ באַגעגנט אים, דער, וואָס זאַמלט אַלטע, אַפ-געניצעוועטע קנעפלעך און שמעלצט זיי איבער אויפסניי. ער וויל פערס קנעפלעך-פער מוז גיין צוריק אין דעם גרויסן שמעלצאוויין. אָבער פער וויל נישט גיין מיט אים-ער האָט נאָך נישט געפונען קיין ענטפער אויף זיין רעטעניש: וווּ בין איך געווען, וואָס האָב

איך אויפגעטאן אויף דער ערד? ביז ער קומט צו דער, וואָס גע-
דענקט, צו דער, וואָס וואָרט און ליבט, צו דער „פרוי“ פון דעם
מענטשנוזן-סאָלוויי. און ער פרעגט זי-דער זקן פער-די זקנה סאָלוויי,
לייגט איר אויפן שוים זיין קאָפּ און פרעגט: „ווי בין איך געווען -
מיט גאָטס חותם אויף מיין שטערן?“

און סאָלוויי - סאָלוויי, דער „זונוועג“-ענטפערט: „אין מיין
גלויבן, אין מיין האַפענונג און אין מיין ליבע“. זאָגט און זינגט אים
א ליד דאָס לעצטע, פאַרוויגנדיקע ליד: „שלאָף דו, טייערסטער מיינס,
איך וועל וויגן דיר, איך וועל וואַכן“. ער שלאָפט איין-דעם אייביקן
שלאָף. און זי זינגט אים נאָך: איך וועל וויגן דיר, איך וועל וואַכן,
שלאָף און חלום צו, יינגעלע מיינס“.

די אייביקע „אמהות“, די „מוטערס“ אין געטעס „פאָסטס“ - אַ
נאָכקלאַנג פון דער אַלטער, גרייז-גרויער סימבאָליק-אָדער אַ סימבאָל
פון דעם „געדענקענדיקן“? אַ פאַרווך נאָכאַמאָל צוצוקומען צו דעם
פראַבלעם: וואָס איז ליבע? און ווידער די שווער-טאַניקע, די בענ-
קעניש-פולע, די האַרץ-צעברעכנדיקע תשובה: ליבע און טויט, - ליבע
איז אַ רעטעניש, ליבע קען אין לעבן נישט דערגרייכט ווערן, און
מער - דער וועג צו זיך איז פאַרשלאָסן.

איז נישטאָ קיין אויסוועג, נישטאָ קיין האַפענונג? איבסען וויל
זיך טרייסטן. יאָ-עס איז דאָ. און ער שאַפט דאָס בילד פון יוליאַן
דעם אַפאָסטאָט, דעם טראַגישן קייזער פון ביזאַנץ, וואָס האָט גע-
וואָלט צוריקגעבן דער וועלט די שיינקייט און ראַטעווען זי פון דעם
„מאָן פון גליד“. ער שרייבט די דראַמע „קייזער און גאָדלייער“.
יוליאַן - פער גינט און בראַנד אינאיינעם. וויל אַלץ אָדער גאָרנישט.
נישט קיין צעטיילונג צווישן ערד און הימל, צווישן „מאַכט“ און
„גלויבן“, און אַ פער גינט איז ער - וואָס זוכט דאָס רעטעניש פון
זיך. ער גייט אונטער. און זיין פריינט, זיין לערער - מאַקסימאָס -
ווייזט אים דעם שיין פון אַ האַפענונג: „אַמאָל, באַחרית הימים, וועט
קומען „דאָס דריטע רייך“, די דריטע מלוכה. געפאַלן איז די „מלוכה
פון דעם חומר“, אָבער אויך די „מלוכה פון דעם גייסט“ וועט פאַלן,
אַ דריטע מלוכה וועט קומען-און ביידע, גייסט און מאַטעריע, וועלן
הערשן אין איר. די יידן האָבן פאַר איר אַ נאָמען, זיי רופן זי
אָן-משיחס צייט - און וואָרטן אויף איר“, אָדער ווי מאַקסימאָס זאָגט

עס נאכאמאל—”פאגאס אין פאן-פאן אין לאגאס” — דאס „ווארט“, די
”מימרא“, דער וועלט-שכד און די וועלט-איינס.

פער זינט האט שוין געזאגט פון זיך: „איך האב זיך אויסגע-
דערנט ביי די יידן: ווארטן“. איבסען פרעדיקט נאכאמאל דעם גע-
דאנק: „ווארט — עס מוז קומען — משיח, די גאולה דארף ערשט
קומען אומאך — באחרית הימים“.

און מיט דעמדאזיקן „באחרית הימים“ — דעם לעצטן רעזולטאט
פון יעדן, וואס פרעגט, פון יעדן, וואס וויל זיך נישט צופרידנשטעלן
מיט דעם, וואס איז געווען, מיט דעם, וואס אנדערע האבן פאר אונז
איבערגעלאזט — מיט דעמדאזיקן ביטער-שווערן לעבנסאינהאלט טרעט
איבסען צו צו דער וועלט פון ווירקלעכקייטן. ער האט א פונדא-
מענט, ער האט א קריטישן פרינציפ — ער ווענדט אים אן.

און איינע נאך דער צווייטער קומען די דראמעס. ביטערע,
ווי דער אמת, און שארפע, ווי די דערנער. און ער זאגט צו דער
וועלט: האט נישט קיין אידעאלן — האט אידעען. חלומות — וואס
זענען זיי ווערט? נעמט דעם ארכיטעקט סאדנעס, נעמט פאסטאר
ראזמערס, זעט גרעגערס ווערדע — אין דער „ווילדער קאטשקע —
אלץ מענטשן, וואס האבן אידעאלן. איינער וויל בויען, דער צווייטער
וויל „פאראידעלן די מענטשן“, דער דריטער האט פאדערונגען צו
דעם מאראלישן מענטשן, און אלע דראמעס ענדיקן זיך מיט א טראג-
עדיע, אדער ריכטיקער, א טראגיקאמעדיע. גערעדט, געוואלט, גע-
חלומט — און גארנישט דערגרייכט, גארנישט. דער ארכיטעקט סאדנעס
פאלט אראפ פון דעם טורעם, וואס ער האט געבויט — ווייל ער האט
זיין גאנץ לעבן געוואלט בויען דאס, וואס ער האט נישט געקאנט —
געוואלט בויען הויכע טורעםס, ער, וואס האט מורא געהאט פאר
הויכקייטן. ראזמער — וויל מאכן מענטשן איידעלער — און דערטרינקט
זיך אינאיינעם מיט דער שטארקערער, טיפערער פרוי רעבעקע וועסט,
ווייל דער לעצטער אקט פון זיין לעבן איז געווען דער אויפריכ-
טיקסטער. ער האט נישט געקאנט לעבן, ווי ער האט געוואלט —
האט ער ווייניקסטנס דעם טויט זיך אויסגעקליבן נאך זיין ווילן.

גרעגערס, דער מאראליסט, לאזט זיך זאגן פון דעם רעאליסט
און אידעען-מענטשן רעליג: דאס לעבן וואלט געווען צו דערליידן,
ווען מען וואלט געקאנט פטור ווערן פון די טפשים, וואס קומען צו
אָרעמע מענטשן און דערלאנגען זיי די „אידעאלע פאדערונג“. און

גרעגערס ווערלע ענטפערט: „אויב עס איז אזוי - בין איך צעפרידן מיט מיין גורל“. - „און וואָס איז אייער גורל?\" - „צו זיין דער דרייצעטער ביים טיש“. דער דרייצעטער-דאָס הייסט דער איבעריקער. ווערלע-דער אידעאָליסט-איז אַן איבעריקער, ווייל דאָס לעבן האָט אַנדערע געזעצן, ווי מענטשן מיינען. עס איז קליגער פון דעם מענטשן.

נאָר איין אידעאָל איז דאָ. דאָרף זיין: „זיי טריי צו זיך - זיי פריי“. ווי נישטע האָט עס אויסגעדריקט: „און דאָס לעבן זאָגט: פאַלג נישט מיך, נאָר דיך, נאָר דיך“. אָט דאָס איז, וואָס איבסען חזרט איבער פּמעט אין יעדער פון זיינע דראַמעס. נאָראַס „נס“, וואָס קומט, ווען אַלצדינג איז שוין פאַרביי-איז: זי ווערט פריי, זי געפינט דעם מוט אַוועקצוגיין פון מאן און קינד. אין דער „פּרוי פון ים“ שטאַרבט אַ ליבע, און אַ ליבע ווערט ווידער געבוירן, ווען די זיסע און מילדע פּרוי עלידאָ, די פּרוי פון דר. וואַנגעל - דערפילט אין זיך די פרייהייט, דעם ווילן אַוועקצוגיין אָדער צו בלייבן מיט איר מאַן. און ווייל זי איז פריי - בלייבט זי.

פרייהייט-נישט נאָר פון אַנדערע, נאָר פון זיך אַזיין, ווי אין דער שענסטער דראַמע אין פּראָזע, וואָס איבסען האָט געשריבן, אין דעם „קליינעם איי-אַקף“.

אַ ליבע ווערט צעבראַכן - אַ ליבע ווערט ווידער גאַנץ, ווייל די פּרוי איז פריי געוואָרן פון דעם ווילן צו זיין „פּרוי“, ווייל זי האָט געפונען אַ נייעם זין אין דעם לעבן-דעם זין פון די „גרויסע אויגן“, פון דעם גרויסן שווייגן, פון דער ווייטער, טיפער, רעטע-נישדיקער וועלט.

פון זיך אַרויס שאַפן, בויען! „דער קעניגלעכער געדאַנק!“ און דאָך-בויען? אַלע ווילן זיי בויען אין איבסענס דראַמעס-און אַלע בנינים ווערן צעשטערט. סאָלנעס וויל בויען, דזשאַן גאַבריעל באָרקמאַן וויל בויען - און ווי אַ קאָרטנשפּיל פאַלט דער בנין - צי דאָס איז אַ געביי פון אייזן און שטיין, צי אַ סאָציאַלער, ווי אין „דער פאַלקספיינט“ אָדער „די שטיצן פון דער געזעלשאַפט“ - צי די קונסט - ווי אין דעם לעצטן „ווידוי“ פון איבסען, דער דראַמע „ווען מיר, טויטע, וואַכן אויף“.

פּראָפעסאָר רובעק - דער סקולפּטאָר - האָט באַגאַנגען אַ זינד. ער האָט מאָדעלירט אַ פּרוי - אירענע. זי האָט געזאָלט זיין דאָס

ווייב, דער אידעאל. זי האָט אים ליב געהאַט — ער האָט זי נישט באַמערקט. ווייל—ער האָט נאָר זיך געזען. ווייל ער האָט געוואָלט „שאַפן“, בילדן, בויען. ער האָט מקריב געווען דעם לעבעדיקן מענטשן פאַר דעם ווערק.

און די שטראָף איז געקומען: דאָס ווערק האָט באַלד פאַר-
לוירן זיין אמתן זין. ער האָט געוואָלט בויען — און האָט אין דעם
ערשטן ריינעם, שיינעם, פרישן און טיפן געדאַנק אַריינגעבויט
אַנדערע סימבאָלן, — און אַלץ אַרום זיך, אַרום זיין „איך“, — ביז ער
איז געוואָרן דער צענטער פון דעם קונסטווערק. און ער האָט אַלץ-
דינג פאַרלוירן: אירענען, די קונסט און דעם זין פון דעם לעבן.
און רובעק שטאַרבט טראַגיש, ווי אַלע די בויער, ווי אַלע די
מייסטער, וואָס האָבן — ווי פער גינט — פאַרלוירן דעם וועג פון דעם
איינציקן, אייביקן און פאַרבאָרגענעם „איך“.

ווייל —

„לעבן איז פינסטערע פּוּחות באַהערשן אין זיך!“

דיכטן — איז געריכט האַלטן איבער דעם אייגענעם „איך“.

איבסען האָט עס געזאָגט אין איינעם פון זיינע קליינע לידער.
און דער פּאָעט איבסען האָט געפירט די האַנט פון דעם דראַמאַטורג.

3

אַ דייטשער פעזיעטאַניסט האָט אַמאָל באַשריבן אַ באַגעגעניש
מיט איבסען אין ווין. מען האָט דעמאָלט געשפּילט אין דעם „בורג-
טעאַטער“ זיין „העדאָ גאַבלער“ — און איבסען איז געקומען ספּעציעל
קיין ווין אַלס גאַסט פון דעם טעאַטער. די גאַנצע ליטעראַרישע
ווינער געזעלשאַפט האָט זיך פאַרזאַמלט אויף אַ באַנקעט פאַר דעם
גרויסן קינסטלער. פּראַנץ קאַפּקאָ-איינער פון די פיינסטע עסטרייכישע
שרייבער-האַט געהאַלטן די רעדע. ציטערנדיק האָט דער יונגערמאַן
אַנגעהייבן: „פאַרערטער מייסטער“. אָבער איבסען האָט אַ מאַך גע-
טאָן מיט דער האַנט — געבעטן וואַרטן. דער עולם וואַרט געשפּאַנט.

דער אלטער איבעסען - ער איז געווען איבער זיבעציק - שטייט אויף, נעמט אַרויס אַ קעמער פון דער וועסט-קעשענע, שטעלט פאַר זיך אוועק דעם צילינדער, וווּ עס איז געווען אַ שפיגעלע, צעקעמט זיך די באַרד און די האָר - פּדי זיי זאָלן אויסזען אַקוראַט ווי אויף זיין בילד - אַ וואַלד מיט האָר און אַ צעשפּרייטע באַרד - לייגט דערנאָך אַריין איין האַנט אין דעם לאַץ פון זיין שוואַרצן ראָק - און זאָגט: „איצט קאָן מען אָנהייבן“.

אַ קוריאָז, אָבער אַ סוף כאַראַקטעריסטיש בילד. אַ מענטש, וואָס האָט געוואָלט זיין פאַר זיך און פאַר אַנדערע אַ סימבאָל - אַ פּאָעט, וואָס האָט זיך אַליין געמאַכט פאַר אַ קונסטווערט. קינדיש - און נאָו. פּאָזע - און אַ מין פּשטות פון גלויבן אין זיך. פער גינט. פּאָעט.

דראַמאַטורג? דראַמאַטישע טעכניק? אפשר יא, אפשר נישט. אַרעם זיינע סיושעטן און מאַגער דער אינהאַלט. און די פאַרם-אַפּט געקניצלע. צו בוקט די סימבאָליק, צו געוואַלט דער אויפבויע. נישט תמיד איז אין זיינע דראַמעס קלאַר דער געדאַנק - נאָך ווייניקער די נויטווענדיקייט פון דער סצענישער פאַרבונדנקייט. מענטשן קומען, מענטשן גייען - און זיי זענען אָפּט נישט מער, ווי רעדנדיקע שאַטנס.

אַ קורצע צייט פאַרגאַנגען - און זיין פאַרם, ד. ה. זיין טעכ-ניק, איז שוין פאַרעלטערט.

אָבער איינס קען נישט פאַרעלטערט ווערן. איינס לעבט: זיין פּאָעזיע. און ווען מען לייענט איבער דראַמען, מוז מען געדענקען: דאָס זענען לידער אין דיאָגאָן.

און מען מוז געדענקען: איבעסען איז געווען דער פּאָעט פון דער אייראָפּעישער קולטור, וואָס האָט צו איר געזונגען דאָס ליד פון סאָלווי: „איך וועל וויגן דיך - איך וועל וואַכן“.

דער וואַכנדיקער - און דער וויגנדיקער.

טאָמאַס האַרדי.

1

האַלדויה. האַלדויה! זיי האַלטן אין איין זינגען שירה, זיי ווערן
נישט מיד זינגענדיק, לויבנדיק, חנפענדיק. מענטשן אויף דער ערד
און – ווי די לעגענדע, די יידישע לעגענדע, ווי אונדז איינרעדן –
די מאַכים, די מאַכישת אויפן הימל. טאָג און נאַכט. פאַרוואָס?
אַזויפיל לויב און דאַנק און חניפה – פאַר וואָסערע חסדים? פאַר
דעם לעבן, וואָס האָט קיין פרייז נישט, און פאַר דעם טויט, וואָס
שרעקט, פאַר דעם אייביקן ראָד, וואָס דרייט זיך?
מען טענהט: אָפטימיזם. יאָ, צו דער וועלט. גלייך ווי עמעצער
פרעגט ביי אונדז, – גלייך ווי פון אונדזער יאָ אָדער אונדזער ניין
וואָלט עפעס אָפגעהאַנגען.

מען זאָגט אָפטימיזם. ווער זאָגט? אַט אַלע די, וואָס שטייען
אַרום – מיט פאַרטיקע ענטפערס, מיט אָנגעזעטיקטע בייכלעך, אַלע
די קלייניקע, די נישטיקע, די משרתים פון אַן אידעע, וואָס איז
שוין לאַנג פאַרגליווערט געוואָרן אין אַן אינסטיטוציע, משרתים פון
מענטשן, וואָס האָבן צופעליק מאַכט.

אָפטימיזם! דאָס פלאַכסטע, וואָס איז פאַראַן אויף דער וועלט,
דאָס פלאַטשקסטע און דאָס ליגערישסטע. עס זאָגט אַ ליגן דער,
וואָס רעדט פון „זין“ און פון „תכלית“. עס זאָגט אַ ליגן – און אַ
טאָפלטן – דער, וואָס שמייכלט אונטער און פאַטשט מיט די הענט:
„גוט, אוי, ווי גוט די וועלט איז, גוט-און קלוג און פול מיט שכל“.

געטעס פראַמעטעס האָט געזאָגט דעם אמת. „איך דיר
דאַנקען, פאַרוואָס?“ און ער רעכנט אויס „אים“ — דעם פאַרדעקטן,
דעם אין סודות פאַרנעפלטן, דעם קיינמאָל נישט צו דערקענענדיקן—
וואָס ער האָט אָפגעטאָן אויף דער וועלט, פאַר דער וועלט, שטעלט
אים צו די רעכענונג — די נישט באַצאלטע.

פעסימיוס? אפשר אויך נאָך בלוז אַ וואָרט. זאָגן ניין איז
פונקט אזוי פלאַך און זינלאָז, ווי יאָ. און שאַפענהויזערס פעסימיוס
איז געווען נישט ווייניקער אויבערפלעכלעך און אָן אמתער פאַרגרונ-
טעוועטקייט, ווי לייבניצעס אָדער העגעלס „יאָ“.

עס איז אָבער דאָ נאָך אַ צוגאַנג צו דער וועלט, אפשר דער
איינציקער. ער האָט גאַרנישט קיין נאָמען און לאָזט זיך נישט
אַריינשפאַרן אין אַ סיסטעם. אַ צוגאַנג, וואָס קאָן נישט דערגרייכט
ווערן סיידן דורך מי און נויט און פֿיין, סיידן נאָך אַ שווערן קאַמף
מיט זיך אַליין און דעם אינערן צוגאַנג צו זען די וועלט, ווי מען
ויל זי זען — מיט אַ סדר, מיט אַ תכלית, אַ גוטע, אַ גראַטע, אַ
באַלעבאַטשע.

עס איז דער צוגאַנג פון — פּונוות. די אַלטע יידישע מיסטי-
קער האָבן שוין אויך נישט געקאָנט פאַרטראָגן דעם אָפּציעקן, פלאַכן,
יידישן אָפּטימיוס. זיי האָבן געקוקט טיפער און נישט פאַרשטאַנען:
וואָס איז אזוי די שמחה אויף זיי, אויף אַט די הלל-זינגער? „די
ווערק פון מיינע הענט ווערן דערטרונקען אין ים — און איר זינגט
שירה?“ — זיי האָבן עס געפילט, די דענקער פון אַמאָל, די, וואָס האָבן
אונדז דערציילט אין דעם ווונדערבאַרן בילד — דעם מדרש וועגן
„ציאת מצרים“ — די טראַגעדיע פון דער וועלט. ווער עס זאָג נישט
זיין — מצריים אָדער די „געקליבטע קינדער“, גוטע אָדער שלעכטע,
צדיקים אָדער רשעים — אַלע זענען דאָך „ווערק פון זיינע הענט“.
און זיי גייען אונטער, ווערן דערטרונקען, ליידן, שרייען פון דער
טיפעניש פון זייער געפייניקטער איינזאַמקייט, פרעגן: וואָס איז
דער זין?

און דער ענטפער איז געווען: קיין זאך איז נישט וואָס האָט
געזאָלט זיין, עס איז נישטאָ קיין אויסגעפירטקייט, קיין פאַרטיקייט—
בלויז אַ פאַרטראַכטונג, אַ מאַטיוו, אַ דראַנג, אַ פאַרנעם, אַ פּונוה.
פּונוות זענען די אותיות אין די ספרים, פול מיט „רמזים“,
אַנצוהערענישן, ווונקען אויף אַ סוד, וואָס איז פאַרבאָרגן אין זיי.

און פאַרבאַרגן איז: פאַרשטעלן, אויסדריקן אין אַ נישט צוגעפאַסטער
פאַרם, אויף אַ פרעמדן שטייגער דאָס, וואָס איז אין דעם געדאַנק-
אַ רמז, אַ כוונה איז דער מענטש, אַן אַנווייז אויף עפעס. אַ וועקסל,
אַ צוואַנג. אָבער נישט מער.

אַ כוונה איז די גאַנצע וועלט מיט איר פאַרשידנעשטאַלטי-
קייט.

אָבער אַ כוונה, וואָס איז נישט דערפילט, אַ מאַטיוו נישט קיין
אויסגעפירטער.

„פעסימזם“ רופט איר דאָס? אויב דאָס וואָרט איז אייך נחא-
גוט. אָבער בלויז אַ וואָרט, אַ מין פישוף-פאַרמולדע צו פאַרטרייבן
„נישט גוטע“, אָפצוהיטן זיך פון אומעט, פאַרשפאַרן זיך דעם וועג
צו קלאָר זען און פאַרשטיין. אַ וואָרט פאַר די גלאַטינקע און אוי-
בערפלעכלעכע, אָט פאַר די „רייכע“, וואָס „באַנוגענען זיך מיט זייער
חלק“ - מיט דעם קנאַפן, קבצנישן חלק - וואָס מען וואַרפט זיי צו,
דעם חלק פון פּוּמֶרשט שכלדיקן „דערקענען“ און נישט וועלן
פאַרשטיין.

איך ווייס נישט, צי עס איז דאָ אַ שליסל, וואָס זאָל עפענען
די טויערן. איך גלויב נישט. אפשר זענען זיי גאַרנישט פאַרמאכט.
נישטאָ קיין טיר און נישטאָ קיין טויער. בלויז אַ זייל פון וואָלקן
שטייט צווישן אונדז-און דעם גרויסן, פון וואָס מיר זענען אַ טייל-
און מיר קאָנען נישט דורכברעכן דעם וואָלקן - ווייל אַליין אין אים.
אָבער אויב אַ מעטאָדע צו פאַרשטיין געשיכטע, נאָכצופאָלגן אַ
מענטשלעך לעבן - און ווייטער און טיפער צו דערגרונטעווען וואָס
די וועלט אַרום אונדז, די אויסער-מענטשלעכע, וויל און מיינט -
אויב דער רמז אויף אַזאַ מעטאָדע איז מעגלעך - איז דאָס נישט
קיין אַנדערער: די געשיכטע פון די כוונות.

יעדער האָט עפעס געמיינט - און עפעס אַנדערש דערגרייכט.
צי דאָס איז אַ לופט-כוואַליע, וואָס גייט זיך איר וועג, מיינענדיק,
וועלנדיק זיך טרעפן מיט אַן אַנדער לופט-כוואַליע - און ווערט אויפן
וועג געשטערט און שטויסט זיך צונויף מיט אַ לופט-כוואַליע, וואָס
גייט אַ פאַרקערטן וועג - און עס ווערט אַ ציקלאָן, אַן אורגאַן -
צי דאָס איז אַ נאַפאָלעאָן, וואָס האָט געמיינט „פאַרענדיקן די רע-
וואָלוציע“ און געשאַפן אַן אימפעריע, אָדער אַ קינד, וואָס וויל גלאַט
טאַנצן אויף אַ בערגעלע און צעשטערט טויזנטער מוראַשקעס מיט

ווייער טרחהדיקער אַרבעט – אומעטום דער אייגענער מאַטיוו : פּוונות, וואָס זענען נישט דערפילט געוואָרן. און נישט אומזיסט איז געווען אזוי גרויס די שנאה פון שאַפענהויער צו זיין צייט-חבר העגעל. ער – דער טיפּערער – האָט נישט געקאָנט פאַרצייען זיין קאָדענע די צעפּרידנקייט. ווייל העגעל האָט געזאָגט „אמן“ צו אַלעמען אין דער וועלט, ווייל ער האָט געוואָלט באַווייזן, אז אַלע פּוונות זענען אויסגעפירט געוואָרן.

ווי וואָלט שאַפענהויער געווען געלעכט, ווען ער וואָלט געזען דעם רעזולטאַט פון העגעלס „אַפטימיזם“. העגעל האָט געבוירן מאַרקסן – מאַרקס לענינען – און פון העגעלס יאָ צו דער אָרדענונג איז אַרויס-געקומען אַ געוואַלדיקער, אַ וועלט-דיסטאָרישער ניין.

2

ווער דאַרף זיין נענטער צו אַזאַ וועלטצוגאַנג, ווי אַ קינסטלער? ווער, מער ווי ער, דער, וואָס זעט טיפּער, וואָס זאָפט אין זיך אַריין די וועלט מיט אַלע זיינע חושים? ווער, אויב נישט ער, דאַרף זען די גרויסע, אייביקע טראַגעדיע פון דער וועלט? אָבער זעלטן, זייער זעלטן שפּט דער קינסטלער אזוי טיף. ער אויך – בלייבט ביי דעם דעקל פון דעם ברונעם. ער אויך האָט מורא אַריינצוקוקן אין דעם שוואַרצן תהום. עס איז דאָך גרינגער צו שטיין מיטן כאָר און זינגען הללויה – ווי שטיין אַליין און טראַכטן און ווייטיקן.

און קומט אַזאַ קינסטלער – איז ער „ווייט פון דעם צעטומלדיקן המון“ – איז ער איינזאַם, אַפילו ווען ער איז אנערקענט און געשעצט און געלייענט, אַפילו ווען ער ווערט ביים לעבן – אַ פירנדיקע פיגור אין דער ליטעראַטור פון זיין פאָלק און זיין צייט און ווערט נאָכן טויט באַגראָבן אין „וועסטמינסטער עבי“ – צווישן די „גרויסע“. אזוי ווי טאָמאַס האַרדי, דער דיכטער פון די „נישט דערפילטע פּוונות“.

זעקס און אַכציק יאָר אָפּגעלעבט – און כמעט אַלע יאָרן אין

א קליין שטעטלע אין ענגלאנד, אין א סביבה, וואָס די קולטער האָט ווייניק באַרירט, אין דער ברייטער ענגלישער סטעפּ, באַדעקט מיט גראָו, טונקל-גריין אין זומער, ברוין צום הערבסט. דאָרט האָט דער ווינט אַ פריי שפּיל. דאָרט איז הימל און ערד אַ גאַנצקייט. און די מענטשן אויך – גאַנץ, שטאַרק און פשוט – און דערפאַר אויך אזוי אַלמענטשלעך טיף-טראַגיש.

פינף און פופציק יאָר האָט האַרדי געשריבן. נאָוועלן, ראָמאַנען, לידער און אויך אַ דראַמע (די „דינאַסטן“), וואָס איז אויך אַ ליד. פינף און פופציק יאָר ליטעראַרישע אַרבעט – שטיק און אומ-געשטערט. און ווען מען פאַרגלייכט די „כמות“, די צאָל פון די ווערק, וואָס זענען געזאַמלט אין די אַזויגערופענע „וועסעקס באָוועלס“ (וועסעקס האָט ער אָנגערופן זיין היימישן ווינקל, דעם קוואַל פון זיין שאַפונג) – איז דאָס אַ קנאַפער, כמעט אַ מאָגערער רעזולטאַט, אַן ערך פון פופצן ביז אַכצן ביכער. און וואָס איז דאָס אין פאַרגלייך צו דער צאָל פון ביכער, וואָס אַנדערע האָבן אַרויס-געוואָרפן אויפן מאַרק אין אַ פיל קירצערער צייט?

און דערצו – איין לאַנדשאַפט געמאַלט דאָס גאַנצע לעבן, איין קראַס מענטשן, איך וואָלט כמעט געזאָגט: איינאיינציקן מענטשן. רופט אים איינמאַל „דזשוד דער פאַרבאָרגענער“ אָדער „טעס ד'אור-בערוויל“ אָדער יאָבראַיט (אין דעם ראָמאַן „דאָס אַהיימקומען פון דעם איינגעבוירענעם“). אָדער גאַבריעל אַק אָדער גאָר עלפריד סוואַנסקאָרט (אין דעם ראָמאַן „אַ פאָר בלויע אויגן“) – אַזאַ גאַמען אָדער אַן אַנדערער, איין רעמל פאַר דעם בילד אָדער אַ צווייט – דער מאַטיוו איז כמעט תמיד דער אייגענער.

דער מאַטיוו? „זיי זענען געגאַנגען מיט שטיצע טריט איבער געפֿינטלעך מאַך, דורך בלעטער, איבער בוי-קלעצער... דאָ, ווי או-מעטום, די נישט דערפֿילטע פֿוונה, וואָס מאַכט דאָס לעבן צו דאָס, וואָס עס איז. דאָס בלאַט פאַרקריפֿלט, די קרומע ליניע אונ-טערגעבראַכן, דער שפיץ נישט דערוואַקסן – און די גרינע הבטחה פון לעבן לאַנגזאַם דערשטיקט“ („די וואַלד-מענטשן“). „דאָ, ווי או-מעטום“ – דאָס איז דער מאַטיוו. אין וואַלד – וווּ די נאַטור איז אַן קונצן, און אין שטאָט צווישן מענטשן, וווּ דאָס לעבן ווערט צוגע-פראַוועט און געפאַרעמט כדומרשט דורך אונדזער ווילן – אָדער דורך „זיין“ ווילן.

און ער ביטערט ביי אן אנדער געלעגנהייט (אין דעם ראָמאַן „טעם ד'אורבערווילד"): עס וואָלט געווען פּדאָי צו וויסן, פּונדאָנען האָט עס דער פּאַעט, וועמענס פּילאָזאָפּיע ווערט היינט געשעצט פאַר טיף און צופאַרלעסיק. ווי זיין ליד איז ריין און פריש — פּונדאָנען האָט ער עס גענומען. אז עס איז דאָ „אַ הייליקער פּלאַן פון דער נאַטור?"

דער פּאַעט מעג הייסן לאָרד אַלפּרעד טעניסאָן אָדער וויליאַם וואַדסוואָרט, אָדער גאָר דאָרווין אָדער ספּענסער (ווייל פּילאָזאָפּיע און נאַטורוויסנשאַפּט זענען דאָך אין דעם לעצטן גרונט אויך פּאַעזיע, און דאָרווין זוכט אויך צו פאַרענטפּערן דעם „הייליקן פּלאַן פון דער נאַטור")—די פּראָגע בלייבט שאַרף און ביטער, ווי זי איז אַוועק-געשטעלט — און נישט צו פאַרענטפּערן.

וואָס דאָרף מען אויך שטענדיק פאַרטיידיקן און פאַרענטפּערן? פאַרוואָס קאָן מען זיך נישט באַנוגענען מיט פרעגן און קאַנסטאַטירן, מיט גראַפּן טיף און טיפּער, אַריינגראַפּן זיך מיט די נעגל אין דער ערד—אָדער אויך אין אייגענעם פלייש — ווי עס זאָל נישט וויי טאָן? פאַרוואָס נישט ליידן אין דעם דענקען — ווי מען ליידט אין דער ווירקלעכקייט?

דאָסטאָיעווסקי האָט געפרעגט: „וואָס איז דאָס פאַר אַ וועלט-סיסטעם, ווען קליינע קינדער ליידן", — וואָס איז דער זין און דער שכל פון דער „אַרדענונג", ווען מען שפּילט מיט אונדזער לעבן ווען זינד איז נישט פאַרשוואַנדיקט און גערעכטיקט נישט פאַרדינט?" אָבער דאָסטאָיעווסקי איז געווען אומגעוואָלדיק, ליינשאַפּטלעך. ער האָט געמיינט—מען מוז געפונען אַן ענטפּער, מען מוז פאַרענטפּערן. דאָסטאָיעווסקי — דער קראַנקער קריסט! האַרדי איז געווען רוקער. אויף אַלטער ערד — מיט אַן אַלטער, פאַרוואַרצלטער קולטור. ער האָט געשעפּט אין פאַרזייטיקע, שוין פּמעט פאַרשאַטענע ברונעמס, אין אַ וועלט, וואָס האָט געהאַט אַ קולטור, — אַ „נויטווענדיקייט" (אַנאַנקע פון די גריכן), וואָס האָט אויסגעשטעלט דעם באַגריף „פּאַטוס", גורל, מזל. עפּעס טוט זיך, עפּעס וועבט זיך. נישט אונדז מיינט מען, נישט מיר זענען דער צוועק — בלויו פּעדעם אין דעם געשפּין, בלויו אָפּ-שניצלעך אין דעם אייביקן געשניץ.

און איבער אַדעמען איז פאַרשפּרייט דער שלייער פון איראָניע.

אלע „העלדן“ פון האַרדיס נאָוועזן „זינדיקן“. יעדער אויף זיין אופן. זינדיקן-דאָס מיינט-פאַרשפינען זיך אין קאָנפליקטן, צעטרעטן זייער לעבן און אַנדערע לעבנס, ליידן און מאַכן ליידן. און אלע אָן שולד.

אין זיין ראָמאַן „דאָס אַהיימקומען פון דעם איינגעבוירענעם“ איז דאָ אַן עפיוזאָד, וואָס איז אַליין גענוג פאַר אַ דראַמע. קומט צו פאָרן אַהיים, אין זיין קליינעם דאָרף אין „ענדאָן-היט“, אַ יונגערמאַן קליין מאָבראַט-געבוירן אין דעם דאָרף און אויסגעוואָרצלט. קומט צו פאָרן פון פאַריז מיט כוונות: ער וויל ווערן אַ לערער פון דעם פאָלק. פאַרליבט זיך אין אַ מיידל - ראָמאַנטיש, ליידנשאַפטלעך, מיט באַרבערישע חושים. ער - דער אינטעלעקט, זי - דער אינסטינקט. זי - רוסטאַשאַ וואַי - איז דער היפּוך פון איר מאַן. און זיין טראַגעדיע. באַלד ווערט פון זיינע כוונות אַ טיף. ער קאָן זיי נישט אויספירן. ער ווערט האַלב-בלינד. מוז גיין אַרבעטן אויפן פעלד, ווי אַ פויער. זיין פאַנטאַטישע פרוי רעוואָלטירט. זי וויל לעבן, זי וויל רעש, זי וויל - פאַריז. און זוכט אַנדערע ליבשאַפטן. די מוטער פון קליין צע-גיט זיך מיטן זון. איר פרויען-אינסטינקט פילט די סכנה פון דער אַנדערער פרוי. אָבער אַט - אין אַ הייסן זומערטאָג - ווען עס קומט איבער איר אַ בענקשאַפט, גייט זי צום זון - דעם קראַנקן און האַלב-בלינדן - זיך איבערבעטן מיט אים, שוים מאַכן מיט זיין ווייב. זי קומט צום הויז און קלאַפט אָן. און אַט וואָס פאַסירט. דער זון איז מיד פון דער אַרבעט און שלאַפט. די פרוי האָט באַזוך, אַ גאַסט. זי פאַרקניפט אַ ליבשאַפט. דערווייז נאָך גאָר אין אָנהייב, נאָך גאָר אומשווידיק. אָבער פאַרט - אָן אָנהייב. דער אַנדערער איז ביי איר אין הויז. זי דערהערט דעם קלאַפּ פון דער שוויגער - דערזעט זי דורכן פענסטער און אַנטשליסט זיך נישט צו עפענען. זי האָט מורא, די שוויגער וועט פאַלש אויסטייטשן דעם באַזוך פון דעם „אַנדערן“. זי לאָזט דעם גאַסט אַרויס דורך דער הינטערטיר. עס פאַרגייט דער ווייב אַ פינף מינוט. זי קומט עפענען - די שוויגער איז מער נישטאָ. די אַלטע האָט געמיינט, אַז דער זון וויל זי נישט אַריינלאָזן אין שטוב אַריין, און איז אַ געבראַכענע, אַ פאַרצווייפלטע אַוועקגעגאַנגען - און געפאַלן אויפן וועג פאַר צער און ליידן. דער זון ווערט עס אַוועק דורך אַ קינד, וואָס האָט צופעליק געזען די מוטער פאַלן - און פאַרלאָזט פאַר כעס, פאַר ווייטיק די פרוי. ער שטאַרבט, זיין

פרי ווערט דערטרונקען. א טראגישער סוף. - אלע שולדיק - און קיינער איז נישט שולדיק.

אלע - קרבנות. פון וואָס? ווער ווייסט?

"פון וואָס?" - פרעגט האַרדי נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל אין זיין מערקווירדיקער "דראַמע", דער פילאָזאָפישער פאָעמע און דיאָלאָג: "די דינאַסטן" - דער דראַמע אַרום נאַפאָלעאָן און זיין מלחמה מיט ענגלאַנד.

"איט" - "עס" - אָט דאָס, וואָס מיר רופן "ער" אָדער "גאָט", אָדער "געשיכטע", אָדער "געזעץ" - וואָס איז דאָס? און פאַרוואָס מוז נאַפאָלעאָן קומען - אויב זיין סוף מוז זיין, ווי ער איז געווען?

פאַרהאָס טוט עס אַזוי און אייביק אַזוי -

דער נישט זענדיקער, אָן שטימיקער דרייער פון דער ראָד? -

פרעגן אין דער "דראַמע" די "גייסטער פון רחמנות". די פראַגע בלייבט אָן אַן ענטפער. און עס גייט פאַרביי-פאַר אונדזערע אויגן-דער שיקאַל פון נאַפאָלעאָן, די קליינקייט פון דעם גרויסן, די זינ-לאָזיקייט פון די פאַרמעסטונגען, דער כוח פון דעם טעמפּן ווידער-שטאַנד פון טונקעלע כוחות.

די דראַמע גייט פאַרביי. קרבנות אומזיסט, בלוט פאַרגאַסן אָן אַ צוועק - אַלצדינג צו גאַרנישט.

און האַרדי שליסט מיט אַ לעצטער האָפענונג, מיט דער לעצטער ראַפסאָדיע פון דעם וועלטכאַר: "עס וועט קומען אַ סוף צו דעם שטורעמען פון די צייטן, אַ באַפריינג פון אלע פיילן - און דאָס "עס" וועט פורעמען אַלצדינג גוט".

עס וועט - און דאָס איז האַרדיס ווונטש, האַרדיס לעצטע האָ-פענונג, האַרדיס נביאות - קומען אַ צייט, ווען די כוונת וועלן דער-פילט ווערן.

דער אַלטער מאָטיוו, "והיה באחרית הימים" - דער מעטאָלענער קלאַנג פון דער גרויסער גלאַק-די גלאַק אויף דערגרייכבאַרע הויכן. אָבער דערווייל - אַ וועלט פון נישט דערפילטע כוונות, פון רמזים, אַ וועלט, וווּ קיינער איז נישט שולדיק און קיינער נישט גערעכט.

אַ דיכטער, וואָס האָט געהאַט דעם מוט צו אַזאָ טיף-ברונעמקייט און דערפאַר פון די גרעסטע איינער.

דזשעראָם ק. דזשעראָם.

אַטאָם, פּאַרטאָס, ד'אַרטאַניאַן: די דריי מושקעטירן פון פראַנקרייך.
דזשארדזש, הערי, מאַנטמאַרענסי - די דריי פון ענגלאַנד.
בלויז מיט דעם אונטערשייד, וואָס אַלעקסאַנדער דיומאַ האָט
זיינע מושקעטירן געוואָלט אויסמאַלן פאַטעטיש, דראַמאַטיש, און זיי
זענען אַרויסגעקומען הומאַריסטיש. דזשעראָם ק. דזשעראָם, דער ענג-
לישער הומאַריסט, דער פראַפּעסיאָנעלער שפּאַס-מאַכער, האָט געהאַט
די כּוונה צו שאַפן אַ שפּאַסיקע דריי-געשטאַלט - און אַרויסגעקומען
איז אַ „האַפּנונגסלאָזער, אַ נישט-צו-ראַטעווענדיקער אמת". אַזוי
זאָגט אונדז דער הומאַריסט אַליין אין זיין איינלייטונג צו די „דריי
מענטשן אין אַ שיפּל" (1889).

עס איז אַ מערקווירדיקע זאַך מיט הומאַר. ער איז ווי די
פּרוי-לויט דעם קלוגן אַראַבישן ווערטל; ער איז ווי אַ שאַטן: אַנט-
לויפט, ווען מען יאָגט אים נאָך, גייט נאָך געטריי, ווען מען
קוקט זיך גאַרנישט אום אויף אים. די גרעסטע הומאַריסטן זענען דאָך
גאַרנישט געווען די, וואָס האָבן געוואָלט „מאַכן שפּאַס", מאַכן
פריילעך. די שפּאַס-מאַכער זענען אין בעסטן פאַל קלאַנעס. פריי-
לעך קאָן מען מאַכן מענטשן בלויז מיט דעם, וואָס ער פאַרשטייט,
וואָס אים איז נאָענט. און דערפאַר זענען די הומאַריסטן פון איין
צייט אָפט אַזוי לאַנגווייליק, אַזוי אומפאַרשטענדלעך פאַר די מענטשן
פון אַן אַנדער צייט. לייענט די פאַרסן און קאָמעדיעס פון אַמאָל -
און איר קאָנט כּמעט נישט שמייכלען צופירן. עס איז לאַנגווייליק.
דער ווינער קאָמעדיען-שרייבער נעסטראָ, וואָס האָט געשטרעמט
וויין און דעם גאַנצן דייטשן טעאַטער מיט זיבעציק-אַכציק יאָר

צוריק, איז היינט נישט מער צו שפילן. זיינע וויצן זענען פלאך — און פאלן פלאך. אזוי אויך דער בארימטער וויצלינג סאפיר, וואָס האָט אַמאָל געדינט כמעט פאַר אַ מאָדעל פאַר אַלע דייטשע הומאָריסטן.

אַבער היינע לעבט — אין מאַכט נאָך היינט פריילעך. און אַרי-סטאָפּאָן און מאָליער — און דיקענס — און גאַנגאָל — זיי אַלע האָלטן אונדז אין זייער מאַכט, טוען מיט אונדז, וואָס זיי ווילן, צווינגען אונדז צו לאַכן, צווינגען אונדז צו וויינען.

אַבער זיי זענען דאָך גאַרנישט געווען קיין הומאָריסטן, האָבן עס נישט געוואָלט זיין. זיי האָבן געוואָלט זיין — און זיי זענען געווען — טיף, ערנסט, ביטער, סאַרקאָסטיש, אזוי ערנסט, אזוי גרויס-פאַרנעמיק, אז אַלצדינג, וואָס זיי האָבן אויסגעמאָלט, דאָס גאַנצע מענטשלעכע לעבן, געזען מיט זייערע אויגן, קומט פאַר אזוי קיינוואָקסן און נעבעכדיק, אזוי ליידיק און פרעטענציעז.

זיי — די גרויסע לאַכער — האָבן נישט געוואָלט מאַכן קיין וויצן. די וועלט פון זייער פאַרשטעלונג איז געווען אזוי גרויס, אין פאַר-גלייך מיט דער וועלט פון זייער ממשות, אז זי ווייזט זיך אונדז — ווי אַ וויץ.

איז דען גאַנגאָל, צ. ב., געווען אַ הומאָריסט? ער איז געווען אַלצדינג, וואָס איר ווילט, אַ פאַעט פון פינסטערע וויזעס, אַ פעכי-מיסט, אַ מעטאָפיזיקער, אַ מיסטיקער — נאָר נישט קיין גרינגער, שפּאַ-סיקער דערציילער. ער האָט גאַרנישט דערציילט קיין פריילעכע עפּי-זאָדן. ער האָט בלויז אַוועקגעשטעלט אַ קרומען שפיגל, און יעדער, וואָס גייט פאַרביי, זעט זיך און די אַנדערע אין אַזאַ מערקווירדיק פאַרדרייטער, פאַרקרימטער געשטאַלט, אז ער מוז לאַכן — און אין דעם געלעכטער ליגט אויך אַ שרעק.

איז מאָליער געווען — וויציק? דאָרט, וווּ ער וויל עס זיין — אין זיין קאָמעדיע פון פּורסאַניאַק אָדער ענלעכע — איז ער גראַטעסן, איז ער כמעט לאַנגוויידיק. אַבער דאָרט, וווּ ער מאַכט אויס אַ קרומע ווירק-לעכקייט — דאָרט, וווּ ער האָט אַן ערנסטן ציג — דאָרט היילט זיין לאַכן נאָך ביז אין די שפּעטע דורות און ווייטע לענדער.

און דאָס איז אפשר דער גרעסטער פאַראַדאָקס פון דער ענג-לישער ליטעראַטור. זי איז כמעט דורך און דורך הומאָריסטיש — און קיינמאָל נישט ווירקלעך קאָמיש. יעדער ענגלישער שרייבער באַמיט

זיך-און אָפּט קומט עס פון זיך אליין, ווייל עס איז אין דעם גייסט פון דער שפּראַך, דעם באַראַקטער פון דעם פּאַלק - צו האָבן דעם הומאַריסטישן טאָן; אָבער זעלטן, זעלטן, ווען עס געראַט אָן ענגלישן הומאַריסט צו דערגרייכן זיין ציל, צו האַלטן די לאַך-מוסקודן אין שפּאַנונג, צו שאַפן די אילוזיע פון אַ קרומער וועלט.

דער איינציקער איז געווען - אַ חוץ סוויפטן, און דער איז אַ סימבאָליסט, נישט קיין סאַטיריקער - דיקענס. און אויך דערפאַר, וואָס ער האָט געשאַפן טיפן אין פולן ערנסט, דערפאַר, וואָס ער האָט באַרייכט געמיינט צו זיין איראָניש. סעם וועלער און די פיקוויקיאַנער. מר. מייקאַבער און די איבעריקע באַרימטע געשטאַלטן פון דיקענס זענען נישט סאַטיריש געמיינט. זיי זענען בלויז קאָפּיעס פון לעבן. זיי זענען לעבנס-טריי. זיין קונסט איז געווען צו שאַפן די נייטיקע סיטואַציע פאַר די נאַטירלעכע מענטשן, און די סיטואַציע איז קאָמיש. עס קאָן זיין, אַז די ענגלישע שפּראַך האָט געהאַט איינאַינ-ציקן הומאַריסט פון דעם אַריסטאָפּאָנישן פאַרנעם: דעם אַמעריקאַנער מאַרק טווען. און ער איז געווען אַ ביטערער, נישט קיין פריילעכער, אַ בייסנדיקער, נישט קיין גלעטנדיקער. ער האָט געשאַפן אַ וועלט פאַר זיך, אַ קוריאָזע, אַ פאַנטאַסטישע און דערפאַר אַן אַלמענטשלעכע און אייגן-געזעצלעכע.

דזשעראָם ק. דזשעראָם האָט אָבער געוואַלט שאַפן בלויז - הומאַר. נישט מער. ער האָט געוואַלט אָפּמאַכן מענטשן, געוויינלעכע, אַבסאָלוט אַלטעגלעכע אין זייער נאַרמאַלער אַטמאָספּערע. ער האָט געוואַלט דערציילן דעם „אמת“ וועגן מענטשן. און עס איז אים נישט געראָטן. ווייל דעם „אמת“ קען מען נישט דערציילן, סײַדן מען שאַפט אַ פאַנטאַסטיש רעמל פאַר אים. דער אמת מוז זיין איינגע-וויקלט אין דעם דיכטערישן ליגן.

איך קען אייגנטלעך נישט פאַרשטיין, מיט וואָס דזשעראָם ק. דזשעראָם האָט גענומען אין שטורעם די לעזער פון זיין צייט. איך פאַרשטיי נישט, פאַרוואָס האָט מען געלאַכט?

איך לייזן זיינע פוסטע געדאַנקען פון „דריי מענטשן אין אַ שיפּ“, די מעשה ווי דריי - אָדער פיר - מענטשן, דזשאָרדזש, הערי און מאַנטמאַרענסי און דער מחבר אַליין זענען אַוועקגעפאַרן אויף אַ „וואַקאַציע“ און וואָס האָט מיט זיי פאַסירט. אומאינטערעסאַנט דער אויסגאַנג, לאַנגווייליק די מעשה אליין, און אַזוי האַרט ביי-

דער-ערדיק די דעטאָלן און די עפיוואָדן, וואָס ווערן געשפונען אַרום
דער דערציילונג.

איך לייצען זיינע פוסטע געדאַנקען פון אַ „ליידיקגייער“ – און
עס רירט מיך נישט. נאָך איין קאַפּיטל-און די טעכניק ווערט קלאָר
און צוגעגעסן. אַ גאַנץ פשוטע מעטאָדע. לאַמיר זאָגן אַ קאַפּיטל
וועגן „קעץ און הינט“. עס הייבט זיך אָן מיט אַ נאַיוון אָנשטעל –
„וואָס איך האָב געליטן פון זיי היינטיקן מאָרגן, קען קיין צונג נישט
איבערדערציילן. עס האָט זיך אָנגעהייבן מיט גוסטאָוויוס אַדאָלפּוס –
זיי רופן אים אונטן אויף קורץ „גאַסט“...“

איר מיינט, אַז גאַסטי איז גאַט וויסט ווער-לאָזט זיך אויס –
אַז עס איז גאָר אַ הינטל. און דאָס „אויסשטיין“ איז אויך גאַרנישט
אַזוי שרעקלעך. דאָס הינטל אָדער דאָס קעצל האָט איבערגעקערט אַ
בענקל, האָט איבערגעשראַקן דאָס דינסטמייידל און נאָך אַזעלכע גע-
וואָלטיקע זאַכן. פון הינט און קעץ קומט ער אויף ראַצן – און פאַר-
פירט אַ שמועס איבער זייער נוצלעכקייט, דערמאָנט אָן אַן אַלטער
באַלאַדע וועגן דעם בישאָף האַטאַ, וואָס איז באַשטראָפּט געוואָרן –
ד. ה. אויפגעגעסן געוואָרן לעבעדיקערהייט פון די ראַצן, דערפאַר
וואָס ער איז געווען קאַרג און שלעכט צו מענטשן. און אַזוי ווייטער
צייט עס זיך אָן אַ שמייכל, אָן אַ ציה, אָן אַ נויטווענדיקייט. מען
וואָלט געקענט ציען דעם פאָדעם ווייטער, אָדער אָפּשניידן פריער –
עס וואָלט גאָר קיין חילוק נישט געווען. עס זענען נישט בלויז
„פוסטע געדאַנקען“, דאָס זענען גאָר קיין געדאַנקען נישט, אפילו
נישט קיין איינפאַלן. עס איז ענגלישער מאָראַליזם אַ ביסל פאַרצו-
קערט מיט שפּראַך-הומאָר.

ווי ווייניק עס דאַרף, הפנים, אַן ענגלענדער אויף צו לאַכן!
און ווי שווער עס קומט אים אָן צו פאַרשטיין אַן אמתן, ד. ה. אַ
ליגערישן וויץ! דער ענגלענדער איז דאָך סוף פל סוף דער נאַיוו-
סטער מענטש פון דער וועלט. ער גלויבט אַלצדינג, וואָס מען זאָגט
אים. דערציילט אים אַלעקסאַנדער דיומאַ מיט אַן ערנסט פנים, אַז
זיינע דריי מושקעטירן זענען ראָמאַנטישע פיגורן – גלויבט ער און
פאלט אַריין אין התפעלות. און דערציילט אים דזשעראָם ק. דזשע-
ראָם, אַז זיינע דריי „מושקעטירן“ זענען הומאַריסטיש, גלויבט ער אים
אויפן וואָרט און לאַכט. דער נאַיווער רעאַליזם ליגט זיי אין בלוט. זיי
מיינען טאַקע באמת, אַז דאָס, וואָס איז, איז, און אַז מען קען עס אויסמאָלן.

זיי ווייסן גאָרנישט, אַז דאָס ווירקלעכסטע, דאָס ממשותדיקסטע
 איז דאָס, וואָס האָט קיינמאָל נישט עקזיסטירט. זיי ווייסן גאָרנישט,
 אַז ד'אַרטאָגאָן איז ווירקלעכער, אמתער, ווי דזשארדזש אָדער העריס
 אָדער די אַנדערע „רעאָליסטישע“ געשטאַלטן פון דזשעראָם ק. דזשע-
 ראָם. זיי זענען אַזוי נאַיוו, אַז זיי גלויבן אַפילו שאָן און מיינען,
 אַז ער איז אַ צינישער רעאָליסט, און מיינען, אַז וועלס איז אַ ראָ-
 מאַנטיקער, ווייל שאָו דערציילט „פון דעם לעבן“ און וועלס – פון
 אוטאָפּיעס.

זעלכע נאָענטע שכנים-ענגלענדער און פראַנצויזן – און דאָך
 אַזוי פרעמד. זיי האָבן זיך געקענט אויסלערנען אין פאַרזי די חכמה
 פון פאַרשטיין דאָס פאַנטאַסטישע אין דעם אמת און דעם אמת אין
 דער פאַנטאַזיע-אַבער זיי האָבן נישט געוואָלט און נישט געקענט.
 און האָבן פאַרביטן אלע ליטעראַרישע ווערטן-און אפשר אויך
 די לעבנסווערטן; זיי נעמען זיך טויט-ערנסט און מיינען, אַז זיי
 האָבן הומאָר. און דאָס קוריאָזסטע-די וועלט גלויבט זיי. דאָס אַליין
 איז אַפּשר דער גרעסטער וויץ.

וויסענטע בלאַסקא-איבאניעס.

וואָלענסיא-צווישן מאַראַנצן. זיין. בלויער ים, רויזן-ריח, מזרח. איינע פון די מזרחדיקסטע שטעט פון שפּאַניע. וווּ דו גייסט, און וווּ דו שטייט - סעמיטישער אָריענט. גייען אַרבעטער אויף דער גאַס. קוקסט זיך איין אין זייערע פנימער - און דו זעסט אַראַבער. טו זיי אָן מיט אַ „בורנס" און אַ טורבאַן-און זיי פאַסן זיך אַריין קיין קאַיראָ אָדער ירושלים. עס גייען אויף דער גאַס שפּאַנישע מיידלעך - מיט די שפיצן-שאַלעכעך, מיט די הויכע קעמלען אין די בלוי-שוואַרצע האָר - וווּ האָסטו נאָך געזען אַזעלכע פנימער? דאָכט זיך, אין דעם יידישן קוואַרטאַל אין סאַלאַניקי, אין אַלט-אַמסטערדאַם, אין מאַראַקאָ. שפּאַניש-יידישע מיידלעך, מיט דעם מאַטעווען קאַירי פון דעם פנים, מיט די שווערע מאַנדל-אויגן, אויגן מיט אַזאַ ווידן-גלאַנץ, שוואַרץ און מיט אַ מין פונק, ווי פון אַן אַמעטיסט. און בפרט די „הידעלגאַס", אָט די אויסגעפּוצטע, שטאַלצע „דאַנס", וואָס שפּאַ-צירן אויף דער „קאַליע", אויף דער שמאַלער גאַס: געבויגענע יידישע נעז, שוואַרצע, ברענענדיקע אויגן, סעמיטישע ליפּן.

דאָן כיל, דאָן פערנאַן, דאָן כאַימע, קאָוואַלעראַ-איינער גריסט דעם צווייטן מיט אַזאַ צערעמאָניאַלן, אומאייַרפּעישן גרום, און עס ווייזט זיך אויס, אַז עס איז אַ טעאַטער-שפּיל: אַט-אָט וואַרפן זיי אַראָפּ זייערע פראַקן און זייערע צלמים, וואָס הענגען אַזוי קאָקעטיש אויף דעם קראַוואַט-און עס שפּרינגט אַרויס: ר' חיים, ר' שאלתיאֵל, אָדער אַן אַבן-האַסאַן. אָדער מאַכמעד-אַב-דאָלאַ.

פון אַ שענקל דערהערסטו אַ ליד. קאָסטאַניעטן קלאַפן אין טאַקט. און עס ווייזט זיך דיר אויס, דו ביזט אין אַפריקע אָדער

אין ארץ-ישראל, און אַראַבער זינגען פאַר זייערע הייזער דאָס ליד פון דער מזרח-נאַכט.

מזרח. פאַרטריבן די „אומגלויביקע“, פאַרברענט די יידן, אַרויס-געוואָרפן די מאָרן, אָבער עס האָט נישט געהאַלפן. דער מזרח איז געווען שטאַרקער פון דער אינקוויזיציע, און וואַלענסיאַ איז געבליבן סעמיטיש, יידיש, אַראַביש, אונטער דעם מאַנטל פון דער קאַטאָלי-שער רעליגיע און דער שפּאַנישער שפּראַך.

דאָס איז איינגעטלעך דער היסטאָרישער קאַמף, די היסטאָרישע טראַגעדיע פון שפּאַניע. אַ לאַנד פון מזרח, וואָס האָט געוואָלט זיין מערב. אַפריקע, וואָס צווינגט זיך צו זיין אייראָפּע.

וואָס האָבן אַנדאָלוזיע, אַראַגאָן, אַלט-קאַסטיליע און ליאָן — אַט די הויפט-פראַווינצן פון שפּאַניע — וואָס האָבן זיי צו טאָן מיט איי-ראָפּע? איר פאָרט איבער דעם פלאַך פון אַראַגאָן, אויף יעדן טריט: אַראַביע. אַראַביש די חורבות, אַראַביש די נעמען פון די שטעט, אַראַביש די מענטשן. אָדער אַנדאָלוזיע, קאָרדאָוואַ, סעויליאַ, גראַנאַ-דאָ? יידיש, אַראַביש, נאָר נישט לאַטייניש, נאָר נישט גאָטיש, נאָר נישט שפּאַניש. און הייבט מען אָן זיך צו גריבלען אין דער שפּאַ-נישער געשיכטע, אין די ביאָגראַפיעס פון זייערע גדולים — ווער זענען זיי? אַ שפּאַנישער נאָמען, שטאַלן און קלינגענדיק, ווי נאָר שפּאַניער פאַרשטייען עס, אָבער הינטער דעם נאָמען אַ-מאַראַן.

אַ שפּאַנישער בישאָף פון דעם זעכצעטן יאָרהונדערט האָט זיך באַמיט צו באַווייזן, אז דער גאַנצער שפּאַנישער אַדעל קומט אַרויס פון יידן און פון אַראַבער. און עס איז נישט ווייט פון אמת. ווען מען וואָלט זיי געווען געלאָזט צוריק, די שפּאַניער, ווען מען וואָלט נישט געווען אונטערגעבראַכן מיט געוואָלט די נאַטירלעכע אַנטוויקלונג פון דעם לאַנד, וואָלט זיך זיכער געווען אויסגעאַרבעט אַן אייגנאַר-טיקע לאַטייניש-אַריענטאַלישע קולטור, אַ צוזאַמענוואַקסן פון קריסט-לעכע, יידישע און מאַכמעדאָנישע עלעמענטן. אָבער רוים האָט גע-וואָלט הערשן, און שפּאַניע איז געוואָרן אַ טראַגיש לאַנד.

פאַרשוונדן די פריילעכקייט, די גרינגקייט פון דעם אַמאָליקן לעבן. דער שאָטן פון דער אינקוויזיציע האָט פאַרטונקלט די כמעט-אַפריקאַנישע זון. דער שפּאַנישער קולטור-מענטש געפינט זיך תמיד אין אַ מין צושטאַנד פון גייסטיקער קאָווולסיע. עס ציטערט אין אים אַן אונטערגעדריקטע ליידנשאַפט, אַ פאַרבאָרגענע שנאה, אַ געהיי-

מע בענקשעפט. און אָפּט ווייסט ער אַליין נישט מער, וואָס דאָס איז. ער ווייסט נישט, אַז דאָס איז דאָס בלוט פון זיינע עלטער-עלטערזיידעס, די אַנאָסם, די קרבנות פון דער אינקוויזיציע, וואָס קאָכט אין אים; עס איז זייער צער, וואָס עגבערט אין אים.

און זיי זוכן דעם וועג זיך צו באַפרייען. נישט אומזיסט איז די גאַנצע שפּאַנישע געשיכטע פון דעם אַכצעטן און ניינצעטן יאָר-הונדערט פול מיט מערקווירדיקע שפּאַנונג. כמעט אַ יאָרהונדערט האָט געדויערט דער אַזויגערופענער „קאַרליסטישער“ קאָמף—אַן אויפ-שטאַנד פון די קלעריקאַלן, פון די פּויערים, פון די „אַרטמאָדישע“ קעגן דער „נייער“ דינאַסטיע. פון דער צווייטער זייט איז אין שפּאַ-ניע אויסגעוואקסן די שטאַרקסטע, די פאַרצווייפלטסטע אַנאַרכיסטישע באַוועגונג. ביידע פּראָטעסטן קעגן דער באַשטייענדיקער אָרדנונג. אַן אינערע אומרו, אַן אומצופרידנקייט, אַ רעוואָלט.

אַזוי איז שפּאַניע נאָך היינט. אַזוי, און נאָך בולטער, איז זי געווען מיט זעכציק יאָר צוריק, ווען עס איז געבוירן געוואָרן אין וואַלענסיאַ דער באַרימטער שריפטשטעלער פון שפּאַניע, וויסענטע בלאַסקאַ-איבאַניעס.

דער פּאָטער—בלאַסקאַ—אַ וואַלענסיאַנער; די מוטער—איבאַניעס—פון דער אַלט-אַראַבישער שטאָט אין אַראַגאָן, קאַטאַלאַניד, אָט דער מערקווירדיקער מאָרעטאַנישער שטאָט, וואָס שטייט אויף אַ באַרג, ווי אַן אַלטע פּעסטונג; אַ שטאָט, וווּ כמעט יעדער צווייטער איז אַ מאַראָן.

דער יונגער בלאַסקאַ וואַקסט אויף אין אַ שטורמישער צייט. עס זענען געווען די יאָרן פון דעם שפּאַנישן אויפברויז. די אַלטע אָרדענונג האָט זיך אָנגעהייבן צו וואַקלען. עס האָבן זיך געפונען פירער פון דעם פרייען, ליבעראַלן געדאַנק. סאַגאַסטאַ, קאַסטעליאַר, מאַרעט—די פירער פון די ליבעראַלן, און פּיאַ-מאַרגאַל, דער פירער פון די רעפּובליקאַנער, זענען געוואָרן די אָפּגעטער פון דער שפּאַנישער יוגנט. פּאָליטיק ווערט מאַדע אין שפּאַניע. פּאָליטיק, ווי די דרום-פּעקער פאַרשטייען זי, ד. ה. אַן ענטוואַסטישע, אַראַטאַ-רישע און צום לעצטן שפיץ—אומפרוכטבאַרע רעאַגירונג אויף דער סביבה. דער יונגער וויסענטע, קוים וואָס ער דערענדיקט דעם אונג-ווערזיטעט, איז געוואָרן אַן „אדוואָקאַט“—און כמעט יעדער אינטעליגענט אין שפּאַניע איז אַן אדוואָקאַט. עס איז דאָ אַפילו אַזאַ שפּאַניש

ווערטל: „יעדער שפאניער איז אן אדוואקאט, ביז ער באווייזט נישט, אז ער איז עס נישט.“ קוים וואָס וויסענטע בלאַסקאָ גייט אַרויס פון די קינדעריאָרן, וואָרפט ער זיך אַריין אין פּאָליטיק און אין זשורנאַליזם. ער ווערט אַ רעפּובליקאַנער און הייבט אָן צו שרייבן, און דערנאָך צו רעדאַגירן – אַ צייטונג „על פּועבלאַ“, דאָס פּאָלק. און באַלד דערפילט ער דעם טעם פון פּאָליטישן זשורנאַליזם אין אַזאַ אָפּגעשטאַנען לאַנד.

אָט וואָס ער דערציילט אַליין וועגן זיין לעבן – אין אַ בריוו צו דעם פאַרפאַסער פון אַ „געשיכטע פון דער שפּאַנישער ליטעראַ-טור“, דעם גלח כוליא סעכאַדאָר, אין דעם יאָר 1918: „איך בין אַ מענטש פון טאַט, און מיין לעבן איז אָנגעפילט געווען מיט אַ סך אַנדערע זאַכן, אַ חוץ שרייבן ביכער; איך בין געווען אַ פּאָליטישער אַגיטאַטאָר; איך האָב פאַרבראַכט אַ טייל פון מיין יוגנט אין טורמע. איך בין געווען אַ פאַרשיקטער. איך בין געווען שווער פאַרווונדעט אין שאַרפּע דוילן. איך האָב געליטן די שווערסטע נויט, געליטן הונגער. איך בין געווען זיבן יאָר נאָכאַנאַנד אַ דעפּוטאַט אין דעם פאַרלאַמענט; איך האָב זיך געקענט מיט די פירער פון די פאַר-טייען, מיט די הערשער פון דעם לאַנד; איך בין געווען אַ גע-שעפטסטמאַן; מיליאָנען זענען געגאַנגען דורך מיינע הענט; איך האָב געגרינדעט דערפער אין אַרגענטינע“, א. א. א. וו.

דער בריוו איז אַ לאַנגער און איך וויל אים נישט ציטירן אינ-נאָנצן. ער איז אויך אַ ביסל אַ באַרימערשער.

אָבער אַזוי איז ער געווען, דער מערקווירדיקער וואַלענסיער בלאַסקאָ, וואָס האָט זיך צוגעלייגט דער מוטערס נאָמען איבאַנעס, בדי זיך צו אונטערשיידן פון די עטלעכע בלאַסקאָס, וואָס האָבן אין דער אייגענער צייט, ווי ער, געשפילט אַ ראָלע אין דער שפּאַנישער ליטעראַטור.

פּאָליטיקער, דעפּוטאַט, קעמפער, רעדאַקטאָר, אונטערנעמער. ער האָט געגרינדעט צייטונגען און האָט נישט געהאַט כּמעט מיט וואָס צו באַצאָלן פאַר דעם דרוק. ער האָט געגרינדעט קאָלאָניעס אין די אַרגענטינישע פאַמפּאַס – ביי דער שטאָט קאַריענטעס – און איינע פון די קאָלאָניעס האָט געטראָגן דער נאָמען פון סערוואַנטעס. אָבער דער סוף איז געווען: די קאָלאָניע איז אונטערגעגאַנגען און זיין פירמע האָט באַנקראַטירט.

ער האלט אין איין ארומפארן איבער דער וועלט. היינט אין שפאניע, מארגן אין פאריז, אין ניצע, באלד איז ער אין איטאליע און דערנאך זעט מען אים אין קאנסטאנטינאפאל. ער פארט אהין און צוריק איבער דעם אקעאן. דער וועג צווישן אייראפע און אמעריקע, שפאניש-אמעריקע, צפון-אמעריקע, איז פאר אים א וואכעדיקע זאך. אינדערהיים, אין וואלענסיע, א פאמיליע, א גראפע שפאניערין, מיט דריי אדער פיר קינדער. ער האט א ווילע אין שפאניע, א ווילע אין מענטאן, א וואוינונג אין פאריז. און אומעטום האט ער ביכער, ביכער און א שיעור, מחמת אט דער אייביקער וואנדערער און אגיסטאטאן און שרייבער איז א ליידנשאפטלעכער לעזער. ער לייענט נישט, ער פארשלינגט. און אלצדינג איז אים רעכט: בעלעטריסטיק, געשיכטע, וויסנשאפט, אפילו די חכמה פון סטראטעגיע, אבי נאך א פאר טאווען מיט באדרוקטן פאפיר צווישן זיי.

אט אזוי איז דאן וויסענטע בלאסקא-איבאניעס - דער מענטש, און אט אזוי - אויך דער שרייבער.

מען האט זיך אין שפאניע, ד. ה. אין אירע ארטיסטישע און אינטעלעקטועלע קרייזן, געוואנדערט, פונדאנען עס קומט אט די אומגעהייערע פאפולאריטעט פון זייער צו ענערגישן לאנדסמאן. זיי, די אריסטאקראטן פון דער שפאנישער ליטעראטור, וואלערא, פערעץ, גאלדאס, פערעדא, דער פערזאנער ראמאן דע וואל אינקלאן, אזאריין, פיא בארארא אונאמונג, און די אנדערע, די פיינע אנאליטיקער, די מיסטיקער, די עסטעטן, די קינסטלער, האבן נישט געקאנט פארטראגן, וואס בלאסקא איבאניעס איז געווארן דער גרעסטער רעפרעזענטאנט, יעדנפאלס דער געלעזנסטער, פון דער שפאנישער ליטעראטור אין דער וועלט.

בלאסקא! וואס איז ער, וואס קאן ער? א פיל-שרייבער, א זשורנאליסט, א פראפאגאנדיסט! בלאסקא! דער „סטארטארן פון דער רעוואלוציע“, א באימער, א מענטש און א סטיל, אן אויבערפלעכלע-כער. אזוי האבן געזאגט די קינסטלער. און זיי זענען געווען גערעכט. בלאסקא איבאניעס, דער שפאנישער זאל, ווי מען האט אים גערופן, איז געווען ווייט פון קינסטלערשאפט. אויב קונסט איז: די וועלט געזען דורך א טעמפעראמענט-איז זיין קונסט געווען א זייער צווייפלי האפטע. נישט דערפאר, וואס ער האט נישט געהאט קיין טעמפערא-מענט, נאך הייל זיין זען איז געווען זייער בספק. ער האט אמאל

פון זיך אליין געזאגט: „דאָס, וואָס איך דערזע נישט אין דעם ערשטן מאָמענט, זע איך שוין קיינמאָל נישט.“ דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם זשורנאַליסט, פאַר דעם אומקיינסטלעך. דער קיינסטלער זעט קיינמאָל נישט צום ערשטן מאָל. ווייל די וועלט קאָזט זיך נישט זען אויף אַמאָל. זי איז פאַרשלייערט און שטרענג. מען דאַרף זי זייער לאַנג בעטן. מען מוז זיך צו איר אינגאַנצן איבערגעבן, ביז זי וועט דערלויבן אויפצוהייבן אויף אַ ווייל דעם זויז פון איר שלייער.

די וועלט פון דעם קיינסטלער איז פול מיט סודות און מיט רמזים. פאַר בלאַסקאָ-איבאַניעס אָבער איז זי געווען קלאַר, פשוט. אַלדזינג-נאַטור, געשיכטע, ליבע, טויט. אַלדזינג איז געווען ביי אים בלויז אַ מיטל פאַר פראָפּאגאַנדע. עפעס אַ פראָפּאגאַנדע. עפעס אַ קאַמף. ער האָט אין איין קעמפן קעגן דער צייט, אָדער, ריכטיקער, קעגן דער ירושה פון די פריערדיקע צייטן. און אַלע זיינע ראָמאַנען האָבן אַ טענדענץ. אזוי קעמפט ער אין דעם באַרימטן ראָמאַן „די קאַטעדראַלע“ קעגן דער הערשאַפט פון דער קאַטאָלישער קירך. די קאַטעדראַלע פון טאַלעדאָ איז דער סימבאָל: דער אַנאַר-כיסט גבריאַל לונאַ, דער צעבראַכענער און קראַנקער אידעאָליסט, וואָס קומט אַריבער אין זיין געבורטשטאָט טאַלעדאָ, צו זיין ברודער, אַ גלאָקנלינגער אין דער קאַטעדראַלע, — ער איז דער סימבאָל פון ניי-שפּאַניע, וואָס פירט אַ קאַמף אויף טויט און לעבן מיט דער „קאַטעדראַלע“. אַ ראָמאַן, וואָס איז, אייגנטלעך, גאָר קיין ראָמאַן נישט, בלויז אַ צונויפגעשטוקעוועטע דערציילונג אַרום אַ היסטאָרישן סימבאָל. און בלאַסקאָ-איבאַניעס שרייבט בלאַט נאָך בלאַט וועגן דער געשיכטע פון אַלט-שפּאַניע, רעווידירט די אַלטע אַקטן, קריטיקירט די פאָליטיק פון פערדינאַנד און איזאַבעלע, פון טאַרקוועמאָדאָ, א. א. ו. ו. קריטיקירט, אָבער מאָלט נישט. דיספּוטירט, אָבער פאַרטייטשט נישט. ער איז גערעכט אין זיינע טענות. אָבער עס זענען בלויז טענות, נישט קיין קונסט.

אזוי אויך אין זיין צווייטן באַרימטן ראָמאַן „בלוט און זינד“, וואו ער קריטיקירט די שפּאַנישע „טאַרעאַס“, די נאַציאָנאַלע מאַניע פאַר בלוט און אַכזריות. אזוי אַפילו אין זיין ראָמאַן, וואָס איז אזוי נאָענט גראַד צום יידישן האַרצן: „די טויטע הערשן“.

וואָס פאַר אַ ווונדערבאַרע טעמע: דער ראָמאַן שפילט זיך אָפּ אויף דעם אינזל מאַיאָרקאַ. אַן אַלט-אַדעליקער, דאָן פעברער, ווערט

רואינירט. ער געפינט נישט קיין אנדער אויסוועג, ווי נאָר חתונה.
האָבן מיט דער טאָכטער פון דעם גרעסטן גביר אין פאָלמאָ, דער
הויפטשטאָט פון מאַיאָרקאָ – דער דאָנאָ קאָטאָלינאָ וואָלס.

אַבער קאָטאָלינאָ איז אַ „טשוועטאַ“. זי איז אַ טאָכטער פון אַ
מאַראָן. פיר הונדערט פופציק יאָר נאָכאַנאַנד לעבן זיי דאָרט, די
מאַראָנען פון מאַיאָרקאָ. קריסטן, קאָטיליקן, פרומע, צו פרומע
אַפילו. אַבער עס העלפט זיי נישט. זיי זענען פאַרשפּאַרט אין זייער
„גאָס“. קיינער באַגעגנט זיך נישט מיט זיי. מען האָט זיי פיינט,
מען מאַכט אויף זיי פאָגראַמען, זיי זענען – יידן, „טשוועטאַס“.

די קללה פון דורות ליגט אויף זיי. נאָכמער – די קללה פון
קנעכטשאַפט, פון פאַררעט. זיי האָבן געבויגן דעם רוקן, זיי האָבן
פאַרראַטן זייער פאָלק – און צאָלן דערפאַר ביטער און שווער.
וואָס וואָלט אַ קינסטלער געמאַכט פון אַזאַ ווונדערבאַרער
טעמע? ער וואָלט אונדז געוויזן די „טשוועטאַס“, ווי זיי לעבן, זייער
פייך, זייער נויט, זייער בענקשאַפט. ער וואָלט אונדז געוויזן – ווי
אזוי און פאַרוואָס מענטשן ליידן און דולדן.

אַבער בלאַסקאָ-איבאַניעס האָט בלויז אויסגענוצט דעם מאַטיוו,
פדי צו דעקלאַמירן וועגן דעם, אַז „די טויטע זענען שטאַרקער ווי
די לעבעדיקע“; אַז ער איז געקומען צום שלום, אַז די לעבעדיקע
קאָנען, מוזן, זאָלן אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם עול פון די טויטע.
זיין העלד, פעברער, האָט טאַקע נישט חתונה פאַר דער „טשוועטאַ“.
אזוי ווייט האָט איבאַניעסעס ליבעראַליזם נישט געטראָגן; אַבער דער-
פאַר האָט ער חתונה מיט אַ דאָרף-שיקסע, דער טאָכטער פון אַן
אייניקל פון אַראַבער, „פעפּ אַראַבי“.

אַדער אַט זיין ראָמאַן, וואָס האָט אים געבראַכט דעם וועלט-
רום און אַ פאַרמעגן: „די פיר רייטער פון דעם אַפאָקאַליפּסיס“, דער
מלחמה-ראָמאַן. עס איז פאַר אים געווען קלאָר: די דייטשן זענען
אין אַלדזינג שולדיק; די דייטשן זענען ברוטאַלע חיות; זיי זענען
קאַמיש, זיי זענען פעדאַנטיש, זיי זענען אכזרים; זייער וויסנשאַפט,
זייער פילאָזאָפיע – אַלדזינג איז בלויז „מאַכט“, א. א. וו.

מלחמה-פּראָפּאַגאַנדע, אַניטאַציע פאַר די „אַליאירטע“. ערלעך
געמיינט, אין געוויסע פונקטן אויך גערעכט, גערעכט אין זיין ליבע
צו פראַנקרייך, אין זיין קריטיק פון דעם דייטשן יונקער, אַבער ווי
אומקינסטלעריש, ווי געכאַפט, ווי גאַלאַפּירנדיק! ער האָט אַפילו זיך

נישט אָפגעשטעלט צו זען, ווי אַ קינסטלער; ער האָט תיכף „דערזען“, און וואָס ער האָט דערזען, האָט ער געזאָגט מיט זיין ברייטן קלינגענדיקן, אָבער אָן ניוואַנסנדיקן סטיל.

זיינע שונאים האָבן אים באַשולדיקט, אַז ער איז געווען, אַזוי צו זאָגן, אַ ליטעראַרישער אַגענט פון פראַנקרייך. עס איז זיכער אַן איבערטרייבונג. פאַרקערט, אַ סך שפּאַנישע שריפטשטעלער האָבן אין דער צייט פון דער מלחמה גיכער פאַרדינט דעם טיטל פון „דייטשע פראַפּאָגאַנדיסטן“. זיין ליבע צו פראַנקרייך איז געווען אַזאַ נאַטירלעכע, אַז עס האָבן גאַרנישט באַראַרפט צוקומען אַנדערע, זייטיקע מאַטיוון. ער, דער דרום-לענדער מיט דעם מורח-בלוט; ער, דער ראַמאַנטיקער, דער מענטש פון דער ברייטער פראַנצזע און דעם אַראַטאַרישן זשעסט, האָט געמוזט זיין פאַרליבט אין פראַנקרייך, אין דער פראַנק-רייך פון וויקטאָר הוגאָ, דעם דיכטער פון די קלינגענדיקע ווערטער, דער פראַנקרייך פון דער רעוואָלוציע, פון סאַציאַלער גערעכטיקייט, פון דער דראַמאַטישער דעמאָקראַטיע.

די מלחמה פאַרגייט, אַן אַנדער מלחמה הייבט זיך אָן: די מלחמה פאַר דער דעמאָקראַטיע. דער שפּאַנישער קעניג, איבאַניעסעס אַלטער קעגנער, און דער מאַרשאַל פרימאָ דע ריוועראַ צעטרעטן די קאָנסטיטוציע, שאַפן אַ דיקטאַטור. און בלאַסקאָ, דער קינסטלער, ווערט אַנטשוויגן. דער פּאָליטיקער, דער אַגיטאַטאָר, וואַכט אויף. און ער הייבט אָן אַ קאַמף אויף לעבן און טויט מיט די דעספּאָטן פון שפּאַניע. אַ קאַמף, וואָס זיין טויט האָט פאַרענדיקט.

אַ שטורמישע, אַ מערקווירדיקע קאַריערע. אָנגעהייבן ווי אַ זשורנאַליסט, פאַרימט געוואָרן ווי אַ ראַמאַניסט. אָנגעהייבן אין אַרעבי-קייט און געשטאַרבן כמעט אַ מיליאָנער.

אָבער אין דער יוגנט, ווי אויף דער ערטער, אין אַרעמקייט,
ווי אין דוקסוס פון עשירות, אין וואַלענסיאַ, ווי אין מענטאָן –
אומעטום אַ קעמפער. איינער פון די לעצטע פראָטעסטן פון דעם
אַלטן מזרח, וואָס רויס, וואָס דער מערב האָט געוואָלט גובר זיין
און נישט געקאָנט. דער שטאַרקסטער עכאָ פון דעם אויסגעשריי,
וואָס האָט געהילכט אַמאָל איבער שפּאַניעס בערג און טאָלן, איבער
די גאַסן פון סעווילאַ און טאַדעדאָ; דער געשריי פון די, וואָס
טאַרקוועמאָדאָ האָט פאַרברענט אין דעם נאָמען פון דעם „גלויבן“.
דער פראָטעסט פון „טויטע“ קעגן „די טויטע“.
ווייל – די טויטע הערשן פאַרט.

זשול ווערן.

דאָס האַרץ טיאָכקעט. דער זייגער, דער אומברחמנותדיקער גרויסער, לאַנגער וואַנטזייגער, מיט די צוויי הענגענדיקע, שווערע, גלאַנצנדיקע, מעשענע געוויכטן האַלט אין איין טיקען. טיק-טיק-און עס לויפט די צייט. באַלד-באַלד קומט דער דערער און די „אוראַקען“ זענען נאָך נישט געמאַכט. און מאַרגן – די שולע, און גאַרנישט צוגעגרייט.

פון דעם צווייטן צימער דערהערט זיך אַ שטרענגער קול: „וואָס טוטו דאָרט? האָסט שוין געמאַכט די הויז-אַרבעט?“ עס ווילט זיך זאָגן אַ ליגן, אָבער מען קאָן נישט. דיין איי-גענער קול וועט דיך אויסגעפן. זיי דערקענען דאָך אזוי גרינג, די גרויסע, דערוואַקסענע, ווען דו זאָגסט אַ ליגן. פונדאָנען קומט עס? און דעם אמת האָסטו אויך מורא צו זאָגן. באַלד קומט אַריין דער טאַטע און טוט אַ קוק אויף דיר שאַרף, קוקט דיר איבער דעם אָקסל: „וואָס, שוין ווידער? ווידער מעשהלעך? נאָר ראָמאַנען, נאָר נאַרישקייטן. עפעס רעכטס, עפעס תכליתדיקס גייט אים נישט אין זיין קאָפּ!“ און רייסט דיר אַרויס דאָס ביכל פון דער האַנט און וואַרפט עס אַוועק אָדער נאָך ערגער – נעמט עס צו זיך. און עס ענטפערט זיך: „באַלד-באַלד, איך האָב היינט נישט קיין גרויסע הויז-אַרבעט.“ נאָך אַ גיכן קוק אין דעם ביכל אַריין – דער זייגער טיקעט ווייטער – און מיט אַ זיפּן מאַכט זיך דאָס ביכל ווי אַליין צו – און דו נעמסט „אַרבעטן“, נעמסט זיך צו אַ לאַנגווייליקן לערנבוך פון לאַטיין, גראַמאַטיק אָדער פון אַריפמעטיק.

„אַבלאַטיוווס אַבסאַלױטוס“, „אױט קאַנסעקוטיוווס“ – די פּאָר-
 מודעס און רעגלען פון דער לעטיינישער גראַמאַטיק ווילן אזוי
 עקשנותדיק נישט אַרײַן אין קאַפּ אַרײַן. עפעס גליטשן זײ זיך אױס,
 פליען אַרױס, און דו קאַנסט זײ נישט כאַפּן. די ליפּן זאָגן ווערטער,
 אָבער אין דעם אױער קלינגען זײ גאָר אַנדערש. די ליפּן זאָגן
 עפעס אַ לעטיינישע פּראָזע אַרױס פון דעם אַלטן קאַרנעליוס געפאַס
 אָדער פון סאַלוסט, אָבער דו הערסט זײ גאָרנישט. ערגעץ וווּ זיצט
 אַן אַנדערער, ערגעץ אין דיין מוח און שפּינט ווייטער די מעשה,
 וואָס דו האָסט נאָר וואָס געלייענט, און דו זעסט: ווייטע ימים,
 מדבריות, שיפּן אונטער דעם וואַסער, מענטשן טיף אונטער דער
 ערד, מענטשן פליענדיק צו דער לבנה. דו זעסט קאַפיטאַן נעמאַ,
 פילעאַס פּאָג און זײן משרת פאַספּאַרטו, פאַרסט מיט אים אין אַכציק
 טעג אַרום דער ערד – פון לאַנדאָן איבער עגיפּטן, אינדיע, יאַפּאַן,
 סאַן פּראַנציסקאָ, צוריק קײן לאַנדאָן.

דו גייסט מיט דעם האַמבורגער פּראָפּעסאָר טיף אונטער דער
 ערד, לאָזט זיך אַראָפּ מיט אים אין אַ קראַטער, דעם לאַך פון דעם
 האַלב-אױסגעלאָשענעם ווילקאָן סרעפּלעס אין איסלאַנד – גייסט אַלץ
 טיפּער, טיפּער, פּדי צו דערגײן צום צענטער פון דער ערד. ווייל
 אזוי האָט דער פּראָפּעסאָר געפונען אין אַן אַלטן מאַנוסקריפט פון
 דעם זעכצעטן יאָרהונדערט, אַ מאַנוסקריפט פון איינעם אַרנע סאַק-
 מוסען, געשריבן מיט שפּיגל-פּתב, דו גייסט מיט אים אַזן שרעקסט
 זיך: אַט קומט דער פּראָפּעסאָר צו דעם „מיטלפונקט“ פון דער ערד
 און פאַלט אַרײַן אין אַ העלישן פייער. און פּלוצלונג קומסטו מיט
 אים אַרױס אַ גאַנצער, אַ לעבעדיקער – „ווּ זענען מיר?“ פּרעגט
 איר ביידע, דו און דער פּראָפּעסאָר, בײַ אַ פאַסטוך, און דער
 פאַסטוכל ענטפּערט: „סטראָמבאָלי!“ אַראָפּגעלאָזט זיך אין דער ערד
 אויף דער אינזל איסלאַנד, אין דעם העכסטן צפון, און אַרױסגעקומען
 אין דעם העכסטן דרום-פונקט פון אייראָפּע.

און נאָך, און נאָך. דאָ גייען דיר נאָך געשטאַלטן. דו רעדסט
 וועגן זײ מיט דיינע חברים. און איר פרוווט נאָכצוטאָן: אפשר זיך
 אַראָפּלאָזן אין אַ ברונעם, און דערגײן צו דעם מיטלפונקט פון דער
 ערד. איר קוקט אַראָפּ – עס איז טיף און פינסטער און שרעקעדיק.
 איר האָט אויך נישט קײן לאַנגן שטריק. און די אונטערנעמונג
 ווערט אָפּגעלייגט.

אָבער דערפאַר ווי רעדט זיך איבער דעם! און ווי חלומט עס זיך - אויף דעם געלעגער, אין די קאנגע ווינטערנעכט, ווען עס איז אזוי מוראדיק שטיל און ווען שאַטנס קריכן איבער די וויסע ווענט! איבערגעליינעט אלע ביכלעך, וויפל זיי זענען געווען אין דער ביבליאָטעק. דער זיגער האָט געטיקט און געטאַקט - און ביסלעכ-ווייז זענען די יונגע יאָרן, די קינדעריאָרן צערווען געוואָרן. פאַר-שוונדן און פאַרגעסן. אלע חלומות פון די קינדעריאָרן איינגע-פאַקט ערגעץ אויף אַ בוידעם. דאָרט ליגן זיי פאַרשטויבטע, אין שפינוועב פאַרשפונענע.

פאַרווייטעט די וועגן אונטער דער ערד און צו דער לבנה. די ערד איז שטאַרקער, ווי די חלומות. און זי רופט, און זי ציט אונדז, צווינגט.

ווי ליאַלקעס ליגן זיי, די העלדן פון די ערשטע ביכער. און לעבן זיי-איינזאַם, טרויעריק, שמייכלנדיק, אויך פאַרשטויבט און פאַר-געסן-דער קינסטלער, וואָס האָט געשאַפן די ליאַלקעס, דער שפינער פון די חלומות.

קינדער זענען אומדאַנקבאַר, און זיי פאַרגעסן.

ביז זיי וואַקסן אַליין אויס און ווערן אַליין פאַטערס און מוטערס - און דער ציקל הייבט זיך אָן אויפסניי: „וואָס טוסטו דאָרט, וואָס לייענסטו די גאָרישע מעשיות?“ און אַ ציטערדיק, אויפגערעגט, הייס קול, דאָס קול פון אַ קינד, ענטפערט: „אַט באַלד, אַט תיכף.“ און דער פאַטער נעמט אויפסניי דאָס אַלטע ביכל אין דער האַנט, טראָגט עס אַליין צו זיך אין צימער, און עס קערט זיך אום אויף אַ ווייז אַלצדינג, וואָס איז אַמאָל געווען. און ווידער טיקט דער זיגער, טאַקט דער זיגער - עס רינט די צייט - און דער גרויסער לייענט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם די מעשה פון ווייטע סטעפּעס, פון ימים און מדבריות, פון מאַשינען, וואָס טוען אויף ווונדער. ער לייענט ווידעראַמאָל - זשול ווערן.

איך בין זיך מודה. אָט אַ גאַנצע וואָך, וואָס איך האָב זיך גענומען אַ מין אורלויב פון מיין דערוואַקסנקייט. צופעליק האָב איך אין אַ צייטונג איבערגעלייענט, אז מען פייַערט אין פאָרזי דעם הונדערט-יעריקן „געבורטסטאָג“ פון זשול ווערן. עמעצער אין פאָרזי האָט זיך דערמאָנט, אז דעם 8-טן פעברואַר, 1828, איז געבוירן גע-וואָרן אין דער אַלטער פראַנצויזישער שטאָט נאָנט דער באַגליקער פון דריי קינדער-דורות. איבערגעלייענט די מעלדונג און זיך דערהייליג גאַרנישט פאַרטראַכט. זשול ווערן! קינדערייען! פונקט ווי מיין ריד אָדער גוסטאַוו עמאַר, אָדער פענימאַר קופער – אָט די אַלע דערציי-לער פון אַוואַנטורעס, פון אינדיאַנער-קאַמפן, פון העלדן און טייו-לאָגים אין מענטשלעכער געשטאַלט!

אַבער באַלד האָט זיך ערגעץ אין מיר אָנגעהייבן צו רירן אַ מין מערקווירדיקע בענקשאַפט.

נייגיר נאָך דעם „אַמאַל“.

איך האָב שוין כמעט אַלצדינג פאַרגעסן. בלויז דער נאָמען פון דעם פאַרפאַסער איז מיר געבליבן. און איך האָב געוואָלט וויסן – וואָס האָט מיך אַזוי שטאַרק פאַרכאַפט אין די יאָרן פון פרישקייט?

אַ גאַנצע ריי פון ביכער, קוריאָזע נעמען – און איך האָב אָנגעהייבן צו ליינען. איך האָב געוואָלט אָנטאָן אַ נחת-רוח דעם באַהאַלטענעם קינד. איך האָב געפילט, ווי עס האָט געקוקט אויף מיר, ווי זיין ציטערדיקער בליק האָט זיך געבעטן ביי מיר: צע-שטער מיר נישט מיין פרייד, שפאַט נישט איבער מיין-זשול ווערן. און איך האָב נישט געוואָלט מצער זיין דאָס קינד. געלייענט. אַזוי ערנסט, ווי איך האָב גאָר געקאָנט. איבערגעשפרונגען די בלעט-לעך, וווּ זשול ווערן דערציילט דאָס, וואָס מיר ווייסן היינט שוין בעסער. פאַרקוקט געוויסע נאָוויטעטן, פאַרשטיקט אין זיך דעם קרי-טישן געדאַנק, אַוועקגעלייגט אָן אַ זייט די ליטעראַרישע מאָס – ווידער געוואָלט ווערן – קינד און חזומען.

עס איז מיר נישט געראָטן. אָבער עס איז נישט אינגאַנצן מיין שולד. ווען איך ליינען האָבן אַנדערסענס מעשיות, ווער איך דען

נישט פארגאפט און געפענטעט, ווי אמאל? און אפשר נאכמער, ווי אמאל, ווייל איך פיר ערשט איצט, ערשט אין די רייפע יאָרן, די שיינקייט, די מילדקייט, די טיפקייט פון אנדערסענס אומפארגעסלע-כער פאָעזיע! אָדער ראַבינזאָן קרוזאָ! אָדער אַפילו סטיווענסאָנס „טרעזשור איילאנד“! ריינע פאַנטאַזיע. אייביק-מענטשלעך, נישט צייט-געבונדן.

זשול ווערן אָבער איז געווען אַ דיכטער פון וויסנשאַפט, אַ פאָעט פון טעכניק. און די וויסנשאַפט פון זעכציק אָדער אַכציק יאָר צוריק איז געווען אַזוי פרימיטיוו אין פאָרגלייך צו דער היינטיקער. וועמען קאָן היינט פאָרחידושן די פאַנטאַזיע-טעכניק פון זשול ווערן אין אַ צייט פון ראַדיאָ, פון טעלעוויזיע, פון מוזיק „פון דער לופט“?

אָדער וואָס איז היינט אַ רייזע פון אַכציק טעג אַרום דער ערד, אין דער צייט, ווען עס פליען לופטשיפן איבער די אָקעאַנען און קומען אין דריי און דרייסיק שעה פון ניו-יאָרק קיין פאַריז? און איך קאָן פאָרשטיין, פאַרוואָס די קינדער פון היינט האָבן שוין נישט דעם ברענענדיקן אינטערעס פאַר זשול ווערן, אָדער אַפילו פאַר אנדערע, נייערע, פון דער אייגענער ריכטיגג. צו שטור-מיש איז די צייט, צו רעשיקן. יעדן טאָג עפעס נייס. אַנטדעקונג נאָך אַנטדעקונג. ווונדער נאָך ווונדער. דער לייזונג אין דער „מיווי“ ווייזט אַזויפיל חידושים, דערציילט פון די ווייטסטע לענדער, ווייזט די פאַרביקע, רייכע ווירקלעכקייט, און עס בלייבט שוין כמעט גאָר-נישט איבער פאַר דער פאַנטאַזיע. דאָס היינטיקע קינד, דער היינטיקער מענטש איז איבערגעזעטיקט. זיין נייגיר קאָן נישט נאָכקומען דעם שטאָף. עס איז צופיל.

און מערקווירדיק, דער קינדער-דיכטער זשול ווערן איז גע-שטאָרבן פאַר די קינדער, לעבט אָבער נאָך פאַר די דערוואַקסענע, פאַר די קינדער פון אמאַל. אַ לעגענדע פון אונדזער יוגנט.

ער איז געווען שוין ביים לעבן אייגנטלעך אַ לעגענדע. מען האָט גאָרנישט געגלויבט, אַז עס איז באמת פאַראַן אַזאַ מענטש, וואָס הייסט זשול ווערן און שרייבט פאַנטאַסטישע ראָמאַנען.

און מען האָט דערציילט אַלערליי מעשיות. איינער האָט „אויס-געפונען, אַז עס איז גאָר קיינמאַל נישט געווען אַזאַ מענטש“, און אַז זיין נאָמען איז אַ פסעוודאָנים פון פאַרשידענע שרייבער, וואָס

אַרבעטן פאַר אַ בוך-פירמע. אַנדערע האָבן אַנטדעקט (נאָך זיין טויט, אין 1905), אז ער איז אַ פוילישער ייד, פון פּלאָצק, הייסט אַלשעווסקי, און אז „ווערן“ איז די פּראָנציוזישע איבערזעצונג פון דעם פוילישן וואָרט „אַכא“. מען האָט אָפּילו דערציילט, אז ער האָט אַ ברודער אַלשעווסקי אין פוילן און אַ משפּחה אין ניו-יאָרק, א.א.וו. איך ווייס נישט, וויפּל אמת עס איז פאַראַן אין דער לעצטער „השערה“, וואָס איז, איבעריקנס, געווען שטאַרק פאַרשפּרייט אין די לעצטע יאָרן, אַזוי, אז איך האָב מיך אויך באַנוצט מיט איר אין מיינעם אַן אַרטיקל.

אַבער עס איז מיר אַזוי אומוויכטיק – און וועמען איז עס וויכטיק, ווער זשול ווערן איז געווען? אַ פּראָנציוז פון נאַנט אָדער אַ ייד פון פּלאָצק – וואָס איז דער חילוק? ער ווערט דערפון נישט גרעסער און נישט קלענער, נישט לעבעדיקער און נישט טויטער. אַזוי אָדער אַזוי – איז ער שוין בלויז אַ לעגענדע פון צוויי אָדער דריי דורות, פון די טאַטעס פון היינט און די זיידעס. אַ לעגענדע פון אַמאָליקער וויסנשאַפט, פון דער פּראָנציוזישער טעכניק.

דאָס וואָס, איז פאַר אים געווען אַן אַוואַנטורע – פאַר אונדז איז עס אַ טאַג-טעגלעכקייט. דער חלום פון זיין צייט איז די ווירק-לעכקייט פון היינט און די באַנאָליטעט פון מאָרגן.

אונדזערע קינדער לייענען אים נישט מער, אָדער נישט מיט אַזאַ ענטוויאָזם, ווי מיר. אָבער ווער ווייסט, ווער פון אונדז איז רייכער – מיר, וואָס זענען באַגייסטערט געוואָרן פון קאַפיטאַל נעמאַ און אַנדערע זשול ווערנישע געשטאַלטן, אָדער זיי, וואָס ווייסן שוין אין דער יוגנט אַזויפיל און ווערן כמעט גאַרנישט באַגייסטערט?

אונדז איז געווען בעסער פון זיי. אַרעמער, געוויס, ענגער דער לעבנסקרייז, קליינשטעטיש און נאָיוו. יאָ, יאָ, אָבער ווי רייך די פּאַנטאַזיע, ווי ברייט די וועלט פון מעגלעכקייטן! מיר האָבן גע-חלומט פון איבערמענטשלעכקייטן, פון אוממעגלעכקייטן. די קינדער פון היינט אָבער – זייערע מעגלעכקייטן זענען אַזוי ברייט, אז עס פאַרטריקנט געוואָרן דער קוואַל פון אוממעגלעכקייטן. די אַרעמע קינדער, זיי זענען גאַרנישט דורשטיק!

דורכגעלייענט די בענדער פון זשוד ווערן. א ביסל פארשעמט:
זיך פאר זיך אליין. דער קול פון מיין פאטער האט זיך דערהערט
פון דעם תהום פון די צייטן: „נארישקייטן! קינדערייען! אבי פטרן
צייט!“

איך שטעל אַוועק די ליאָלקעס אויף דעם בוידעם, אין דעם
קאסטן, וווּ איך האלט די קינדערייט - און געזעגן זיך נאָכאַמאָל מיט
דעם אַלטן, גוטן, ליבן שפיגל פון חלומות - זשוד ווערן. מן הסתם
אויף זייער לאנג.

II

געהארט הויפטמאן.

דער נאציאנאלער פאָעט! א „קלאַסיקער“. שוין פון לאַנג, שוין אַ יאר צוואַנציק, אויב נישט מער. און אַ פאַרענדיקטער, אַזוי ווייט ווי עס איז מעגלעך — פאַר אַ מענטשן. און מערקווירדיק, די, וואָס פייערן אים, ווייסן נישט, פאַרוואָס. און דער געפייערטער אַליין האָט אויך פאַרגעסן, וואָס זיין אייגנטלעך-כער צענטער איז, אָדער — ריכטיקער — ער האָט עס קיינמאָל נישט געוואָסט.

נאציאנאל=דיכטער! אַזוי איז ער עס געוואָרן. דורך פאָליטיק — נישט זיין פאָליטיק. אַזוי האָט עס די צייט געבראַכט מיט זיך. דערפאַר וואָס הויפטמאן האָט אָנגעשריבן אַמאָל, אין זיין ערשטער יוגנט „די וועבער“ און „האנעלע“ — דערפאַר האָט אים דאָס גלייַע, דעמאָקראַטישע, האַלב-אָדער פערטל־סאָציאַליסטישע דייטשלאַנד גע-מאַכט צום פאָנען-טראַגער פֿון ניי־דייטשלאַנד.

עס איז אפשר אַ מיספאַרשטענדעניש. דייטשלאַנד וואָלט אַ גייס-טיקן סימבאָל, אַן אָנלעבונג, אַן אויסדרוק, און האָט נישט. זי האָט אים געהאַט אין געטע. דער „האַרמאָנישער“ מענטש, דער „גאנצער“, רויק און אַנטי־רעוואָלוציאָנער, „אויסגעגלייכט“, מער פילאָזאָפיש, ווי קינסטלעריש, מער ליריש, ווי דראַמאַטיש. אָבער געטע פאַסט נישט מער פאַר ניי־דייטשלאַנד. ער איז צו רויק — און דייטשלאַנד קאָכט; ער איז צו קיל — און איבער דייטשלאַנד איז געקומען אַ הייסע לייַדנשאַפט; ער איז צו אַלמענטלעך — און דייטשלאַנד וויל זיך געפינען, וויל זיך פאַרשטיין.

דייטשלאַנד האָט געוואָלט איר דיכטער, און האָט זיך געמוזט — ווייל זי האָט נישט געהאַט קיין אַנדערן — אָפּשטעלן ביי געהאַרט

הויפטמאן. זי האָט נישט קיין ברירה. ווער, ווער זאָל זיין איר
וואָרט! ריכאַרד דעמעל איז שטארקער און טיפער פון הויפטמאן-
נען. אָבער דעמעל איז פינסטער און טויט. אָדער אפשר סטעפּאָן
געזאָרגע -- דער אומפארגלייכלעכער ליד- און שפּראַך-קינסטלער? ער
איז צו קאַלט. אָדער ריינער מאַריאַ רילקע, אָט דער גאָט-געבענטש-
טער פּאָעט? ער איז צו טיף, צו אָפּגרוניטיק.

עס איז קיין אַנדער ברירה נישט געווען. מען האָט געוואָלט
זיך שאפן די אילוזיע -- פון א שיינער, קינסטלערישער, מענלעכער
דייטשלאַנד, און מען האָט די אילוזיע געפונען אין הויפטמאָנען. איך
וואָלט עס אפשר געזאָגט, עס איז דער עלטערער דור, וואָס האָט
אים ארויפגעצווונגען אויף דעם ייגערן, און דער יונגער דור -- אַזוי
פרעמד צו הויפטמאָנס שאַפן. האָט שוואַך אָדער גאָרנישט פּראָטעסט-
טירט. וואָס איז די נפּקא מינה, וואָס פאַר א קאָפּ עס שטייט אויף
דער דייטשער סימבאָליסטישער סטאַטוע פון דייטשלאַנדס קולטור?
אַבי עס איז דאָ אַ סימבאָל.

מען האָט ביי דעם ברעסלאַווער „יוביליי = יום טוב“ פון הויפט-
מאָנען, אַ יום-טוב, וואָס איז געמאכט געוואָרן אויף אַ גרויסן, ברייטן,
פאָליטישן און נאַציאָנאַלן מאַסשטאַב, גערעדט אַלץ פון הויפטמאָנען,
דעם סאָציאַלן דיכטער, הויפטמאָן, דעם פּאָעט פון גערעכטיקייט, יושר
און רחמנות. און הויפטמאָן האָט זיך נישט געווערט. ער האָט
מיט- און איינגעשטימט. ער האָט זיך אַליין דערפילט אַלס דער
דיכטער פון דייטשלאַנד, אַלס דייטשלאַנדס וואָרטפירער, אַן אילוזיע
פון ביידע זייטן, אַן אילוזיע, וואָס האָט אים אַליין צוגעפירט צו אַ
געפערלעכן עקספּערימענט, צו ווערן אַ מין פרעדיקער פון אידעען,
פון אוניווערסאַלע האָפּענונגען און אוטאָפּיעס. געפערלעך -- ווייל
אומקינסטלעריש, ווייל נישט -- הויפטמאָניש. קיינער קאָן נישט
ווערן מער פון דעם, וואָס איז דאָ אין אים. און הויפטמאָן האָט אין
זיך זייער ווייניק פון דעם נביאישן גייסט, און נאָך ווייניקער פון
סאָציאַלן טעמפּעראַמענט. ער איז נישט קיין רעפּאַרמאַטאָר, נישט
קיין טריבון, נישט קיין אידעען-דערוועקער בכלל. און האָט ער גע-
שריבן „די וועבער“, איז דאָס געווען אַ פּראָדוקט פון דער צייט-
שטימונג און נישט קיין אָנהייב פון אַ באַוועגונג. ער האָט נישט אַזוי
געמיינט די סאָציאַלע פּראָגע, ווי דעם רעאַליזם. די פאַרם פון דער

קונסט איז פאר אים געווען דער עיקר: דער אינהאלט, די אידעע
איז בלויז געווען א נעבנדערשיינונג.

נישט די סאציאלע גרעכטיקייט איז געווען זיין פראבלעם, איז
געווען די פראגע, דער הויפטקוואל און דער גרונטקוואל פון זיין
גאנץ לעבן, פון זיין שאפונג. נישט געזעלשאפט, נאָר מענטש, און
נישט אַזויפיל מענטש, ווי פרוי.

וואָס איז די פרוי? קיינער ווייסט עס נישט. די פרויען וויי-
ניקער ווי די מענער, און די מענער וויסן אַזוי ווייניק. זי איז דער
אייביקער פראבלעם פון יעדער קונסט. קונסט הייבט זיך אָן, ווי
דער פרויען-מאַטיוו קומט אַריין. עס איז נישט געווען דער פראבלעם
פון שילער, ווייל שילער איז נישט געווען קיין קינסטלער. ער איז
געווען א פרעדיקער און א דענקער. זי איז אָבער געווען דער
פראבלעם, דער אייביקער, פון היינע. וויכטיקער פאר אים, ווי
דייטשלאַנד און יידנטום און די רעוואָלוציע. די לאַרעליי — אָט די
פאַרשידענדיקע פרוי מיט די גאַלדענע האָר, וואָס פאַרגאָרט און פאַר-
דאַרפט דעם „שיפער מיט זיינעם קאהן“ — דאָס איז געווען היינעס
וועלטמאַטיוו.

אַדער געטע. ער הייבט אָן מיט דעם גרעטכען-מאַטיוו און קערט
זיך אום נאָך אלערליי וואנדערונגען און דערפאַרונגען, נאָך אלע מיענישן
און ביטערנישן פון דעם לעבן — אין זיין רייכסטן ווערק, אין זיין
לעבנסווערק, דעם צווייטן טייל „פאוסט“ — ווידערמאַל צום מוטער-
מאַטיוו, צו דער פרוי. אַרום איר וועבט זיך די וועלט. זי איז דער
סוד און די טיפיקייט, זי צעשפרייט אַרום אינז דעם „מאָיא-
שלייער“, דעם שלייער פֿון אילוזיע. זי ברענגט אַריין אין דער
וועלט דעם אומרעאַלטן עלעמענט, וואָס הייסט ליב.

דאָס אומפאַרשטענדלעכסטע, וואָס איז דאָ אין אינזדער פאַנטאַז-
טישן לעבן, פאַר זיך — א ברוטאלער פאַקט, דער ווילן צו פאַר-
מערונג, א טונקלער, כאָאָטישער אינסטינקט, אין דער עלעמענטאַר-
סטער פאַרם: א באַפֿרוכפערונג, ווי ביי פֿלאַנצן. דער ווינט פאַר-
טראָגט דעם זאָמען פון איין פֿלאַנץ צו דער צווייטער, דער באַפֿרוכ-
טער און די באַפֿרוכטע האָבן נישט קיין שייכות צווישן זיך.

דאָס איז דער אָנהייב. דאָס איז דער לעצטער, רעאַלסטער
אמת. פֿינאָואַנען קומט אָבער די אומגעהייערע מאַכט פון דעם ווייב-
לעכן יסוד אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט? אַ מאַכט, וואָס

גייט ארויס ווייט־ווייט איבער דעם גרונטצוועק? א שטריק, וואָס בינדט ציוניזם צוויי מענטשן. מען זעט אים נישט. ער איז גע- דרייט פון זונשטראַלן, אָדער — פון שאַטנס, דיקע שאַטן-פעדעס.

מאן און פרוי — אָדער אפשר זאָל עס זיין: דער מאן און די פרויען? אָט דאָ ליגט די אומגעהייערע וועלטפראגע. די פרוי האָט אַריינגעבראַכט די ליבע אין דער וועלט, האָט מיט איר געבונדן דעם מאן, צוגעבונדן אים צו זיך, צו זיך אַליין. אָבער דער מאן רייסט זיך פון די שטריק, פילט זיך ענג אין דעם געשאפענעם שטח — אין דער צווייהייט: מאן-פרוי. ער נעמט אָן דעם בונד און רעוואָלטירט. ער איז דער אייביקער רעוואָלוציאָנער אַנטקעגן דער אָרדענונג, וואָס די פרוי האָט געשאפן; ווייל געזעלשאפט איז — ווייבלעך. דער מאן דאַרף נישט האָבן קיין געזעלשאפט. דער מאן וויל הערשן און געניסן און וואַנדערן. די פרוי צווינגט אים צו דעם — דאָ, צו דעם אַזוי-זיין, אַזוי און נישט אַנדערש.

טיצאָן האָט אויסגעמאַלט אַ בילד: „די הייליקע און די פראַ פאַנע ליבע“. צוויי פרויען ביי אַ ברונעם, אָדער איין פרוי אין צוויי געשטאַלטן; איינע — די „הייליקע“ ליבע; איינע — די מוטער, די ליבע צו אָרדענונג, צו געזעלשאפט, צו דער ווירקלעכקייט. די צווייטע — „די פראַפאַנע“ — די תאוה, די פאַנטאזיע, דער שטורעם, וואָס צעברעכט אַלצדינג. איינע — דער בריק צווישן נעכטן און און מאָרגן; די צווייטע — דער היינט, אָט דער הייסער, ברענענע-דיקער, ביטערער, זיסער, קיינמאָל זיך נישט צוריקקערנדיקער היינט.

מאַלט אייך אויס צווישן די צוויי פרויען אַ מאן. ביידע ציען אים צו זיך. די קולטור, די געזעלשאפט, די אומגעצילטע יאָרן פון טראדיציע און ירושה צווינגען אים — צו דער „הייליקער“ ליבע. אָבער דער מאן אין אים, דער היינט פון אים — שמידט אים צו מיט אייזערנע קייטן צו דער „פראַפאַנער“. מיט וועמען זאָל ער גיין. מיט וועמען זאָל ער בלייבן?

ברייט אויס דעם פראַבלעם, שטעלט אים אַריין אין דעם גאַנצן קרייז פון אונדזער היינטיקער קולטור — און איר האָט געהאַרט הויפטמאָנס שאפן, זיין אמתן מאָטיוו. וואָס מער הויפטמאן איז גע- וואַקסן, וואָס מער געטריי ער איז געוואָרן צו זיך אַליין, אַלץ ריי- נער קלינגט זיין דאזיקער אורמאָטיוו.

ער הערט זיך אין דעם „פארוואקענעם גלאַק“, נאָך שטארקער קלינגט ער אין דער ווונדערבארשיינער דראַמע „דער אַרעמער היינ-רייך“, אין „אין עיפא טאַנצט“, אין „גבריאֵל שילינגס פֿלֹכט“, און דער קלאַנג ווערט שטאַרק, באַטויבנדיק אין זיין „נאַר און קריסטאַ“, אָדער אין דער נאָוועלע „דער קעטצער פון דענה“.

די פרוי ווערט אַ מיטוס. די שיינע העלענע, אַפּאָדיטע און גרעטכען, די „פּרוי“ און די „מוטער“ — ביידע פאַרייניקן זיך צו אַן איבערוועלטלעכער, וועלטשאַפנדיקער און צעשטערנדיקער מאַכט. „זי שטייגט, זי שטייגט אין דער אייביקייט און אין אירע הענט זענען איבערגעגעבן געוואָרן דער הימל און דער גיהנום“. אַזוי איז דער שלום-מאַטיוו פון דעם „קעטצער פון דענה“; אַזוי איז דער שלום-אַקאָרד, דער לייטמאָטיוו, וואָס איז צום סוף געוואָרן דער הערשנדיקער מאָטיוו — פון דעם גאַנצן געהאַרט הויפטמאַן.

און דער מאַן? דער מאַן איז דער, וואָס אנטלויפט און קאָן נישט אַנטרינען. דער מאַן איז דער אייביקער נאַר, וואָס דאַרף ערשט געפינען אויף אומוועגן, אין בלאַנדזשעניש, אין טראַגישע קאָנפליקטן, דאָס, וואָס די הערשערין האָט געפונען. דער מאַן גע-האַרט דעם געזעץ — די פרוי איז דאָס געזעץ.

און וואָס איז דאָס געזעץ פון דער פרוי? דין? ניין, רחמים! לייבע — דאָס מיינט שיינקייט, דאָס מיינט עקסטאַז, דאָס מיינט — פרייהייט און געבונדנקייט, דאָס מיינט — די נען. דער וואַנגער-שער אידעאַל, קונדרי: דינען. נאָר נישט ווי ביי וואַנגערן: די פרוי דינט דעם מאַן; נאָר אַנדערש, העכער: פרוי און מאַן. ביידע די-נען זיי, יעדער פון זיי צו דעם אַנדערן, און ביידע — צו דעם גרעסטן פון אלע סודות: לעבן.

אפשר דערפון קומט טאַקע די טיפע לייבע, די אומגערעכטע, וואָס נייטשלאַנד האָט פאַר געהאַרט הויפטמאַן.

מען האָט זיך אָפּגעווענדט פון אים אין די פריערדיקע יאָרן. מען האָט אים כמעט אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט אין דער צייט, ווען דער אידעאַל פון דייטשלאַנד איז געווען: זיגפריד — דער זי-גער, דער כוח-מענטש, דער מוח-מענטש, אָדער הויך גענומען — פאַר-

סימפאל, וואָס ברענגט די דערלייזונג, געשטיצט אויף זיין שווערד, נאָך אַ לאַנגער וואַנדערונג און דערגרייכונג.

דעמאָלט איז הויפטמאָן געווען פרעמד און אומפאַרשטענדלעך. דעמאָלט האָט מען אים נישט געוואָלט מוחל-זיין זיינע ריין-קינסלערישע, ריין-פאַרמעלע שוואַכקייטן אָדער זיין אָרעמקייט אין אידעען.

מען האָט געפרעגט ביי יעדן נייעם ווערק פון הויפטמאָן: וואָס וויל ער? צו וועמען פירט ער? מען האָט אַלץ נאָך — אין אונ-טערבאווסטזיין — געטראַכט פון הויפטמאָן, דעם סאָציאַלן דיכטער, דעם הויפטמאָן פון „די וועבער“, פון הויפטמאָן דעם רעאַליסט, און מען האָט נישט פאַרשטאַנען נישט זיין סימבאָליזם און נישט זיין מיסטיק. מען האָט נישט געוואָלט פאַרשטיין, אַז הויפטמאָן איז נישט געוואָרן אַנדערש, ווי ער איז געווען, נאָר אַז ער האָט ערשט אָנגעהייבן צו ווערן דאָס, וואָס ער האָט לכתחילה געוואָלט זיין; אַז זיין גאַנצער רעאַליזם איז נאָר אַן אָנשטעל. מען האָט געמיינט, אַז וויל אַ דיכטער לאָזט רעדן זיינע מענטשן אין דיאַלעקט, אין פאַלקסשפראַך און נישט אין ליטעראַרישן, פאַפירענעם דייטש, איז ער שוין אַ רעאַליסט, און מיינענדיק, אַז ער איז אַ „נאַטוראַליסט“, אַ מאַלער פון דעם „ווירקלעכן“ לעבן, האָט מען נישט פאַרשטאַנען, וואָס באַטייטן דידיאַזיקע אַלע סימבאָלן, וואָס ער האָט „אריינגעדיכט-טעט“ אין אים, גלייך ווי דאָס „לעבן“ אליין איז נישט קיין „דיכטונג“, גלייך ווי יעדער אין דעם שפּיל איז נישט קיין סימבאָל, גלייך ווי די וועלט וואָלט געווען עפעס אַנדערש, ווי אונדזער אייגענע אויסטייטשונג פון אַ פראָצעס, אַן אומפאַרמונג פון אַ כאַאָס!

אַבער סוף כל סוף האָט מען עס אין דייטשלאַנד אויך פאַר-שטאַנען. מענטשן קומען צום אמתן פאַרשטיין נאָר דורך ליידן. און עס ווערט זיי קלאַר, אַז דאָס לעבן איז איין גרויסע מיכטעריע, איז אַ סימבאָל, ווען דער פעסטער געבוי, וואָס זיי האָבן אויסגעבויט, פאַלט. פאַר דעם טורעם פון בבל איז די וועלטגעשיכטע געווען אַנדערש, ווי נאָך זיין צוואַמענברוך. און נאָך יעדער גרויסער נפילה קומט אַ נייער מאָטיוו, דאָס הייסט אַ נייער סימבאָל אויף דער וועלט. דייטשלאַנד האָט נאָך איר קאטאַסטראָפּע זיך דערנענטערט צו איר סימבאָליסטישן פאַעט; זי האָט דערפילט, אַז נישט די הצרשאַפט און

נישט דער פוח, און אפילו נישט דער אינטעלעקט איז די שאפנדיקע
קראפט אין דער וועלט, נאָר די מיסטישע ליבע, דאָס, וואָס מען קאָן
ניסט זען און נישט באַגריינדן, און איז שטאַרקער פאַר יעדער
„ממשות“ . אויף דייטשלאַנדס און אייראָפּעס חורבה טאַנצט פיפּא,
הויפטמאנס צויבער=פּרויגעשטאַלט, איר פאַנטאַסטישן, איר לעבנס=
דערוועקנדיקן טאַנץ.

ר י ל ק ע.

א גאנצן טאָג אַרומגעוואַנדערט איבער אַ קליין ביכעלע: וועגן גאָט. אַ ביכעלע פון אַנפראַגן. אַן אַנקעטע: „וואָס איז גאָט?“ — אָט די נאַרישע, די אַפגרונט־טיפע, די קינדישע, די איינציקע, די חוצפה־דיקע, די רירנדיקסטע פראַגע: וואָס איז „וואָס“?

עס האָבן געענטפערט פאָעטן און געלערנטע, גלחים און רבנים. געענטפערט — ווי מען קען ענטפערן אויף אַזאָ פראַגע: אין פאר־טיקע פראַגן אָדער מיט אַ זיפן.

עטלעכע יידן האָבן אויך געענטפערט. איינער — סילווען לעווין, דער פראַפעסאָר פון סאָנסקריט אין פאַריז, — דאָס ביכל איז אַ פראַנצויזיש און געדרוקט אין פאַריז — און זיין ענטפער איז געווען — דער פון דער אינדישער אַלטער חכמה: „נעטי, נעטי“ — דאָס איינ־ציקע, וואָס מען קאָן זאָגן וועגן אים, איז: „ער איז עס נישט, ער איז עס נישט“.

און דער צווייטער — אַ ראַבינער פון דער שול „דע לאַ וויקטואַר“, ווייל, און ער האָט געענטפערט „אין נאָמען“ פון דער פאָ־ריזער קאָנסיסטאָריע, און זיין ענטפער האָט מיר וויי געטאָן. פסוקים — אין נאָכאַמאָל פסוקים — די אַלטע דרשות אויפסגיי. אזוי טרוקן. אזוי סינאָגאָגאַל, אזוי רעווערענדיש. איז דאָס דאָס יידנטום?

און טראַכטנדיק וועגן דעם און וועגן דער גאַנצער פראַגע, וואָס איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן, — האָב איך זיך פלוצלונג דערמאנט אָן אַ וואָרט, אָן אַ בילד.

צוויי יינגלעך האָבן זיך געקויפט צו מעסערלעך. ביידע גלייך. ביידע ביי דעם אייגענעם קרעמער. אין אַ וואָך אַרום האָבן זיי פאַרגליכן די מעסערלעך — און נישט געקאָנט פאַרשטיין — פאַרוואָס

דענען זיי געוואָרן אזוי פאַרשידן. וואָס קאָן מען טאָן מיט אייך, ווען איר נוצט אָפּ אזוי גיך זאכן? — האָט זיי די מוטער געזאָגט. און ווייטער גייט דאָס וואָרט: „איז דאָס מעגלעך, אז זיי זאָלן רעדן פון גאָט און מיינען, אז ער איז ביי אַלעמען גלייך? איז דאָס מעגלעך, אז זיי זאָלן טראַכטן פון גאָט און אים נישט אָפּניצן?“

ווער האָט דאָס געזאָגט? ווער האָט דאָס דערציילט דעם ווונדערלעכן משל? און באַלד איז דער נאָמען אַרויסגעשוומען: דער פּאָעט, וואָס איז מיר ליבער, ווי אַלע אַנדערע, דער דיכטער, ווע=מענס זיסער, טרויעריקער ריטם קלינגט אין מיר — פון זינט איך האָב אים דערהערט, שוין כמעט פופצן יאָר — ריינער מאַריא רילקע.

און דעם אייגענעם אָונט בין איך געוואָר געוואָרן פון אַ טע=לעגראם אין דער צייטונג — אז רילקע איז געשטאָרבן.

איינזאם, ווי ער האָט געלעבט — און אינדערפרעמד. געבוירן אין פּראָג — מיט זיבן און פופציק יאָר צוריק, שטאַמט — לויט דעם נאָמען פון א דעגישער משפּחה, האָט אַ גאנץ לעבן געלעבט אין פּאָרז. געשריבן אויף דייטש-געשטאָרבן אין דער שווייץ, אין מאָנטרעז.

יאָרן נאָכאנאנד געווען דער סעקרעטאַר פון דעם גרויסן סקולפּטאָר ראָדען — דערנאָך ווייס איך נישט וואָס ער האָט געטאָן, גע=לעבט זיך ערגעץ אין א האַטעל אין פּאָרז — אין דעם לאַטיינישן קוואַרטאַל, דאָרט געחלומט, דאָרט געטראַכט — און געליטן. זעלטן געשריבן, אָדער געדרוקט.

פאַר זיבן און פופציק יאָר אָנגעשריבן אַ פאַר קליינע ביכע=לעך. זאַמלונגען פון לידער, אַ קליינעם, כמעט אויטאָביאָגראַפישן „ראָ=מאַן“. אזוי מאַגער אין קוואַנטיטעט — אָבער די קוואַליטעט! דער טאָן, דער ריטם! אָבער דער מענטש!

איך האָב יאָרגלענג געהאַט אַ באַגער זיך צו טרעפן מיט אים. און מיט אַ פאַר חדשים צוריק — אין פּאָרז — האָב איך שיער נישט באַקומען די געלעגנהייט. אַ געמיינזאַמער באַקאַנטער האָט אונדז געוואָלט צונויפפירן. אָבער ווען איך בין צוגעקומען צו דעם האַטעל פּאַיאָ, ווו ער האָט געווינט — האָב איך פאַרקירעוועט צוריק. אַן אַנדערש מאָל — נישט היינט, נישט איצט. איך האָב מורא געהאַט

פאר אן אנטטוישונג. ווער ווייסט — אפשר איז דאָס אויך איינער פון די „פאָעטן“, שיין אויפן פאפיר. אָן חן, אָן אַטמאָספערע, ווען פון פנים צו פנים. איך האָב מורא געהאַט, אַז דער פאָעט פון דעם „שטונדנבוך“ וועט אין מיר פארטונקלען די פאָעזיע פון זיין ליד. שפעטער — אָן אַנדערש מאָל. און דאָס אַדערע מאָל איז נישט געקומען. דער פאָעט איז טויט — און עס בלייבט בלויז זיין וואָרט, נאָר דאָס בילד, וואָס איך וויל זען.

און עס איז בעסער אזוי.

בפֿל פאָעטן! מחנותווייז גייען זיי אַרום און עס קלינגט און עס זינגט און עס רעדט — ווי אַ שאַרמאַנקע, ווי אַ פּאָנגאַראָף. אַלע קענען זיי, אַלע דרייען זיי ווערטער און ציקלען די שפּראַך און מאַכן קונצן. זיי קאָנען שרייבן אַלץ — לינקס, רעכטס, גלענצנדיק, פאָטעטיש, שטיל, רעליגיעז, שטורמעריש, משיחיש, ווי דער זשורנאַליסט אין גוסטאַוו פרייטאַגס באַרימטער קאָמעדיע. און וויל מען „געניאָל“, קאָנען זיי דאָס אויך.

איז דער טאָן — גראַנד אָפּעראַ, ווערדי, אַדער מייערבוער — זינגען זיי אין טאָן. ווערט ער דזשעזיש, ווערט עס אימפרעסיאָניסטיש, עקספרעסיאָניסטיש — בייט זיך אויך זייער שטייגער.

„און פון אַלע קינדער פון דער ערד — איז ער אפשר דער נישטיקסטער“ — פושקין האָט געקענט זיין ברודער, דעם פאָעט.

און דאָך — אַמאָל, איינמאָל אין אַ דור, אַמאָל נאָך זעלטענער — קומט אַן אַנטפּלעקונג. אַ מענטש — נישט קיין זינגער, אַ שאַפּ-דיקער, אַ זעננדיקער, אַ לייַדנדיקער, אַ פאַרטיפער. און מען דער-פילט אַ ציטער. די פאָעזיע האָט זיך באַווין.

און עס קומט אָן דער אמתער פאָעט און זאָגט אייך — מיט רילקעס ווערטער: „לידער זענען נישט, ווי מענטשן מיינען, געפילן — עס זענען איבערלעבונגען. צוליב איין פערז מוז מען האָבן געזען אַ סך שטעט, מענטשן און זאכן, קענען די חיות, פילן ווי די פייגל פליען און וויסן מיט וואָס פאַר אַ זשעסט עס עפענען זיך די בלומען באַגינען... מען מוז זיך דערמאָנען אָן נעכט פון ליבע, קיין איינציקע נישט ווי די צווייטע — און גסיסות מוז מען האָבן בייגעוויינט, דער-מאָנען זיך אָן נעכט פאַרבראַכט לעבן אַ מת אין אַ חדר ביים אָפּע-

נעם פענסטער, צווישן אַטעמדיקע גערוישן. און עס איז נאָך נישט גענוג — זיך צו דערמאָנען. מען מוז קענען אויך פאַרגעסן אָן זיי אין האָבן די געדולט צו ווארטן ביז זיי קומען פון זיך צוריק. ווייל זכרונות אליין זענען עס נאָך נישט. ערשט ווען זיי ווערן אין אונדז בלוט און קוק און באַוועגונג, אָן א נאָמען און מיט אונדז צו-נויפגעגאָסן — ערשט דעמאָלט קאָן עס פאסירן, אז אין אַ וויער זעל-טענער שעה זאָל אויפֿשטיין צווישן זיי דאָס ערשטע וואָרט און אַ ליד קאָן אויסוואַקסן פון זיי.

דילעטאַנטים — בלוטלאָזע טעאָריע — מליצה פון אַ נישט-קינסטלערישן מענטשן — איך ווייס, די פאָעטן פון צעך, די פראָפּע-סיאָנאַלן פון דער „לירע“ וועלן עס זאָגן מיט ביטער. און וועלן פרעגן: האָט רילקע אליין מקיים געווען אַלצדינג, וואָס ער האָט געפאָדערט? איז זיין פאָעזיע אַזוי הויך, אַזוי טיף?

רילקע אליין זאָגט עס אייך ערלעך: „אַלע מיינע לידער זענען נישט אַזוי באַשאַפן געוואָרן, דערפאַר זענען זיי נישט קיין לידער.“ זענען עס נישט? אָט די ווונדערבאַרע לידער, די זיפצן פון אַ געפייניקטער מענטשלעכער נשמה. דער עכאָ פון אַ ווייטן לעבן — וואָס הייסט „דאָס בוך פון דעם מענטשלעכן לעבן“ און דאָס „בוך פון וואַנדערונג“ און „דאָס בוך פון אַרעמקייט און טויט“ — זיי נישט קיין פאָעזיע?

הערט זיך איין:

„דו, באַכבאַר גאָט, ווען איך דירמאָנכעסמאַל
אין לאַנגער נאַכט מיט האַרטעם קלאַפּען שטערע,
זאָ איזט'ס ווייל איך דיר זעלען אַטמען הערע
אינד ווייס: דו ביזט אליין אים זאָל.“

דו שכן-גאָט, דו ביזט אַליין אין זאָל! און איך בין נאָנט — גיב מיר אַ קליינעם צייכן — קלאַפּ מיר אָן אין טיר.
און אַנדערש — און דאָס איינענע.

די ריכטע האָבן דאָס לעבן געוואונגען
אומענדלעך ווייט צו זיין אין חאַרעם און שווער
אַבער די טעג פון די ריכטע זענען פאַרגאַנגען

און קינער וועט זיין פון דיר צוריק נישט פארלאנגען,
גיב בלויז דעם אַרעמען דו אַרעמקייט צוריק."

ווייל "אַרעמקייט איז דער גרויסער גלאַנץ פון אינעווייניק אַרויס".
ווייל אַרעמקייט איז חכמה — איז רב, איז איינס זיין מיט דער ערד,
מיט די זאכן, איז זיין. אַרעמקייט, היימאַטלעזיקייט, פרעמדקייט —
דאָס איז די גרויסע, די לעצטע היימישקייט. און דאָס האָט רילקע
שטאַרקער פון אַלע — שטאַרקער אפילו פון דעם גרויסן פּאָעט חער-
לען — געפילט און בעליבט.

ער האָט אַלצדינג געקאָנט זיין — געקאָנט האָבן — און האָט
נישט געוואָלט.

אַלע בענקען נאָך א היים. ער — דער איינגעוואָרצלטער, איז
אָועק אינדערפרעמד — און נישט געוואָלט קיין פּאָטערלאַנד.

אַלע רעדן פון פּאָלק — פון אייגנקייט, פון דעם גליק צו זיצן
צווישן אייגענע — ער, דער דייטשער פּאָעט, האָט זיך אָפּגעוואָגט
פון זיין פּאָלק.

אַלע זינגען הימנען צו דער "שפּראַך", פאָלן כורעים פאַר דעם
מוטערוואָרט — ער, דער איינציקער, האָט די שפּראַך, אָט דעם אינ-
סטרומענט, וואָס ער האָט אַזוי ווירטואַז באַהערשט, געפילט ווי א קייט
און ווי אַן אָפּגעטראָגן קלייד.

קינסטלער, פּאָעט, ווערטער און קלאַנגען, גראַמען און בילדער,
ריטם און פאַרב — וואָס איז דאָס אַלץ אַקעגן דעם שטילן קלאַפּן
פון אַ היימלאַזן -- דעם קלאַפּן ביי דער טיר ביי דעם איינציקן,
דעם שטענדיקן שכן!

און פון רילקע, מיין ליבסטן פּאָעט, האָט מיין געדאַנק צוריק-
געוואַנדערט צו דעם קליינעם ביכעלע וועגן גאָט. און פון דעם פעס
איז געוואָרן קנאה. איך האָב זיי פאַרגליכן — דעם יידישן ראַבנזנער
פון פאַרזי מיט זיינע פשטלעך און פסוקים — און דעם איינזאַמען
פּאָעט פֿון פּראָג-פאַרזי מיט זיין גרויסאַרטיקן שכל-געפיל.
און מיר גרויסן עץ זיך מיט אינדזער רעליגיעזיטעט!

עס פלאקערט אויף דאָ און דאָרט. איר געדענקט, ווי עס האָט
פּלוצלונג אַ בליץ געטאָן פון אַ מאַסקווער חדר? זייט אָרעם, זייט
וואַנדערער, זייט היימלאָזע — דאָס איז אייער גורל, דאָס איז אייער
זין. דער שטאַרבנדיקער גערשענוואָן האָט עס אַרויסגעזיפצט פאַר זיין
טויט — געזעגנט זיך מיט די יידן. דער לעצטער פונק פאַר דעם
פאַרלעשן? איז עס?

ריכארד דעמעל.

ריכארד דעמעל איז געשטאָרבן. פאר פילע, אפשר פאר דעם רוב פון די לעזער, איז דאָס בלויז אַ נאָמען, — אַ נאָמען, וואָס זיי האָבן דערהערט צום ערשטן מאל. פאר מיר, — און פאר די פון מיין צייט, פון מיין סביבה, פאר אַ גאנצן דור מיטלאַיאַראָפּעישער אינטעליגענץ, — איז דאָס מער ווי אַ נאָמען.

אַ נאָענטער, כמעט אַן אייגענער, איז אונדז אָפּגעשטאָרבן. איי-נער פון די ווייניקע, וואָס האָט אונדזער בלוט אויפגעשטורעמט אין אונדזער יוגנט, אונדז אין דעם נאָרטן פון דער ליבע אַריינגעפירט, דעם הונגער נאָך לעבן אין אונדז נאָך שטארקער געמאַכט און האָ-ריזאָנטן געעפנט פאר אונדז.

און עס איז געווען אַ צייט, — אַ יאָר פופצן, צוואַנציק צוריק, — ווען ריכארד דעמעל איז געווען אונדזער דיכטער, אזוי ווי נישטע אונדזער פילאָזאָף. אַ שיינע צייט איז דאָס געווען. אַרום און אַרום — רויקייט; די וועלט האָט איינגעדורעמלט און פון דעם שלאָף גע-שמיכלט. אַלצדינג איז געווען אין אַרדענונג. עס האָט זיך געלעבט אין אייראָפּע אזוי זאָט און באַקוועם. עס איז געווען אַ יום-טוב-שטימונג אין דער וועלט. אפילו ביי אונדז, רוסיש-יידישע יוגענלייט, וואָס זענען געווען דורכגעווייטיקט אי פון אונדזערע אייגענע יידישע ליידן און אי פון די רוסישע, — פאר אונדז, וואָס זענען געווען דער ציטערנדיקסטער, גערוזסטער גערוון-אינסטרומענט פון גאַנץ אייראָפּע, — אפילו פאר אונדז האָט דאָס לעבן אָנגענומען אַ מין פאַנטאַסטיש-שיינע מאַסקע. מיר האָבן געלעבט אויף אַ גרויסן מאַסקענאַל: זיידענע דאָ-מינאַם, מאַסקן, אונטער וועלכע מען האָט געפילט דעם חן פון שמיכלענדיקע, יוגע, בליענדיקע, קושניקע ליפן, — מאַסקעס,

שווארצע, וואָס האָבן פארדעקט דעם אמתן ערנסט אין דעם טראַגיקן
פון דעם נאָקעטן לעבן. — אָבער פאָרט מאַסקן, אָבער פאָרט אבאָל.
וואָס איז נישט געווען, נישט מיט אלע זיינע פראַבלעמען?
די מאַסקע פון זאָראַטוסטרא, דעם איבער-מענטשן, דעם אמת-וואַסער,
דעם נביא פון באַרג-איינזאָמקייט?

דאָס לעבן איז געווען אַזוי — ליטעראַריש! ליטעראַטור האָט
פארשלאָנגען און פארדעקט אַלצדינג. די גאַנצע באַציונג צו די
פראַגן פון דער ווירקלעכקייט איז געווען ליטעראַריש, ד. ה. די פאָרם
האָט דעם אינהאַלט צוגעדעקט און איינגעהילט, ווי אין אַ זיידענעם
מאַנטל. מיר האָבן עס אָפט נישט געפילט, נאָר זעלטן איז עמעצער
געקומען און האָט עס אונדז געזאָגט. שניצלער האָט עס אין אַ קליי-
נעם דראַמאַטע אונדז אַמאָל אַרויסגעזאָגט: איר האָט ליב, איר האָט
פיינט, איר לעבט, איר שטאַרבט, איך זענט צעפרידן און איר זענט
מורדים, אַלצדינג — אין ליטעראַטור.

מיר האָבן עס אויסגעהערט און נישט געגלויבט, און ווייטער
זיך געלאָזט איינזויגן פון הוגאָ פאָן האַפּמאַנסטאלס זיַלבער-סטובע-
דיקער פידעל, פון ווערלענס קאַטויליש=פאַרשטעלטער תאווה-ליריק, פון
דאַננציאַס גרויסאַרטיקער קונסט=רעטאָריק, פון — דער גאַנצער איי-
ראָפּעישער, יום-טובדיקער וועלט=שטימונג; אָבער געפילט האָט יע-
דער פון אונדז, אַז דאָס איז נישט קיין סוף, אַז די ווירקלעכקייט
איז גאַרנישט אַזוי שיין, אַז עס זענען פאַראַן אינהאַלטן, וואָס פאַסן
זיך נישט צו צו קיין שום פאָרם, אַז טיפער איז די נאָכט — ווי
דער טאָג האָט זיך געדאַכט.

און דאָס האָט אונדז ריכאַרד דעמעל דעמאָלט געזאָגט.

מיר האָבן אים געקענט, ווען ער איז שוין געווען — כמעט אַ
קלאַסיקער, ווייניקסטנס, צווישן אונדז, די יונגע; ווייניקסטנס, אין
דער ליטעראַרישער וועלט פון בערלין און ווין און מינכען. וואָס דער
„פיליסטער“, דער „המון“, האָט פון אים געטראַכט, האָט אונדז וויי-
ניק אינטערעסירט. געוואָלט האָבן מיר, אַז פאַר דעם פיליסטער איז
ער אַ ווילדער, רעוואָלוציאָנערער דיכטער, — איינער פון די, וואָס
עס טאָרן נישט לייענען יונגע מיידלעך, דערפאַר, ווייל ער איז צו-
פיל פול מיט תאווה; ער האָט צופיל זאכן אָנגערופן ביים ריכטיקן
נאָמען, צו אָסן געזאָגט דאָס, וואָס אַנדערע פאַרשווייגן און רוימען

זיך אין אויער אריין, ווי א סוד, מיט וועלכן מען דארף זיך שעמען.
ריכארד דעמעל האָט זיך נישט געשעמט און מיר אויך נישט...

נא, און איצט האָב איך פון זיין טויט געהערט, — און אַלע
אַלטע זכרונות זענען אַרױפגעשוומען, און איך וויל זיך אַריינפירן
צוריק אין דער שטימונג פון אַמאָל. זיינע לידער, וואָס איך האָב
אַזוי ליב געהאַט, קלינגען מיר ווידער אין אויער, — און מערקוויר-
דיק, איך געפין די שטימונג נישט מער; עפעס פרעמד איז ער מיר
געוואָרן; ס'קלינגט נישט מער אין מיר.

וועמענס שוילד איז דאָס? איז דעמעל נישט דער פאָקט, פאַר וועלכן
איך האָב אים אַמאָל געהאַלטן, אָדער — אָדער איז ער אַ פאָקט נאָר
פאַר אַ באַשטימטער גרופע, פאַר אַ באַשטימטער צייט און פאַר איין
פאָלק? איז ער אפשר בלויז אַ דייטשער דיכטער, וואָס קאָן געפילט
ווערן טאַקע נאָר פון אַ דייטש מלידה ומבטן, אַ דייטש פון ראסע, אַ
געראַנער?

איך פיל נאָך עד-היום די אַרקעסטראַלע מוזיק פון האַפּמאַנ-
סטאַלס פּאָעזיע; אָבער האַפּמאַנסטאַל איז אַ ייד, אַ קאָסמאָפּאָליט,
ער שרייבט בלויז דייטש; און דערמאָן איך זיך אָן ריינער מאַריאַ
ר י ל ק ע ס ליעדער, ווערט מיר אַזוי תהלימדיק אויפן האַרצן. זינגט
ער:

וואָס וועסטו, גאָט, טאָן, ווען איך וועל שטאַרבן,
איך בין דיין קרוג (און ווען כ'וער א שטאַרבן),
איך בין דיין געטראַנק (און לאָז איך נאָר פארדארבן?).
איך בין דיין קלייד, דיין ווערק איך בין,
מיט מיר פארלירסטו זיך, דיין זין...

— קאָן איך חלומען וואַכעדיק דערפון, אָנגעפילט זיין מיט דער
מתיקות פון די ווערטער, — איצט, פונקט ווי פאַר צען יאָרן, און
אנדערע נאָך מיר, אין פופציק, אין הונדערט יאָר אַרום וועלן אויך
פאַרהאַלטן דעם אַטעם פאַר שמחה, ווען זיי וועלן דאָס לייצענען. אָבער
רילקע איז אַ האַלבער סלאַו און אַ קאָסמאָפּאָליט, וואָס שרייבט אויף
דייטש; ער איז נישט נאַציאָנאַל, און דערפֿאַר פון אַ שטענדיקן
ווערט.

דעמעל אָבער איז נאַציאָנאַל. אַ גערמאַנער, אַ דייטש דורך און
דורך, מער ווי מיר האָבן אַמאָל געמיינט, מער אפשר ווי ער אַליין

האָט עס געגלויבט; און וואָס דייטשע קונסט איז, האָט דעמעל אַליין
אין אַ קליינעם געדיכט געזאָגט, — אַ געדיכט איבער דעם שטראָס-
בורגער דאָס:

צײַם יונגן געטע איז ער געווען זייער אין גונסט,
אלס העכסטער פּולסטער באַווייז פון אמת דייטשער קונסט:
ער שטייט נאָך היינט, ווי אין געטעס אַלטע יאָרן,
און איז אַלץ נאָך נישט פאַרענדיקט געוואָרן.

אַט דאָס איז דייטשע קונסט: נישט פאַרענדיקטקייט. אַ וועג,
און נישט קיין ציל; אַ ווילן אָן אַן אויספירונג, אַ פאַרמלאָזע
קונסט; צו ערלעך, אום צו זיין שיין; צו טיף, אום אַריינצוגיסן
זיך אין אַ פורעם; צו אומגעלומפערט, אום צו האָבן חן.

דער דייטש ווייסט נישט, וואָס דאָס הייסט שפילן זיך מיטן
לעבן — אום גוטן, ווי אום בייזן, און דערפאַר האָט ער נישט
קיין הומאָר. איינער בלויז פון זיי האָט עס געקאָנט, און דאָס איז
אויך געווען — היינריך היינע! דער דייטש פילאָזאָפירט שווער און
טיף דאָרט, וווּ אַנדערע פעלקער פון לייכטערן בלוט שאַפן קונסט
און הוידן זיך אַריבער און לאַנצן זיך דורך.

דאָס איז דאָך געווען דער גרויסער, שטענדיקער קאָנפליקט
צווישן דעם דייטש און דער וועלט: דער דייטש איז געווען אַ שפיל-
פאַרדאַרבער.

איז דען דאָ אַ גרעסער, אַ שענער, אַ זיסער שפיל, ווי ליבע, —
ליבע צווישן דעם אייביק-יונגן אדם און דער אייביק-שיינער, פאַר-
לאַנגענדיקער און פאַרלאַנגען-דערוועקנדיקער חוה? נעמט אַוועק דעם
עלעמענט פון שפיל — וואָס בלייבט? גאטור-בויטווענדיקייט, גע-
בונדנקייט, קנעכטשאַפט צום אינסטינקט פון דעם מין.

שאַפענהויער, דער גערמאַנער, דער דייטש, האָט דערפאַר פיינט
געהאַט די ליבע. ער האָט געזען נאָך דעם גרויען ערנסט, — דעם
מין-ערנסט; דעם טאָנן, דעם שפיל, די יונגע, אינדאָוידועלע, פער-
זעלעכע וואַריאַציע. די קונסט פון דעם שפיל האָט ער נישט גע-
זען, נישט געפילט. די דייטשע ליטעראַטור האָט נישט קיין ליבע-
ליריק: עס איז דאָרט דאָ סענטימענטאַליטעט. עס איז דאָרט דאָ
לבנה-שיין און בלויזע אויגן און זיפצן, — אָבער דאָס זענען אַלץ

זי חתן-כלה-געזאנגען; מען פילט, אז אָט-אָט ווערן זיי מאַן און ווייב און אויס פאָעזיע, אויס שפּיל, אויס גראַציע.

נאָר געטע, דער „עבודה-זרהניק“, און נאָר היינע, מיט זיין יידיש-באַגערנדיקן, ברענענדיקן, מזרחדיק-גליענדיקן בלוט, האָבן געפילט דעם ריטם פון אַ ליבע-טאַנץ.

דעמעל האָט די דייטשן פון זיין צייט „שאַקירט“ דורך זיינע ליבע-לידער, און ווען איך לייען אים איבער נאָכאַמאָל, פאַרשטיי איך, פאַרוואָס: עס איז די דייטשע סענטימענטאַליטעט, האָבן און גרעטכען, — אָבער אויף אַ זינדיקן טאַן; ער ווייסט, אז ער „זינ-דיקט“, ער פילט זיך שולדיק און קאָן עס קיינמאָל נישט פאַרגעסן. אָט איז זיין באַרימטע עלעגיע, „די דריי רינגען“, וואָס הייבט זיך אָן אזוי:

„איר רינגען, דריי רינגען אויף איינאַינציקן פינגער,
און יעדער א טויטע, א געבראָכענע שבוועה.“

עס איז אַ ליד פון דריי ליבעס, — דריי ליבעס, וואָס האָבן געברענט, ווי פייער, און זענען פאַרלאָשן געוואָרן. יעדע ליבע האָט געזאָלט זיין אייביק, אויפן גאַנצן לעבן, און ווייטער איבער דעם לעבן אריבער, אין דעם תהום פון וועלטן אַריין, — און די תאוה, די ברענענדיקע, האָט געפונען אין דער אייביקייטס-אילוויזע איר פאַר-ענטפערונג, איר פשרות; און די אייביקייט האָט געדויערט, — אזוי-פיל, וויפיל אַ ליבע געדויערט, די ליבע, וואָס איז ווערט אזוי אָנ-גרופן צו ווערן, — פון דעם אויפבלעיען ביז צום בלעטערפאלן, פון דעם ערשטן טאַנץ-טריט ביז צום לעצטן טאַקט. ס'איז קאָרג? איז דען נישט אַ וועלט, אַ פולע, רייכע, זאטע אינמיטן?

אָבער דער סענטימענטאַלער אייביקייטס-זוכנדיקער פילט זיך שולדיק; פאַר אים איז אייביקייט נישט קיין אויסלעפונגס-באַגריף, עס איז אַ צייט-באַגריף. און איז לעבן — צייט?

דעמעל, דער דייטש, דעמעל, דער נישט-ריטמישער, קאָן קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אז דאָס לעבן פאַרגייט; ער באַקלאַגט עס תמיד און זוכט זיך צו פאַרשיכורן — מיט געפילן. ער זינגט אַ „טרינק-ליד“:

נאָך אַ שעה, און עס איז שוין נאכט,
טרינקט, ביז וי נשמה אין איך זיך צעלאַכט,

זינגט מיר דאָס ליד פון טויט און פון לעבן,

זאנלאַני, בליאַ, בליי-לא-לא!

קלינג-קלאנג, קוקט, געבראַכן די לעבן,

אַבער זי האָבן אונדז טרויבן געגעבן,

היי!

ער מוז הערן דאָס ליד פון דעם טויט, פרי צו געניסן דאָס
לעבן! ווי שווער פליסט זיין בלוט, ווי ווייניק-קלינגענדיקער, זילבער-
נער געלעכטער זינגט אין זיין בלוט!

דעמעל איז אזוי טיפיש פאַר דייטשלאַנד, פאַר דעם דייטשישן
גייסט, פאַר זיין גראַדזער טיפיקיט און פאַר זיין מענטשלעכער
ענגקייט, ווי קוים אַ צווייטער, טאַקע דערפאַר, וואָס ער איז געווען
אַ רעוואָלוציאַנער אין דער דייטשער קונסט. ווילט איר קענען דעם
כאַראַקטער פון אַ פּאָלק, מוזט איר זיך איינקוקן אין זיינע אפיקורסים,
אין זיינע ווידערשפעניקע. דעמאָלט ערשט וועט איר דערווען
דעם תוך.

פאַר דעמעלן איז די וועלט נישט קיין קינסטלערישער, נאָר אַ
פילאָזאָפישער פראָבלעם. ער רעדט אַזויפיל פון דעם „מענטשן“ פון
דער „וועלט“, פון דער „נאַטור“:

מענטש, דאָס וואָס איז דיר גרינג, דאָס נעם שווער,

די נאַטור גיט אַ סך, נעם אַרויס פון איר מוז.

דאָס איז איינער פון זיינע „פּלליים“: שווער צו נעמען דאָס גרינג-
נע! קונסט זאָגט — גרינג צו נעמען דאָס שווערע; שווער איז די מאַ-
סע, שווער איז דער שטיין, די פאַרם איז גרינג, די פאַרם איז גראַ-
ציע, ליניע, אַ הייך, אַ שפּיל; און נישט מער, היי די נאַטור גיט,
דאַרפן מיר אַרויסנעמען, פאַרקערט — באַגרענעצן זי, אַרומזימען זי.
נאָר דאָס איז שיינקייט, און נאָר דאָס איז פּאַעזיע. דער גאַנצער
קאַמף צווישן מענטש און וועלט, צווישן נאַטור און קולטור, איז פאַר
דעם ווייניקער, נישט פאַר דעם מער, פאַר פשטות אַנטקעגן דער
אומגעהייערער קאַמפליצירטקייט; דאָס איז נישט נאָר קונסט, דאָס איז

וויסנשאפט אויך; נאָר פּילאָזאָפּיע, — די דייטשישע פּילאָזאָפּיע, — זיכט דאס אימבאָרגרענעצטע, דאָס נישט-צום-אויסמעסטנדיקע.

* *

אין זיין צייט איז דעמעל געווען א רעוואָלוציאָנער, — אַזוי האָט זיך עס אים און אַזוי האָט זיך אונדז אויסגעדאַכט; און נישט נאָר אויף דעם — וועלט-ווייב, וועלט-מענטש-געפֿיט, נאָר אויך אויף דעם געפֿיט פֿון מענטש — מענטש, אויף דעם סאָציאַלן. און דעמעל האָט געזונגען אַ ליד, וואָס איז באַרימט אין דער דייטשער וועלט, דאָס ליד פֿון דעם „ארבעטסמאַן“, און מערקווירדיק, די אייגענע „צייט-מעלאָדיע! הערט זיך אַיין אין דער ערשטער סטראָפֿע:

מִיר הָאָבֶן אַ בַּעַט, מִיר הָאָבֶן אַ קִינֵד, מִיין ווײַב,

מ ר האמן איך ארבעט, און דוקא צו צווייט ;

מיר האבן די זון און רעגן און ווינט.

אונדז פֿעלט בלויז איין קליניקייט, —

אזם פריי צו זען, ווי א פייגעלע איז, —

באָר צײַט..

דער דייטשער מאַלער אָנעטקאפער האָט דאָסדאָזיקע ליד אינאָסטרירט: אַן אַרבעטער, שווער, שטאַרק, לאַנגזאַם, פאַרטראַכט, — אַ פּאַרטרעט פון דעמעל אַליין, — און אַ דייטשע פרוי מיט אַ קינד אויף די הענט, גייען איבער פעלדער. זי שטראַלט פון מוטערליבע, פון גרעטכענע־געטריי־ווייב־לבנה־שיין־ליבע. ער קוקט מיט אַן אויג, וואָס זוכט — „וועלטן“, אָבער זעט נישט די וועלט, אין וועלכער ער לעבט, דאָס פעלד, אויף וועלכן ער טרעט; ער זוכט „צייט“ און פילט נישט דעם מאָמענט, דעם בליץ און דעם הייליקן ברען, און ווייסט נישט, וואָס זינד איז, און ווייסט נישט, וואָס תשובה איז און — וואָס איז שיינקייט.

און דאָך איז דעמעל דער דיכטער פון אונדזער צייט, מיט
איר פאַרמלאזיקייט, מיט איר נישט־עבן־קאָנען, מיט איר צעריסנקייט,
מיט איר טיפער טראַגיק.

די צייט האָט געפונען איר סוף — מיט דונערן און בליצן.
זי איז געשטאַרבן אין קאָנוולסיעס נאָך אַ שווערער גסיסה. זי האָט

געזוכט א סך וועלטן און האָט די איינציקע פאַרשפּילט ; זי האָט
געוואָלט זינדיקן און האָט זיך שוין פריער על-חטא געשלאָגן ;
אַבער זי איז געווען אומרויק, שטורמיש, זי האָט געקלאַפט מיט אימ-
פעט אין אַלע טויערן פון די הימלען. נישט איר שולד איז דאָס גע-
ווען, וואָס מען האָט איר נישט געעפנט ; אפשר זענען די טויערן
פאַרשפּאַרט אויף אייביק, אפשר — אפשר זענען גאָר קיין טויערן
נישטאָ.

דעמעל איז, — אויף זיין אופן, אויפן דייטשן נוסח, — גע-
ווען איינער פון די שטאַרקסטע, ליידנשאַפטלעכסטע, רעוואָלוציאָ-
נערסטע זינגער.

ווער וועט ווייטער זוכן — פאַר דער נייער צייט, וואָס ווערט ?
וואָס וועט זיין די רעוואָלוציע פון מאָרגן ?...

III

יִצְהָאָן גַּעֲאָרָג העגעל.

אַט אַזוי, פלוצלונג, קומט צו דיר דער „שר“ פון דער גע-
שיכטע און שפרייט אויס זיין מאַנטל איבער דיר.

ווייל עס איז דאָך זיכער—עס מוז דאָך זיין עפעס אַזוינס, ווי
א „שר“, א „גייסט“, א—איך ווייס אַליין נישט, ווי איך זאָל עס אָג-
רופן—א זין, א טעם, א סדר אין דעם דורכאַנאַנדער, אין דעם אַרױף
און אַראָפּ—אין דעם אַלעמען, וואָס פשוטע מענטשן טוען—און פראָ-
פעסאָרן פאַרשרייבן דערנאָך אין גראַבע ביכער.

איך וויל זיכער נישט שווערן, נישט ביי דעם „הן שלי“ און
אַפילו נישט ביי דעם „הן“ פון אַן אַנדערן, אַז עס איז טאַקע דאָ,
אַט אַזוי ממש ווי עס רעדט זיך אַרויס, אָבער דאָ—אין דעם רױקן,
שטילן, בנימוסדיקן שטעטלע יענע—אין טורניגען—צווישן בערגלעך,
צווישן ביימער—גראַד דאָ וויל איך זיך פאַרשטעלן, אַז אַזא שר—
איז פאַראַן.

איך וויל פאַנטאַזירן, אַז דאָ, וווּ איך בין נאָר וואָס געזעסן,
מיט אַ פאַר שעה צוריק, אויף דעם „נאַפּאַלעאָן-שטיין“, ד. ה. אויף
דער שטיינערנער באַנק, וווּ נאַפּאַלעאָן איז געזעסן, ווען עס האָט זיך
פאַר זיינע אויגן, אונטער זיין השגחה, אָפּגעשפּילט די בלוטיקע „שלאַכט
ביי יענע“,—אַז דאָ ויצט ער נאָך, דער קליינער גענעראַל מיט דעם
גרויסן היטל, דער אימפּעראַטאָר פון פראַנקרייך, דער באַהערשער
פון אייראָפּע. אַרום אים מאַרשאַלן, גענעראַלן, קוריערן קומען רייטנ-
דיק באַרג-אַרױף—פון יענע פעלדער, וואָס ליגן איצט אַזוי רױק,
אַזוי פרי-האַרבסטלעך געזעטיקט, און האָבן שוין פאַרגעסן, ווי עס האָט
אויף זיי אין יענעם טאָג גערעשט אין געדונערט, ווי פראַנצויזישע

גרענאדירן מיט בערן-היטלען אויף די קעפ האָבן געשטורעמט אַקעגן
עסטרייכישע אולאַנער, אונגאַרישע טשאַקאַ-רעגמענטן, שווערע, ריזיקע
פריסישע סאַלדאַטן.

דעמאָלט האָט די „צוד געציטערט“—און דער קליינער גענעראַל
אויף דער שטיינערנער באַנק איז געווען דער, וואָס האָט זי געמאַכט
ציטערן. נאַפּאָלעאָן זיצט און קוקט, גיט באַפעלן און טראַכט. און
אויף אַ מינוט פאַרגעסט ער, וווּ ער איז — וואָס ער טוט דאָ, הערט
אויף צו פאַרשטיין צוליב וואָס עס גייט דאָרט פאַר די שיסעריי און
דאָס בלוטיקע געשלעג. דער „העלד“, דער היסטאָרישער אַקטיאָר,
פאַרגעסט זיין ראָלע—ער דענקט בלויז איינס: ער איז אַן איינזאַמער
מענטש, וואָס זיצט אויף אַ שטיין, צווישן פעלדער — און זוכט זיין
וועג.

ערשט מיט אַ פאַר טעג צוריק האָט ער זיך געזען מיט אַן
אַנדער מענטשן, אויך אַן איינזאַמער, אויך איינער, וואָס זוכט אַ וועג.
עס איז געווען אין אַ שטעטל לעבן יענאַ — אַ קליין שטעטעלע, וואָס
הייסט ווימאַר, פיר שפּאַן ממש, אָבער אין דעם ענגן רוים איז גע-
זעסן אַ ריז — געטע.

זיי האָבן גערעדט — קיינער ווייסט נישט וואָס און פון וואָס.
אָבער ווען געטע איז אַרויס פון נאַפּאָלעאָנס קאַבינעט, האָט דער
קייזער פון אים געזאָגט: „אַט דאָס איז אַ מענטש“. נישט דיכטער,
נישט געלערנטער, נישט מיניסטער — דאָס אַדזש איז נישט וויכטיק.
אָבער אַ מענטש.

נאַפּאָלעאָן האָט געזוכט דעם מענטשן — און האָט אים אויף אַ
ווייל געמונען — און נישט געקאַנט אים נאָכגיין.
אַט-אַט האָט ער דערזען דעם וועג — צו די טיפּענישן — און
ווידער אים פאַרלוירן — און נאָכאַמאָל שלאַכטן און פאַליטיק און
דיפּלאָמאַטיע. ווידעראַמאָל: שפּיר.

• •

און מערקווירדיק—בשעת נאַפּאָלעאָן איז געזעסן אויף דעם שטיין
און געשפּילט דעם טראַגישן שפּיל פון געשיכטע—איז אין אַ האַלבער

שעה מהלך-אָדער ווייניקער-אין דער אייגענער שטאָט יענאָ, געזעסן אין אַ חדרל אַ יונגער דייטשער פראָפעסאָר און האָט אויפגעזעקט דעם סוד פון דעם גאַנצן שפּיל.

אין דעם אייגענעם טאָג, ווען נאָפּאלעאָן איז אַריינגעקומען מיט זיין אַרמיי, מיט פּלאַטערנדיקע פּאָנען, מיט טרוממען און פויקן אין שטאָט אַריין, דער זיגער, דער הערשער, דער צעטרעטער פון דייטש-לאַנד-האַט יאָהאַן געאַרג העגעל פאַרענדיקט און אַוועקגעטראָגן צום פאַרלעגער - זיין מאָנסקריפט: „די פּענאַמענאַלאָגיע דעם גייסטעס“ - אַ בוך מיט אַ שווערן נאָמען, אַ בוך, ווי דינאַמיט: איינגעוויקלט און איינגעשלאָסן אין אַ קעסטלעך מיט אַ שווער-פאַרשטענדלעכער אויפשריפט. דער כעמיקער האָט פאַר דינאַמיט זיין פאַרמולע, און ווען ער שרייבט זי אויף-וואָלט איר קיינמאָל גאָרנישט זיך משער זיין, אַ הינטער די-דאָזיקע צייכנס ליגט אַ קראַפט פון טויט, פון צעשטערן, פון אויפ-רייסונג.

„פּענאַמענאַלאָגיע דעם גייסטעס“ זיי זענען געווען אַזוי נאָווי-באַשיידן, די אַלטע מייסטער, די פאַרצייטיקע דענקער. אַזוי מלמדיש-נאָווי, אַזוי פּמעט בטלנישדיק. געמאַכט אַ פרום פנים-און גיי דערקען, וואָס זיי האָבן אָפּגעטאָן. זיי האָבן עס זיכער אַליין נישט געמיינט. ווען מען וואָלט געווען זאָגן, למשל, אָט דעם יונגן, גיחישן יונגמאַן, דעם פּריוואַט-דאָצענט העגעל, אַז דאָס קינד פון זיין מאָנו-סקריפט מיט דעם געלערנטן גריכישן נאָמען וועט ווערן - דער מאַרק-סיזם, און זיין אייניקל-דער באַלשעוויזם; אַז פון דעם בוך וועט אַרויס-קומען אַ סאָציאַלע איבערקערעניש אין דעם וועסט-אייראָפּעישן לאַנד-וואָס וואָלט ער דערויף געענטפערט? עס קאָן זיין, ער וואָלט אַריינגעוואָרפן זיין מאָנסקריפט אין פייער אַריין-אָדער, ווער ווייסט, אפשר וואָלט ער אויך מיט אַ שמייכל פון איראַניע געזאָגט: גיי, מיין גייסט, און טו דיין אַרבעט, גיי און דינאַמיטיר די וועלט, גיי און טראַכט נישט פון מיר, יאָהאַן געאַרג העגעל, דער פראָפעסאָר פון פּיזאַנאָפּיע, וואָס וויל זיין אַ גוטער, געטרייער פריישיסער בירגער. זיי דו, מיין גייסט, מוטיקער פון מיר!

ווען מענטשן וואָלטן פאַרשטאַנען די מערקווירדיקע וועגן פון דער געשיכטע, וואָלטן זיי געדאַרפט אויסבויען אַ גרויסן מאָוואָליי אויף דעם פּלאַץ, וווּ העגעל האָט געוואוינט, - און אַרום אים אַוועק-שטעלן סטאַטוען: מאַרקס, בעבעל, זשאַרעס, לענין, - אַלע די, וואָל

האָבן איבערגעזאָגערשט די פיזיאָגאָמיע פון אייראָפּע, אַלע די, וואָס
האָבן פאַרענדיקט די גרויסע אַרבעט, וואָס נאָפּאלעאָן האָט געוואָלט
אויספירן—און נישט פאַרשטאַנען ווי אזוי, און וואָס העגעל האָט פאַר-
שטאַנען — און נישט געקאַנט.

מחמת העגעל האָט אין זיין יונגן שטורמישן בוך אויסגעזאָגט
אַ קליינעם סוד, וואָס דער „שר פון געשיכטע“ האָט אים איינגערוימט
אין אויער: דאָס לעבן איז אַ פּראָצעס פון שטענדיקער באַוועגונג —
די באַוועגונג צו זיך אַליין, צו דעם יסוד. געשיכטע איז אַ קרייז
אַרום אַ צענטער, אָבער דער צענטער באַוועגט זיך אויך. ער בלייבט
דער אייגענער און איז דאָך נישט דער אייגענער. ער, דער יסוד,
ענדערט זיך אויך, ווערט רייכער, קאָמפּליצירטער, גייט אַרויס פון זיך,
ווערט זיין אייגענער היפּוך, זאָגט ניין צו זיך אַליין—און קומט צו-
ריק — אויך, דעם וועג פון פאַרניינונג — דער אייגענער און פאַרט אַן
אַנדערער.

און העגעל האָט געוויזן, אַז אַלע רעוואָלוציעס, אַלע מלחמות,
אַלצדינג, וואָס מענטשן פאַרטראַכטן און פירן אויס—איז נישט מער ווי
דער וועג פון דער אייביקער אידעע צו זיך אַליין. און דאָס מיינט:
צעשטערן איז אויך בויען — ניין איז דער וועג צו יאָ. דאָס מיינט:
געשיכטע אָן רעוואָלוציע איז אוממעגלעך, איבערקערן די וועלט הייסט
שטעלן זי אויפן קאָפּ, הייסט אַוועקשטעלן זי אויפן קאָפּ. אָט דאָס
האָט העגעל אַריינגעזאָגט דער וועלט — אין דער שעה, ווען נאָפּאָ-
לעאָנס האַרמאַטן האָבן געדונערט.

די האַרמאַטן זענען פאַרשטומט געוואָרן, נאָפּאלעאָן איז געוואָרן
אַ לעגענדע—אָבער העגעל איז אַלץ מער און מער געוואקסן. פון זיין
שורש האָט געצויגן יניקה די נייע אייראָפּעיִשע פּאָליטיק. ער האָט
געוויזן אַ וועג צו דער נייער געשיכטע.

עס גייט איצט אָן אין דער גייסטיקער וועלט אַ רענעסאַנס פון
דעם העגעליאַניזם. בענדעטאָ קראַטשע אין איטאַליע איז דער אָנ-
פירער פון דער באַוועגונג. עס גייען אים נאָך דייטשן, ענגלענדער,
אַמעריקאַנער. „ניי-העגעליאַנער“ רופן זיי זיך, און אַפילו ווען זיי
פאַרלייקענען דעם מייסטער — פאַלגן זיי אים פאַרט.

עס איז אויך פאַרשטענדלעך פאַרוואָס. העגעל איז געווען ביז
אַהער דער איינציקער דענקער, וואָס האָט געוויזן דעם זין פון גע-
שיכטע. עס האָבן זיך געפרוווט פאַר אים אַ סך דענקער, — דער

איטאליענער דזשאמבאטיסטא וויקא אין דעם סוף פון דעם זיבעצנטן יארהונדערט; גיבאנס דער ענגלענדער האט זיך געמיט צוצוגעבן א מין צוגאנג צו דער געשיכטע; טעאלאגן, פילאזאפן, אלע האבן זיך מטפל געווען מיט דעם שווערן פראבלעם. אבער טאקע נאר מטפל געווען—ווייל אונטער זייערע הענט איז די געשיכטע געווארן טויט, פארביינערט, א סקעלעט. סוף פל סוף איז דאס ארויסגעקומען: גאט האט געוואלט, אז די מענטשן זאלן טאן זיין רצון. ער באזונדער, מיר פאר זיך. און פרעגט מען: צוליב וואס, וואס איז דער תכלית, דער צוועק, דער זין? — שווייגט דער „סוד-ווייסער“.

העגל האט דער ערשטער געהאט דעם מוט צו זאגן: נישט גאט—אדער די נאטור—באווייזט זיך אין דער געשיכטע; נישט וויל ער, נישט פאדערט ער—ער איז געשיכטע. ער אליין—די גאנצע אומ-ענדלעכע וועלט—איז איינאיינציקע באוועגונג. גאט איז דאס ווערן—ער איז געשיכטע. נישט ער באווייזט זיך, נאר ער איז אין איר—און מיר העלפן אים צו דערגיין צו זיין אייגענעם יסוד.

לאז זיין—פילאזאפיש, טעאָרעטיש איז דאס א „מדרש פדאים“, א פאנטאזיע, א שפיל מיט ווערטער. מיר האבן דערווייל נישט גע-פונען קיין אנדער שפיל, וואס זאל בעסער באפרידיקן. אבער דער עיקר איז די פראקטישע אויספירונג: אויב געשיכטע איז באוועגונג—באוועגונג פון און צו גאט,—און אויב יעדע באוועגונג איז לייקענען דאס, וואס איז—ווארים אנדערש וואלט דאך געווען רו—איז יעדע לייקענונג געזעצליך, איז רעוואלוציע א געזעץ פון געשיכטע, א גע-באט פון דער נאטור, טאר נישט זיין קיין רו, טאר מען נישט זאגן: מיר האבן דערגרייכט. עס איז נישטא קיין דערגרייכן—עס איז פא-דאן בלויז באוועגונג.

דער קייזער און דער דענקער האבן זיך קיינמאל נישט באגעגנט. יענא, דאס קליינע שמעטעלע—איז געווען, ווייזט אויס,—צו ברייט פאר זיי. זיי האבן נישט געקאנט אריבערשפאנען דעם תהום.

אַבער דער שר פון דער געשיכטע האָט געשמייכלט. ער האָט געוווּסט, וואָס ער האָט באַצוועקט-ווען ער האָט זיי צונויפגעבראַכט אין איין צייט, אין איין אָרט - דעם גייסט, וואָס פאַרענדיקט דאָס נעכטיקע און דעם גייסט, וואָס הייבט תמיד אָן, דעם ווילן צו הערשן-און דעם זין פון דעם ווילן. און אויף דעם נאָפּאַלעאַן-שטיין האָב איך זיך איינגעהערט אין דעם סוד פון דעם שר: דאָס לעבן איז אַן אידעע, און שאַפן הייסט - זיך אַליין צעשטערן.

עס איז אפשר נישט כדאי געווען צו פאַרן אַזוי ווייט-איבער דעם אָקעאַן, איבער בערג און טאָלן - כדי צו דערגיין צו אַזעלכע „אמתן“. מען דערטראַכט זיך צו זיי אויך אין דעם אייגענעם חדר-אין ניו-יאָרק.

אָדער אפשר נישט? מען דאַרף זיך אַרויסרייסן אויף אַ צייט פון ניו-יאָרק, פון דער אַמעריקאַנער סביבה, פון דער אַטמאָספערע פון אומבאַוווּסטזיניקן צעשטערן-צעשטערן אַלע אַלטע ווערטן מיט אַ פאַרבאַרגענער כוונה אויף נייע, וואָס וועלן אַמאָל געשאַפן ווערן - מען דאַרף, זאָג איך, באַקומען דיסטאַנץ צו דעם אַמעריקאַנישן לעבן. וואָס איז אויף זיין אופן אַ שטענדיקע רעוואָלוציע, אַ ריי פון דינאַמיט-אויפרייסונגען (זיי זענען קורץ, דערפאַר פילט מען זיי נישט אַזוי), כדי אים צו פאַרשטיין.

איך זאָג נישט, אַז אויף דעם נאָפּאַלעאַן-שטיין אין יענאַ בין איך פון דעם שר פון געשיכטע געוואָרן דעם סוד פון אַמע-ריקע-מחמת אַמעריקע איז אַ גרויסער סוד; איך זאָג אויך נישט, אַז העגעל האָט מיר פאַרענטפערט דעם פראָבלעם.

אַבער אָן איינס האָב איך זיך דערמאנט, אָן איין גרויסן פרינ-ציפ, וואָס דער פּיגאָזאַף פון יענאַ האָט מיר געלערנט: דער גייסט אין דער געשיכטע גייט איבער דער פאַרניינונג פון זיך אַליין. אייראָ-פע האָט זיך נישט געוואָלט פאַרניינען - האָט איר די געשיכטע גע-צוונגען - זיך צוצושטערן.

רוסלאַנד פאַרניינט - און דערפאַר איז אין איר ניין אַ גע-וואַנדיקער „יאָ" - אַ „יאָ" נישט פון היינט, נאָר פון יאָרן, וואָס וועלן קומען - און אַמעריקע - אַמעריקע פאַרניינט, און ווייסט עס אַפילו נישט. און דאָס איז די אמת-העגעלשע, די שטאַרקסטע, די שפּערישסטע פאַרניינונג. דאָס איז שוין - די שוועל צו דעם נייעם, וואָס מיר קומען, צו דער „נייער וועלט".

דער קרייז באוועגט זיך - דער צענטער פאָרוואַרט זיך. און -
אויפֿסניי - אויפֿסניי באַוועגונג. אַלצדינג - נאָר נישט קיין רו, נאָר
נישט בלייבן שטיין. ווייטער - זאָגט נאָפֿאַלעאַן, „נישט פֿאַרווערטס,
הייסט צוריק“. ווייטער, - זאָגט העגעל, - דער גייסט, דער לעבעדי-
קער, איז דינאַמיק. ווייטער, - זאָגט דער שר פון דער געשיכטע.
און איך זיך אויפֿן בערג, קוק אַראָפּ אין טאָל אַריין, עס איז אַזוי
רויך, אַזוי אידיש, און פרעג: צו וואָס ווייטער? אפשר איז דאָס
בעסטע בלייבן, וווּ מען איז רויך, האַלב-שלעפּעריק, אַזוי ווי דער
בוים, אַזוי ווי דער שטיין? דער אייביקער קאַמף אין דעם יחיד,
אין דער געזעלשאַפט-און די באַוועגונג זיגט.

מארקס און דער מאַניפעסט.

אין אַ קליין חדרל, אין לאַנדאָן, מיט אַכציק יאָר צוריק. צוויי יונגעלייט, דייטשע עמיגראַנטן, זענען געזעסן און האָבן גע- שריבן. איינער – אַ פּייערדיקער, אַ דרייסיק-יאָריקער, מיט שוואַרצע, געדיכטע האָר און אַ שאַרף יידיש פנים; דער צווייטער – אַ ביסל עלטער, רויקער, בלאַנד און גערמאַניש. זיי האָבן גערעדט און גע- שריבן. דער יונגער האָט געשטורעמט, דער עלטערער האָט זיך גע- מיט איינהאַלטן דעם שטורעם, דעם מבול פון ווערטער, אַריינגלעטן זיי, ווי ווייט עס האָט זיך געלאָזט, אין די שטילערע, רויקערע, גע- מעסיקטערע פאַרמען פון דער לאַנגזאַמער דייטשער שפּראַך. פאַרטיק, אָנגעשריבן, געחתמעט – ביידע נעמען אונטער דעם מאַנוסקריפט.

און די שריפט איז אַרויס אין דער ברייטער, ווייטער וועלט, און וווּ זי האָט דערגרייכט, האָט זי געצויגן. די רויקע דייטשע ווערטער האָבן באַקומען גלאַקן-קלאַנג, און זיי האָבן גערופן צום – שטורעם.

צוויי זענען זיי געווען – קאַרל מאַרקס, דער אייניקל פון רבנים, און פרידריך ענגעלס, דער רויקער דייטשער פאַבריקאַנטן-זון. דער יורש פון דעם האַר-שפּאַלטנדיקן פּלפּוּ, פון וועלט-פרעמדקייט, פון וועלט-פאַרלייקענונג, פון טויזנט-יאָריקן צאָרן און פאַטאַס, און דער דייטשער בירגער, דער יורש פון דעם קליינעם בעל-מלאכה, וואָס האָט זיך אַרויפגעאַרבעט און איז אין דעם עצם פון זיין נשמה גע- בליבן אין זיין אַלט-דייטשער רו און איינגעוואָרצלטקייט.

און איך קאן זיך אויסמאָלן, ווי נישט איינמאָל האָט זיך ביים
 גוטן, בלוי-אויגיקן פרידריך ענגעלס שיעור-שיעור נישט אַרויסגעריסן
 אַ געשריי פון פראָטעסט, ווי ער האָט זיך ביי אים געבעטן, ביים
 יונגן, ביים פלאַמענדיקן: „שטילער, רויקער, זיי נישט קיין שמשון,
 וואָס רייסט אַרויס די זיילן פון דעם טעמפל, כדי צו באַגראָבן די
 פלשתיים אונטער די חורבות“. און ער האָט אַ ציטער געטאָן, ווען
 ער האָט געהערט, ווי מאַרקס האָט געזאָגט: „דער אַרבעטער האָט
 נישט קיין פאַטערלאַנד“. ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין שטאַט באַר-
 מען, אַזוי געמיטלעך, אַזוי רויק, אַזוי היימיש.

און ער האָט פאַרקנייטשט דעם שטערן, ווען עס איז צו אים
 דערגאַנגען דער באַפעלנדיקער קול פון דעם לערער: „אין דער ביר-
 גערעכער געזעלשאַפט באַהערשט די פאַרגאַנגענהייט די קעגנוואַרט—
 אין דער קאָמוניסטישער געזעלשאַפט באַהערשט די קעגנוואַרט די
 פאַרגאַנגענהייט“.

און פרידריך ענגעלס האָט זיך געטראַכט: „וואָס מיינט דאָס?
 ווי קאָן מען באַהערשן די פאַרגאַנגענהייט? ווי קאָן מען אויסמעקן
 פון דעם לעבן אַלצדינג, וואָס עס האָט באַשאַפן, די אָנגעזאַמלטע
 אוצרות פון לאַנגע, לאַנגע יאָרן? האָבן די עלטערן און די עלטער-
 זיידעס אומזיסט געלעבט, אומזיסט געאַרבעט? זענען באַמת אַלע
 דורות ביז אַהער געווען אומגערעכט—און נאָר מיר היינט, מיר, אַט
 די צוויי מענטשן, דאָ, אין דעם חדר, אין לאַנדאָן, זענען די
 איינציקע גערעכטע, די איינציקע, וואָס האָבן דערגרונטעוועט דעם
 סוד פון דער געשיכטע, אויפגעדעקט אירע וועגן און געפונען די
 לעצטע און איינציקע לייזונג?“

ספּק נאָך ספּק האָט זיך געוואָרן אין ענגעלסעס מוח—אָבער
 מאַרקס איז געווען דער שטאַרקערער, און ער האָט אים באַ-
 הערשט. און זענען די ספּקות געוואָרן צו שטאַרק—האָט אים מאַרקס
 צוגעשליידערט דאָס מאַגישע וואָרט: עס איז „וויסנשאַפט“—און
 ענגעלס האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ און זיך אונטערגעגעבן.

גאַנץ איינגעשטיילט זענען די ספּקות קיינמאָל נישט געוואָרן.
 מען פילט עס פון אַ געוויסן טאָן פון קילקייט, אָן אונטערטאָן פון
 אומבאַפרידיקטקייט—אין ענגעלסעס באַמערקונגען צו דעם „קאָמוניסטישן
 מאַניפעסט“—וואָס ער האָט געשריבן אין זיין איינלייטונג צו דער
 ענגלישער איבערזעצונג אין דעם יאָר 1888, פערציק יאָר שפּעטער.

„מיר האָבן אים נישט געקאנט אַנרופן סאָציאַליסטישער מאַניפעסט“, פאַרענטפערט זיך ענגעלס. „ווייל – סאָציאַליזם האָט דע-מאָלט – אין 1848 – געהאַט אַן אַנדער באַדייטונג, ווי שפּעטער, ווייל ער איז געווען אַ ראַמאַנטיש-אױטאָפּישע, בירגערלעך-סענטימענטאַלע באַוועגונג, און נישט קיין פּאָליטישע, נישט קיין „וויסנשאַפטלעכע“. און ווייטער – „דער מאַניפעסט איז געוואָרן אַ היסטאָרישער דאָקומענט און מיר האָבן נישט מער קיין רעכט אים צו ענדערן“.

פּערציק יאָר נאָך דער געבורט פון דעם „מאַניפעסט“ האָט ענגעלס געווען זיינע שוואַכקייטן און פעלערן – אָבער דער דייטשער יראת-הכבוד פאַר אַלצדינג, וואָס איז „געשיכטע“, האָט אָפּגעהאַלטן זיין האַנט – און זיין קריטישן דענקען.

פונקט אַזוי ווי פּערציק יאָר פריער, האָט די פּיעטעט פאַר „וויסנשאַפט“ אים געצווינגען אָנצובויגן דעם קאָפּ פאַר מאַרקסעס דאָמאַנטישער, אַבסאָלוטער געשיכטע-פּילאָזאָפּיע.

ער האָט נישט דעמאָלט און נישט שפּעטער געהאַט דעם מוט צו שטעלן די איינפאַכע פראַגע: פאַרוואָס איז דאָס „וויסנשאַפט“? און ווייטער – מיט וואָס איז די ראַמאַנטיק פון מאַרקס בעסער ווי די ראַמאַנטיק פון די פריערדיקע סאָציאַליסטן, פּוריעריסטן, קאָבעטיסטן און דעם דייטשן אַזוי גערופענעם „אמתן סאָציאַליזם“?

מאַרקסן איז דאָס זיכער נישט איינגעפאלן צו פרעגן זיך אליין: פונקט ווי עס איז גאָרנישט געקומען אין זיין זיין לערער, דעם דייטשן „פּראָפּעסאָר פון פּילאָזאָפּיע“ העגל – ווי שאַפּענהויער פלעגט אים איראַניש אַנרופן – אַפילו אויף איין מינוט, אַז זיין פאַרפלאַנטערטע טעאָריע פון דער זיך דיאַלעקטיש אַנטוויקלענדיקער אידעע, איז נישט „וויסנשאַפט“, נישט פּילאָזאָפּיע, נאָר ראַמאַנטיק.

דער גורל פון „געשיכטע-מאַכנדיקע“ ווערק איז ווי דער גורל פון דעם „קאָאָסיקער“ קלאָפּשטאָק – „מען אַכטעט אים, מען לייזנט אים נישט“. פון אַ גאַנץ ווערק בלייבט געוויינלעך אין זכרון איין זאַץ, איין וואָרט, איין געדאַנק – און אָפט דער נישט וויכטיקסטער, דער גאָרנישט צענטראַלער. אַט אַזוי איז פון דעם „קאָמוניסטישן מאַניפעסט“ געבליבן איין זאַץ אין דעם זכרון פון די מענטשן, און דאָס איז: „די געשיכטע פון דער געזעלשאַפט איז די געשיכטע פון קלאַסנקאַמף“. און צום שלום: „פּראָלעטאַריע פון אַלע לענדער,

פארייניקט אייך", א היסטארישע השערה, א פילאָזאָפישע היפאָטעזע –
און דערנאָך אַן אויסרוף, א סיגנאַל און א קאָזונג.
נישט ניי אין דער צייט, ווען עס איז געזאָגט געוואָרן, נישט
אין דעם דענקען און נישט אין דעם רופן. אָבער ניי איז געווען
איינס: דער מאַנטל פון וויסנשאַפט איבער דער ראַמאַנטיק, די באַ-
זייטיקונג פון אַלע עטישע און ווערטנדע עלעמענטן פון דער פאָליטיק.
דער אַלטער סאָציאַליזם – דער אַוטאָפישער – האָט געפרעדיקט
דאָס אייגענע, ווי מאַרקס. און ווען מען פאַרגרייכט פוריעס שיטות
אָדער סען-סימאָנס דרשות מיט די פאָדערונגען „די פראַגראַמאַטישע
און פאָזיטיווע, וואָס זענען אויפגעשטעלט אין דעם „קאָמוניסטישן
מאַניפעסט“ – זעט מען נישט דעם אומגעהייערן אונטערשייד, וואָס די
מאַרקסיסטן ווילן זען, פאַרשטייט מען נישט, פאַרוואָס דער מאַניפעסט
איז געוואָרן אַ גרענעץ צווישן צוויי וועלטן. צען פאָזיטיווע פאָדע-
רונגען שטעלט אויף דער מאַניפעסט, און אַלע זעען אונדז היינט
אויס אזוי באַשיידן – האָבן אויך דעמאָלט, מיט אַכציק יאָר צוריק,
גאַרנישט איבעראַשט די סאָציאַליסטיש-דענקענדיקע אָדער וועלנדיקע
מענטשן. „פרייע דערציונג און עפנטלעכע שולעס“, „קאָמבינאַציע פון
אַגריקולטור און אינדוסטריע“, „צענטראַליזאַציע פון טראַנספאָרט-מיטלען
אין די הענט פון דעם שטאַט“, „צענטראַליזאַציע פון קרעדיט און
שאַפונג פון אַ נאַציאָנאַלער באַנק“, „אַפשאַפונג פון באַדן-אייגנטום,
פראַגרעסיווע איינקונפט-שטייערן, אַפשאַפונג פון ירושה-רעכט“ א. א. וו.
דאָס איז ראַדיקאַל, דאָס איז אין אַ געוויסן זין רעוואָלוציאַ-
ניזירנדיק פאַר דער געזעלשאַפט – אָבער דאָס איז שוין דעמאָלט נישט
געווען שפּאַגלניי, און היינט – אין וואָס פאַר אַ פריי, דעמאָקראַטיש
לאַנד זענען, צום ווייניקסטנס, עטלעכע פון די פאָדערונגען שוין נישט
אַ טייל פון דעם טעגלעכן לעבן, פון דער באַשטייענדיקער אָרדענונג?
און ווען מען לייענט היינט דעם „קאָמוניסטישן מאַניפעסט“,
מוז מען זיך ווונדערן: ווי קומט עס, אז פון דעמאָזיקן גאַנץ באַ-
שיידענעם פראַגראַם האָט געקאָנט – לאַגיש – אויסוואַקסן נישט נאָר דער
סאָציאַליזם, נאָר אויך דער קאָמוניזם, דער באַלשעוויזם אין דער לענינשער
פאַרם?

אמת – עס איז בלויז אַן אָנהייב, עס איז דער פונדאַמענט
פון דעם מאַרקסיזם – אָבער מען קאָן דאָך נישט בויען אויף אַ פונ-
דאַמענט מער ווי ער קאָן פאַרטראַגן! און ווען אַ היינטיקער קאָמו-

ניסטישער פאנאטיקער לייענט דעם „מאניפעסט“—פאלט אים גארנישט איין א ספק, צי האט מערקט טאקע געמיינט דאס אלץ, וואס דער קאמוניזם פירט איין אדער וויל ארויפצווינגען?

אבער—דער טאן מאכט די מוזיק. נישט דער אינהאלט, נישט דאס פאליטישע פראגראם, נישט דער סאציאל-פראקטישער טייל איז וויכטיק, — און אויך נישט די „וויסנשאפט“, — נאר די ראמאנטיק. און דער צענטראל-זאך פון דעם גאנצן „מאניפעסט“ איז דער: „אין דער קאמוניסטישער געזעלשאפט באהערשט די קעגנווארט די פארגאנגענהייט“. עס איז א באפריונג פון דעם נעכטן, און דאס וויל יעדער מענטש, בפרט דער יונגער, דער ראמאנטישער, דער אומגעוילדיקער.

די „וויסנשאפט“ דענקט אנדערש. דער וויסנשאפטלעכער מענטש ווייסט, אז אלצדינג איז פארגאנגענהייט. ער ווייסט, אז לעבן הייסט פארבונדנקייט און ארויסוויקלונג און וואקסן. אזוי דענקט דער ביא-לאגיש, דער פיזיקאליש, דער פילאזאפיש-אריענטירטער מענטש. דער ארגאניזם איז בלויז א וואקסן פון דעם „קערן“. א מאשין קאן נישט פונקציאנירן, ווען זי פארלייקנט איר גרונט-פרינציפ. אפילו העגעל, דער אמוויסנשאפטלעכער דענקער, דער ראמאנטיקער, האט געוואוסט, אז די „אידעע“, ווען זי מאכט דורך איר „דיאלעקטישן פראצעס“, ווען זי ווערט דער היפוך פון זיך אליין — בלייבט דאך אין עצם די אייגענע, זי ווערט בלויז זיך באוואוסט, אז עס איז מעגלעך אויך א „ניין“, אן אַנטיטעזיס.

מארקס האט אבער אריינגעלייגט אין דעם העגעלשן ראמאניזם א ווילן און א מאראלישע פאדערונג. די געזעלשאפט אַנטוויקלט זיך אזוי און אזוי—האט העגעל געלערנט. זי מוז עס—ווייל דאס איז איר „געזעץ“.

איז מארקס אריינגעשפרונגען אין דער געשיכטלעכער ארענע און האט אויסגערופן: „איר, ארבעטער, איר, געקרוינטע, איר מוזט פארלייקענען און צעשטערן דעם נעכטן, איר מוזט, ווייל אזוי איז דער געזעץ“.

דער געזעץ פון דעם ראמאנטישן ווילן אַקעגן דעם געזעץ פון דער ראמאנטישער וויסנשאפט. און די שטארקערע ראמאנטיק האט געזיגט—אין דער פאנטאזיע פון די מענטשן.

און אכציק יאָר זענען פארגאנגען, פרוכטבארע, פרוכטבארע.

ווערט נאך ווערט האָט זיך געביטן. געל זענען געוואָרן די בלעטלעך
פון דעם קאָמוניסטישן מאַניפעסט. פרעמד, ווי פון אַ פאַרהיסטאָרישער
צייט, ווייען אונדז אַנטקעגן די טויטע אותיות.
בלויז אונטער דעם אַש אַ קליין פייערל, דער אַלטער, שניידן-
דיקער, ברענענדיקער זאָץ: „לייגט אָפּ די פאַרגאַנגענהייט, נאָר
דער היינט הערשט“.

אַ מינדסט ווינטעלע, און דער פונק צעפלאַקערט זיך אויפסניי-
און וועלדער ברענען און לענדער שטייען אין פייער.
אַבער דער פייער ווערט ווידער אויסגעלאָשן, אויסגעברענט
און אָפגעגליט - און ווידער וואַקסט אויף דער אַלטער ערד - דאָס
אַלטע לעבן, לויט זיינע געזעצן, נישט לויט אונדזערע. און דאָס לעבן
שפּאַט: דער היינט וויל געוועלטיקן איבער דעם נעכטן? וואָס איז
דער היינט?

און איבער דער ראָמאַנטיק פון מאַרקס גייט דער געזעץ צו
זיין אָרדענונג, צו דער אייביקער, צו דער נישט-צו-ענדערנדיקער,
ווייל שטאַרקער פון יעדן ווילן און פון יעדן „איז“ - איז דאָס „עס
איז געווען“.

די „אידעע“ מעג זיך דרייען אין איר פראָצעס, ווי זי וויל -
זי דרייט זיך דאָך אויס צו זיך אליין, אין זיך אַריין. ווייל דאָס
איז דער געזעצן. און אים פאַלגט די וועלט.

פיער זשאזעף פרודאן.

(דער פאטאס פון גערעכטיקייט).

„וואָס איז אַ לעבנסווערק?“ – האָט אַמאָל געפרעגט געטע, און האָט געענטפערט: „עס איז דער געדאַנק פון דער יוגנט, אויסגעפירט אויף דער עלטער.“

און דאָס איז דער אונטערשייד צווישן אַ גרויסן לעבן און אַ מיטלמעסיקן, אַ דורכשניטלעכן. און דאָס איז דער חילוק צווישן דעם גרויסן יחיד און דער גרויסער, ברייטער מאַסע.

דער יחיד האָט אַ אידעע, זיין אידעע. אַ אידעע, וואָס איז העכער און ווייטער פון זיין פערזענלעכן לעבן, וואָס נעמט אַרום אַ גאַנצן קלאַס מענטשן, אַ נאַציע, די גאַנצע מענטשהייט, די גאַנצע וועלט.

די מאַסע, דער מענטש פון דער מאַסע בלייבט תמיד אין ענגן קרייז פון זיין אייגענער פערזענלעכקייט.

עס איז כמעט אַ פאַראַדאָקס, און דאָך איז דאָס אַ גרויסער אמת: דער גרויסער מענטש איז אומפערזענלעך, ווייל זיין פערזענלעכקייט איז אזוי שטאַרק אַנטוויקלט. דער מאַסנמענטש איז דורכאויס פערזענלעך, גראד דערפאַר, ווייל ער האָט גאָר קיין פערזענלעכקייט נישט. די פסיכאָלאָגיע אַרבעט אין קאָנטראַסטן און אין פאַראַדאָקסן... וואָס דאַרף מען האָבן דערצו, פרי צו זיין אַ פערזענלעכקייט? וואָס זענען די עלעמענטן פון דער גרעסטער גאַב, וואָס אַ מענטש קען באַזיצן?

דאָס איז כאַראַקטער. ווייַלנס-כאַראַקטער אָדער אינטעלעקטועלער כאַראַקטער—דאָס איז די קאַנצענטרירונג פון אַלע לעבנסשטראָנונגען אין איין הויפטפונקט. אַלע דערשיינונגען און איבערלעבונגען, אַלע אויסערע איינדרוקן און די איבערלעכע פאַראַרבעטונג, אַלע דערפאַרונגען,

סיי אינטעליקטועלע, סיי עמאָציאָנעלע, ווערן ביי דעם כאַראַקטער-
מענטשן געפאַרבט מיט אַ באַשטימטער פאַרב, איינגעפאַסט אין דעם
גרויסן רינג, דער געשטאַסענער קייט פון גאַנצקייט.
און נאָר גאַנצקייט איז גרויס. און נאָר דער גאַנצמאַכנדיקער
מענטש קען צונויפברענגען די כאַאָטישע, צעשטיקלטע, אָן אַ טאַלק
צונויפגעוואָרפענע וועלט, וואָס איז אַרום אונדז, אין וועלכער מיר
זענען אַריינגעבוירן; מאַכן פון שטריכן און ליניען און איינצלנע
פאַרבן - אַ בילד.

גאַנצקייט איז שאַפונג.

שאַפונג איז פערזענדעכקייט.

און דאָס איז דער פרובירשטיין, דאָס קריטעריום פון דעם
גרויסן מענטשן.

מיט דעמדאָזיקן קריטעריום גיי איך צו צו דעם באַרימטן
פּרעדיקער פון גלייכהייט און גערעכטיקייט, צו איינעם פון די גרעסטע
סאַציאַלע דענקער און רעפּאָרמאַטאָרן פון דעם ניינצענטן יאָרהונ-
דערט - פיער זשאָזעף פּרודאָן.

געוויס, די מאָדערנע קריטיק, און אפילו די קריטיק פון זיין
צייט אליין, האָט באַווירן אלע פעלערן, די לאַגישע און די פּראַק-
טישע, פון פּרודאָנס עקאָנאָמישן און פּאָליטישן דענקען. געוויס, פרוי-
דאָנען איז נישט געלונגען צו גרינדן אַ שוין, איבערצולאָזן תלמידים,
וואָס זאָלן ממשיך זיין זיינע ווערק. זיינע אידעען זענען נישט אויסגע-
פירט געוואָרן, וועלן אפשר קיינמאָל נישט אויסגעפירט ווערן. ער
האָט אויך די וויסנשאַפט פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע נישט באַרייכערט.
מיר וועלן געפינען ביי אים אויף יעדן טריט גוזמאות, פאַראַדאָקסן,
דאָגישע אומפאַרטיקייטן, פאַנטאַזיעס, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר
געזאַנקען.

אַבער נישט דאָס איז דער עיקר.

נישט דאָס ווערק-דער מענטש; נישט די שאַפונג-דער שאַפער
איז וויכטיק. מיט איין וואָרט, די פסיכאלאָגישע און היסטאָרישע
פערזענלעכקייט.

מען האָט אָפּט געקלערט און דיסקוטירט איבער דער פראַגע:
איז דער דענקער אַ פראָדוקט פון זיין צייט און זיין סביבה, אָדער
צי שטייט ער אליין פאַר זיך? זענען זיינע געדאַנקען נאָר אַ מין
עכאָ, אַ בת-קול פון דעם גרויסן, אָבער נישט קלאָרן געמורמל און
רעש פון די באַהאַלטענע געהיימע כוחות פון דעם פאָלק, אָדער פון
דעם טייל פונם פאָלק, צו וועלכן דער איינער אָדער דער אַנדערער
דענקער געהערט, אָדער צי איז דער דענקער אַ מין „נושאַ את
עצמו“, וואָס שטייט פאַר זיך? שעפט פון זיך, פון זיין אייגענעם
קוואַל?

מיר האָבן פאַרשידענע דענקער און פאַרשידענע פערזענלעכ-
קייטן. פרודאָן געהערט בלי ספק צו דער קאַטעגאָריע פון דענקער,
וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ גאַנצער עפאָכע, טראָגן אויף
זיך דעם חותם פון אַ קלאַס, זענען דער ווידערקול פון אַ צייט.
פרודאָן איז געווען, -ווי קארל מאַרקס האָט שוין לכתחילה פאַר-
שטאַנען און דערפילט, - דער וואָרטפירער, דער ראש המדברים פון
דעם קליינבירגערלעכן קלאַס, פון דעם קלאַס פון בעלי-מלאכות, פון
פוערים, פון קלאַס, וואָס שטייט צווישן דער בורזשואַזיע און דעם
פראָדעטאָריאַט, אָדער ריכטיקער געזאַגט, צווישן צוויי פאַרמירטע,
אויסגעבילדעטע קלאַסן.

און דאָס איז געווען אין זיין צייט - ווי עס איז צום גרויסן
טייל אויך היינט - די גרויסע מערהייט פון דעם פאָלק אין פראַנק-
רייך, ווי אין דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט.

פרודאָן איז געבוירן געוואָרן דעם 15-טן יאָנואַר 1809, אין
דער שטאָט בעזאנסאן, וואָס געפינט זיך נישט ווייט פון דער שוויי-
צאַרישער גרענעץ און שטייט, אַזוי צו זאָגן, אויף דער שוועד צווישן
צוויי ראַסן און קולטורן, צווישן צוויי דענקאַרטן: צווישן דער פראַנ-
צויזיש-„קאַטינישער“ און דער גערמאַנישער. און פון דעם איינגע-
בוירענעם פסיכאלאָגישן גרענעץ-דענקען, פון דער „פאַרטאָפּלונג“ פון
דער גייסטיקער פיזיאָנאָמיע פון דעם דענקער פרודאָן שטאַמט זיין
אייגנאַרטיקע, אומרויקע ווידערשפּרעכנדיקע, שטורמישע און אַזוי אַי-
טערעסאַנטע אַרט, די אייגנטימלעכע נאָטע, וואָס ער האָט אַריי-
נגעשריבן.

געבראכט אין דער פאליטישער עקאנאמיע און אין דער סאציאלער וויסנשאפט.

מיר טון זיך אפשטעלן אויף א רגע ביי דער פעלקער-פסיכא-לאגישער פראגע פון לאטיינישן און גערמאנישן דענקען. דער פראנ-צויזש-לאטיינישער גייסט בכלל צייכנט זיך אויס מיט זיין לאגישער שארפקייט, גענויקייט. „מיין גלאז איז קליין, אבער איך טרינק פון מ'יין גלאז“, האט געזאגט דער טיפישער פראנצויז — וואלטער. די גאנצע פראנצויזישע פילאזאפיע איז קלאר, מאטעמאטיש, כמעט געא-מעטריש. נישט אומויסט האט דער ערשטער גרויסער פראנצויזישער דענקער דעקארט אויסגעפונען די מאטעמאטישע מעטאדע פון פילאזאפיע. דאס דייטשע דענקען איז פונקט דער היפוך. עס איז אומקלאר, פאר-בארגן אין זיינע מאטיוון, צעשוואמען, פארמלאזן; דערפאר אבער אויך טיפער. דער דייטשער דענקער איז בטבע א דיאלעקטיקער, ד.ה. ער זעט אלע זייטן פון דער פראגע, נעמט זי ארום אזוי ברייט און ווייט, אז ער פארויקלט זיך אליין אין ווידערשפּרוכן און קריגט פון די ווידערשפּרוכן א סיסטעם. אזוי איז דער גרעסטער דייטשער דענקער, נאך קאנטן, דער באגרינדער פון דער דיאלעקטי-שער פילאזאפיע — העגעל.

דאס גאנצע גרויסע סיסטעם פון העגעל באשטייט אויף דעם זאץ פון ווידערשפּרוך. די גרונטלאגע פון דער געוויינלעכער לאגיק איז: א=א (דער אידענטיטעטס-זאץ). דער היפוך דערפון איז: א=נישט-א (דער זאץ פון ווידערשפּרוך). די פילאזאפיע איז געוויינלעך געבויט אויף דעם אידענטיטעטס-זאץ, אויף דער באיאונג. העגעל האט זיך געשטעלט אויף דעם צווייטן, פארגליינענדיקן זאץ, אויף דעם זאץ פון ווידערשפּרוך. ער האט געפרעגט: איז דען טאקע תמיד א=א און נישט א=נישט-א? אנטוויקלט זיך נישט די וועלט פון גע-דאנקען, די לאגיק פון דעם אורשפּרינגלעכן „יא“ ביז צום „ניין“? איז דען נישט דער היפוך, זיין ווידערשפּרוך, פונקט אזא לאגישע נויטווענדיקייט, אזא הכרח פונם גייסט, ווי די באהיפטונג? און ער האט געוויזן דורך זיין גאנצן סיסטעם, אז די לאגיק, די וועלט פון געדאנקען און די איינציקע וועלט פון רעאלער ווירקלעכקייט שטייט אויף דעם „יא“ און אויף דעם קעגנזאץ. עס איז אן אנטוויקלונג, א דרייפאכע מדרגה אין דער וועלט: פון דער באיאונג, דורך דער פארגלייבונג, צו א נייער באיאונג. אדער העגעליש, אויסגעדריקט:

טען (א=א), אַנטיטען (א=נישט-א), סינטען - דער סך-הכל פון ביידע זאצן, די העכסטע מדרגה פון אַנטוויקלונג.

דאָסדאָזיקע דיאלעקטישע סיסטעם האָט געהאַט אַ געוואָלדיקן איינפלוס אויף דער מאָדערנער דענקאָרט אין דייטשלאַנד, האָט גע- געבן אַן אימפולס צו דער סאָציאַלער וויסנשאַפט און צו די פאָלי- טישע באַוועגונגען פון דעם ניינצעטן יאָרהונדערט, האָט געגעבן דעם טעאָרעטישן יסוד צו דעם מאַרקסיזם, צו דעם וויסנשאַפטלעכן סאָציאַליזם. אין פראַנקרייך האָט עס אַרויסגערופן דעם פּרודאָניזם.

דאָס דיאלעקטישע דענקען איז נישט קיין „תורת אנשים מלומדה“, אַ מעטאָדע, וועלכע מען קען זיך אויסלערנען, איבערנעמען אַ פארטיקע. מען מוז געוויסערמאָסן זיין נוטה צו איר, האָבן אַן איינגעבאָרענעם חוש פאַר דעם.

און מיר וועלן זען אין דער אַנטוויקלונג פון פּרודאָן די נאָ- טירלעכע דיאלעקטישע מעטאָדע פון זיין דענקען.

פּרודאָן האָט געשטאַמט פון אַ זייער אַרעמער פאַמיליע. זיין פאָטער איז געווען אַ באַנדאָר, אַן ערלעכער, אָבער אַרעמער בעל- מלאכה. די מוטער האָט געוואָשן וועש פאַר פרעמדע. פּרודאָן האָט געהאַט אַ שווערע יוגנט, געמוזט צוהעלפן די עלטערן, האָט געקענט די נויט פון קינדווייז אָן. אָבער די עלטערן האָבן געהאַט אַמביציעס און געוואָלט, אַז זייער זון זאָל זיך לערנען. זיי האָבן אים געשיקט, מיט דער הילף פון פריינט, אין דער שול, און דער יונגער פּרודאָן האָט זיך באַלד אויסגעצייכנט צווישן אַלע זיינע חברים. ער איז גע- ווען אַ טיפיש-פראָלעטאַריש קינד מיט פּויערשע, אָדער בעסער גע- זאָגט, קליינבירגערלעכע מאַנירן. אָבער ער האָט אויך געהאַט אַ שטאַרקן חשק צו לערנען און אַ געוואָלדיקע גדלות. שוין אַלס יינגל פלעגט ער פאַרשלינגען אַ מאַסע ביכער. געוויס, זיין לעזן איז גע- ווען נישט סיסטעמאַטיש און כאָאָטיש. דאָס האָט געהאַט אַן איינ- פלוס אויף זיין גאַנץ לעבן. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אַז זיינע אורשפרינגלעכע נייגונגען זענען געווען גאָרנישט נאַציאָנאַל-עקאָנאָ- מישע אָדער סאָציאַלאָגישע, נאָר פילאָלאָגישע און טעאָלאָגישע. ער פלעגט הויפטזעכלעך שטודירן אַלטע שפראַכן, אָבער אויך דאָס אַן אַ סיסטעם. און זיין שטרענג-לאָגישער גייסט, אָדער בעסער, זיין לאָ- גישע פאַנטאַזיע, האָט אים זייער גיך געפירט אויפן וועג פון גע-

וואגטע קאמבינאציעס און השערות, טעאריעס, וואס האבן געהאט גייסט און שווינג, אבער ווייניק וויסנשאפטלעכקייט און סאלידיטעט. ער האט אבער באלד געמוזט אַוועק פון זיין שול. די מאטע-ריעלע לאגע פון זיינע עלטערן האט נישט דערלויבט אים אַזא לוק-סוס. ער האט זיך געמוזט נעמען צו אַ מלאכה, און ער איז גע-וואָרן אַ זעצער. דידאַזיקע מלאכה איז געווען זיין ערשטע שול פון פראקטישער פאליטישער עקאָנאָמיע, ווו ער האט באקומען אַן איינ-בליק אין דעם לעבן פון אַרבעטער – פון אַרבעטער אלס אַרגאני-זאציע, אַלס קאַלעקטיוו.

ער וואַרפט זיך אויך דאָרט אויף ביכער, אויף לערנען און הייבט אָן אַליין צו שרייבן. זיין ערשטע אַרבעט (אין יאָר 1831) איז געווען אַ פילאָלאָגישע: „א שטודיע איבער פארגלייכנדיקער גרא-מאַטיק.“ עס איז די אַרבעט פון אַ דידעטאַנט, פון אַן אָנהייבער. פרודאָן האט נישט געהאט גענוג פילאָלאָגישן וויסן, פדי אונטערצו-נעמען אַזא גרויסע אַרבעט; אבער אויך דאָרט האט ער אַרויסגעוויזן אַריגינעלען דענקען און אַ שטאַרקע קראַפט פון לאַגישן אַנאַליז. די אַרבעט האט געצויגן אויף אים די אויפמערקזאַמקייט פון די געלערנטע פון בעזאנסאן, און ער האט באַלד באַקומען אַ סטיפּענדיום, פדי פאַרטצוועצן זיין לערנען.

ער פאַרט אַוועק קיין פאַריז, ווו ער פאַרעפנטלעכט באַלד (1839) אַן אַרבעט: „צו דער פאַרטיידיקונג פון זונטיק“, פאַר וועלכער ער באַקומט די אנערקענונג פון דער בעזאנסאנער אַקאַדעמיע. די אַרבעט איז געווען געפלאַנעוועט אַלס אַ ריין רעליגיעז-דאָגמאַטישע. און פרודאָן איז דעמאָלט געווען, ווען נישט רעליגיעז אין דעם קא-טאָליש-אַרטאָדאָקסישן זין, אבער דאָך נאָך נישט גאַנץ ווייט פון דעם קריסטנטום. ער האט זיך אונטערגענומען צו פאַרטיידיקן דעם זונטיק מיט סאַציאַליסטישע און פסיכאָלאָגישע אַרגומענטן. אבער שוין דע-מאָלט האט מען געקאָנט זען, אַז די טעאָלאָגיע איז פאַר אים גע-ווען בלויז אַ מענטשלעך; דער טאָן פון דער שריפט איז געווען אַזוי ליידנשאפטלעך, די גרונטגעדאַנקען אַזוי רעוואָלוציאָנער, אַז די אַקאַדעמיקער פון בעזאנסאן, די גלחים און די קאָנסערוואַטיווע פראַ-פעסאָרן פון טעאָלאָגיע האבן זיך ממש דערשראָקן. ער שטעלט דאָרט איינס אַקעגן דעם אנדערן: דאָס געזעץ פון גאָט, דאָס מאַ-ראַלישע געזעץ פון גלייכהייט און גערעכטיקייט און די סאַציאַלע

אָרדענונג וואָס איז געשאפן פון מענטשן. ער שטעלט דאָרט אויף נייע עשרת הדברות:

„קימער האָט נישט קיין רעכט צו באַזיצן מער, וויפל דאָס געזעץ דערלויבט.
קימער טאָר נישט באַזיצן, טיידן מיט דער הסכמה פון אלע מענטשן. יעדער, וואָס גייט
אָקעגן דעם געזעץ, איז אַ משיג-גבול און אַ טיראָן.“
„לוקסוס מוז ווערן פאַרדאַמט; גאָר דער צביר מעג זיך פירן ברייט אין גרויסאַרטיק.
„קימער טאָר נישט מאַנען ביי דער געזעלשאַפט פאַר זיינע טאַלאַנטן און פע-
קייטן, פאַר זיין אַרבעט אין געניאַליטעט אַ צווייט פאַך פון פרייז“ א. א. ז. ה.

און ער פאַלט אַריין אין אַ נביאישן טאָן:

„פירגער“, שרייט ער אויס, „אויב איר קאָנט נישט פאַרטראָגן אַזאַ רפואה, אויב
דער רעצעפט איז פאַר אייך צו ביטער, דאָן הערט אויף זיך צו באַקלאָגן, בעט נישט קיין
רפואות און ווערט פאַרפילט אין אייער פאַרדאַרבנקייט. אָבער הערט, וואָס עס וועט גע-
שען: די זון וועט שיינען, ווי פריער איבער דער ערד, אויף וועלכער איר וואַנט, אייערע
ביימער וועלן נישט אויפהערן צו טראָגן פירות, און אייערע ווייגעטנער וועלן נישט
זיין ווייניקער פרוכטבאַר — נישט די נאטור וועט זיין אייער תלין.
אָבער דער רייכטום און דער דלות, די צוויי נישט-צעטיילעכע חברים, וועלן
וואַקסן אָן אַ שיעור. דער גרויסגרונט-באַזיץ וועט אַלצדינג פאַרגיכטן. דער רואינירטער
פויער וועט מוזן פאַרקויפן זיין נחלה. און ווען עס וועלן נישט זיין מער ווי האָרן און
קנעכט, פריצים און פאַכטער, דעמאָלט וועלן די רייכע געבן די אַרעמע מלבושים, דירות
און ברויט, און וועלן זיי זאָגן: זעט, ווי איר זענט איצט גליקלעך! וואָס איז פרייהייט
און גליכהייט? עס לעבט די האַרמאָניע!

„אין יענע צייטן וועלן נישטיקע טאַלאַנטן און לוקסוס-פעיִקייטן ווערן באַלוינט
איבער דער מאָס. דער טאָג פון אַ זינגערין וועט קאָסטן מער ווי הונדערט בושל ווייץ
אין אַ הונגעריגער. און די אַרעמע פרוי, דאָס ווייב פון דעם אַרבעטער און דעם בעס-
מלאכה, וועט ווערן דערגיזעריקט.

„די אומוויסנקייט און די פאַרגרעבטקייט פון די פראָלעטאַריער וועט שטייגן —
דאָס פאָלק וועט פאַרלירן דעם גלויבן אין דער אַלטער רעליגיע, וואָס האָט אים געלערנט,
אַז אלע מענטשן זענען גלייך פאַר גאָט; וועט אָנהייבן צו דענקען, אַז גאָט איז אַלץ
און אַלץ איז גאָט און וועט דורך פאַנטעזיעס און מאַטעריאַליזם קומען צוריק צו דער
אַלטער עבודה-זרה, וועט זיך בוקן, ווי אַמאָל, פאַר שטיין און האַלץ, פאַר הינט און קעץ.
און די רייכע וועלן צולאָזן און שיצן די נייע אידעען און וועלן זאָגן: דאָס פאָלק מוז
האָבן אַ רעליגיע.

„אָבער עס וועלן זיך געפינען דעמאָלט אויך שטאַלצע נשמות, מענטשן, וואָס וועלן
זיך נישט בויגן פאַרן עגל-זוהב, און זיי וועלן זיך אַפּרעכענען מיט די מולדיקע און באַ-
גליקטע. זיי וועלן פרעגן: „פאַרוואָס זענט איר רייך און מיר אַרעם?“ — מען וועט זיי
ענטפערן: „מיר האָבן געאַרבעט, מיר האָבן געשפּאַרט, מיר האָבן דערוואָרפן...“ — „מיר
אַרבעטן אויך אזוי ווי איר, פאַרוואָס דערווערפן מיר גאָ-נישט?“ — „מיר האָבן גע-
ירשט פון אונזערע עלטערן.“ — „איר שטיצט זיך אויף ירושה, חזקה... גוט! מין

רופן צו הילף די קראפט. אייגנטימער, פארטיידיקט זיך! און עס וועלן זיין קאמפן און שחיטות. און ווען דאס געזעץ וועט בלייבן ביי דער מאכט, ווען די רעפערעלן וועלן פארניכטעט ווערן, וועט מען אויף זייערע קברים אָנשרייבן: מערדער, און זייערע קרבנות וועלן ווערן גערימט אלס מאַרטירער.

„און דאָס וועט אַזוי לאַנג געדויערן, ביז גאָט וועט זיך איבער אייך מרחם זיין..."

אַט דאָס איז געווען דער ערשטער אַרויספאַר פון פרודאָן. מיר האָבן שוין אין דערדאָזיקער קליינער שריפט, אויף עטלעכע בלעטלעך, די גאַנצע גרונטלאַגע פון דעם פרודאָניזם, זיינע גרונט-אידעען.

לאָמיר זיך דערמאָנען, אין אַ וואָסער צייט פרודאָן האָט דאָס געשריבן, אונטער וועלכע איינפלוסן ער האָט אויסגעארבעט זיין גע-דאַנקען-סיסטעם. עס איז געווען די צייט, וועט די „רעסטאָוירטע" מאָנאַרכיע האָט זיך דערנענט צו איר סוף, ווען די אידעען פון 1789–1793, פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע האָבן אָנגעהייבן ווידער אויפצולעבן.

פון 1789 ביז 1829 האָט זיך אַ סך געביטן אין פראַנקרייך. דער טעראָר פון די יאָקאָבינער האָט איבערגעשראַקן די בורזשואַזיע, האָט אויפגעמונטערט די קליין-בורזשואַזיע און די אַרבעטער. נאָפּאָ-לעאָן האָט דעם שטאַט רעאָרגאַניזירט, האָט „פאַרענדיקט" די רעוואָ-לוציע. ער האָט צעהיצט די פאַנטאַזיע פון דעם פראַנצויזישן פּאָלק. די אויסערע פּאָליטיק, די רעאָרגאַניזאַציע פון אייראָפּע, די דעראַבערונג פון דער וועלט, דער דעמאָקראַטישער צעזעצונג האָט אויף אַ צייט פאַרשטיילט דעם רעוואָלוציאָנערן געדאַנק. אָבער באַלד איז געקומען די רעאַקציע. נאָפּאָלעאָנס וועלט-מלוכה איז געפאַלן. די פיינט פון פראַנקרייך און פון דער רעוואָלוציע זענען אַריין קיין פאַריז און „רעסטאָוירט" דאָס אַלטע סיסטעם. אָבער דאָס, וואָס 1789 האָט אויפגעטאָן, האָט 1814 נישט געקאָנט צעשטערן. דער פעאַדעליזם, די אַלטע הערשאַפט פון דער אַריסטאָקראַטיע, האָט זיך נישט געקאָנט מער צוריקקערן. עס איז אויפגעקומען אַ נייע אַריסטאָקראַטיע – די נייע גבירים, די גרויס-בורזשואַזיע. לואי פיליפ איז געווען דער טראָן-פרעטענדענט און אים האָבן געשטיצט אַלע עלעמענטן פון דער שטאַטישער בורזשואַזיע, לאַפיט און קאָזימיר-פּעריע, ביידע באַנקירן און גבירים אָן דער שפיץ. פראַנקרייך האָט זיך אָנגעהייבן צו אינ-דוסטריאַליזירן. אין פאַריז און אין די גרויסע שטעט פון פראַנקרייך

האָט זיך אָנגעהייבן צו בילדן אַ פּראָלעטאַריאַט. נאָך נישט קיין באַ-
וויסזיגקער, נאָך נישט קלאַסמעסיק אָרגאַניזירט, אָבער דורכגע-
דרונגען פון די יאַקאָבינישע, רעוואָלוציאָנערע טראַדיציעס.

דאָס פּאָלק, ד.ה. די שטאָטישע אַרבעטער, די בעלי-מלאכות,
די קליינבירגער, האָבן געקוקט מיט קנאה און מיט שנאה אויף די
ניי-אויפגעקומענע גבירים. זיי האָבן געוויסט, אז די הערשער פון
היינט זענען די פּראָלעטאַריער פון נעכטן. זיי האָבן געפילט, אז די
גאַנצע גראַנדיעזע אַרבעט פון דער רעוואָלוציע האָט געפירט צו אַזעלכע
קלענעכע רעזולטאַטן, און זיי האָבן זיך דערמאָנט אָן די טעאָריעס
פון די זשיראַנדיסטן, פון די יאַקאָבינער, פון באַבעף, פון מאַראַט,
דעם „פריינט פון פּאָלק“.

דער פירער פון די זשיראַנדיסטן, בריסאַ, האָט שוין אין
יאָר 1780 געזאָגט: „אייגנטום איז גניבה... אויסשליסלעך אייגנטום
איז אַ פאַרברעכן אַקעגן דער נאַטור.“ ער האָט אַפילו זיין ווערק
איבער דער פּראָגע צוויי אָנגערופן: „אייגנטום און גניבה.“

די יאַקאָבינער זענען געגאַנגען נאָך ווייטער. זיי האָבן גע-
שטעלט דאָס גאַנצע געזעלשאַפטלעכע סיסטעם אויף איין אידעע:
גלייכהייט. באַבעף האָט געפרעדיקט גלייכהייט, „עגאַליטאַריזם“.
„די נאַטור האָט דעם מענטשן געגעבן דאָס רעכט צו געניסן אַ גלייכן
חלק אין דעם פאַרמעגן“, האָט באַבעף דערקלערט אין דעם באַרימטן
„אנאַליז פון דער טעאָריע פון באַבעף, דעם פּאָקס-טריבון“.

און דער „עגאַליטאַריזם“ האָט ווידער אויפגעלעבט. לואי-פיליפ,
דער בירגערדעך-ליבעראַלער קעניג-פרעטענדענט, וועלכער האָט צוגע-
גרייט די רעוואָלוציע פון 1830, האָט געטראָגן דעם נאָמען: פיליפ-
עגאַליטע, פיליפ-גלייכהייט.

אין אלע קלאַסן פון פּראָנקרייך האָט זיך געפילט אַ טיפּע
אומצופרידנקייט. יעדער האָט געזען, אז צוויי קאָן עס ווייטער נישט
גיין, אז די געזעלשאַפט מוז רעפּאָרמירט ווערן. און יעדער האָט
אויך פאַרשטאַנען, אז איצט איז דער הויפט-שונא נישט די מאָנאַרכיע
און נישט די אַריסטאָקראַטיע אַליין, נאָר הויפטזעכלעך די בור-
זשואַזיע, אָדער, ווי מיר וואָלטן היינט געזאָגט, די קאַפיטאַליסטישע
אָרדענונג.

פון דער קאָנסערוואַטיווער זייט זענען אויפגעשטאַנן דעמעסטראַ

און קאנאלד, וועלכע האָבן געפרעדיקט די רעאָרגאַניזאַציע פון דעם שטאַט אויף אַ ניי-פעאַדאַן, קלעריקאַדן יסוד.

אַבער אַקעגן זיי זענען אויפגעשטאַנען סען-סימאָן און זיין שולע, וועלכע האָבן געזוכט די רעפּאָרם אין דער אומווערטונג פון דער עקאָנאָמישער גרונטלאַגע. סען-סימאָן האָט אויפגעשטעלט דעם פרינציפ פון דעם שטענדיקן פּראָגרעס דורך דער „אוניווערסאַלער פאַרגעזעלשאַפטונג“, אַ צענטראַליזאַציע פון אַלע פּראָדוקטיווע קרעפטן, צוליב דער פּראָגרעסיבדיקער פאַרבעסערונג פון דער מענטשהייט.

ער האָט אויך געפרעדיקט די אָפּשאַפונג פון דעם אייגנטום. „עס איז קלאָר“, זאָגט די סען-סימאָנישע שול (אין דעם בוך: „די סען-סימאָנישע דאָקטרינע“) – „עס איז קלאָר, אַז די פאַרפאַסונג פון אייגנטום מוז ווערן געענדערט, ווייל איבער איר זענען פאַראַן מענטשן, וואָס ווערן געבאַרן מיט דער פּריווילעגיע גאַרנישט צו טאָן, און דאָס באַדייט די עקספּראָפּיאַציע פון איין מענטשן דורך דעם צווייטן.“

שאַרל פּורייע איז געגאַנגען נאָך ווייטער. ער האָט נישט נאָר קריטיקירט דאָס אייגנטום, א. אַז. וו., ער האָט זיך באַמיט צו גע-פינען די גרונטגעזעצן פון יעדער געזעלשאַפט, די געזעצן פון דעם עקאָנאָמישן לעבן און די גרונטלאַגע פון אַ נייער אָרדענונג. ער האָט געפונען דאָס געזעץ פון סעריען און פון סאַציאַלער האַר-מאַניע. ער האָט פאַרגעשלאָגן אַ פּראָיעקט פון פּאַלאַנסטעריען, אַ מין קאָאָפּעראַטיוו פון פּראָדוצענטן אין אַ פאַנטאַסטישער פּאַרם. די לערע פון פּורייע, ווייטער געפירט פון זיינע תלמידים, פון ווידאַל פעקער א. אַנד., האָט געהאַט אַ שטאַרקן איינפלוס אויף דעם סאַציאַל-עקאָנאָמישן דענקען פון דער צייט. דאָס זענען געווען די ראשי-המדברים פון דעם אַרבעטערקלאַס, פון די אומצופרידענע.

אַבער די בורשוואַזיע האָט אויך נישט געשוויגן. זי האָט זיך נישט אָפּגעזאָגט אינגאַנצן פון די טראַדיציעס און די לאַזונגען פון 1787. זי האָט נישט פאַרלייקנט גמרי איר רעוואָלוציאָנערן אור-שפּרונג. אַבער פון די דריי גרונטפרינציפן פון דער רעוואָלוציע: פרייהייט, גלייכהייט, ברידערלעכקייט, האָט זי אויסגעקליבן דעם ערשטן. איר פרינציפ איז געוואָרן: פרייהייט. פרייהייט אין פאַליטיק הייסט ליבעראַליזם, קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע, אָדער רעפּובליק. פרייהייט אין דעם עקאָנאָמישן לעבן הייסט: פרייע קאָנקורענץ, „לאַ-סעי פער“, מאָנטשעסטערטום. זיי האָבן אויך געזען די ווונדן פון

דער געזעלשאפט, אָבער זיי האָבן דערקלערט, אז דאָס איז דער
נויטווענדיקער פּוּל-יוצא פון דעם לעבן בכלל. זייער טעאָריע — די
טעאָריע פון סעי, באַסטייט און אַנדערע—איז געווען די טעאָריע פון
ליבעראַלן אָפּטימיזם. לאָזט נאָר דעם מענטשן פריי, און אַלץ וועט
זיך אויסגלייכן. די „האַרמאָניע“ וועט ממילא קומען...
דאָס איז—אין קורצע שטריכן—געווען די שטימונג און די אינ-
טעלעקטועלע סביבה פון פרודאָן.

„פרייהייט, גלייכהייט, ברידערלעכקייט“ — דאָס איז געווען, ווי
מיר האָבן געזען, דער גרונטגעדאַנק פון דער פראַנצויזישער רעוואָ-
לוציע און די אידעע פון די נאָך-רעוואָלוציאָנערע דענקער.
אָבער פרודאָן האָט נישט גענומען קיין איינציקן פון די ווער-
טער אַלס אויסגאַנספּונקט. „מיינע לערער“, האָט ער אַמאָל געזאָגט,
„זענען געווען די ביבל, אַדאַם סמיט און העגעל.“
און אין דידאָזיקע דריי נעמען, דריי סיסטעמען, דריי מעטאָדן,
ליגט די גאַנצע לערע פון פרודאָן.

וואָס איז די גרונטגאַגע פון דער ביבל? גלייכהייט, פרייהייט?
ניין. די ביבל פרעדיקט דאָס נישט. די נביאים האָבן קיינמאָל נישט
געזאָגט, אז די מענטשן זענען גלייך. גלייכקייט איז אַ פאַקט, נישט
קיין פאָדערונג. עס איז די קאָנסטאַטירונג פון אַ פאַראַנענעם אָדער
איינגעבילדעטן נאַטורגעזעץ, אָבער די קראַפט פון דער ביבל איז
געווען אַ מאָראַלישע. זיי האָבן נישט קאָנסטאַטירט, זיי האָבן געפאָ-
דערט. און פאָדערן קען מען נאָר — גערעכטיקייט אַלס פרינציפ פון
דער וועלט, אַלס פרינציפ פון דער געזעלשאַפט.

„וואָס איז דער יסודישער, אָרגאַנישער, רעגולירנדיקער, סווע-
רענער פרינציפ פון די געזעלשאַפטן?“—פרעגט פרודאָן אין איינער פון
זיינע שפּעטערע שריפטן—„איבער גערעכטיקייט און דער רעוואָלוציע
אין קירכן.“ איז עס די רעליגיע, דער אידעאל, דער אינטערעס?
דערדאָזיקער פרינציפ איז לויט מיין מיינונג די גערעכטיקייט.
וואָס איז די גערעכטיקייט? דער תמצית פון דער מענטשהייט. וואָס
איז זי געווען פון זינט די וועלט שטייט? כמעט גאָרנישט. וואָס
דאַרף זי זיין? אַלץ!“

מיר קענען שוין פון דעם לייטמאָטיוו זען דעם גאַנצן כאַראַק-
טער פון פרודאָנס דענקען. איז גערעכטיקייט אַן עקאָנאָמישער אָדער,

וויסנשאפטלעכער באגריף? א קאנקרעטע דערשיינונג, וואָס מען קען
מעסטן און וועגן און וויסנשאפטלעך באשטימען?

גערעכטיקייט איז א מאָראַלישער באגריף. די גערעכטיקייט,
וואָס איז, ווי דאָס אַלטע רוימישע וואָרט זאָגט, „דער פונדאמענט
פון די מלוכות“, האָט אָבער צוויי עלעמענטן אין זיך: רעכט און
יושר, אָדער „דין און צדק“. איטלעכן געפן זיינס, דאָס, וואָס קומט
א״ם, דאָס באַרימטע suum cuique dare פון דער רוימישער רעכט-
לעכער דעפיניציע, איז דיין, איז רעכט. עס איז דער „עין תחת עין“,
איינס פאַר איינס. מיט אַנדערע ווערטער, דאָס איז אַ לאַגיש-מאָטע-
מאָטישע גלייכונג. מיר זאָגן $m = s$, ד. ה. אַלע עלעמענטן, וואָס „ס“
האָט, באַזיצט אויך „מ“. מען קען גאַרנישט אַראָפּנעמען און גאָר-
נישט צווייגן. די אייגענע קוואַנטיטעט, די אייגענע קוואַליטעט.

און דאָס איז—פאַר דעם ריין-לאַגישן דענקער — דער גרונטזאַץ
פון דער וועלט. אָדער ווי פרוידאָן זאָגט מיט אַ מעטאָפּאָרע: דער
בעזמען, די וואָגשאַל פון דער וועלט.

עס איז דאָ אַ צווייטע אַרט גערעכטיקייט, דער „צדק“, די
גערעכטיקייט פון לפנים משורת הדין, די גערעכטיקייט פון „אויס-
שטעלן די צווייטע באַק“. די גערעכטיקייט, וואָס גייט אַרויס פון
דעם לאַגיש-מאָטעמאָטישן קרייז און ווערט אויסשליסלעך מאָראַליש,
גאָנץ אומאָפהענגיק פון דער געזעלשאַפט, גאָנץ סוביעקטיוו.

דאָס איז דער טיפּסטער אונטערשייד צווישן דער אַזויגערופע-
נער „אַלט-טעסטאַמענטאַרישער“, ביבלישער, יידישער מאָראַל און דעם
„קריסטלעכן“ אידעאָל פון מאָראַל און גערעכטיקייט.

די ערשטע איז אָביעקטיוו, סאָציאַל. נישט דער יחיד איז דער
עיקר און זיין מאָראַליש ווערט, נאָר דער פֿאָל. דער פֿאָל שטייט
אויף גלייכגעוויכט. וויאָזוי מען זאָג דעם גלייכגעוויכט נישט שטערן,
וואָס פאַר מאָטיוון עס זאָגן נישט מיטוירקן דערביי, שלעכטע, צי
גוטע, הייליקע, צי עגאָסטישע—די געזעלשאַפט לייזט פאַרט דערביי,
פונקט אַזווייז עס איז דעם בעזמען קיין שום נפּקא מינה נישט, וואָס
מען לייגט אַרויף אויף דער צווייטער וואָגשאַל — צופיל דימענטן
וועגן איבער פונקט אַזוי גוט ווי צופיל קלייען, צי קאַרטאָפֿל-
שאַלעך.

די קריסטלעכע מאָראַל איז סוביעקטיוו; איר אַרט נישט דער

כלל, די געזעלשאַפֿט, נאָר דער יחיד און זיין נשמה, זיין אינערער פראָצעס.

פרודאָן האָט געדענקט ריין-ביבליש, האָט אָנגענומען דעם ביב-לישן אידעאל פון אָביעקטיווער גערעכטיקייט און זי געמאַכט—פֿמעט דער ערשטער אין דער פּאָליטישער וויסנשאַפֿט—צו אַ פונדאַמענט פון אַ סאָציאלן סיסטעם. און מיט דער ביבלישער אָנשווינג האָט ער איבערגענומען אויך דעם ביבלישן פאַטאָס.

זיין צווייטער לערער איז געווען אַדאַם סמיט, דער באַגרינדער פון דער מאָדערנער פּאָליטישער עקאָנאָמיע בכלל. דער גרויסער פאַר-דינסט פון אַדאַם סמיט אין דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע איז גע-ווען זיין מעטאָדע. פאַר אים פלעגן די עקאָנאָמען דענקען אומגע-פער ווי די גריכישע פילאָזאָפֿן פון פאַר סאָקראַטעס. טאַלעס פון מילעט האָט געזאָגט, אַז די וועלט איז וואַסער, אַנדערע האָבן גע-זאָגט, אַז זי איז פייער, לופט א. א. אַז. וו. מען האָט געזוכט די גרונט-עלעמענטן און מען איז געווען מאַניסטיש, ביז סאָקראַטעס האָט די גאַנצע פראָגע געשטעלט אויף אַן אַנדער אופן: גענומען די וועלט אין איר גאַנצער, קאָמפּליצירטער, פֿלוראַליסטישער דערשיינונג און געפרעגט: „וואָס איז די וועלט פאַר מיר?“ און אַריינגעבראַכט די דיאַלעקטישע מעטאָדע פון וועלטפראַגן.

די עקאָנאָמען פאַר סמיטן, די פיזיאָקראַטן — קענע — די מער-קאָנטיליסטן — קאָלבער, — טיורגאָ — א. א. אַז. וו., האָבן יעדער פון זיי געזוכט דעם פרינציפֿ פון נאַציאָנאַל-עקאָנאָמיע אין דער עקאָנאָמיע אַליין. די פיזיאָקראַטן האָבן אויפגעשטעלט אַ טעאָריע, אַז נאָר די ערד איז פראָדוקטיוו, נאָר די ערדאַרבעט איז אַ פראָדוקטיווע אַר-בעט; די מערקאָנטיליסטן האָבן זיך געשטעלט אויף געלט און מסחר. אַדלף איינזייטיקע, נישט אויסשעפּנדיקע טעאָריעס און דאָגמען. אַדאַם סמיט האָט אָנגעווענדט אַ נייע, פילאָזאָפֿישע מעטאָדע, גענומען די עקאָנאָמיע אין אַלע אירע פאַרצווייגונגען, גענומען זי היסטאָריש, אַנטוויקלונגס-טעאָרעטיש און עטיש. ער האָט אָנגעוויזן דעם פלוראַ-ליסטישן כאַראַקטער פון דעם ווירטשאַפּטלעכן לעבן, די אַנטוויקלונג פון עקאָנאָמיע דורך דער אַרבעטסטיילונג, דעם אורשפּרונג פון ווערט און פרייז. ער האָט נישט געוואָלט, נישט געקאָנט, לויט זיין מע-טאָדע, געבן איינזייטיקע סכעמען און רעגלען פאַר צוקונפֿטס-רעפאָרמען. דערפאַר זיין ליבעראַליזם, ד. ה. די לערע פון דער

פרייער אנטוויקלונג פון די ווירטשאפטלעכע כוחות. אָבער זיין לי-
בעראַליזם איז נישט געגאנגען אזוי ווייט ווי דער שפעטערער ליבע-
ראַליזם פון די פארטידיקער פון דער סאָציאלער אָרדענונג אין דער
קאָפיטאָליסטישער ווירטשאפט, ווי צ. ב. סעי אָדער באַסטיאָ, די
לערער פון דער „סאָציאלער האַרמאָניע“. די רעפארמען, וואָס אַדאָם
סמיט האָט געהאַטן פאַר נייטיק און מעגלעך, זענען אַ פריי צוזאָ-
מענאַרבעטן, אַ קאָמבינירונג פון די ווירטשאפטלעכע קרעפטן, די קאָאָ-
פּעראַטיוון, ד. ה. די פאַרייניקונג פון אינדיוידוואַליסטישער
פרייהייט מיט דעם סאָציאַלן אינטערעס.

„און מײן דריטער לערער איז געווען העגעל.“

די העגלשע פילאָזאָפיע האָט אין זיך צוויי עלעמענטן — דעם
מעטאָפיזישן, אזוי צו זאָגן, דעם אינהאַלטלעכן און דעם מעטאָ-
דאָלאָגישן.

דער אינהאַלט איז די אנטוויקלונג פון דער קאָנטישער פילאָ-
זאָפיע, אָדער ריכטיקער, פון דער „אַן-זיך“-אידעע ביי קאָנטן. קאָנטס
גרונטגעדאַנק, אז די וועלט איז אַ „אַן-און-פאַר-זיך“, אומבאַשטימט,
אומבאַקאַנט, נישט מעגלעך פאַרשטאַנען צו ווערן, סיידן אין די
פאַרמען פון די אַפריאָרישע קאָטעגאָריען פון דער ריינער פאַרנונפט;
מיט אַנדערע ווערטער, אז די וועלט איז אַ דערקענטניש-טעאָרעטישע
אויפגאַבע, איז פון העגעל אַנטוויקלט געוואָרן נאָך דער מעטאָפי-
זישער זייט. דער „אַפריאָרי“ און דאָס „אַן-זיך“, זאָגט העגעל, איז איינס
און דאָסעלבע. די וועלט אַליין איז אַ לאַגישע אידעע, איר אַנט-
וויקלונג, דער פראָצעס פון איר „ווערן“ איז אַ לאַגיש-מעטאָפיזישער
פראָצעס, די נויטווענדיקע אינערע, דיאָלעקטישע אַנטוויקלונג פון דער
אידעע.

די וועלט איז נישט קיין דערקענטניש-טעאָרעטישע אויפגאַבע,
זי איז אַ לאַגישע מעטאָדע.

פרוידאָן האָט נישט פאַרשטאַנען די טיפּע מעטאָפיזיק פון העגעל
און דעם דייטשן אידעאָליזם. ער האָט בכלל זייער ווייניק פאַרשטאַנען
און געקענט פילאָזאָפיע. ער האָט נאָר אויפגעכאַפט מיט זיין גיכן,
שטאַרקן, לאַגיש-שאַרפן פאַרשטאַנד דאָס, וואָס איז געווען וועזנטלעך
אין דער פילאָזאָפיע פון העגעל — די דיאָלעקטישע מעטאָדע, די
מעטאָדע פון לאַגישע ווידערשפּרוכן און זייער אויפלייזונג אין אַ
נייעם סינטעז.

באָוואָפנט מיט ביבל, סמיט און הענגעל, טרעט פרודאָן אין
 יאָר 1840 אַרויס מיט זיין ערשטער גרויסער שריפט — געשריבן אַלס
 פרעמיעשריפט ביי דער אַקאָדעמיע פון בעזאנסאן: „וואָס איז אייגנטום?
 און ער האָט געגעבן דעם וועלטבאַרימטן ענטפער: „אייגנטום
 איז גניבה“.

מיר האָבן שוין אויבן געזען, אַז דידאָזיקע פאַרמעל איז נישט
 געווען אַזוי ניי און אומדערהערט, ווי זי דאָכט זיך. מיר האָבן גע-
 זען, אַז אַפילו דער זשיראַנדיסט, ד. ה. דער ראַדיקאַלער בורזשאַ
 פריסאָ האָט בפירוש געזאָגט, אַז „אייגנטום איז גניבה“. אַנדערע
 האָבן עס אין דער איינער אָדער אַנדערער פאַרם אויך געזאָגט.
 אָבער פונדעסטוועגן האָט פרודאָנס פאַרמעל געווירקט, ווי אַ
 באַמבע.

נישט די פאַרמעל, — דער סיסטעם, די שאַרפע קריטיק, די
 אומדערבאַרע מאַרציקע לאַגיק, דער געוואָלדיקער פאַטאָס און די אויפ-
 וויכטיקייט, דער רעוואָלוציאָנערער טאָן — דאָס האָט געמאַכט אַזא
 שטאַרקן רושם אויף דעם פּובליקום.

איך וויל דאָ נישט אַריינגיין אין אַן אַנאַליז פון דעם ווערק.
 נישט דער געדאַנק, נאָר דער טאָן מאַכט דאָ די מוזיק. און דער
 טאָן איז דער עלעמענט פון פערזענלעכקייט.

פאַרשידענע נאַציאָנאַל-עקאָנאָמען, ווי צ. ב. אין דייטשלאַנד
 קאַרל דיעל און אַנדערע, האָבן זיך גענומען די מי אויפצודעקן די
 שוואַכקייטן אין די פעלער פון פרודאָנס טעאָריע. זיי האָבן געוווּן,
 אַז די היסטאָרישע אָפּדייטונג פון אייגנטום — אַלס רויב, אַקופאַציע,
 „אַבען-רעכט“, ד. ה. דאָס אַלטע פראַנצויזישע רעכט, לויט וועלכן
 דער שטאַט ווערט אַ יורש פון אַ פרעמדן, וועלכער באַזיצט גרונט
 אין דער מדינה און שטאַרבט א. א. וו. — זענען אומריכטיק. זיי
 האָבן געוווּן, אַז די ווערט-טעאָריע פון פרודאָן — טוישווערט און
 געברויכטווערט — איז אומריכטיק, און אַז זיין טעאָריע פון אַרבעטס-
 צייט-ווערט איז אומקלאָר און אומבאַשטימט. (דאָס האָט קאַרל מאַרקס
 אַזוי שאַרף באַוווּן אין זיין „עלנט פון דער פילאָזאָפיע“, אַ קריטיק
 איבער פרודאָן).

מען קאָן פרודאָנען אַנאַליזירן מיט זיין אייגענער מעטאָדע:
 אַנווייזן די אינערע ווידערשפּרוכן אין אים. אָבער דאָס איז נישט
 נייטיק. ער האָט עס אַליין געטאָן. ער אַליין איז געווען אַ צו אומ-

רויזער גייסט, תמיד פרעגנדיק, זוכנדיק, תמיד פארוויקלענדיק זיך
אזיין און אנדערע אין ווידערשפרוכן.

„איך וואלט געוואלט זיין אין גן-עדן“ – האט אמאל פרודאן
געזאגט צו דעם עקאנאמיסט באסטיא, – „אבער איך האב מורא, אז
אלע זענען דארט מסכים איינער מיט דעם אנדערן, און איך וועל
דארט קיינעם נישט געפונען, מיט וועמען איך וואלט געקאנט זיך
שפארן...“

נאך א קורצער אונטערברעכונג – ער איז געווען, נאך א
פראצעס וועגן דער שריפט „ווארנונג צו קאפיטאליסטן“, ביי וועלכן
ער איז פרייגעשפראכן געווארן, א פאר יאר אָנגעשטעלט אין א
גרויסן האנדלסהויז אין ליאָן – קערט ער זיך אום קיין פאריז און
פארעפנטלעכט (1846) זיין גרונטווערק: „סיסטעם פון די עקאנאמישע
ווידערשפרוכן, אָדער די פילאָזאָפיע פון עלנט.“ דאָס איז דאָס איינ-
ציקע ריין-טעאָרעטישע ווערק פון פרודאָנען, וואָס נעמט אַרום אלע
עקאנאמישע פראגן.

דארט געפינען מיר די אייגענע דיאלעקטישע, אָדער „אנטי-
נאָמישע“ מעטאָדע, ד.ה. די מעטאָדע פון ווידערשפרוכן, די אייגענע
געדאַנקען, ווי אין „אייגנטום“.

ער ווייזט אָן, ווי יעדער עקאנאמישער פראָבלעם קאָן בא-
טראַכט ווערן פון צוויי אַנטקעגנגעזעצטע שטאַנדפונקטן, און ביי יעדן
פון די דאָזיקע אַנטינאָמישן טראַכט ער צו געבן אַ סינטעטישן ענטפער.
אזוי, צ.ב., אין דער ווערט-טעאָריע: געברויכטווערט און
טוישווערט זענען די אַנטינאָמישן; קאָנסטיטוירטער, אינטעגראַלער,
גאַנצער ווערט איז דער אַרבעטסווערט.

דאָס אייגענע איז אייגנטום: אייגנטום איז שלעכט, קאָמוניזם
איז נאָך ערגער; דער סינטעז איז: אַסאָציאַציע פון באַזיך.

דאָס אייגענע איז מיט שטאַט און רעגירונג. „שטאַט“, זאָגט
פרודאָן, „איז דער קלאַס פון אומפראָדוקטיווע. שטאַט איז אומ-
גלייכקייט, אומגערעכטיקייט. יעדע רעגירונג איז אומגעזעצלעך, יעדע
הערשאַפט פון מענטש איבער מענטש איז פאָרגוואַלטיקונג פון דער
פרייער פערזענלעכקייט“.

הייסט עס: אַנאַרכיע.

מיינט עס, ווי פרודאָן זאָגט: „מיין סאָציאַלער און פאָליטישער
אני-מאמין שטייט אויף פאָלגנדיקע דריי זאַצן: מען דאַרף נישט

מער קיין פארטייען, קיין אויטאָריטעט, און עס מוז זיין אַבסאָלוצ

פרייהייט פון מענטש און בירגער".

ער בויט אויף דער טעאָריע פון דער „סאָציאלער ליקוידאַציע“ און פרישט ווידער אויף די אַלטע רוסאָ-פאָרמעל פון דעם „סאָציאַלן קאָנטראַקט“.

דער אונטערשיד צווישן פרודאָן און די אַנדערע רעפאָרמאַטאָרן פון יענער צייט, ווי, למשל, די סען-סימאָניסטן (קאָנסידעראַן), די פּוריעריסטן, לואי בלאַן—איז דער שטאַטס-באַגריף. זיי האָבן געוואָלט רעפאָרמען דורך דעם שטאַט. פאַר לואי בלאַן איז דער שטאַט גע-ווען דער „באַלעבאַס“; פאַר פרודאָנען איז דער שטאַט דער דינער. ער גלויבט אין דעם פרייען ווילן און אין דער פאַרנופּט פון דעם פאָלק.

„איך האָב“, זאָגט ער אין איינעם פון זיינע שפּעטערע ווערק, „דעם זעלטענעם פאָרצוג, וואָס איך בין געבוירן געוואָרן צווישן דעם פאָלק, האָב געלערנט, וואָס האָט געמאַכט דעם פאָלק דאָס, וואָס עס איז היינט, און בלייב איינער פון פאָלק. אויב מיינע אידעען זענען אפילו נישט ניי, האָבן זיי אָבער וואַרעלען אין דער ערד“.

ער איז דערפאַר ווייניקער פאַראינטערעסירט אין פאָליטישע פראַגן, ווי אין עקאָנאָמישע. פאָליטיש וויל ער נאָר פרייהייט, פרייהייט פון יעדער אויטאָריטעט. עקאָנאָמיש וויל ער — אַסאָציאַציע און קעגנזייטיקייט, גערעכטיקייט. וויסנשאַפטלעך אויסגעדרוקט: די גאַנצע עקאָנאָמישע אידעאָלאָגיע פון פרודאָן איז: אַגריקולטורעל-אינדוסטריעלער פּעדעראַליזם; די פאָליטישע — פּעדעראַליזם און דעצענ-טראַליזאַציע.

פּעדעראַליזם, ד. ה. פרייע, באַוווּסטזיניקע, צוואַנגסלאָזע פאַרייניקונג אין דער פאָליטיק, הייסט אין דער פרודאָנישער טערמינ-נאָלאָגיע אויך גאַראַנטירט (די געזעלשאַפט גאַראַנטירט דעם איינצלנעם די פרייהייט), און אויך — אַנאַרכיזם. אין דער עקאָנאָמיע הייסט ער: מוטואַליזם, קעגנזייטיקייט.

„פּעדעראַליזם“ איז אַ מין קאָנטראַקט, נאָך וועלכן איינע אַדער עטלעכע גרופן זענען זיך מתחייב פאַר באַשטימטע צוועקן און קעגנ-זייטיקע דינסטן.

„מוטואַליזם“ שטייט אויף דעם פרינציפ: „מה דסני עלך לחברך לא תעביד“, דינסט פאַר דינסט, פראָדוקט פאַר פראָדוקט, הלוואה פאַר

הלוואה, גאראנטיע פאר גאראנטיע. מוטואליזם איז די נייע אָרדענונג, וועלכע די פראנצויזישע רעוואלוציע האָט געזאָלט שאַפן, די צוקונפֿט-רעליגיע, די „רעליגיע פון גערעכטיקייט“.

מיר זעען ווידעראַמאָל דעם אייגענעם מאָטיוו: גערעכטיקייט. קייט. „עין תחת עין“ האָט באַקומען די פאָרם „ליסטונג פאר ליסטונג“.

אָבער פרודאָן האָט באַלד איינגעזען, אז מיט טעאָריע אַליין איז נישט גענוג. ער האָט זיך געוואָרפן אויפן פראַקטישן לעבן, האָט געגרינדעט צייטונגען, איז אויסגעקליבן געוואָרן אין פארלאַמענט, — וווּ ער האָט, איבעריקנס, זייער ווייניק אויפגעטאָן — און דערנאָך גע-נומען זיך צו גרינדן זיין באַרימטע „פאָלקסבאַנק“, וואָס האָט געזאָלט רעוואָלוציאַניזירן די גאַנצע קרעדיט-אָרדענונג אין פראַנקרייך. די באַנק האָט געהאַט אַלס פרינציפּ דעם מוטואליזם, ד. ה. פראַדוקטן פאר פראַדוקטן; האָט דער איינלייגער געבראַכט פראַדוקטן אין באַנק, האָט ער באַקומען נישט קיין געלט, נאָר אַנווייזונגען, באַנעס אויף אַנדערע פראַדוקטן.

די באַנק איז נישט געראָטן. זי האָט געוואָלט האָבן אַלס גרונטקאָפיטאַל פינף מיליאָן פראַנק, האָט אָבער געהאַט בלויז-הפֿל עטלעכע צענדליק טויזנטער, און נאָך אַ קורצער צייט איז די באַנק אונטערגעגאַנגען מיט אַ דעפיציט פון עטלעכע און דרייסיק טויזנט פראַנק. די אידעע פון אַזאַ מוטואליסטישער באַנק איז פונדעסטוועגן נישט לגמרי אונטערגעגאַנגען. פאַרשידענע אָנהענגער פון פרודאָנען האָבן געפרווט איינצופירן אַזעלכע בענק אין דער פראַווינק. אָבער אַלע זענען זיי, פריער אָדער שפעטער, אונטערגעגאַנגען.

דערווייל ברעכט אויס אין פאַריז די רעוואָלוציע פון 1848. פרודאָן דער פאָלקסטריבן נעמט אַ טייל אין איר. נאָכדעם, ווי די רעוואָלוציע האָט זיך געענדיקט אַזוי טראַגיקאַמיש, ווערט פרודאָן אַרעסטירט. ער אַנטלויפט קיין בריסעל. מען כאַפט אים און מען זעצט אים ווידער איין אין געפּענגניש. ער ווערט אָבער באַלד באַפרייט.

פרודאָן ציט זיך צוריק פון דעם אַקטיוון פאָליטישן לעבן און אַרבעט שוין כּמעט אויסשליסלעך וויסנשאַפטלעך. אין יאָר 1858 פאַר-עפנטלעכט ער זיין גרויס ווערק: „די גערעכטיקייט אין דער רעוואָ-לוציע און אין דער קירכע“, אַ בוך, אין וועלכן ער באַמיט זיך

ווידעראמאָד אויסצואַרבעטן אַ געשיכטס-פּילאָזאָפּיע אויפן גרונט פון דעם גערעכטיקייטס-פּרינציפּ.

דאָס ווערק האָט דערוועקט דעם צאָרן פון די קירכלעכע און וועלטלעכע מאַכטהאַבער. ער ווערט פּראָצעסירט, פאַרמשפּט צו דריי יאָר געפּענגניש און 4000 פּראַנק שטראַף.

ער אַנטלויפט קיין בריסעל און לעבט דאָרט ביזן יאָר 1859, ביז דער אַמעסטיע פון לואי נאַפּאָלעאָן.

אין בריסעל פאַרפאַסט ער אויך זיין באַרימטן ווערק „איבער קריג און פּרידן“, אין וועלכן ער באַווייזט, לויט זיין ליבלינגס-מעטאָדע, דער דיאַלעקטיק, די גוטע און שלעכטע זייטן אי פון קריג, אי פון שלום. יעדנפאַרס איז ער אַקעגן דעם עקסטרעמען פאַציפּיזם. ער האָט ליב קריג, קאַמף, און חורט איבער העראַקליטס ווערטער: „קריג איז דער פּאָטער פון אַלעמען“. אָבער זיין „קריג“ איז נישט פאַר דעראַבערונג און הערשאַפט, נאָר פאַר פּראָגרעס און פאַרבע-סערונג פון דער מענטשהייט.

ער שרייבט נאָך אַ פאַר ווערק איבער טאָגפּראַגן — „רעא-דיסטישע מאַלעריי“, די „פרויענפּראַגע“, און ער טרעט אויף פאַר דער עמאַנציפּאַציע פון דער פרוי און פאַר שטרענגער געשלעכטלעכער מאַראַל.

אין יאָר 1865 איז ער געשטאָרבן אין פּאַסי, ביי פאַריז.

דאָס איז אין קורצע שטריכן דאָס לעבן און דאָס ווערק פון פרודאָן. זיין שטעלונג אין דער וויסנשאַפט פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע איז נישט אַזוי ערשטקלאַסיק, ווי ער אַליין האָט געהאַפּט און דערוואַרט. די שאַרפע קריטיק פון מאַרקס האָט אים געטויט אין די אויגן פון דער סאָציאַלדעמאָקראַטיע; די נאַציאָנאַל-עקאָנאָמען זענען זיינע קעגנער, און די „ריינע וויסנשאַפט“ פון היינט, די נאַציאָנאַל-עקאָנאָמיע פון דער סוביעקטיווער און מאַטעמאַטישער שול, האַלט אים פאַר אַ דילעטאַנט.

דער פּראַנצויזישער סאָציאַלאָג בולגע דעפּינירט די שטעלונג פרודאָנס מיט פּאָליגנדיקע קלאַרע ווערטער: „אין דער געשיכטע פון דער פאַר-סאָציאַלאָגיע, ווי די סיסטעמען פון באַנאַל און סען-סימאָן, פּוריע, און א. קאָנט, האָט פרודאָן זיין אייגענעם פּלאַץ,

וואָס איז באַצייכנט דורך זיין מוטיקן פראָגראַם: צווינגען דעם
קאָלעקטיוון פאַרשטאַנד צו סאַנקציאָנירן דאָס פערזענלעכע רעכט".
מיט אַנדערע ווערטער: פרודאָנס ווערט איז נישט זיין פאָזי-
טיווע לערע, נאָר זיין קריטיק; נישט זיין סיסטעם, נאָר זיין אַנאַליז,
און נאָכמער: דער פאַטאָס פון זיין לאַגיק, דער פאַטאָס פון
נערעכטיקייט.

קראפאטקין.

פעטער קראפאטקין האָט אין זיינע לעצטע יאָרן געשוויגן, איין
די לעצטע צוויי-דריי יאָר פון זיין לעבן, ווען ער וואָלט, אייגנטלעך,
געזאָלט רעדן. אַרום אים איז אַ וועלט אונטערגעגאנגען, איז אַ
וועלט אין בלוט, אין רויטן בלוט אויפגעגאנגען, אַ צייט, ווען די גאנ-
צע אַרבעט פון זיין לעבן איז געשטעלט געוואָרן אויף פראָבע,
ווען ער האָט מיט זיינע אויגן געקאָנט זען, ווי אזוי עס זעט אויס
די געזעלשאַפט, פון וועלכער ער האָט געטרוימט יאָרן און יאָרן, אין
סיביר, אין דער שווייץ, אין לאַנדאָן. ער האָט געפרעדיקט רעוואָלוצ-
ציע — זי איז געקומען; קאָמוניזם — איז דאָ; אנארכיע —
ס'פעלט דאָס אויך נישט. אַנארכיע פארקליינט אין פאָרם פון „שטאַט“
— אָבער פאָרט אנארכיע.

„אין דער קומענדיקער רעוואָלוציע, האָפן מיר, אז דאָס וועט
ווערן דער לאַזונג: פארברענט די גיליאַטינעס, צעשטערט די טורמעס,
פאַרטרייבט די ריכטער, די פאָליציי און די מוסרים, באַהאַנדלט ווי
א ברודער דעם מענטשן, וואָס האָט זיך געלאָזט פאַרפירן פון זיינע
ליידנשאַפטן צו טאָן שלעכטס, און דער עיקר, נעמט אַוועק ביי די
מענטשן די מיאוסע פראָדוקטן פון דער מיטלקלאַס-פּויליקייט, די מעג-
לעכקייט אויסצושפּרייטן זייערע עקלהאַפטע מידות און אָנציענדיקע
קאָלירן, און דעמאָלט קאָנט איר זיין זיכער, אז ווייניק פארברעכנס
וועלן פאַרשענדן אונדזער געזעלשאַפט. ווייל די הויפטשטיצן פון
פארברעכנס זענען: פּויליקייט, געזעץ און מאַכט... קיין געזעצן, קיין
ריכטער! פרייהייט, גלייכהייט און פראַקטישע מענטשלעכע סימפאטיע
זענען די איינציקע ווירקלעכע גראַטעס, וואָס מיר קענען אַנטקעגן-
שטעלן די אַנטי-סאָציאַלע אינסטינקטן.“ — אזוי האָט קראַפאָטקין

פארענדיקט זיין באקאנטן פאמפלעט איבער "געזעץ אין מאכט", אָדער "געזעץ אין אויטאָריטעט", ווי עס הייסט אין דעם אָריגינאַל.
 גוט — זיין נביאות איז מקוים געוואָרן. דער לאַזונג פון דער "קומענדיקער" רעוואָלוציע איז געוואָרן טאַקע דערלאָזיקער רוף: נידער מיט דעם געזעץ! נידער מיט די אַלטע יסודות פון דער געזעלשאַפט! און די רעוואָלוציע האָט — אין אַ טייל, אין אַ גרויסן טייל פון דער וועלט — געזיגט.

און פונדעסטוועגן איז פעטער קראָפּאָטקין געזעסן די לעצטע פּאַד יאָר, נאָך דעם "זיג", אַ פאַריאַמערטער, אַ פאַרזערטער, און האָט געפילט, אז זיין גאַנצע אַרבעט איז געווען געטאָן אומזיסט.
 — ווו ער האָט אַ קוק געטאָן — חורבן. זיינע פריינט, זיינע קעגנער — אַלע אויף קרומע וועגן, אַלע פאַרבלאָנדזשעטע. זיינע פריינט! אָט גייען זיי מיט די שוואַרצע העמדלעך, מיט די שוואַרצע פּאַנען, אויף וועלכע עס איז אויסגעמאַלט אַ טויטנאָפּ — די "אַנאַרכיסטן" — די מאַטראָן פון דעם באַלטישן פּלאַט, די מאַסקווער אַנאַרכיסטן, די "חברים" בלייכמאַן (אָדער סאַלאַנצעוו), די "ברידער גאָרדאָן", דעם סמאַרגאַנער רבס יורשים, דער "חבר" ראַב-טשין, אָדער ריכטיקער, יהודה גראַסמאַן. אָט האַלטן זיי זייערע מיטינגען, שרייבן זייערע בראַשורן, טוען זייערע מעשים. וואָס ווילן זיי? אַ דור הפלגה. איינער פאַרשטייט נישט דעם צווייטן. דער באַלטישער מאַטראָן וויל אמתע אַנאַרכיע, וויל נישט קיין געזעץ, נישט קיין אָרדענונג, נישט קיין מאַכט איבער זיך. וויל ער וויל זי — פאַר זיך. וויל ער וויל מיט זיין באַיאָנעט רעגירן אי-בער רוסלאַנד. די "ברידער גאָרדאָן", האָט איינגעטלעך, איין ברודער — לייגן אין דער ערד די גאַנצע וועלטקולטור, פאַרניכטן ספעסער און מאַרקס, און דאָרויף און קראָפּאָטקין און פרעדיקן אין אַ משונהדיקער שפּראַך נאָך משונהדיקערע אידעען. און "חבר" יהודה גראַסמאַן פאַרט אַרום איבערן לאַנד און האַלט לעקציעס איבער אַלע וועלטפראָבלעמען פון דעם אַנאַרכיסטיש-סאָוועטיסטישן שטאַנד-פונקט.

און רוסלאַנד — לאַכט. אָדער ווען די אַנאַרכיסטן ווערן ווילד, — ווי פאַר דריי יאָרן אין מאַסקווע אויף דער מאַלאַ-דמיטראָווסקע — ווען זיי הייבן אָן צו שיסן, דעמאָלט אַרגומענטירט מען מיט זיי מיט פייערדיקע אַרגומענטן.

דאָס זענען די פריינט. און די קעגנער ? און די, וואָס האָבן געמאַכט די רעוואָלוציע מיט אַלע לאַזונגען פון קראַפּאטקין ? „פאַר-ברענט די גיליאַטינעס“ — טראַצקי האָט געסטראַשעט אין דעצעמ-בער 1917, אַז מען וועט מוזן אויפשטעלן אויפסניי די גיליאַטינע, און זי איז אויפגעשטעלט געוואָרן. „צעשטערט די טורמעס“ — אַלע טורמעס פון רוסלאַנד זענען פול. אויף דער לוביאַנקע אין מאַסקווע הערט מען טאָג און נאַכט קרעכצן פון געפייניקטע, געפייניקטע פון דער „טשרעזוויטשיקע“ ; די גאַראַכאָוואַיאַ אין פעטערבורג, וווּ די טשע-קא געפינט זיך, איז געוואָרן אַ שרעקוואָרט ; אין דער קיעווער לו-קינאָווקע שטאָרבן די אַרעסטירטע פון הונגער, פון קעלט, פון טי-פוס. „טרייבט אַרויס די ריכטער“ — און יעדע שטאָט, יעדעס שטעטל האָט זיינע „רעוואָלוציאַנערע טריבונאַלן“. „פרייהייט, גלייכ-הייט, סימפּאטיע“ — און מיר האָבן טערראָר, בירגערקריג, צעטיילונג פון דער געזעלשאַפט אין קאָטעגאָריעס און קעגנזייטיקן מיסטרויען, שנאה, מלחמה צווישן מענטש און מענטש.

אַזוי האָט זיך געענדיקט קראַפּאטקינס חלום.

האָט זיך געמוזט ענדיקן אַזוי, ווייל זיין גאַנצער געבוי איז אַן א פונדאַמענט, ווייל זיין גאַנצע טעאָריע איז געווען אינאיינציקע מיספאַרשטענדעניש.

די מיספאַרשטענדעניש פון דער מענטשלעכער נאַטור.

עס זענען דאָ צוויי מינים אַנאַרכיסטן : פעסימיסטן און אָפּטי-טימיסטן. באַקוין איז געווען פון דער ערשטער קאָטעגאָריע, קראַפּאטקין פון דער צווייטער. באַקוין האָט נישט ליב געהאַט קיין מענטשן, נישט פאַרשטאַנען זיי, נישט געהאַט קיין דרך-ארץ פאַר זיי. ער האָט געהאַט אַ ווילדן, באַרבאַרישן „אינסטינקט פאַר פרייהייט“ און אַליין נישט געוואוסט, וואָס דאָס מיינט, וואָס פרייהייט איז. ער האָט באַשוואַדיקט מאַרקסן, אַז ער האָט נישט קיין „אינסטינקט פאַר פרייהייט“. מאַרקס, דער ייד, וואָס האָט אין זיינע ביידער געפילט, וואָס הייסט פאַרפאַלגונג — האָט נישט געהאַט דעם אינסטינקט, האָט נישט געפילט, וואָס פרייהייט איז, און ער, דער רוסישער אַריסטאָ-קראַט, האָט יאָ געוואוסט ! פון דעם אַליין קאָן מען שוין זען, ווי טיף באַקוין האָט זיך אַריינגעטראַכט אין די פראַגן, פון וועלכע ער

האָט גערעדט, ווי ערנסט ער האָט עס געמיינט מיט זיינע אידעען. „א טאָג פאַר דער רעוואָלוציע איז ער אַ העלד. אַ טאָג נאָך דער רעוואָלוציע מוז מען אים דערשיסן, ווייל ער איז מסוכן“ — אַזוי האָט איבער אים געזאָגט דער פירער פון די פראנצויזישע אַרבעטער ביי דער רעוואָלוציע פון 1830 אין פאַריז. ווייל ער איז געווען אַ געפערלעכער מענטש, אַ מענטש אָן צוריקהאַלטונג, מיט ווילדע אינ-סטיןקטן, וואָס האָבן זיך פאַרקליידט אין פילאָזאָפישע אָדער פאָליטי-שע פראָגן. זיין גרונטפרינציפ איז געווען — אָן אויטאָריטעט, אָן אַ האַר איבער זיך. מענטש אָדער גאָט, פיזיש אָדער גייסטיק — יעדע הערשאַפט האָט ער פֿיינט געהאַט, ווייל ער האָט געגלייבט, אַז הערשאַפט איז קנעכטשאַפט, פירט צו אונטערדריקונג, ווייל ער האָט נישט פארשטאַנען און נישט געגלייבט אין דעם מענטשן. פרייהייט האָט פאַר אים באַטייט — די פרייהייט פון דעם אורמענטשן, וואָס האָט געווינט אָין זיין הייל, מיט אַ דאָבינע אין דער האַנט, פון דעם מענטשן נאָך פאַר דער געזעלשאַפט.

קראַפּאָטקין איז געווען פונקט דער היפּך. ער האָט ליב גע- האָט אי מענטשן, אי געזעלשאַפט, אי קולטור. ער האָט בלוין צו- פיל ליב געהאַט, צופיל געגלייבט אין איר. ער האָט געמיינט, אַז אַלע מענטשן זענען פון דער נאַטור גוט און פייך. לאָזט זיי בלוין גיין אויף דעם נאַטירלעכן וועג, און זיי וועלן שוין געפינען דעם דרך-הישר. דער שטאַט לאָזט די גוטע אינסטיקטן זיך נישט אַרויס- ווייזן, דערפאַר — נידער מיט דער שטאַט.

ער האָט זיין אָפטימיזם געוואָלט אויך באַגרינדן וויסנשאַפט- לעך און האָט אַרויסגעשטעלט אַקעגן דעם דאָרווינישן פרינציפ פון „קאָמף פאַר עקזיסטענץ“ דעם פרינציפ פון „קעגנזייטיקער היילף“ אין דער וועלט פון חיות, אין דער געזעלשאַפט פון מענטשן. ער האָט אָנגעוויזן אויף דעם יצר-טוב, אויף די גוטע אינסטיקטן, און געוואָלט בויען אַ געזעלשאַפט אויף דעם יצר-טוב.

ווען קראַפּאָטקין וואָלט געווען אַ מער אָריגינעלער דענקער, וואָלט ער פאַר זיין טעאָריע געפונען אַן אַנדער נאָמען, ווי אַנאַר- כיום. ער וואָלט זי אָנגערופן רוסאַיזם, אָפילו ליבעראַליזם וואָלט אויך נישט געשאַדט. ליבעראַליזם מיט אַ סאָציאַליסטישער פאַרפאַר- בונג. וואָרים מער איז דאָס נישט געווען, און מער האָט ער נישט

אויפגעטאָן. רוסאָ האָט דאָך אויך געגלויבט, אז דער מענטש ווערט געבאָרן גוט און פריי, נאָר דער שטאַט פאַרשקלאַפט אים. און וויליאַם מאַרס, וואָס איז געווען ווייט פון אַנאַרכיזם, וואָס איז געווען נישט מער ווי אַ גוטער ענגלישער ליבעראַל מיט סאָציאַל־רעפּאַרמערישע ניגונגען, האָט זיך תמיד געוונדערט, ווי אזוי קאָנען עס מענטשן צולאָזן צו „האַפּן אַ האַר איבער זיך“. דאָס איז אַ פּראָגע, וואָס איז זייער נאַטירלעך ביי יעדן הויך־אַנטוויקלטן מענטשן, ביי דעם מענטשן, וואָס לעבט אַליין, ביי דעם קינסטלער, ביי דעם דענקער, אָפּער נישט ביי דעם פּאָליטיקער, ד. ה. ביי דעם, וואָס האָט פאַר זיך די אויפגאַבע אַריינצוטראָגן אַרדענונג אין דעם כאָאָס, אַרדענען דעם רויען מענטשן־מאַטעריאַל.

קראָפּאַטקין איז געווען אַ נאַטורפּאַרשער, נישט קיין מענטשנפּאַרשער. און דאָס איז געווען זיין גרעסטער פעלער. די נאַטור, ווי מיר זעען זי, אַרדנט זיך תמיד איין, און ווי מיר מיינען, צום גוטן. עס איז נאָך ביז אַהער נישט פאַרגעקומען, אז עס זאָל אינמיטן דערינען צעריסן ווערן אַ „געזעץ“ פון דער נאַטור, אז עס זאָל צעשטערט ווערן די האַרמאָניע. ערד אַרום זון, זון אַרום אַנדערע זונען, אַטאָמען צו אַטאָמען — עס איז אַ געבונדענע און דאָך פרייע וועלט, אָן אַ האַר, אָן אַ מושל, און פאַרט אין האַרמאָניע.

אמת — מיר זענען בלויז זייטיקע צושויער. מיר קוקן אויף דער נאַטור, ווי, למשל, אַ מאַרס־איינוווינער וואָלט געקוקט אויף אונדז. ער וואָלט אויך געזען אַ נאַטורקאַמף, וואָס ענדיקט זיך אין שלום און אויסגלייך. פונדערווייטנס זעט אַלצדינג אויס זייער גלאַט. מיר, מענטשן, ווייסן, אז עס איז גאָרנישט גלאַט, ווייל מיר לעבן איבער אַט דעם נאַטורגעזעץ, ווייל מיר ליידן, ווייל מיר פילן. און מיר ווייסן, אז אַלע נאַטורגעזעצן קאָנען נישט אויסשעפּן אונדזער לעבנסאינהאַלט. געשיכטע און פּאָליטיק זענען נישט קיין נאַטורוויסנשאַפטן, ווייל עס קומט צו נאָך עפעס: דאָס פערזענלעכע, דאָס מענטשלעכע.

קראָפּאַטקין האָט פאַרמישט די צוויי מאָמענטן: נאַטור און מענטש. די נאַטור איז פריי. וווּ זענען די טריבונאַלן, וווּ זענען די

טורמעס צווישן מוראשקעס, אָדער בינען, אָדער אַטאַמען ? — פאַר-
וואָס זאָלן זיי זיין צווישן מענטשן ?

און ער האָט אַריבערגעטראָגן זיין נאַטורפּרייהייט אויף דער
מענטשעכער געזעלשאַפט און אָנגערופן איר מיט דעם נישט פאַסן-
דיקן וואָרט : אַנאַרכיזם. נישט פאַסנדיק פאַר קראַפּאַטקין, ווייל באַמת
איז ער גאָרנישט געווען קיין אַנאַרכיסט, נישט אין דעם זין פון
באַקונין און נישט פון שטירנער. ער האָט געוואָלט נישט די באַ-
פרייזונג פון דעם יחיד, נאָר פון דער געזעלשאַפט. ער האָט בלויז
נישט געפונען קיין ריכטיקן וואָרט פאַר זיין טעאָריע. און געפונען
האָט ער אים דערפאַר נישט, ווייל ער אַליין האָט נישט דורכגע-
טראַכט די טעאָריע ביז צום סוף, ווייל ער איז געווען מער אַ
גוטער און ווילדמינענדיקער מענטש, ווי אַ טיפּער סאַציאַלער
דענקער, ווייל ער איז געווען אַ נאַטורפּאָרשער און נישט קיין
מענטשנפּאָרשער.

איך וויל זיך נישט אַריינלאָזן אין אַ ווייטערדיקן אַנאַליז
פון קראַפּאַטקינס סאַציאַלאָגישער אַרבעט. עס איז איצט ווייניקער
ווי ווען עס איז אויף דער טאָגאַרדענונג. ווייניקער ווי ווען עס
איז דער אַנאַרכיזם, אין וואָס פאַר אַ פאַרם עס זאָל נישט זיין,
אַ צייט-פּראָבלעם. די אנטוויקלונג גייט דעם פאַרקערטן וועג. נישט
פונם שטאַט צו דעם יחיד, נאָר צום שטאַט. קיינמאָל איז דער שטאַט
נישט געווען אַזוי שטאַרק, ווי היינט, און די גרעסטע קאָנצענטראַציע
פון מאַכט איז היינט דווקא דארט, וווּ קראַפּאַטקינס לערע — דער
אַנאַרכאָ-קאָמוניזם — איז אין איין העלפט אויפגענומען געוואָרן,
דאָרט, וווּ דער קאָמוניזם איז געוואָרן דער גרונט-יסוד פון דער
געזעלשאַפט — אין רוסלאַנד. און נישט נאָר דאָס. די געשיכטע
באַווייזט, אַז גראַד דאָרט, וווּ די געזעלשאַפט איז האַלב אָדער
גאַנץ קאָמוניסטיש, איז די פאַרשקלאַפונג פון דעם יחיד די גרעסטע
און די שווערסטע. אַזוי איז דאָס געווען אין כינע, וווּ מען האָט
שוין דורכגעמאַכט אַמאָל — אין דעם משך פון פופצן יאָר — דעם
קאָמוניסטישן עקספּערימענט ; אַזוי איז דאָס געווען אין דער פאַראַג-
ווייער קאָמוניסטיש-יעוויטישער קאַלאָניע ; אַזוי איז דאָס אומעטום,
ווי דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן ווערט צוגענומען פון יחיד און איבער-

געגעבן צום פֿלץ, צו דער געזעלשאַפט. איינס צייט נאָך זיך דאָס
צווייטע. קוים פֿאַרשטאַטלעכט מען איין צווייג פון דעם לעבן, ווערט
די עקאָנאָמיק פֿאַרגעזעלשאַפטלעכט, גייט דאָס ווייטערע ממילא נאָך.
קראָפּאַטקין האָט געוואָלט שאַפן דעם אַנאַרכאָ-קאָמוניזם, נישט זעענ-
דיק, אַז דאָס איז אַ „הילצערנער אייזן“, אַז די ערשטע העלפט
איז ממש אַ פֿאַרניינונג פון דער צווייטער.

אַבער פֿאַר מיר שטייט דאָ אַן אנדער פֿראַבלעם: קראָפּאַטקין
אַליין, קראָפּאַטקין דער מענטש. אַ גאַנץ לעבן ווייט פון רעאַלן
לעבן, אַ קאַבינעט-געלערנטער, אַ גוטמוטיקער טרוימער. דאָס גאַנצע
לעבן אַ גלויבער, אַן אָפּטימיסט. דער מענטש איז פֿאַר אים געווען
הייליק, ער האָט געהאַט רעספעקט פֿאַר אים, איבערהויפט פֿאַר דעם
רוסישן מענטשן. ער איז דאָך פֿאַרוויגט געוואָרן אין אַ וויגעלע,
חיי יעדער רוס. ווי די גרעסטע רוסן, ווי טאַלסטאָי, ווי דאָסטאָיעוו-
סקי, האָט ער געגלויבט, אַז דער רוסישער מענטש האָט אַ מיסיע,
איז אַ גאָט-טראַגדיקער, אַז ער איז בטבע גוט און פֿריי. און קראָ-
פּאַטקין קומט נאָך לאַנגע יאָרן אַהיים און דערוועט דעם רוסישן
מענטשן פנים אל פנים, מיט אייגענע אויגן, דערוועט אים אין אלע
זיינע ניוואַנסן: דעם פֿאַנאַטיקער, דעם גלייכגילטיקן, דעם פויער, דעם
אַרבעטער, דעם אינטעליגענט, דעם עגאָיזם, די גראַבקיט, די
שקלאַפּישע נאַטור. ער זעט, ווי מענטשן בענקען נאָך מאַכט,
נאָך געזעצן, נאָך טריבונאַלן, ווי זיי האָבן קיין צייט נישט, האָבן
קיין ווילן נישט צו זיין פֿריי כאַטש אויף איין רגע. נעכטן גע-
פאלן איין מאַכט, אין אַ פֿאַר שעה אַרום אַ נייע, מיט געזעצן, מיט
ביסקן, מיט טורמעס. און צווישן איין מאַכט און דער צווייטער —
אַנאַרכיע, ד. ה. — די צעבושעוועטע אינסטינקטן, פֿאַגראַמען, גזילה,
אלע שרעקלעכע אינסטינקטן אַראָפּ פון דער קייט, ביז עס קומט
די נייע קייט און שמידט ווידער צו דעם מענטשן. און דער מענטש
דאַנקט גאָט און קושט די קייט, ווייל זי האָט אים באַפֿרייט פון זיך
אַליין, פון דער אחריות — זיין פֿריי און אַלץ ין.

דאָס איז געווען דער שווערסטער נסיון אין דעם לעבן פון
פעטער קראָפּאַטקין: פֿאַרלירן דעם גלויבן אין דעם מענטשן. אפשר,
האָט ער אין די לעצטע יאָרן פֿאַרשטאַנען, אַז האָבס — דער גרוי-

סער ענגלישער מענטשןקענער — איז געווען גערעכט, ווען ער האָט
געזאָגט: אַ מענטש צו אַ מענטש איז אַ וואָלף.
קראָפּאַטקין האָט געמיינט זיין גאַנץ לעבן, אַז אַ וואָלף
צו אַ וואָלף איז אַ מענטש. אָבער ער האָט דעם מענטשן זייער
ווייניק געקענט, נאָך ווייניקער אפשר ווי די וועלף. און זיי האָט ער
אידעאליזירט.

IV

ווילאדימיר קאראלענקא.

פאר געוויסע קינסטלער שטעלט זיך אפ דער קריטיקער. ער האט נישט וואס צו זאגן. און וואס ער האט — וויל ער נישט. וויל דער מענטש אינם קינסטלער, דער מענטש הינטער דעם קינסטלער פארצויבערט, אנטוואפנט, שטימט אייך ווייך און מילד.

עס איז זעלטן, אז זיי זאגן זיך צונויפקומען, זיך דעקן: מענטש און קינסטלער. וואס גרעסער דער קינסטלער איז — פאר-בארגענער דער מענטש. וואס גרעסער דער מענטש, וואס פיינער און ליבער, קומט דער קינסטלער א פארשלייערטער.

טאלסטאאי איז געווען — אן אומסימפאטישער מענטש. וואס מער מען באקענט זיך מיט אים, אלץ אומסימפאטישער ווערט ער — אלס מענטש, אלץ גרעסער און אימפאנירדיקער — אלס קינסטלער. באלזאק, אפשר דער גרעסטער ראמאניסט פון אלע צייטן, איז גע-ווען אין פרייוואטן לעבן אן עגאייסט, א בעל-תאוהניק, קליינלעך אין זיינע שטרעבונגען און אמביציעס. עס איז בכלל א ספק, צי קאן דאס גיין האנט אין האנט: מענטשלעכקייט, גוטסקייט, פיינקייט און — קינסטלערטום. ווארים נאר דער קאן זיין א קינסטלער, ווער עס פילט אין זיך אליין די גאנצע צעריסנקייט פון דעם לעבן. א קינסטלער דער מוז זיך ערשט ארויסארבעטן, דורכפייסן צו — גוטסקייט. אבער ווער עס איז גוט אין ליב און צאָרט פון נאטור אויס — האט גאר-נישט דעם צוגאנג צו דער וועלט.

און אזא גוטער און איידעלער מענטש, אויסגעטאן פון אלע שלעכטע מידות, איינגעטונקט אין ווילמינענדיקייט, איז געווען ווילאדימיר גאלאקטיאָנאָוויטש קאראלענקא.

עס איז דאך זייער כאַראַקטעריסטיש: מען האט איבער אים

קיינמאל נישט געקעמפט. מען האָט אים קיינמאל נישט דיסקוטירט. מען האָט אים קיינמאל נישט געשטעלט אונטער אַ פראַגעצייכן. ווי דאָסאַיעווסקין. אָדער ווי טשעכאָוו, אָדער אַפילו ווי גאַרקין. ער איז אַריינגעטראָטן אין דער ליטעראַטור, אויפגענומען געוואָרן מיט אַ וואַ-רעמען, גוטן שמייכל, און דער אייגענער שמייכל האָט אים באַגלייט ביז צום קבר. דער אייגענער שמייכל — אָן אַן איינציקער העכערונג אָדער מינדערונג, נישט ענטוואַסטיש=שטראַלנדיק און נישט סאַטיריש-פיינטלעך בלויו — רויק און מילד, ווי ער אַליין.

פרעגט עמעצן אין רוסלאַנד, וואָס ער ווייסט פון קאָראַלענא-קאָן, און ער וועט אייך צוערשט ענטפערן: ער איז א הייליקער מענטש, ער איז אַ פרייהייטסקעמפער, ער איז דער אמתער פאַר-טרעטער פון דער ליבעראַלער, ברייטפילנדיקער רוסישער אינטעלי-גענץ פון אַמאָל. און ער וועט אייך דערמאָנען אָן קאָראַלענאָס פאַ-ליטישע טעטיקייט, אָן זיין שטענדיקן פראָטעסט אַקעגן יעדער עחלה, אָן זיין טרייער אַרבעט פאַר אַלע ליידנדיקע און געטראָטענע, פאַר די הונגעריקע און פאַרצווייפלטע אין רוסלאַנד. ער וועט ווייטער דערמאָנען אָן דער „רוסקאַיע באַגאַטסטוואַ“, דעם זשורנאַל, וואָס קאָראַלענאָ האָט לאַנגע יאָרן רעדאַגירט, דעם זשורנאַל, וואָס איז געווען נישט אַזוי אַ זייער ליטעראַרישער, ווי אַ געזעלשאַפטלעכער צענטער.

און פרעגט איר ווייטער — וועגן קאָראַלענאָ דעם קינסטלער — וועט אייך דער רוסישער אינטעליגענט, אויב ער איז נישט קיין ספעציאַליסט אין ליטעראַטור-געשיכטע, ענטפערן מיט אַ שמייכל: „יא, געוויס — דער בלינדער מוזיקאַנט“, „מאַקאַרס חלום“, „די פייערלעך“, „הויז נומער דרייצן“. קונסט? כווייס נישט, דאָכט זיך, אַז נישט, אָבער וואָס מאַכט עס אויס, אַבי דער מיין איז גע-ווען גוט, אַבי די כוונה איז געווען אַ ריכטיקע און דער עפעקט אַ נוצלעכער.

די כוונה. יעדער קינסטלער האָט אַ כוונה, יעדער, דער גרע-סטער און דער קלענסטער. פושקין האָט געוואָלט „צינדן מיט זיין וואָרט דאָס האַרץ פון די מענטשן“, טאַלסטאָי האָט געוואָלט אַרייב-פירן זיי גלייך, ווי זיי שטייען און גייען, אין דעם גן-עדן העליון, אונטער די פליגלען פון דער שכינה. דאָסאַיעווסקי האָט געהאַט די כוונה אויפטרײסלעך די מענטשן, אַרויסגראָבן פון די טיפענישן

דאָס שוואַרצסטע, דאָס טונקלסטע, דאָס פאַרבאַרגנסטע — פּדי זיי
צו דערהייבן, אָדער אפשר צו דערנידעריקן.

קאַראָלענקאַס פּוונה איז געווען נישט אַזוי הויך, ער האָט זיך
נישט אַזוי ווייט פאַרמאַסטן. זיין וועלט איז געווען מער פּאַליטיש,
סאַציאַל. אָבער זיין פּאַליטיק איז געווען מאָראַליש. ער האָט זיך
באַנגונגט מיט דעם, וואָס מען קאָן דערגרייכן: ערד פאַר דעם פּויער,
גלייכהייט פאַר אַלע בירגער, יושר פאַר נאציס, שלום — אַלץ איז
דעאָלן, וואָס קאָנען זיך לאָזן איינפאַסן אין אַ פּראָגראַם, וואָס קאָ-
נען ווערן דורכגעפירט פון אַ פאַרלאַמענט, אָדער אַ גרינדונגס-פאַר-
זאַמלונג. טאָלסטאָיס אידעאָלן האָבן נישט געקענט דורכגעפירט ווערן
פון אַ קערפערשאַפט. טאָלסטאָי האָט אויסגעטאַן דעם מענטשן פון
די אויסערלעכקייטן, פון דעם, וואָס ער איז געווארן, און אַוועקגע-
שטעלט אים פנים אל פנים מיט דער אייביקייט, מיט גאָט, מיט זיך
אַליין.

קאַראָלענקאַ האָט קיינמאָל נישט דערווייטערט דעם מענטשן
פון דער געזעלשאַפט. זיין גאַנצע בענקעניש איז געווען — נאָך
געזעלשאַפט. איינזאַמקייט האָט אים געשראַקן. דער מענטש אַליין
— אַן מחיצות — איז פאַר אים געווען אומנאַטירלעך. ווייל דער,
וואָס קאָן זיין אַליין, מוז זיין האַרב, האַרט, מוז קאָנען פיינט האָבן,
מוז אויך קאָנען ליב האָבן מיט דער ליבע, וואָס איז „שטאַרק ווי
דער טויט“, מיט דער ביטערער ליבע, וואָס האָט נישט קיין
גרענעצן.

קאַראָלענקאַ האָט געהאַלטן דערביי צו ווערן איינער פון די
זיסע און ליבע שרייבער, וואָס ווירקן אפשר אויף אונטערוואַקסנדיקע
קינדער און יונגע מיידלעך. זיין נאַטור האָט אים געצויגן דערצו.
זיין „בלינדער מוזיקאַנט“ האָט עס צוגעזאָגט; אָבער אים האָט גערא-
טעוועט דערפון די — פּובליציסטיק. ער האָט עס בחוש, מיט דעם
גוטן געשמאַק, וואָס ער האָט געהאַט, דערפילט, אַז ער גייט אויף אַ
געפערלעכן וועג — און ער האָט זיך אַ קער געטאָן אָן דער זייט.
פון דער ריינער, פסיכאָלאָגישער קונסט צו דער האַלב-פּובליציסטישער,
פאַרטיידיקנדיקער, פירנדיקער, סאַציאַלער.

ער האָט, אייגנטלעך, אויך נישט געהאַט קיין נאָנטע, אינער-
לעכע באַציונג צו ריינער קונסט. דעם זשורנאַל, וואָס ער האָט לאַנגע
יאָרן אַרויסגעגעבן, די „רוסקאַיע באַגאטסטוואַ“, איז געווען דער צע-
ני-
131

טער פון אומקנסטלערישקייט אין רוסלאַנד, אַ זשורנאַל, וווּ מעלשין — אָדער פּע. יאָ. — איז געווען דער געשוואַרענער דיכטער, דער דיכטער פון „בירגערלעכן שמערץ“, אָדער פון בירגערלעכן, פּאָליטישן צאָרן. און דאָס בעסטע, דאָס שטארקסטע, וואָס וו. ג. קאַראָלענקאַ האָט אין די לעצטע פאַר צענדליק יאָר געשריבן, איז אויך נישט גע- ווען קונסט — ס'איז געווען פּראָפּאגאַנדע, פּאָליטיק, אַגיאַציע אין פּיינער, סטיליזירטער פאַרם. ווידער די פּוונה, נישט דער אַינהאַלט. אַ קינסטלער קאָן ווירקן דורך זיין פאַרביקער פּאַנטאַזיע, אַ קינסטלער קאָן אימפּאַנירן דורך דער ארכיטעקטור, דורך זיין מוט, דורך דעם אומדערוואַרטן, וואָס ער דעקט אויף.

קאַראָלענקאַ האָט געווירקט דורך זיין — פּשטות. צווישן די רוסן וואָס זענען פשוט בטבע, איז ער געווען דער פשוטסטער. און ס'איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס ער, דער אוקראַינער, דער „מאַלאַראָס“ האָט געהאַט אַזוי ווייניק דרומדיקס און אַזויפיל צפונדיקס אין זיך. קאָן מען זיך אויסמאַלן אַ גרעסערן קאַנטראַסט, ווי צווישן אים און גאַנאַל? ביידע פון קליינרוסלאַנד, ביידע פארוויגט פון דעם דניעפּר- רויש און ביידע דיכטער פון גרויסרוסלאַנד. אָבער גאַנאַל, ווי ער זאָל נישט זיין גרויסרוסיש, האָט תמיד אויף זיך דעם חותם פון דרום און דערפאַר איז ער אַזוי אַריגינעל, אַזוי איינזאַם. ער שטייט אַליין. ער איז פיל מיט סודות. מען זעט דעם קאַמף פֿון דעם דרום-מענטשן אַקעגן דעם קאַלטן צפון. מען הערט, ווי דער דניעפּער קעמפט מיט דער געוואָ. ביי קאַראָלענקאַן מערקט מען כמעט קיינמאַל נישט, אז ער איז אַ קליינרוסישער, אַ חוץ זיין גאַמען. און דאָס איז דער בעסטער באַווייז פון זיין — אומקנסטלערישער אינדיווידועלעכעט. דער קינסטלער גיט זיך און קאָן פון דעם נישט אַנטלויפן. עס לויפט אים נאָך די יוגנט, דורות פארפאַלגן אים. קאַראָלענקאַ איז געווען פריי — אין שטימונג, אָבער אומפריי — אין דענקען. תמיד דער ליבעראַל, דער כמעט-סאָציאַליסט, דער גוטמוטיקער, גוטמיינענדיקער, דער פרא- טעסטירנדיקער, דער שלום-זוכער.

און גראַד דאָס — חסרונות, צי מעלות — האָט אים געשאַפן די גרויסע, די איינציקע שטעלונג, וואָס ער האָט פארגומען אין רוסלאַנד. יעדער דור דאַרף האָבן זיין פּרנס, זיין פירער, זיין צענטראַל-פיגור. אַמאָל האָט רוסלאַנד געהאַט אַזאַ פירער אין הערצען, דערנאָך אין מיכאַילאָווסקין, גרויסע פערזענלעכקייטן, פּובליציסטן מיט שטאַרקן טעמ-

פערצמענט, קאמף-נאטירן, שטורעמפירער, דאָס איז געווען די „שטורעם“
און דראנג-פעריראדע“ פון רוסלאַנד. זי איז פאַרביי.

קורץ פאר דער רעוואָלוציע — אין 1905 — און בפרט אין
דער צווישנצייט ביז דער צווייטער רעוואָלוציע, איז רוסלאַנד געווען
אַן א גייסטיקן פירער, אָן אַ ווילנס-צענטער. טאָלסטאָי איז גע-
שטאַרבן, און זיין איינפלוס מיט אים. הערצען איז שוין געוואָרן אַ
היסטאָרישע פיגור. מיכאַילאָוסקי אויך. און קיין נייע שטאַרקע פער-
זענלעכקייט האָט נישט געקאָנט געפינען קיין פלאַץ אין דעם רוסישן
לעבן. ס'האָט געגאָלטן — אָפּהייטן די צוואה און — וואַרטן. און
אן אָפּהיטער, אָן אַפּוטורפּוס מוז זיין רויק, פאַרזיכטיק, טאָר נישט
שפּעקולירן אויף זיין אייגענעם חשבון, נישט מיט אידעאָלן און נישט
מיט אידעען. אַמאָל גערקט די שפּעקיאָציע נישט און די אפּוטורפּוסות
קאָן ווערן באַנקראַט.

קאָראַלענקאָ איז געווען דער אידעאָלער צוואה-אָפּהיטער פונם
רוסישן ליבעראַליזם. ער האָט נישט געענדערט אויף אַ האָר זיינע
אידעען. ער האָט נישט געמינערט די ירושה אויף אַ גראַשן. ער
האָט זי אויך נישט באַרייכערט. ער האָט זי בלויז אָפּגעהיט — טריי
און מיט מסירת-נפש, און געהאָפּט אויף דער צייט, ווען ער וועט
קאָנען קומען צום רוסישן פּאָלק, צו דער רוסישער אינטעליגענץ און
איבערגעבן איר דעם אוצר און זאָגן איר: „אַט איז די ירושה, נעם
זי איבער, דו ביזט שוין דערוואַקסן, טראָג זי איצט אליין און טראָג
זי מיט דער אייגענער ערלעכקייט, מיט ריינע הענט, ווי איך“.

עס איז געקומען אַנדערש, ווי ער האָט געחלומט. דאָס רוסישע
פּאָלק האָט נישט געוואלט.

ווי דאָסטאָיעווסקי האָט אַמאָל נביאות-געזאָגט, האָט דער רוסי-
שער מענטש מיטאמאָל אַ טראַכט געטאָן: „וואָס וועט זיין, ווען איך
וועל מיט מיין שטיינל אַ שטופּ טאָן אָט די שיינע און טייערע צאצא-
קעס, וואָס מען האָט אָנגעגרייט פאַר מיר: סאַציאַליזם און פרייהייט
און קולטור? לאָמיר אַ קוק טאָן, וואָס ס'וועט אַרויסקומען דערפון“.
און מיר ווייסן, וואָס דערפון איז שוין אַרויסגעקומען. די גאַנצע
ירושה, וואָס קאָראַלענקאָ האָט אזוי אָפּגעהיט, איז פאַנגאָדערגעפאַרן.
רינג נאָך רינג איז אַרויסגעפאַלן פון דער קייט. אַלצדינג איז צע-
בראָכן: אידעאָלן און אידעען.

און קאַראָלענקאָ איז געשטאַנען איינער אַליין — ביים קבר פון
אַ טראַדיציע. דער לעצטער שומר, דער לעצטער ליבעראל. אַ נייע
קונסט: ביז, שטורמיש, גראַבנדיק, גרויזאַם און באַרויקלעך. אַ נייע
פאָליטיק — פול מיט פאַראַדאָקסן, אומגעריכטיקייטן. אַ ניי סאָ-
ציאַל לעבן — אָן מילדקייט און גוטסקייט.
און נישט „פייערלעך“ באַלייכטן דעם וועג פון דעם זוכנדיקן.
נאָר אַן אומגעהייער פייער, אַ שריפה פון אַ גאַנץ לאַנד.
קאַראָלענקאָ האָט איבערגעלעבט זיין צייט און זיך אַליין. נישט
פארגעסן — אָבער פאַרשפּעטיקט. ער איז צו שפּעט געשטאַרבן. און
דאָס איז געווען זיין אייגנטלעכער רייז. ער איז געשטאַנען אַליין
מיט זיין קוים-שימערירנדיקן פאקל און האָט געוואונקען און האָט גע-
רופן. קיינער האָט נישט געזען די סיגנאַלן. און די, וואָס האָבן אים
געזען, האָבן אים נישט געקאָנט פאלגן. אָבער — ער איז געשטאַנען
אויף זיין פלאץ — און דאָס אַליין איז אַ פארדינסט.
קונסט איז אַ גרויסע זאַך — אָבער מוט, פערזענלעכקייט, מענטש-
לעכקייט איז אפשר נאָך גרעסער, אפילו ווען זי איז פלאַך-ביי-דער-
ערדיק, אפילו ווען זי פירט נישט צו די שפיצן.
אונדזער צייט איז נישט מער מסוגל אַרויסצוברענגען גוטע און
מילדע מענטשן. און דער טאָן איז אַן אַנדערער, אַ האַרבערער און
אַ טרויעריקערער. אָבער דערפאַר, און טאַקע דערפאַר, הערט זיך
אַזוי גערן — ווי דורך דעם שלאָף — דאָס אלטע וויגליר פון די
אַמאָליקע, גלויבנדיקע און האַפנדיקע טרוימער...

לעאניד אנ דר ייעוו.

ווען ער איז נאך געווען א יונגערמאן, אין דעם אנהייב פון זיין שאפן, און האָט געהאַלטן — אפשר טאַקע דערפאַר — אויף דער העכסטער מדרגה פון באַרימטקייט, פלעגט ער שרעקן. דערציילט מוראדיקע מעשיות: פון מענטשן, וואָס זוכן און גייען אונטער, פאַלן, זערן פאַרשלאָנגען, פון דעם תהום פון פינסטערע, טונקעלע, פאַרבאָר-גענע אינסטינקטן, וואָס רייסן זיך דורך און קערן מיטאַמאָל, נאָר פלוצ-לונג, איבער דאָס גאַנצע לעבן, פון דער צעשפאַלטנקייט פון דער מענטשלעכער נשמה אין איר טיפסטער שלעכטקייט. „ער שרעקט מיך, אָבער איך האָב קיין מורא נישט“, האָט טאַלסטאָי פון אים גע-זאָגט. און ס'האָט זיך אויסגעוויזן דעמאָלט, אַז טאַלסטאָי איז גערעכט און אַנדרייעוו איז אַ בהלה־מאַכער.

איר געדענקט אַנדרייעוו דערציילונג, וואָס הייסט „תהום“. די מעשה פון אַ יונגן גימנאזיסט, וואָס גייט אַרויס שפּאַצירן מיט אַ יונג מיידל. אַ גימנאזיסטקע — ביידע, יונגע, פרישע קינדער; ביידע אַזוי גרינגראַזיק, אַזוי וויסנאַספּעדיק, אַזוי שמעקנדיק מיט מאי, מיט יונגער זון. און ס'איז אַ פּרילינגנאַכט און די וועלט שמיכלט און ס'איז אַזוי גוט און תּמימותדיק און צניעותדיק אַרום און אַרום. און איר געדענקט, ווי אַזוי דערדאָזיקער שפּאַצירגאַנג האָט זיך געענדיקט: דאָס ווייסע זוּימעלע פון דעם אונטערשטן קליידל פון דער גימנאזיסטקע, וואָס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַזוי חנעוודיק, ציכטיק, פון אונטער דעם ברוינעם שול-מלבוש, האָט צערייצט עפעס אַ פינסטערן אינסטינקט ביים גימנאזיסט. ער האָט זי מאַנס געווען, ער האָט זיין ערשטע ליבע באַשמוצט און פאַראומרייניקט מיט מיאוסער תּאוה און מיט בלוט. דער גימנאזיסט? — ער איז אפשר

אומשולדיק. ווער ווייסט, ווער ס'האט זיך אין אים דערוועקט, וואָסע-
רע נשמות ס'בלאָנדזשען אַרום אויף דעמדאָזיקן עולם התוהו, וואָס
וואָרפן זיך אַריין אין מענטשלעכע גופים, האָקן איבער דעם וועג
דער אייגענער נשמה פון דידאָזיקע מענטשן, מאַכן זיי פאַר זינדיקע,
פאַר רשעים, פאַר פאַרברעכער, און פאַרקערט — פאַר הייליקע. און
וואו איר זאָלט נישט אויפשאַלגן אַ בלעטל פון אנדרייעוון, וועט איר
געפינען דעם אייגענעם מאַטיוו: עולם התוהו:

עפעס אַ וועלט פון רעטענישן, פון פאַרשלאָסענע טויערן; אַ
געפענגעניש מיט אייזערנע גראַטעס און אַ גרויע, גרוי-לאַנגוויילי-
קע שטיינערנע וואַנט אַרום און אַרום. איר קאָנט קיינמאָל נישט
ערב זיין פאַר זיך אַליין. איר ווייסט נישט, וואָס וועט איר ווערן
אַט באַלד, איר ווייסט נישט אפילו, וואָס איר זענט איצט. דאָס
איז אַ טעמע פאַר אַ גרויסן — פאַר אַ דאָסאַטיעווסקי, פאַר אַ באַל-
זאָק. און אפילו פאַר זיי אויך נישט. איטלעכע קונסט — און אזוי
ווייט ליטעראַטור איז קונסט אויך ליטעראַטור — מוז האָבן צו טאָן מיט פאַר-
טיגקייטן, מיט פאַרמען און געשטאַלטן פון קימות. דער מאלער
קען נישט מאַלן די פאַרענדערלעכקייטן פון דער וועלט, סיי מענטשן,
סיי זאכן. ער קען מאַלן בלויז די פאַרם פון דער וועלט. און דער
בעלעטריסט, דער דערציילער, דער דראַמאַטיקער, איז ביכולת אונדז
צו ווייזן דעם מענטשן נאָר אין אַ באַשטימטן צושטאַנד און נישט —
זיי די ווירקלעכקייט איז — אַ צושטאַנד פון אַהין-און-אַהער, פון
יאָ-און-ניין, פון כוואַליעדיקייט. דער קינסטלער מוז זיין פראָסט.

איך בין מסופק, צי אנדרייעוואו איז געווען אַן אמתער קינסטלער.
איינער, וואָס שאַפט טיפן פאַר דורות, איינער, וואָס זעט מיט אַ שאַרפן
אויג דעם קערן — ער האָט מער פון אַלעמען געזען די מאַסקע.
און האָט זיך באַשאַפן אזא וועלט פון מאַסקעס. ער האָט געמאַלט
נישט קיין געשטאַלטן, נאָר די קרומע וועגן, די קינדערשע העוויות,
וואָס די שאַטנס פון דידאָזיקע געשטאַלטן מאַכן. שאַטנס זענען פאנ-
טאָסטיש, און דערפאַר איז אנדרייעווס וועלט אויך געווען אַזא פאנ-
טאָסטיש-דערשרעקנדיקע. ער האָט געמאַלט געדאַנקען, אידעען, און
דערפאַר איז ער געווען אזוי סימבאָליש, פול מיט כוונות, מיט אָנצו-
הערענישן, מיט רמזים.

זיי זענען געווען צוויי צייט-חברים און קאָנקורענטן — אנדרייעוואו
און גאַרקי. זיי האָבן ביידע איבערגענומען די ירושה פון טשע-

באָוון, געקעמפט פאָרן ערשטן פּלאַץ אין דער רוסישער ליטעראַטור.
 ביידע — ראָמאַנטיקער, ביירע האָבן זיי געדרשנט און נביאות גע-
 זאָגט. דאָס ליגט שוין אין דעם כאַראַקטער פון דעם רוסישן פּאָלק.
 דער רוס קאָן נישט לעבן דאָס מיטעלע לעבן, גיין אויף דעם אויס-
 געטראָטענעם „גאָלדענעם“ מיטלענע, אויף דעם גלייכן, דרך-הישר-
 דיקן. ער פארבליאָנדזשעט תמיד — אראָפּ, צי אַרויף, אין אָפּגורנטן
 אָדער צו באַרגשפיצן. און צום רוב — ווען ער דראַפּעט זיך אַרויף
 אויף דעם הויכן באַרג — פאַלט ער מיט אייגמאַל אַראָפּ טיף און
 ברעכט זיך האַלדז און נאָך. אבער גאָרקי איז געווען דער קינסטלע-
 רישער פון זיי ביידע. ער איז אויך אַ מאַלער פון דעם, וואָס איז
 אין אמתן נישט פאַראַן, אַ צופוצער פון טיפן, אַ פארטייטשער פון
 דערשיינונגען, אַ ראָמאַנטיקער. אָבער אַפילו צוגעפוצט און אויסגע-
 מאַלט זענען זיינע מענטשן לעבעדיקע — מיט פלייש און בליי, מיט
 מעלות און חסרונות; ס'איז נישט די רעאַלע וועלט, אָבער אין דער
 גרענעץ פון דער נישט-אמתדיקייט איז די פאַרם רעאַל. און ווייטער:
 גאָרקי האָט אַ גלויבן — אין דעם מענטשן. ער איז אַ חלום-זעער,
 אַ מאַמין, ער האָט אַ גרויסע ליבע, ער איז פראָסט, ער וויל
 עפעס טאָן.

אנדרייעוו האָט תמיד געוואָלט בלויז איינס: זיך מפלפּל זיין
 איבער דער וועלט. זי איז שלעכט, ביטער, פול מיט סודות; ס'איז
 נישטאָ, וואָס צו העלפן, וואָס צו מתקן זיין, ווייל מיר — בלויז
 יורשים — און זי איז נישט זי — נאָר אַ דורכגאַנג — זי איז אַ
 טורמע און מיר, די פאַרשפאַרטע. און וואָס קען געטאָן ווערן אין אַ
 טורמע? מען קען זיפּצן, רעדן, טראַכטן, שלאָגן זיך ביז בלוט, דער
 קאָפּ אָן דער וואַנט, און שטאַרבן. זעט דעם אונטערשיד: גאָרקי
 מענטשן זענען תמיד וואַנדערער, זיינע „באַסיאקעס“, זיין לוקא (אין
 „אויף דעם גרונט“), אלע זיינע ראָמאַנטישע געשטאַלטן גייען אַרום
 אין דער וועלט, זוכן, גאָרן זיך אָפּ, טוען אָפּ מעשים און גייען וויי-
 טער — לופט, פרישע און פרייע ווייעט אַרום זיי.

אנדרייעווס מענטשן זענען געווען תמיד צוריקגעקומענע, מידע,
 אָדער קיינמאַל נישט אַרויסגעקומענע מענטשן, וואָס האָבן אַ צו ענגן
 ממשותדיקן האַריוואַנט און דערפאַר אַ צו ווייטן האַריוואַנט פון גע-
 דאַנקען. וואָס זיי מוסשעט, איז נישט די פראגע פון אַ לעבן, פון
 אַ דור אַפילו, נאָר די אייביקייט, דער „פּונוואַנען“ און „וואַהין“, דער

„צוליב וואָס“ פון דעם גאַנצן. ס'איז אַ ביסל נאַיוו. „נאָר אַ נאָר וואָרט אויף אַן ענטפער“, האָט שוין היינע געפסקנט. און נאָיוו איז אַנדרייעוו אַליין אויך געווען, איינער, וואָס גלויבט נאָך אין דעם ווערט פון פרעגן, פון טענות האָבן צו דעם סוד פון דער וועלט. קיין ענטפער האָט אַנדרייעוו, פארשטייט זיך, קיינמאָל נישט באַקן. מען, קיינמאָל נישט געגעבן. ער האָט נישט געקאָנט. ער האָט נאָר פראַבלעמען אויפגעשטעלט. ער האָט בלויז אָנגעוויזן אויף די מאַס-קעס פון דעם לעבן און געפֿרעגט: וואָס ליגט דאָרט הינטער די מאַסקעס? וואָס איז דער אמתער פנים פון דער וועלט? און קיינ-מאָל, קיין איינציקס מאָל האָט אַ מאַסקע אים צוליב געטאָן און זיך אויפגעדעקט...

אין די שווערע, ווילדע, משונהדיק-שיינע, משוגע-גרויסע טעג פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע — ד. ה. ביז אָקטאָבער 1917 — פלעגן מיר זיך כמעט יעדן אָונט טרעפן מיט לעאָניד אַנדרייעוו אין דער רעדאָקציע פון אַ גרויסער פעטראָגראַדער צייטונג. איך האָב דאָרט געשריבן פעליעטאָנען, טעאָטער און אויסערע פאָליטיק. ער איז דאָרט געווען פֿלומרשט דער הויפט־רעדאָקטאָר, רעדאָקטאָר, נישט דערפֿאַר, וואָס ער האָט געהאַט אין זיך אַ פובליציסטישן אָדער, וואָס האָט געוואָלט פירן און אָרגאַניזירן, נאָר — איין אויף צו להכעיס גאָרקין. גאָרקין האָט געהאַט אַ צייטונג — די „נאָוואַיאַ זשיון“ — האָט אַנדרייעוו אויך געמוזט האָבן. האָט גאָרקין געקעמפט פאר איין זאך, האָט אַנדרייעוו געוואָלט זאָגן פארקערט. געהאַלט, אָבער נישט געקענט. זיי ביידע, סיי גאָרקין, סיי אַנדרייעוו, האָבן נישט געפונען דאָס וואָרט, וואָס מען האָט באַדאַרפט זאָגן. זיי האָבן נישט געקאָנט ווערן די אינטעלעקטועלע פירער פון דעם לאַנד אין דער שעה פון זיין העכסטער נויט. גאָרקין אָבער האָט געמיינט, אז ער האָט אַ שיטה — אַ גוטע אָדער אַ שלעכטע — נאָר אַ פאָזיטיווע. ס'האָט זיך אָנגערופן אינטערנאַציאָנאַליזם. מער בעל־עטריסטיק, ווי פאָליטיק, אָבער פאָרט אַ פרוו.

אַנדרייעוו האָט זיך אפילו נישט געפרוּווט. עך האָט געזען אַ תהום און האָט געשרעקט און זיך אַליין געשראָקן. אָבער געזען האָט

ער אפשר בעסער און קלאָרער, ווי גאַרקי און די איבעריקע. ער האָט מיט דעם חוש פון אַ קינסטלער דערפילט, אַז די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד פירט אויף אזעלכע וועגן, פון וועלכע מען האט נישט גע- חלומט, פון וועלכע אפילו די באַבע האָט נישט נביאות געזאָגט ביי איר וויג. און אנדרייעוו האָט נביאות געזאָגט. מיט גרויס התלהבות, אָבער מיט צופיל מליצה, צו שייק, אַז ס'זאָל רירן, רירן, אַ רומישן סאָלדאַט, וואָס האָט, ווי אַ ווילדער, צעבראָכן אַלצדינג אויף פיצלעך, אויסגעדריקט זיין אַלטע שנאה און זיין טיפן כּעס אין דער צעשטער- רונג פון רוסלאַנד, פון איר גאַנצקייט און גרויסקייט.

אנדרייעוו האָט געהאַלטן מאָנאָלאָגן, געטענהט, נביאות געזאָגט, געבעטן רחמים פאַר רוסלאַנד. אָבער דעם עצם פון דער קראַנקהייט פון רוסלאַנד האָט ער נישט פאַרשטאַנען. ער האָט געוואָלט היילן דאָס קראַנקע לאַנד מיט אָפּשפרעכן. און דאָס איז געווען דער גרוי- סער חטא פון דער גאַנצער רוסישער אינטעליגענץ, וואָס האָט גע- פירט דעמאָלט דאָס לאַנד. ער איז אויך געווען בלוז אַ רוסישער אינטעליגענט!

און אַן אַדוואָקאַט דערצו. איר זעט: טשעכאָו איז געווען אַ דאָקטאָר און געוואוסט, ווי אזוי מען היילט, אָדער, לכול הפחות, וואָס מען דאַרף האָבן, פּדי צו היילן. גאַרקי איז אַ מענטש פון פאָלק, אַ דיכטער פון אַ פאָלק, וואָס פאַראַכט זיך אַליין און גלויבט אומגעהייער אין זיך. אנדרייעוו איז געווען יוריסטיש געבילדעט. עפעס פון אַן אַדוואָקאַט איז געבליבן אין אים: די איינבילדונג, אַז די וועלטגעשיכטע איז אַ בית-דין און מען קאָן די דינים איינרעדן, זיי איבעררעדן.

ביז ער האָט זיך אינגאַנצן מיאש געווען. און איך געדענק אַ סצענע — פאַר דעם לעצטן געזעגענען זיך, אַ פאַר טעג איידער די באַלשעוויקעס האָבן פאַרנומען די מאַכט און צעשטערט די בריקן פון ווערטער און טענות. לעאָניד אנדרייעוו איז געווען אויסגע- קליבן אין דעם „פאַר-פאַרלאַמענט“, די אומגליקלעכע המצאה פון קערענסקי, פּדי צו ראַטעווען אַ לאַגע, וואָס קיינער האָט נישט גע- קאָנט ראַטעווען. אַ פאַר טעג נאָך דער דערעפּענונג פונם דאָזיקן פּלומרשטן פאַרלאַמענט זענען מיר געזעסן אין רעדאַקציע און זיך מתוכח געווען איבער דער לאַגע. אַ גרופּע פּאָליטיקער און שריי-

בער. א טייל האָט געהאַפּט, א טייל האָט שוין אויפגעהערט. דאָ
האָט זיך אַנדרייעו אויפגעהייבן, און אַרומגייענדיק איבערן חדר
מיט אַראַטאָרישע וועסטן, מיט אַן אַדוואָקאַטיש-פּאַעטישער באַרעד-
זאָמקייט, האָט ער אונדז אויסגעמאַלט דאָס, וואָס איז דער פאַרלאָ-
מענט: א פאַרזאַמלונג פון מאַסקעס. רוסלאַנד גייט אַרום אָנגעטאָן
מיט אַ מאַסקע, אָדער פאַרשטעלט זיך, קלעפט זיך אָן אַ צעטעלע,
אַ בענדעלע: פאַרטיי. אָבער וואָס איז דער תּוֹך ? די אמתע גע-
שטאַלט, דער פרצוף, וואָס באַהאַלט זיך הינטער דער מאַסקע ? און
מיטאַמאָל האָט די גאַנצע פּראָגע באַקומען אַן אַנדער צורה. ס'האָט
אונדז אַלע אַרומגענומען אַ מורא, אַ פחד: וואָס פאַרבאָרגט זיך
הינטער דער מאַסקע ?

אַנדרייעו האָט אונדז געשראַקן. און מיר האָבן זיך געוואָלט
טרייסטן מיט טאַלסטאָיס ווערטער איבער אים. אָבער מיר האָבן
געפילט, אַז דאָסמאָל איז אַנדרייעו גערעכט, אַז זיין קינסטלעריש
אויג נאָרט אים נישט אָפּ, און ווי שוואַרצע פלעדערמיז זענען
אַרומגעפלוין איבער אונדזערע קעפּ חזיונות פון אַ שרעקלעכן אמת.
און אַנדרייעו איז געבליבן גערעכט. דאָס איז דאָס לעצטע
מאָל, ווען מיר האָבן זיך געזען. ער איז — דאָכט זיך מיר —
נאָך דעם אייגענעם אָונט אַוועק קיין פינלאַנד און מער נישט
צוריקגעקומען. באַלד איז נישט מער געווען צו וואָס צו קומען:
פאַר אים.

גאָרקי איז געבליבן. דער דיכטער פון דעם פּאָלקסגלויבן איז
געבליבן ביים פּאָלק אין זיין שווערסטן נסיון, געגאַנגען מיט אים
אויף זיינע קרומסטע וועגן, מיט אים, פאַרויס אים, לעבן אים. פאַר
אים האָט געשפילט אַ ראָלע נישט די אידעע, נאָר דער מענטש;
ראַטעווען די מענטשן, דערציען זיי, — כאַטש מיט די צייך, ווייזן
אַ וועג, שטרייפן, איינהאַלטן, לערנען. אָבער אַנדרייעו איז געווען
דער אינטעליגענט. ער האָט געזען דעם חורבן און געגאַנגען אין
גלות אַריין און אַנידערגעזעצט זיך אויף אַ שטיין און געוויינט.

געשטאַרבן אין גלות, אין יאָוש, נישט נאָר איבער רוסלאַנד,
נאָר אפשר אויך איבער זיך. וואָרים איצט זענען אַלע מאַסקעס
אַראָפּגעריסן. ווען דער „אמת“ איז פאַר אַלעמען קלאָר געוואָרן —
וואָס האָט ער געזאָלט נאָכפרעגן אין זוכן ?

אָדער אפשר טאָקע איצט — ערשט איצט וואָלט אַנדרייעווס
צייט געווען, זיין גרעסטע צייט? אָנווייזן די נייע מאַסקע — די
רויטע, די נייע וואַנט, — די גרויע, די נייע ספקות און פּלאַנטערס
פון דער רוסישער גשמה, און אפשר, ווען ער וואָלט אונדז איצט גע-
שראָקן, וואָלטן מיר שוין נישט מורא געהאַט, און עפעס געטאָן אויס פחד
פאַר דעם נעכטן...

מיכאיל ארציבאשעוו.

מיט א יאָר אַנדערהאַלבן צוריק זענען מיר אַריינגעפאלן אין האַנט צוויי ביכער. די לעצטע ביכער פון אַרציבאשעוו: א באַנד פובליציסטיק „נאַטיצן פון א שרייבער“, און א דראַמע — „דער טייחל“. איבערגעלייענט — מער פון קוריאָזיטעט, ווי פון אמתן ליטעראַרישן אינטערעס — איבערגעלייענט און אַוועקגעלייגט זיי מיט א שמיכל: אַרעמער אַרציבאשעוו! קינדישע פובליציסטיק, נאיווער, היסטערישער אַנטי-באַלשעוויזם, און נאָך א קינדערשערע דראַמע. פון דעם גאָר אַמאָליקן טיפ, ווו דער דראַמאַטורג פאַרמעסט זיך נישט מער און נישט ווייניקער, ווי צו פאַרענטפערן דעם פראָבלעם פון לעבן, ווו פאָוסט קעמפט קעגן גאָט און וועלט, ווו דער טייוול טריום-פירט און ווערט סוף כל סוף באַזיגט.

אַרעמער אַרציבאשעוו! גייט זיך א יונגעלע מיט א פינגערהוט צום ים און חיל אים אויסשעפן. און וויינט זיך פאַנאָנדער, ווען ער קען נישט.

עס קאָן זיין, אז מיין באַציונג איז געווען א שטיק פאַראור-טייל. עפעס האָט זיך פאַר מיר מיט דעם נאָמען אַרציבאשעוו אַסאַ-ציאירט פון א גרויסן, אומגעלומפערטן רוסישן סעמינאַריסט, וואָס קומט צו יונגע גימנאַזיסטן און גימנאַזיסטקעס און שושקעט זיך אַריין א „סוד“ אין אויער, און די גימנאַזיסטן הייבן אָן צו ציטערן און ווערן בלייך, און די גימנאַזיסטקעס ווערן רויט, און דערנאָך גנבעט זיך אַוועק איין פאַרל נאָך דעם צווייטן. איר ווייסט דאָך, איר גע-דענקט דאָך — מיט צוואַנציק יאָר צוריק: „ליגעס פון פרייער ליבע“, „אַטענישע נעכט“, יונגע מיידלעך, וואָס האָבן זיך „אַנטשלאָסן“

און דערנאך אויף טויט זיך דעושראָקן, און אָפּט טאַקע אויפן
רעכטן אמת, ביז צום זעלבסטמאָרד.

איר געדענקט דאָך — די פרעסע אין רוסלאַנד האָט זיך צע-
קאָכט, די אידעאָליסטן און די היטער פון דער מאַראַל. האָבן געטיילט
מיט די פינגער: דער פאָדאָרבער, דער פאָרפירער, דער דערוועקער
פון דעם יצר-הרע: סאַנין!

און איך ווייס נישט — דעמאָלט, ווי היינט, האָב איך געהאַט אַ
מין געפיל פון — איך ווייס נישט, וואָס דאָס איז — ווידערווילן,
פאַררום, אָדער אפשר גאָר ערגעץ וווּ פאַרבאָרגענע, פּוּריטאַנישע
פאַרשעמטקייט, יעדנפאַלס אַ נעגאַטיווע באַציונג צו וידאָזקע אַלע
פּראָפּאַגאַנדעס פון „געבורט-קאָנטראָל“, „פרייע ליבע“, סעקסועלע באַ-
ציונגען, א. א. וו.

עס האָט זיך מיר תמיד אויסגעוויזן, אז די דיסקוסיעס וועגן
סעקסועלע באַציונגען זענען אין זיין אַליין סעקסועלע צורייצונגען. עס
איז אַ מין „לאַמיר רעדן פון בראָנפן“, עס איז אַ מין סעקסואַליטעט
מיט אַ פּראָבקע.

און ווען איך האָב דעמאָלט — אין 1906 — געלייענט דעם
באַרימטן ראָמאַן פון אַרציבאַשעו „סאַנין“, ווי אַלע אנדערע יונגע
מענטשן פון דער צייט, האָב איך נישט געקאָנט האָבן קיין קלאָרן,
קיין ריכטיקן איינדרוק. איינס אָבער האָב איך געפילט — עס איז
נישט קיין קונסט. עפעס פרעדיקט ער צופיל, וויל צופיל באַווייזן, וויל
זיין ציניש און איז נאָו, קערט-איבער דעם פעלץ און פארשטעלט
זיך פאַר אַ וואָלף און שרעקט קליינע אָדער גרויסע קינדער.

און מיט דעם אומקלאָרן געפיל בין איך געבליבן. און יעדעס
נייע ווערק פון אַרציבאַשעוון האָט אַרויסגערופן ביי מיר — און איך
בין זיכער, אז ביי אַלע — דעם אייגענעם געפיל: עס איז סאַניניזם,
עס איז ווידער אַ מין צינישע און געוואָגט-זיין-וועלנדיקע בויך-סברה,
עס איז נישט עכט, עס איז נישט קיין קונסט.

אָבער אַט שטאַרבט אַרציבאַשעוון. נאָך נישט אַלט, אין די מי-
טעלע יאָרן. שטאַרבט פון אַ שווערער קראַנקהייט אין וואַרשע. אַן
עמיגראַנט. אַ פאַרשעמטיקטער. אָפּגעווען כמעט זעקס יאָר מיט די
באַלשעוויקעס, דערנאָך זיך אַרויסגעריסן פון רוסלאַנד, באַוועזט זיך
אין פּוילן, אָנגעהייבן גיסן פעך און שוואַבל אויף די קאָמוניסטן, גע-
וואָרען כמעט, כמעט אַ רעאַקציאָנער; כמעט, כמעט, אָדער אפשר

אינגאנצן אן אנטיסעמיט; אַנגעוואָרן זיין אַמאָליקן אימפעט און אפיר-
דעם פריערדיקן גלוסט צו אַריגינאַליטעט.

און אַרציבאַשעוו האָט מיך פאַראינטערעסירט. און איך בין
זיך מודה, איך האָב אַוועקגעגעבן עטלעכע טעג אויף זיינע ביכער,
איבערגעלייענט אויפסניי זיינע ראָמאַנען, דערציילונגען, דראַמען, אַר-
טיקלען, געוואָלט איבערפרוּוּן מיין אייגענעם יוגנטאיינדרוק (מען
וואָלט, אייגנטלעך, אַזוי באַדאַרפט טאָן מיט אַלע ביכער, וואָס מען
האָט געלייענט אין דער יוגנט), געוואָלט געפינען אַ שליסל צו דער
אייגנאַרטיקער פסיכישער דערשיינונג, וואָס האָט געהייסן אַרציבאַשעוו.
לכתחילה — אַ פאַרווונדערונג. דאָס איז סאַנין? אַט די אומשו-
דיקע, איך וואָלט שיער נישט געזאָגט — קינדערגאָרטנדיקע דערצי-
לונג פון אַ סטודענט, וואָס האָט פאַרפירט אַ מיידל, די פֿלע פון
זיין פריינט; פאַרפירט נישט דערפאַר, וואָס ער האָט „זי ליב גע-
האַט“ און געוואָלט חתונה האָבן מיט איר, נאָר ליב געהאַט אויף זיין
אופן, ווי אַ מאַן אַ פרוי, נישט טראַכטנדיק וועגן מאָרגן, אָן ראָ-
מאַנטישע פראַזן און אָן באַלעבאַטישע פֿלענער. אַט דאָס איז דער
„שרעקלעכער“, דער געפערלעכער סאַנין?

וואָס פאַר אַ דור פון נעווראסטעניקער און פון היסטעריקער
האָבן מיר געמוזט זיין, ווען דאָס האָט אויף אונדז געקאָנט אַזוי
וירקן! וואָס פאַר אַ מערקווירדיקע יוגנט איז דאָס געווען, ווען
אַזאַ נאַרישע, הויך-פראַזיקע, אומקינסטלערישע געשיכטע האָט געקאָנט
אַרויסרופן אַ שטורעם! ווי עראָטיש האָט געמוזט זיין די פאַנטאַזיע
פון דער יוגנט און ווי אויסגעהונגערט איז זי געווען פון דער פאַר-
גלעטנדיקער, אומאויפריכטיקער, אָפּגאַרערישער „רעאַליסטישער“ ליטע-
ראַטור פון דער „קלאַסישער“ צייט!

אַך, יא, איז דאָך געווען אַ צייט, צום ווייניקסטן, אין רוסלאַנד,
ווען אַ יונג מיידל האָט גאָרנישט געטאָרט וויסן, אַז עס איז פאַראַן
אַזאַ באַשעפּעניש, ווי אַ מאַנסביל! עס איז געווען די צייט, ווען
מען האָט געלעבט אין אַ וועלט פון אילוזיעס און פראַזן. ליבע —
האָט געמיינט די ליבע פון ראָמעאַ און דזשוליעטע, די ליבע פון
נאַטאַשאַ ראָסטאָוו, אָדער פון טאַטיאַנאַ. זי האָט געמוזט זיין אַ
ווייסע בלום, נישט ווייניקער. איר געדענקט דאָך, ווי מען פֿלעגט
זינגען אין די זומערנעכט, גייענדיק איבער די גאָרטנס און פאַרקן
און אויף די לבנה-באַשיינטע אַלעען: „דו בליסט ווי אַ שנייזייסע

בלום. די זון שיקט איר גרוס — וועמען וועסטו שענקען דיין צארטן קוש, א. אז. וו. גוטע יארן, שיינע יארן, יוגנט־יארן! אָבער זענען זיך די פאַרלעך צעגאַנגען, זענען די יונגעלייט געבליבן צווישן זיך און די מיידלעך באַזונדער. די גאַנצע אידיילע, די רות- און בועז-זיסקייט האָט זיך געביטן. און עס איז געקומען — ווער האָט עס נישט באַשריבן? טשעכאָוו איז זיין באַרימטער דערציילונג „פּרי-פּאָדאַק“, קופּרין, גאַרקי — אַלע. און יעדער האָט דערפון געוואָסט, און אַלע האָבן זיך געמאַכט נישט וויסנדיק. „זי“ האָט עס געהאַלטן פאַר איר חוב צו שטעלן „אים“ פאַר אַדער נאָך דעם ערשטן קוש די סטערעאָטיפּע פּראָגע: „זאָג מיר, וואָלעדיע אַדער סאַשא, זאָג מיר: ביזטו ריין?“ זי איז דערביי רויט געוואָרן, און טרערן האָבן גערונען פון די אויגן; ער האָט געציטערט, אַראָפּגעלאָזט די אויגן און — אַדער געזאָגט אַ ליגן, אַדער זיך „מודה“ געווען, און זיך געשלאָגן על חטא, און זיך אָנגערופן נעמען: איך בין אַ נידערי-קער, אַ געמיינער, אַ מיאוסער תאוהניק. און זי האָט געוויינט — זי קאָן אים נישט מוחל זיין; זי וועט קיינמאָל נישט פאַרגעסן, זי וועט — ביז זי האָט זיך איבערגעבעטן, מוחל געווען, און דער-נאָך האָבן זיי ביידע פאַרגעסן און געוואָרן — ווי אַלע מענטשן — ווייטער געזונדיקט. ער, ווי ער האָט נאָר געקענט — און צוגעזינדיקט, און זי, אויב עס האָט זיך נאָר געלאָזט.

אָבער די הקדמה האָט געמוזט זיין. דער נוסח האָט עס גע-פאַדערט.

און אַ צייט איז עס דאָך געווען, ווען די ליטעראַרישע שפּראַך האָט אויסגעמידן יעדעס וואָרט, וואָס האָט, חלילה, געקאָנט דערמאָנען אָן אַ ווירקלעכקייט, וווּ אפילו די פויערים אין דאָרף האָבן גערעדט אין אַן אייגענעם ליטעראַטור-קינסטלעכן דיאלעקט. און אַ צייט איז עס געווען, ווען די פּראָסטיטוטקע איז געווען אַ „הייליקע“, סאָניאַ מאַרמעלאַדאָוואַ — נישט אַנדערש.

און מען האָט שטילערהייט געשלאָנגען נאָנאַס רעאָליזם — און געסליונעט דערביי.

קומט אַ יונגערמאַן, אַ מענטש מיט אַ מערקווירדיקן נאָמען, עפעס אזוי האַמעטנע, אזוי מעלאַנכאָליש שווער — טאַטעריש נאָך דעם קלאַנג — אָן אַ פיזיאָנאָמיע נאָך דער שפּראַך, נאָך דעם סטיל און דעקט אויף אויף אַ ווייל דעם פאַרהאַנג; קומט אַרציבאַשעוו אויף

באשאפט א מענטשן, וואָס האָט געטאָן דאָס, וואָס אומציליקע פאַר
אים האָבן געטאָן. אָבער באַרימט זיך דערמיט און באַפּוצט עס
מיט ווערטער.

ארציבאַשעו האָט אין דער יוגנט איבערגעלייענט מאַקס שטיר-
נערס ביכל: „דער איינציקער און זיין אייגנטום“, א בוך פון א
נאָוון אָפטימיסט, א בוך פון א מענטשן, וואָס האָט נישט פארשטאַ-
נען דעם גרונטפרינציפ פון דעם לעבן, דעם פרינציפ פון דער „נישט
איך הייט“. ער, דער דייטשער גימנאַזיאַל-פּראָפּעסאָר, קאספאַר שמיט,
האָט באמת געגלויבט, אַז עס איז פאראן א פריי איך, אַז מען קאָן
שטיין אויף „גאָרנישט“, און אז די אלע מאָראַלן און גלויבנס-עיקרים
אין סאָציאַלע צאָמען זענען געקניסטלעך און דערפאַר שעדלעכע.
מע דאַרף זיי בלויז אַראָפּרייסן, און דער מענטש איז פריי — און,
אי, ווי גוט עס וועט זיין אין דער וועלט.

און ער האָט גאָרנישט געוואוסט, דער ביכערמענטש, אז דער
מענטש איז נישט, קאָן נישט זיין פריי, אז קיינער איז קיינמאָל נישט
געווען פריי, אַז רוסאָ האָט זיך געשאפן אַ כימערע, אַז דער מענטש איז
נישט מער ווי אַ פלי, וואָס וויל אָנגעפילט ווערן; אַ שפיגל, וואָס שטראַלעט-
אַפּ — אַז דער „איך“ איז גישט מער ווי אַ פאַנטאַזיע. און אויב ער האָט דאָס
נישט פאַרשטאַנען, אָט דער מיטליעריקער דייטשער געלערנטער מיט די
ברילן — טאָ פונדאָנען וואָל דאָס האָבן פאַרשטאַנען דער יונגער, האַלב-געביל-
דעטער כמעט-מאַלער, האַלב-טאַטער און האַלב-פאָליאָק מיכאַיל ארציבאַשעו?
ער האָט געגלויבט שטירנערן און אָנגעשריבן אויף זיין בוך אַ
בעלעטריסטישן פירוש און אויסגעמאַלט אָט דעם „איינציקן און זיין
אייגנטום“, דעם סטודענט סאַנין, וואָס לייקנט די אָנגענומענע
מאָראַל.

עס איז דאָך אַ מערקווירדיקע זאַך. עס זענען דאָך פאַר סא-
נינען אויך געווען סאַנינס — און שטארקערע, און גרעסערע, און
אמתערע. געווען — דאָן זשאַן, געווען קאַזאַנאָווא, געווען באַזאַראָוו,
געווען בייראָנס טשאַליד האַראָליד און לערמאַנטאָוס פעטשאַרין. האָט
באמת אונדזער דעמאָלטיקע יוגנט באַדאַרפט וואַרטן אויף אַ שלעכטן
ראַטאָן, כדי צו דערגיין צו אַזעלכע פשוטע אמתן? פאַרוואָס האָט סא-
נין אַזוי געווירקט?

איך גלויב גאָרנישט, אז ער האָט געווירקט. עס איז די שולד
פון דער מיטלמעסיקער, איינזייטיקער און מאָראַליזירנדיקער רוסישער

קריטיק. זי האָט עס סאַנינען דערהייבן צו דער דאָן-זשואַן-מדרגה. זי האָט עס אָנגעהייבן צו שרייען קאַרעוּל, ווייל זי האָט נישט גע- האָט נישט דעם מוט און נישט די דרייסטקייט צו קוקן דעם לעבן אין דעם פנים אריין און צו זען, וואָס עס איז און נישט בלויז וואָס עס וואָלט באַדארפט זיין.

די רוסישע קריטיק האָט מיט איר כּעס, מיט אירע טענות צו אַרציבאַשעוון געמאַכט פון אים כּמעט אַ קולטור-סימבאָל. ער האָט עס, נעבער, נישט פאַרדינט. ער איז גאַרנישט שולדיק געווען. אַ חוץ אפשר אין דעם, וואָס ער האָט געהאַט אַזאַ קלייניקן טאַלענט און אַזוי ווייניק שכל.

איך לייען איין דערציילונג נאָך דער צווייטער. אָט, למשל, זיין צווייטן „באַרימטן“ בוך: „ביי דער לעצטער גרענעץ“ (אז פאַס- לעדנעי טשערטי). פּילאַזאָפּיע פון יאוש, פון זעלבסטמאָרד. „נבּי- מאַושטשינאַ“ רופט ער זי אָן, נאָך דעם הויפטגעלד פון דער דער- ציילונג, נאומאָוו. אָדער די דערציילונג „דער טויט פון לאַנדע“, די געשיכטע פון אַ גוטן, אַ האַרציקן מענטשן, וואָס קאָן נישט לעבן אָן גלויבן אין מענטשן, און שטאַרבט אַזוי נאריש, אַזוי אידיאָטיש, צופאַליק, אויף דעם וועג צו אַ קראנקן, פאַרצווייפלטן פריינט, וואָס האַלט ביים שטארבן. איין דערציילונג נאָך דער צווייטער, איין דראַמע נאָך דער אַנדערער. אָט איז זיין אַזוי באַליבטע דראַמע „אייפער- זוכט“, אָדער „מלחמה“, אָדער „די ווילדע“ — תמיד איין מאָטיוו: אַ וועלט פון ליגן, פון תאוה, אַ ווילדע וועלט, אַ לעבן אָן אַ ציל, און איין ענטפער: טויט.

אפשר איז דאָס אַזוי. איך ווייס נישט. קיינער ווייסט נישט. וואָס מען זאָל נישט זאָגן וועגן דער „וועלט“ — עס איז אמת, און ווי מען וויל דאָס לעבן — אַזוי איז עס. אַלע שטאַנדפונקטן זענען ריכטיק, אַלע זענען פאַלש, ווייל, ווייל — וואָס איז דאָ צו רעדן — נאָר אַ קינד, נאָר אַ נאַר גלויבט, אַז ער פאַרשטייט, וואָס דאָס איז, צי וואָס דאָס איז.

אַלעקסאַנדער מוקדון איז טאַקע געווען גרויס, אָבער צו וואָס דאַרף מען ברעכן די בענקלעך? איז די וועלט ווילד, שלעכט, אַ טעות, אַ צופאַל, וואָס איר ווילט — נו, וואָס-זשע דאַרף מען אַזוי ליאַרמען? גלייך ווי מיר קאָנען זי איבערמאַכן! גלייך ווי מיר זענען עפעס מער, ווי אַ כּוואַליע צווישן כּוואַליעס! טראַכט, מי

זיך צו פארשטיין, קנייטש דעם שטערן, ברעך זיך דעם מוח, — עס
איז נוצלעך, עס איז גוט, עס גיט א זין אין לעבן — אָבער מאַך
נישט קיין געוואָלט! און פאָך נישט מיט דעם רעוואָלווער!

איך ווייס נישט, צי די ראַסנטיאָריע איז אַ ריכטיקע, צי אַ
פאַלשע; אָבער עס ווייזט זיך מיר אויס, אַז נישט אומזיסט האָט אין
אַרציבאַשעוון גערונען טאַטעריש-פּויליש בלוט (ער איז געווען, ווי ער
זאָגט, אַן אייניקל פון קאַטשעוואָקאָ). אָט דאָס אייביקע מעסער-וואַרפן,
וואַרגן, האַרגענען — אַלע העלדן ביי אים האַרגענען זיך אָדער אַנדערע.
און אַלץ צוליב יאוש און וועלטשמערץ. דאָס איז טאַטעריש, דאָס איז
שלאַכציגן-שטיפּעריי.

עס דערמאָנט זיך מיר אַ מעשה, וואָס איך האָב געלייענט ביי
דעם באַקאַנטן רוסישן שרייבער א. פּיאָדאָראָוו: „די סטעפּ רופּט.“
אַן אַדוואָקאַט אין איינער פון די גרויסע רוסישע שטעט האט געהאַט
אַ שיינע פרוי. ער אַליין האט געשטאַמט פון באַשקירן, אָדער קיר-
גיזן, אָבער ער איז געווען דורך און דורך אַסימילירט — אין דעם
צווייטן, אָדער דריטן דור, אַ רוסישער אינטעליגענט, פּמעט אַן איי-
ראָפּעער. אָבער דאָס ווייב אַנטלויפט מיט אַן אַנדערן, און מיטאַמאָל
פאַלט די גאַנצע קולטור אַראָפּ פון דעם רוסישן אינטעליגענט. ער
וואַרפט פון זיך אַוועק די שטאַט און די אינטעליגענטקייט, גייט אַוועק
צוריק אין סטעפּ און ווערט אַ באַשקיר, אָדער אַ קירגיז, ווי זיינע
זיידעס זענען עס געווען.

מיר דאַכט, אַז ביי אַרציבאַשעוון רופּט אויך תּמיד די סטעפּ.
עס איז אים ענג געווען אין דער שיער נישט אייראָפּעישער קולטור-
וועלט. עס האָט אים געצויגן אין אין דער ווייטקייט. ער האָט פיינט
געהאַט דאָס לעבן, ווייל ער האָט פיינט געהאַט געזעלשאַפט. ער האָט
געהאַט דעם נאָמאַד אין בלוט, און דערפאַר גייט סאַנין אַוועק אין
דער סטעפּ אַריין, אָן אַ ציל און ווערט פאַרפאַלן. און דערפאַר גייט
נאָמאַד, גייט דער סטודענט טשיזש (אין דעם „אָ פּאַסלעדנעי טשערטי“)
אַוועק אינגאַנצן פון דעם לעבן, ווייל זיי מוזן ערגעץ גיין און ווייסן
נישט ווהין.

דעם אמת געזאָגט, האָב איך דערוואַרט, אַז אַרציבאַשעו זאָל
ווערן דער שריפטשטעלער פון און פאַר דער באַלשעוויסטשער רוס-
לאַנד. פאַרוואָס אויך נישט? זיי פירן דאָך אויס, וואָס אַרציבאַשעו
האָט געוואָלט, וואָס שטירנער האָט געפרעדיקט: מאַכט — ווער

עס איז שטארק, זיגט — אָן נאָרמען, סטענקע-ראַזינטום, וואָס
נאָך?

אַבער דאָ איז געווען אַרציבאשעווס דורכפאַל. ער איז געווען
צו ווייניק קינסטלער, און זיין אינטעלעקט איז געווען צו קנאפ אַנט-
וויקלט. ער האָט נישט פאַרשטאנען, וואָס ער האָט געוואָלט; ער
האָט נישט דערפילט דעם אמתן זין פון דער רוסישער רעוואָלוציע.
און ער האָט געוואָלט זיך „אויספיינען“, אויך ווערן אַ גוטער און פייער-
נער און בירגערלעכער מענטש — מיט אַלע גלייך; ער האָט זיך,
דער אַרעמער, געוואָלט כאַטש אויף אַזא אופן אריינרייסן צו די „הוי-
כע“, צו די „פאַרנאָסיער“, צו בונדן און זאַצעו און די איבעריקע
„אַנערקענטע“.

דער אַרעמער אַרציבאשעווס!

פ י א ד א ר ס א ל א ג ו ב.

דערלעבט זיך — געשטאָרבן... דערלעבט דעם טויט.
לאַנגע יאָרן געוואַרט אויף אים; באַזונגען, גערופן, געחנפעט.
זיך צו אים — יאָרן נאָכאַנאַנד; כמעט פון דעם ערשטן טאָג, ווען
ער האָט זיך אַנטפלעקט — פאַר אַ דיכטער.

אַ מענטש — פון פאַרקערט. געוויינלעך האָבן מענטשן ליב
דאָס לעבן. גארן, נאָך אים, דאָרשטן נאָך יעדן טראָפּן, וואָס פאַלט
אַריין אין זייער כּוּס און האָבן מורא, טאַמער וועט עס נישט קלעקן,
אפשר וועט דער כּוּס ווערן ליידיק. געוויינלעך האָבן מיר אלע מורא
פאַר דעם לעצטן, דעם אומבאַקאַנטן, דעם טונקעלן, פאַר אונדז רינגע-
לעך און האַטשעקלעך אָן אַ שיער און אָן אַ צאָל. מיר אויך —
יעדער פון אונדז אַ רינגעלע, אַ קליינס, אַ קיילעכדיקס, ערגעץ וווּ
פאַרקייט'ט, מיט עפעס וואָס באַהעפט.
אָדער — אַ האַטשיקל, ערגעץ וווּ פאַרבויען, צו עפעס צוגע-
קרוּמט.

רינגלעך זענען אַראָפּגעפלאָן, האַטשיקלעך זיך אַראָפּגעגליטשט.
זיך פאַרלוירן. און מיר ווייסן — באַלד אויך מיר, באַלד.
ווייסן און שרעקן זיך און יאָגן פון זיך דעם געזאַנק.
„איך האָב קיין צייט נישט געהאַט צו טראַכטן וועגן טויט“,
זאָגט באַרקי וועגן זיך אין זיין „וידוי“.

וועגן וואָס זשע האָט ער זיין גאַנצן לעבן געטראַכט? פון
וואָס קאָן אַ מענטשן טראַכטן, אויב נישט פון „דעם“? איז עס טא-
קע אַזוי וויכטיק, ווער עס וועט הערשן די פאַר יאָר, ווער עס וועט
האַבן די מאַכט, אָדער צי נאָך עטלעכע מענטשן וועלן האָבן ריינע
געלעגערס און פרישע האַנטוכער יעדן פרימאָרגן און אז עס זאָל

יעדן זיין גלייך וואָרעם אין די ברענענדיקע פרעסט? ריכטיק, עס
דאַרף אזוי זיין — עס איז בייטיק, און מען מוז דערפון טראַכטן ביי
דער טעגלעכער אַרבעט.

אַבער ביינאַכט? מיט זיך אַליין? פאַר זיין אייגענעם שטומען
עדות?

און אָט די שטילע, נאָגנדיקע, די פחד-געזאָנקען — עך, וואָס
געזאָנקען? מער ווי געזאָנקען, מער ווי ווערטער נישט-ארויסגעזאָגטע,
מער ווי געפילן, נאָך אַ וועלט פון בילדער, וואָס שווימען פאַר דינע
אויגן, שווימען אויף טונקעלן וואַסער צווישן רויכיקע ברעג-קאָנטורן
— שווימען און פאַרשווימען. שוואַרץ, אַ מיטה, מענטשן איילן זיך,
טראָגן; איינער רוט, לײַגט אויסגעצויגן — דערנאָך טיף — ערד —
אַליין — און ווייטער — און שפעטער — נישטאָ קיין דערנאָך, נישט
פאַראַן קיין שפעטער.

און אָט דער מאָמענט, ווען עס איז נישט מער פאַראַן קיין
„דערנאָך“ — ווי קאָן מען לעבן און נישט טראַכטן דערפון? ביינאַכט,
ווען מען איז אַליין, און דערנאָך בייטאָג, ווען מען דערפילט די אַליין-
פאַרשפּטקייט?

ווי קאָן מען לעבן און נישט טראַכטן, און נישט גאָרן נאָך
„דעם“ — פאַרוואָס רופט מען אים „סוף“, פאַרוואָס — „טויט“? און
נישט — וויס איך — „ניי“, אָדער „אַנדערש“, אָדער „נאָכאַמאָל“?
לעבן מענטשן און שרעקן זיך, און אַנטלויפן פון דעם געדאַנק,
ווי דער פויגל-שטרויס, וואָס פאַרדעקט זיין קאָפּ אין זאָמה, און דעם
רינענדיקן זאָמד פון דער צייט. און ריגט דער זאָמד אויס, בלייבט
אַ נאַקעטער שאַרבן.

בלויז רעליגיעזע מענטשן האָבן לײַב צו טראַכטן פון טויט. און
דערפאַר האָבן איך לײַב רעליגיעזע מענטשן.

בלויז רעליגיעזע מענטשן זענען נייגעריק, קוקן אַריין אין די
„שפעלטעלעך“, און דערפאַר זענען רעליגיעזע מענטשן פּאָעטן, אָדער
פּאָעטן — רעליגיעזע מענטשן. ווייל דאָס איז דאָס איינציקע אין
רעליגיע, וואָס גיט איר פאַרם און אינהאַלט און אייביקן זין: זי איז
די פאַרטייטשונג פון דעם טויט, זי איז די הקדמה צו אים.

און דאָס איז — פאַר מיר — אַ פרווושטיין: שפילט דער
טויט-מאָטיוו אַריין אין אַ לעבנסגעזאָנג, איז דאָס פּאָעזיע; נישט —
נישט.

אין דערפאר איז פאר מיר תמיד געווען פיאדאר סאלאגוב מיט אלע זיינע משוגעתן און שטיפערייען, מיט אלע זיינע געמא-טערטקייטן און ווארס-געפוצטקייטן, מיט אלע זיינע נארישקייטן און אָנשטעלן — פארט אָן עכטער און א גרויסער פאָעט; איינער פון די ריינסטע און מעלאדישסטע, וואָס רוסלאַנד האָט אַרויסגעגעבן און איי-נער פון די טיפסטע אין אונזער צייט.

גייט זיך אַרום אויף דער ערד אַ קליינער, אַ קיילעכיק-פליי-ציקער, אַ גרויניקער, אַ גרויס-פליכיקער, בויכיקער, גלאט-פנימדיקער, א פרוי-פנימדיקער — גייט זיך ארום אַ לערער אין אַ גימנאזיע מיט דעם נאָמען טעטערניקאָוו.

איינער פון הונדערט פופציק מיליאָנען רוסן. איינער פון הונ-דערטער אין טויזנטער מיליאָנען אויף דער ערד פון גרויע און איינ-געבויגענע און ערד-צוגעבויגענע מענטשן. שטאַמט פון רוסישע סוחרים אין אַ קליין רוסיש שטעטל.

אויף אַ גרויער קופע מיסט

ב"מ אַ פארשטויבן פּלויט,

אויף אַ באַס אַ היסטער —

— — — — —

יח אש-באדעקטער ערד,

אָן ליכטיק-קלאַרע פילדער,

האָט אָן פריד און פול מיט מאַטער

מיין סאלאנט אין מיר געבליט.

סאלאגוב=טעטערניקאָוו האָט קיינמאל נישט געקאָנט פאָרגעסן זיין יוגנט, זיין שטעטל, דעם גרויען מיסט און דעם פארשטויבטן פלויט. אומצוטום, אין יעדער דערציילונג, אין יעדן געדיכט, קומט דער מאָטיוו צוריק. „אַ וועלט פון טרייסלענדיקע אילוזיעס“. אַלצדינג איז געווען שאָטנדיק, פאָרגייענדיק — עס זענען געגאָנגען און האָבן געקלאַפט מיט די שטיוול אויף די שטיינערנע שאַסען צופעליקע, איבעריקע, העסלעכע מענטשן". און ווידער, אויפסניי, קערט ער זיך אום צו דעם מאָטיוו: העסלעך איז דאָס לעבן, די ווירקלעכקייט, הע-סלעך איז דער מענטש.

אונטערגיין, דערטרונקען ווערן אין דעם זומפ, אָדער זיך באַ-פרייען, זיך ראַטעווען, ווי אזוי?

און סאָלאָגוב טוט דאָס, האָס יעדער זיך טרינקענדיקער טוט:
ער כאַפט זיך אָן אָן אַ שטרוי. ער רופט זיך אָן: איבערוועלטלעכ=
קייט, שיינקייט פון ווייטקייט, דעם שטערן „אַלע“ — טראַכט צו
נעמען, שפילט זיך מיט ווערטער, מיט פאַנטאַזיעס, און ווייסט, אז
דאָס איז שפּיל, און עס ציטערט אין אים ווייטער די בענקשאַפט און
דער יאָש.

„איך שטיי אין אַ קרייז פון פישוף“ — זאָגט סאָלאָגוב פון זיך
אין אַ ליד, און ווייסט, אז דאָס איז אַלץ נאַרישקייט, אז עס איז
נישטאָ קיין קרייז און קיין פישוף, אז עס איז פאַראַן בלויז אַ וועלט
פון „טרייסלענדיקע אילוויעס“.

סאָלאָגוב ווערט — וואָס מען רופט אָן אַזוי באַנאַל אין די
ליטעראַטור=קרייזן — א „דעקאָדענט“. נאָר די „ליטעראַטור=קריטיקער“
ווייסן דאָך אַזוי גענוי, וואָס איז נאָרמאַל און וואָס נישט, וואָס איז
געזונט און וואָס איז „קראַנק“, „נפילהדיק“ דעקאָדענט.

פאַר זיי איז אַלצדינג אַזוי קלאַר! וואָס פאַר אַ וונדער?
וואָלטן זיי דען געקאָנט זיין קריטיקער, ווען זיי וואָלטן נישט געהאַט
אַפילו אַ ניצויץ פון אַ פונק פון אַ פאָעט?

גלייך ווי זיי ווייסן נישט, אז אויב פאָעזיע איז בכלל עפעס,
איז דאָס טאַקע דאָס „נישט=נאָרמאַלע“, דאָס, וואָס ציטערט און האָט
מורא פאַר דעם טאָג, דאָס, וואָס לאָזט זיך נישט אויסשעפן, בלויז
אַנדייטן. אָט גייט דאָס איז עס, איך זע עס, ווייס נישט, וואָס דאָס
איז — און סאָלאָגוב שרעקט די גענז און די גאַנערס אויף צו
ליהכעיס, אָדער אויף וואָר=נאַריש. ער שרייבט עראָטישע דערציילונג=
גען, מיט סאַדיסטישע מאָטיוון. שרייבט פון „בלייכע יינגעלעך“, פון
פישוף“, פון „סודות“, און שרייבט דאָס אין אַ שפראַך, וואָס איז
האַלב=אומפאַרשטענדלעך.

ער שפיקעוועט אָן זיינע דערציילונגען און אַפט זיינע לידער
מיט אריסדרוקן, וואָס געפינען זיך בלויז אין ספּעציעלע ווערטערביכער.
און ווידער זענען די קריטיקער און די לעזער ברוגו, בפרט די אינ=
טעליגענץ און נאָכמער די ליבעראַלן, און גאָר שטאַרק — די סאָציאַ=
ליסטן. זיי קאָנען אים נישט מוחל זיין, די גוטע און די ריינע און
די הייליקע מאַרקסיסטן, וואָס סאָלאָגוב „שרעקט איבער“, וואָס ער
פאַרפירט“, וואָס ער דערוועקט „שלעכטע אינסטינקטן“.

מאָלט אייך אויס — ער דערציילט, ווי אַ סאָציאַל=דעמאָקראַטישע

„טוערין“ קומט צו א פארטייערער — טריראָדאָוו — זיך איבערצוגען
 רעדן מיט אים וועגן פארטייעניגים. און דערנאָך, קוים האָט זיך
 דער ערנסטער שמועס פארענדיקט, זאָג זי צו אים: „געאָרגי סער-
 גיוויטש, איר וועט מיר אַנטאָן פאַרבעניגן“, און דער „טאָוואַרישטש“
 טריראָדאָוו טוט איר א טובה. זי וויל אָבער מער און מער, — זי
 וויל, זי דאַרשט — „ליגן אויף דער ערד אַ נאַקטע, אַ געבונדענע
 און איר קערפער זאָל געשלאָגן ווערן ביז נישט דעם אַריבערטראָגן.
 און זי זאָל שרייען פֿון שרעקלעכן, פֿון תאוהדיקן ווייטיק.“
 נאָטירלעך, עס איז נישט נאָטירלעך; אַוודאי, עס איז פאַטאַ-
 לאָגיש.

קראַפט-עפינג האָט עס שוין פֿון לאַנג באַשריבן זייער גענוי,
 אַלס קלינישע פּאַלץ. אָבער עס איז דאָך פאַראַן. און אויך אַ פּאַרם
 פֿון עקסטאַז, אַ ווילדע, באַרבאַרישע, פרימיטיווע, קראַנקע, — אָבער
 זי איז מעגלעך, זי איז פאַראַן.

און וואָס איז דאָס, אויב נישט דער ווילדער פאַרלאַנג פֿון
 פֿון דעם מענטשן צו אַנטלויפֿן פֿון דער גרויער טאָגטעגלעכקייט,
 אַראָפּלאָזן זיך אין תהומות, פֿדי צו דערהייבן זיך ערגעץ הויך —
 ער ווייסט אַליין נישט וווּ. דאָס איז דאָך די טאַקטיק פֿון דעם
 מענטשן: ער ווייסט, ווי מען קאָן „פּאַלץ“ און ווי צו דערהייבן זיך
 — ווייסט ער נישט.

פּאַלץ — איז אויך אַרויספּאַלץ פֿון דער קייט, פֿון דער ליניע,
 איז אַ מין באַפרייונג, אָדער, ריכטיקער — אַ וועג צו באַפרייונג. אָבער
 ער פאַלט און קען זיך נישט דערהייבן און בלייבט נאָך עלנטער,
 ווי פריער.

פרייהייט — פֿון אַלעמען, פֿון אַלצדינג, פֿון זיך, פֿון דער
 וועלט, פֿון דעם קרייז: ווידער און ווידער זיפּצט און שרייט און
 בעט סאָלאָגוב.

נאַקעטקייט פֿון דעם גוף — דער איינציקער פּאַעט, וואָס האָט
 אַזוי — כמעט ציגיש — באַזונגען די נאַקעטקייט, ביז צום פאַטאַ-
 לאָגישן. נאַקעטקייט פֿון דעם גוף, אַ באַפרייונג פֿון אַלעמען, וואָס פאַרדעקט,
 וואָס דערווייטערט. וואָס שטייט ווי אַ פאַרקאָן צווישן דעם מענטשן און
 דער לעצטער, ציטערנדיקער, ברענענדיקער, אָדער רוענדיקער און
 שטילער, פאַרשטילנדיקער ממשות.

צוערשט נאַקעטקייט פֿון דעם גוף, און דערנאָך אַ ווייטערע

נאקעטקייט, — א וועלט אָן אַ גוף, פאַרשמאַלצן אַלצדינג, צונאָפּגע-
גאַסן, נישטאָ קיין „איד“, נישטאָ קיין „דו“ — גאַרנישט, די וועלט
פון ניין.

עס קאָן זיין, עס איז אַ שרעקלעכע וועלט-פאַרשטעלונג, וועלט-
איינשטעלונג.

נאָר דער, וואָס האָט ליב דאָס לעבן מיט ליידנשאַפטלעכקייט,
קאָן עס אויך פיינט האָבן. און דאָס איז ווידעראַמאָל די שווערסטע
מדרגה פון רעליגיעזיטעט, די איובשע. פאַרשעלט — ווייל ער וויל
בענטשן.

סאָלאָגוב האַסט ליידן, האָט מורא פאַר אים, און בפרט דעם
ליידער פון דעם גרויען טראַט-נאָך-טראַטיקן וואַכנטאָג. ער וויל וואַכן
טאָג און וואַכן נאכט, אָנגעשפּאַנט אַלע נערוון, ווי סטרונעס, ביז זיי
פלאַצן. ער האָט פיינט דעם „דריבנעם שד“ אין דעם מענטשן. און
ער מאַלט אויס אין איינעם פון די שטאַרקסטע ראָמאַנען, וואָס די
רוסישע ליטעראַטור פאַרמאָגט, — אין דעם „מעלקי ביעס“ — דעם
„דריבנעם שד“, אזא טיפ, דעם באַרימטן פערעדאָנאָוו, פול מיט פחד,
אַ טרייסלענדיקער, אָן איינגעבויענער, אָן מוט, אָן כאַראַקטער, אָן
אימפּעט, אָבער מיט קליינע תאוהלעך; אַ קליינער וואָרעם, וואָס
נאָגט און גראַבט זיך אין דעם לעבעדיקן אָרגאַניזם. אַ רוסישער,
עכט-רוסישער טיפ. טונקעלע, אומבאַפרידיקטע אינסטינקטן; ווידער-
שפּורן צווישן דער קולטור, וואָס מען האָט אים אָנגעבונדן אָן דעם
געירשנטן „תוך“.

פערעדאָנאָוו — אַ ליבלעכער ברודער פון פיאָדאָר קאָראַמאָזאָוו,
בלויז מאָדערנער, נאָר אָן פאַטאָס, פעסימיסטישער, מיט אַן עגן
פאַרנעם, אָבער אַ טיפ, וואָס לעבט און בלייבט.

און סאָלאָגוב פילט אין זיך אַליין און אין זיין סביבה דעם
פערעדאָנאָוו-וואָרעם. און עס נאָגט אין אים. און ער בעט נאָך באַ-
פרייזונג.

„וואָס איז דער געשמאַק פון דעם לעבן?“ — פּרעגט איינער
ביי זיין געליבטער אין סאָלאָגובס ראָמאַן „שווערע חלומות“. און זי
ענטפּערט: „מיר דאַכט זיך — אַ נודנער“.

„און וואָס איז די פאַרב פון דעם לעבן?“ — „גריין און געל“,
— „דאָס הייסט פון האָפענונג און פאַראַכטונג?“ — „ניין, פשוט, פון
אומצייטיקייט און פון וויאנען“.

אזוי א גאנץ לעבן. ער האָט געזוכט — אין פאָנטאַטישע
ווערטער, אין פוסטע חלומות — צו אַנטלויפן, צו אַנטרינען, זיך צו
באַפרייען פון דעם אייביקן קרייז. און האָט זיך אָפט געפרעגט:
אפשר איז אָט דער פּעסימיוס אויך בלויז אַ שפּיל און אַ מליצה?

אַלעדינג, וואָס אַרומיק, הייס איך —
איז בלויז אַ מיטטיגער קרייז,
אָדער פאַרשליס איך אַלליין־זיך
אין אַ שטאַרמיק-טונקעלן אייז?

ער פּרעגט אין איינעם פון זיינע לידער פון דער שטורעמציט
(אין דער זאַמלונג „חייהיכן“, 1918):

ליבן, צו האָס? די ערד איז נישט ווערט
קיין ליבע פון דיר;
שוועב גיכער אוועק הי אַ שטערן-שפּריצל —
אוועק פון איר.

און אזוי ליד נאָך ליד, תפילה נאָך תפילה. ווארים תפילות
זענען זיינע לידער. און אלע לידער זענען נאָר לידער, ווען זיי זע-
נען, תפילותדיק.

אַבער תפילות פון איינעם, וואָס גלויבט נישט, וואָס קאָן נישט
גלויבן אין גאָרנישט; תפילות פון אַן איינזאַמען — אויף דער ערד
און — ווו? ווו? נאָך, ווו וואַרט אויף אונז אַ ווייטערע איינ-
זאַמקייט?

און ער זינגט אַ ליד אַ חידוי, אַ ליד אַ צוואה:

איך האָב פאַרווכט אלע ביטערנישן פון דעם לעבן,
אַ סך געזען אויף דעם שטח ערד;
מיט שווערער מי מין גוף דערנערט
און פריד געהאַט, און ווי איז מיר געגעבן.
און אויף דער ליבער אויסגעפרוּחטער ערד
האַלט מיך שוין איצט נישט קיין שום ווערט.

און ער טראַכט — באַלד קומט דער טויט. און ער קומט צו
די טויערן פון דעם גן-עדן. און מען וועט אים דאָרט פּרעגן (אַפּאָ-
סטעל פּיאָטער מיט דעם איינערנעם שטעקן): וואָס האָסטו געטאָן? און

ער וועט ענטפערן: פיל געזינדיקט האָב איך — פאַרנאָרט, פאַרפירט,
אין ראָמאַנען און לידער, אָבער איך בין אַ פּאָעט, און דער, וואָס
היט די מויערן, וועט שמייכלען:

די עדר איז געווען אַ טורמע פאַר מיר,
אָבער איך האָב נישט אומזיסט געלעבט אויף איר.

און רו וועט קומען איבער דעם אָרעמען פּאָעט.
די רו איז געקומען. אַ גאנץ לעבן געחלומט פון דעם טויט,
וואָס רייניקט און דערלויזט. און ער איז געקומען צו פיאָדאָר קוז-
מיטש טעטערניקאָוו, דעם קיילעכדיק-פלייציקן, אַלטינקן, פליכיקן, דעם
מאָן מיט דעם „דריבנעם שוץ“, וואָס האָט זיך „געפלאַנטערט ביי אים
צווישן די פיס“.
און סאַלאָגוב האָט באַזיגט פערעדאָנאָוו — זיין פראַגע איז גע-
לייזט. אפשר איז ער איצט נישט מער אזוי איינזאַם, אפשר.

וואלדיסלאוו ריימאנט.

פארוואס האט פוילן נישט באצאלט אויפן וועקסל? זי, די איינ-
ציקע פון אלע? די טשעכן האבן נישט אָנגעזעצט. וואָס זיי האָבן
צוגעזאָגט, האָבן זיי געהאַלטן. ווייניק צוגעזאָגט — און מער גע-
צאַלט. וואָס זענען געווען די טשעכן פאר דער באַפֿריונג? א פּאָלק
אָן גרויסע פרעטענזיעס. זיי זענען נישט אַרומגעפאַרן אין דער וועלט
און געשפּילט הויכע טראַגעדיע. זיי האָבן נישט געהאַט קיין מיט-
קעוויטש און קיין סלאָוואַק? און קיין טאָויענסקי — קיין „משיח“
עלעגיקער און אויסלייוונגס-נביאים. אָן א ברעקל ראַמאַנטיק, אָן הוי-
כע און שוין-קלינגענדיקע פראָזן איז זיך וואַצלאָוו אָדער בעדזשיך,
דער פשוטער טשעכישער מענטש, דער פּויער אויפן דאָרף, דער אַר-
בעטער אין שטאָט, נאָכגעאָנגען זיין אַרבעט — און האָט געלעבט,
און האָט געוואָרט, ביז די שעה פון דער באַפֿריונג איז געקומען. ביז
א פראַפעסאָר פון פּילאָזאָפיע האָט אַרגאָניזירט דעם טשעכישן שטאָט,
געמאַכט פון אים אַ מאָדערן לאַנד, מיט מער, אָדער ווייניקער
פרייע דעמאָקראַטישע אינסטיטוציעס. קליינפירגערלעך, נישט הימל-
שפּאַלטנדיק — אבער לייטיש, אָבער רויק. זיי לעבן און לאָזן אַנ-
דערע לעבן.

אאנאָרן האָט נישט באַנקראַטירט. ווער האָט ווען עס איז
עפעס דערוואָרט פון די מאַדיאָרן? אַ פרימיטיוו פּאָלק, אַ ציגיינער-
לאַנד אַ לאַנד פון שוואַרצע וואַנצעס און סעקעלי-גולאַש און דעם
ציגיינער-פרימאָס, וואָס שפּילט דעם „גראַף יאָנאַש“ אין אויער אַרין;
דאָס לאַנד פון לייכטזין, פון פעליעטאָן און פון מאָנגאָלישע אויגן.
ווער האָט עפעס דערוואָרט פון רומעניע? אַ געמישעכץ פון
אלע באַלקאן-ראַסן. אַרום א פּאָלק רוימישע סאָלדאַטן, אַוואַנטוריסטן

פון טראַיאנס צייטן — אָנגעוואַקסן אַ נאַציע: ציגיינער, גריכן, טערקן, אַלבאַניער, בולגאַרן, קליינרוסן — אַלץ רעשטלעך, אַלץ צוגעשלאָגן פון דעם שוואַרצן ים.

זיי האָבן קיינמאָל נישט געגעבן קיין וועקסל — און קיינער מאַנט נישט ביי זיי.

אַבער פוילן, דאָס איינציקע לאַנד אין אייראָפּע, וואָס האָט באַשאַפן אַרום זיך אַ לעגענדע, די „ריטערלעכע נאַציע“, דאָס „גע-קרייציקסטע פּאָלק“, „די צערטראָנער פון אייראָפּע“ — מיט וואָס פאַר שיינע, ראָמאַנטישע נעמען האָט מען זיי נישט באַשענקט פאַר די לעצטע הונדערט יאָר!

„ווי לאַ פּאָלאָן!“ — פוילן זאָל לעבן! — האָט מען גע-שריגן אין דער פראַנצויזישער קאָמער אין 1830, אין 1848 און אין 1897, ביי יעדער געלעגנהייט, ווען מען האָט געוואָלט דעמאָנסטרירן פאַר פרייהייט. צו מיצקעוויטשעס לעקציעס אין דער סאַרבאָן איז זיך צונויפגעלאָפן די פראַנצויזישע אינטעליגענץ. און גאַנץ אייראָפּע האָט געזיפצט מיט פוילן און געהאַפט פאַר איר און מיט איר. גע-האַפט אויף איר אויסלייזונג, ווייל דאָס איז נישט געווען בלויז די פּאָליטישע באַפרייונג פון אַ פּאָלק — עס איז געווען אַ מאָראַלישע אידעע. ווייל פוילן האָט אַזוי שוין געקענט צוזאָגן, אַזוי שוין גע-רעדט.

און אַט איז געקומען די שעה. אייראָפּע האָט געמיינט, אַז פוילן וועט האַלטן וואָרט, פוילן וועט ווערן דער מוסטער-שטאַט. סלאַווישע מעלאַנכאָליע און מערב-אייראָפּעישע פאַרם, שאַפּענס זיס-האַרבסטיקע קראַנקע שיינקייט, בלייכע פנימער, ריינע הענט, בלויזע אויגן מיט אַ נאַסן גלאַנץ — און בכלל ליידן. זיי, וואָס ווייסן, וואָס דאָס מיינט דינען, וואָס דאָס באַטייט זיין דערנידעריקט; זיי, וואָס קענען דעם ביטערן טעם פון אָפּהענגיקייט און פון אונטערטעניקייט — זיי וועלן דאָך זיכער זיין די איידלסטע, די פיינפילדיקסטע פון אַלע. אַזוי האָט מען געהאַפט. אַזוי האָבן אַלע געגלויבט דער פּויל-לישער אונטערשריפט אויף דעם מאָראַלישן וועקסל, דער אונטער-שריפט פון אירע שריפטשטעלער.

אַבער פוילן איז געקומען און האָט צעריסן דעם וועקסל אין פאַרלייקנט די אונטערשריפטן. ווי אַזוי איז דאָס געקומען? מיט וואָס איז וואָיטעק אדער אַנטעק ערגער פון וואַצלאָו און בעדזשיך?

ער איז נישט ערגער. עס איז אויך גארנישט זיין שולד. ער האָט
בלויז אַן אנדער אינטעליגענץ.
די אינטעליגענץ פון פוילן האָט פוילן גרויס געמאכט. און
פּוילנס רויך איז איר ליטעראַטור.

עס איז נישטאָ קיין איין ליטעראַטור אין דער וועלט, וואָס
זאָל זיין אזוי ליריש, ווי די פּוילישע, אזוי קרום-שפּיגלדיק, אזוי
אַפּנאַרעריש. זי נארט אָפּ נישט אנדערע, נאָר זיך אליין.

דער היפּוך פון דער רוסישער. דאָרט איז דער אָנהייב און
דער סוף — דער אמת, דער ברוטאַלער, דער נאָקטער. אפילו ווען
די רוסישע שרייבער האָבן אידעאָליזירט, האָבן זיי קיינמאָל נישט
געשאַנעוועט דעם מענטשן, דעם ווירקלעכן. פאַרקערט, וואָס מער זיי
האָבן געפּאָדערט, אַלץ מער האָבן זיי געליינקט.

דער פּוילישער שרייבער איז געווען פון שטענדיק אָן אַ
זעלבסטצופרידענער, אפילו ווען ער איז געווען שוואַרץ-פעסימיסטיש,
ווי די נאָכט אליין, אפילו ווען ער האָט געשטראָפּט און געריסן
פאַסן פון זיך און פון אנדערע — אפילו דעמאָלט איז ער געשטאַ-
נען פאַר דעם שפּיגל און געהאַט הנאה פון זיך: זעט, ווי איך בין
הייליק! זעט, ווי טרויעריק און שיין איך בין. און וואָס מער ער
האָט זיך דערנידעריקט, אַלץ גרעסער איז געוואָרן זיין שטאַלץ.

זיי האָבן דערהייבן פוילן און דעם פּוילישן מענטשן צו אַ
מדרגה, וואָס ער האָט גאָר קיינמאָל נישט געקאנט דערגרייכן. זיי
האָבן אים אויף שטריק אַרויפגעצויגן צו דעם העכסטן שפיץ פון
דעם באַרג — און האָבן אפילו נישט באַמערקט, אז זיי האַלטן עס
די שטריק און אז די שטריק רייסן זיך.

און אייראָפּע האָט זי געגלויבט. זיי האָט געגלויבט שענקעוויטשן.
ווען ער האָט אידעאָליזירט פּוילנס פאַרגאַנגענהייט, ווען ער האָט
אויסגעמאָלט אַ ראָמאַנטישן, אַן אויסגעטראַכטן, אַן אַפּנאַרערישן טיפּ,
זיי פאן זאגאַבאַ, אָדער פאן וואָלאָדיאָווסקי, אָדער פון דעם העלד
אין דעם ראָמאַן „אָן דאָגמען“ — און אייראָפּע האָט שענקעוויטשן
געגעבן דעם נאָבלפּריז.

און זיי האָבן ווידער געגלויבט דעם צווייטן אויסמאָלער פון
דער פּוילישער אומוירקלעכקייט — וואָלדיסלאָו ריימאַנט, ווען ער האָט

אויסגעטראכט דעם פאן זאָרעמבאָ — אין זיין ראָמאַן: דאָס יאָר 1794, דער ראָמאַן פון פּוילנעס צעטיילונג, אָדער די גאַלעריע פון מיטישע פּויערים אין דער טעטראָלאָגיע „די פּויערים“ — פּאַנטאַס-טישע געשטאַלטן, ווי דער אַלטער גוי באַרינא, דער יונגער אַנטעק, די דאָרפס-ווענוס יאַגנא און דעם דאָרפס-הייליקן ראָך.

פּוילן האָט זיך אין אים „דערקענט“ — און סטאַקהאָלם האָט ריימאַנטן געגעבן דעם נאָפּל-פּריז.

פאַרוואָס זאָל זי זיך אויך נישט לאָזן דערקענען אין אים? ער איז דאָך אַלצדינג געווען, האָט אַלצדינג דורכגעמאַכט. געווען אין דער יוגנט אַ דאָרפס-מענטש, אמת נישט קיין פּויער, אמת — אַ שלאַכצייץ, אַ פּריץ, אַ „פּאָן“, בלוז אַ ליבהאַבער-פּויער, אָבער פאַרט ביי דער ערד; דערנאָך געווען אַן אַקטיאָר, אַרומגעפאַרן מיט אַ טרופע, געדינט דערנאָך אויף דער באַן, געהאַט אַ שטיקל שייכות צו אינדוסטריע, געוואָרן אַ ליטעראַט, אַ זשורנאַליסט, גע-לעבט אין דער „קרוֹלעווסטוואָ“ און אין גאַליציע, געקענט יעדן ווינקל פון דעם פּוילישן לעבן — ווער וואָלט נאָך געווען אזוי באַ-רופן צו זאָגן דעם אמת איבער און וועגן און צו פּוילן, ווי ער? אָבער ער איז געווען אַ פּוילישער אינטעליגענט, מיט דער גאַנצער סענטימענטאַליטעט פון דעם שפּעט-געבוירענעם שלאַכצייץ.

איינער האָט זיי געזען, די פּוילישע אינטעליגענץ, און איינער האָט עס זיי געזאָגט, ווער זיי זענען — און דאָס איז געווען סטאַ-ניסלאָוו בושאַוואָוסקי, דער קריטיקער: „חלומות, חלומות... אַרום און אַרום בלוז מאַסקעס, שאַטנס, געשטאַלטלאָזע... אַ באַשעפּעניש אָן אַ פנים, אָן אַ נאָמען, אָן אַן אמת... געדענקט נישט זיין איי-גענעם נאָמען און ענטפּערט אויף יעדן — זיין נאָמען איז: פּוילישער אינטעליגענט“.

אָן אַ נאָמען — און אָן אַן אמת! עס איז אַ גרויזאָם וואָרט. אָבער בושאַוואָוסקי האָט געקענט זיין פּוילנטום. דאָס אַלטע, אַלטע און דאָס נייע — דאָס פּוילנטום פון די לאַנגע זאָגלאָבאָ-וואַנצעס און דאָס זאַקאָפּאַנע-פּוילנטום פון די זשולאַווסקיס און וויספּיאַנסקיס און טעטמאַיערס — און ריימאַנטס; דאָס פּוילנטום, וואָס זוכט פּלומרשט דעם אמת, וואָס שלאָגט זיך על חטא פאַר דעם „פּאָלק“ — און זוכט אַ וועג צו אים.

ריימאָנט האָט עס אַליין געפילט. אין איינער פון זיינע ערטשען דערציילונגען — „דער טרוימער“, מאַלט ער אויס יוזשאָ, דעם בא-קאסיר, וואָס פארטרוימט זיין לעבן, פאפלאַנטערט זיך אין דער ווירק-לעכקייט און ענדיקט זיין לעבן אונטער די רעדער פון דעם צוג. און דער ראָמאַן פון דעם טרוימער פארענדיקט זיך מיט די ווערטער: „אַלצייג איז אַ ליגן — אפילו די חלומות“.

אַ שאַרף וואָרט, אַ הארב וואָרט. עס קאָן ווערן אַ פרעלודיע צו אַ גרויסער רעוויזיע פון אַלע לעבנסווערטן. עס קאָן — ווען מען נאָרט זיך נישט, ווען מען פארשיפורט זיך נישט מיט שיינע ווערטער, מיט זיסע, שמעקעדיקע מליצות.

אַבער דאָס קאָן דער פוילישער אינטעליגענט נישט. ער ווייסט נישט, ווי צו קעמפן מיט זיך אַליין — און דאָך לעבן. ער ווייסט נישט, ווי מען קוקט דער ווירקלעכקייט אין די אויגן — אָן אי-לויזעס.

ריימאָנט קוקט אויף דער שטאַט, ד. ה. אויף דער דערמאָנטער קולטור, אויף דעם וואַקסנדיקן, אייראָפּעישן, פוילישן לעבן — און פאַרניינט אים. דאָס, וואָס די אַזשעשקאָוואַ האָט באַזונגען — די אינ-דוסטריאַליזירונג, ריכטיקער, די אויפלייזונג פון דעם אַלטפוילישן שליכטאַ-טיפּ, פון דעם אייגנאַרטיקן פוילישן פעאַדאַליזם — דאָס, וואָס אַפילו שענקעוויטש האָט, אַזוי צו זאָגן, האלב געבענטשט — פארשעלט ריימאָנט. און אין איינעם פון זיינע באַקאַנטע ראָמאַנען, „דאָס פאַרשפראַכענע לאַנד“, מאַלט ער אויס די נייע, אינדוסטריאַלי-זירטע פוילן: באַשרייבט ער לאַדז, פאַבריקן, מאַשינען, געשעפטן, געלט, דייטשען, יידן, פאָליאַקן, מאַקס, מאָריץ, באָראָוויקאָווסקי. און ווידער אַ טראַגעדיע. די מאַשין, די אינדוסטריע טויט דעם מענטשן, און ווידער ענדיקט זיך דער ראָמאַן מיט אַ צוואַג: „איך האָב פאַר-שפילט מיין אייגן גליק — מען מוז עס איצט שאַפן פאַר אַנדערע“, באַשליסט ביי זיך קאַראַל באָראָוויקאָווסקי, די הויפטפּיגור פון דעם ראָמאַן, דער פאָליאַק פון דער נייער וועלט, נאָך דעם קראַך פון זיין נייעם אידעאַל.

און ווי האַלט ריימאָנט זיין נייעם צוואַג?

אַ פאַר יאָר שפּעטער פאַרעפנטלעכט ער זיין „עפאָכאלן ראָמאַן“

— „כלאפי“ — דעם ראָמאַן פון דער פוילישער ערד. שוין נישט
 מער שטאַט און קאָסמאָפּאָליטיזם און מאַשין. וועלדער, פעלדער,
 פרימיטיווע מענטשן, נאַטור. מאַזורישע פויערים, „סאַרמאַטן“ — מיט
 דער גאַנצער ווילדקייט פון דעמדאָזיקן אוראַלטן, פון דער קולטור
 כמעט אומבאַרירטן מענטשנטיפ. אַלצדינג איז דאָרט פרימיטיוו —
 דאָס הויז און דער גלויבן, די ליבע און דער האַס. טונקעלע מוחות
 הערשן איבער די מענטשן. און אַזאָ טונקעלער ערד=פּוח אין יאָגנאַ,
 די שיינע דאָרפשיקסע, וואָס האָט חתונה פאַר דעם אַלטן, רייכן „בעל
 גוף“ באָרינאַ. אַ מין שיינע העלענע פון דעם דאָרף, מיט דער
 גאַנצער טראַגיק און ווילדקייט פון דער העלענע=לעגענדע. אָפּט האָט
 זיך מיר אויסגעוויזן, ליינענדיק די טעטראָלאָגיע, אַז איך זע פאַר
 מיר אַ מין צווייטע איליאַדע אין אַ פוילישן נוסח. אַזוי גראַב=רוי איז
 דאָרט דאָס לעבן, אַזוי פרעמד, אַזוי לעגענדאַריש.

אָפּער ריימאַנט איז אַ פוילישער אינטעליגענט און קאָן נישט
 לאָנג בלייבן ביי דער שטרענגער, ריינער, אמתדיקער ליניע. ער פאַלט
 אַרויס אויף יעדן שריט פון דעם רעמל, ער ווערט לייריש, ער ווערט
 רעטאַריש.

ער דערציילט נישט, ער באַשרייבט נישט, ער זינגט — ריכ-
 טיקער, ער רעציטירט מיט אַזאָ מערקווירדיק=געצויגענעם, אומישנע-
 דיקן טאָן. און איר ווערט באַלד מיד פון דעם איינסאַניקן רעטשי-
 טאַטיוו, און איר הערט אויף צו גלויבן.

איר גלויבט נישט דער ווילדקייט, איר גלויבט אויך נישט דער
 גוטסקייט און דער הייליקייט פון דעם דאָרפס=משיח ראָך. דער עפאָס
 פון דער פוילישער ערד ווערט אַ מין ראָקאַקאָ-אידיילע, וווּ די
 פריצים און זייערע שיינע דאַמען פאַרקליידן זיך פאַר פויערים און
 פויערטעס און שפילן דאָרף און „נאַטור“.

און ווי דער עפאָס פון דאָרף, אַזוי אויך דער עפאָס פון פוילן.
 דער גרויס-פאַרטראַכטער ראָמאַן „1794“. די טראַגעדיע פון פוילן
 זאָל דאָ באַשריבן ווערן, די אויפלייזונג פון דעם פוילישן שטאַט.
 עס איז דער עפאָס פון דער שליאַכטע. און ווידעראַמאָל איז ריי-
 מאַנט אומאויפריכטיק. ער מאָלט דעם שלאַכציק, ווי אַ פוילישער
 קריטיקער האָט אַמאָל באַמערקט, צו שטאַרק נאָך דעם מאַזורישן

פויער. „עס שפילט אין זיי ביידע, ווי אין ראסיקע אָגערס, דער אויפגערעגטער סאַרמאַטישער טעמפעראַמענט. דערזען זיי אַ שיינע פרוי, קאָנען זיי נישט איינשטיין אויף אַן אָרט“ א. אז. וו.

דער טעות פון דעם קריטיקער איז בלויז דער, וואָס ער מיינט, אַז ריימאַנט טראָגט איבער די פּסיכאָלאָגיע פון איין קלאַס, פון איין שיכטע, אויף אַ צווייטער. דאָס אַליין וואָלט נאָך געווען נישט קיין פעלער. וואָרים פאַן זאַרעמבאַ און פאַן זאַגלאַבאַ און אַנטעק באָרינאַ, דער שלאַכצין און דער פויער — אַלע, אַלע זענען זיי דאָך סאַרמאַטן און טאַנצן אַ מאָזור, און טופען מיט די פיס. העי-העי, מיט די הענט אין זייט, פאַרקאַטשעט די פאַלעס פון דעם קאַנטים און די וואָנצעס אַראָפּגעלאָזט. נישט דאָס וואָלט געווען דער פעלער. ריימאַנט האָט אָבער אויך די סאַרמאַטן בלויז „פאַעטיזירט“. ער האָט איבערגעגאַסן מיט מליצה אפילו די אינ-סטיוקטן פון דעם פוילישן מענטשן. מען דאַרף בלויז איבערלייענען אַ פאַר זייטן פון איינעם פון זיינע ראָמאַנען — און דווקא פון די באַרימט-געוואָרענע — פּדי צו זען ביז צו וואָס פאַר אַ גראַד מליצה עס קאָן דערגיין אַ פוילישער אינטעליגענט.

„עס זענען דאָרט געווען רויזן, ווי פאַרגליווערטע פלעקן בלוט. געווען דאָרט אַזעלכע, ווי געהיימנישפּול-בלאַנצנדיקע קאַרפּונקלעך, ווי אַטעמט פאַרשיכורט פון תּאוּוה, ווי ליפּן נישט אָנגעזעטיקטע מיט באַגער און אַ שמייכל פון מלאכימשן צוואַנג... עס זענען געווען דאָרט רויזן — רויטער, ווי אייביק לעבעדיקע ווונדן“... א. אז. וו. אַזוי צייט עס זיך כמעט אויף אַ גאַנצער געדרוקטער זייט — אין אַ היסטאָרישן ראָמאַן, וואָס זאָל אַנאַליזירן, לעבעדיק מאַכן די טראַגעדיע פון פוילנס צעפאַל.

און עס איז נישט ריימאַנט. עס איז אויך טעטמאַצער און וויספּיאַנסקי. עס איז זשולאַווסקי און אפילו זשעראָמסקי, דער איינציקער, וואָס איז געווען טיפּער, ערנסטער און אייראָפּעישער פון זיי אַלע.

מליצה — אַ ים פון מליצה. און די אייביקע „שטימונג“ — איך וואָלט כמעט געזאָגט, ווי ריימאַנט, די „אייביק-לעבעדיקע ווונד“ פון שטימונג. און חלומות — חלומות אָן גלויבן אין זייער

אויספירבארקייט, אָן ווירקלעכן ווילן צו זיי. אַלצדינג איז ליגן,
— אפילו חלומות". ריימאָנט האָט קיינמאָל נישט געזאָגט דעם אמת —
זיך און דער פוילישער אינטעליגענץ און דעם גאַנצן פוילישן
פאָלק.

ער האָט זיך באַמיט זייער גיך צו פאַרגעסן אין זיינע אייגענע
ווערטער. דער וועג צום נאָבלפּריז פירט זעלטן פון און דורך
דעם אמת.

v

נאפאלעאן.

הונדערט טעג האָט געדויערט נאָפּאָלעאָן דעם ערשטנס, נאָפּאָלעאָן דעם גרויסנס צווייטער קומען צו מאַכט. הונדערט טעג — צווישן עלבא און וואַטערלאָ. און נאָך די הונדערט טעג בלייבן אין דונער איז גע- קומען סט. העלענא, נאָפּאָלעאָנס זעקס-יזריקע געפאָנגענשאפט און גסיסה.

צווישן סט. העלענא און היינט זענען פארגאנגען הונדערט יאָר — אפשר די רייכסטע הונדערט יאָר פון דער גאנצער וועלטגעשיכטע. אלצדינג, וואָס מענטשן האָבן שטיל געטראָגן אין זיך הונדערטער, טויזנטער יאָרן, שטיל געטראָגן, שטיל געליטן — איז אויסגעגאנגען, אויסגעוואַקסן. נישט אויסגערייפט — געוויס, אָבער אויפגעשפּריצט און אָנגעפילט מיט זאפט.

די רעוואָלוציע פון 1789 האָט פאַר אונדז געאַרבעט, אלע מלחמות זענען פאַר אונדז געווען געפירט. וואָלטער האָט פאַר אונדז גע- לאַכט, און רוסאָ האָט פאַר אונדז זיינע דרשות געהאַלטן. דאָס, וואָס איז פריער געווען צעשפּרייט אויף לאַנגע שטרעקן צייט, איבער דער גאַנצער ברייטער ערד — האָט זיך מיטאַמאַל צוזאַמענגעהעפט, וואָ אַ געדיכטער וואָלקן איבער אַ פּונטעלע שטח, און ווי אַ שווערער האַגל זיך אַראָפּגעלאָזט.

אין די הונדערט יאָר.

און ווען היינטיקע שעה, נאָך דעם גאַנצן, רייכן, שווערן, נישט צו דערוועטיקנדיקן לעבן, היינט. נאָך די הונדערט יאָר, ווערט דערמאָנט דער נאָמען נאָפּאָלעאָן — ווערט די וועלט דערציטערט, שלאָגט דאָס האַרץ העכער און שטאַרקער. און ווען היינט, נאָך הונדערט יאָר, וואָלט דער קליינער, פעטער, שוואַרצער איטאַליענער, מיט זיין גרויסן

דריי-שפיץ אויפן קאפ — דורך א נס — זיך באווייזן פאר אונדז, וואָלטן מיר אַלע גערופן: „עס זאָל לעבן דער אימפעראַטאָר!“ אין גע-
גאנגען מיט אים, ווהיין ער וואָלט אונדז געפירט. אפשר אויך בלויז
אויף הונדערט טעג, אפשר צו א צווייטן וואַטערלאָ אין סט, העלענא,
אַבער מיר וואָלטן געגאנגען.

וואָס איז דער סוד פון דערדאָזיקער פערזענלעכקייט? וווּ איז
דער איבערמענטשלעכער כוח פון נאפאָלעאָנען? דאָס פראַנצויזישע
פאָלק האָט אים אמבעסטן און אַמטיפסטן פאַרשטאַנען. זיי — די
פראַנצויזישע פויערים — פלעגן אים נישט רופן ביים נאָמען, אָדער
ביים טיטל; פאַר זיי איז ער געווען נישט נאָפאָלעאָן באַנאָפארט און
נישט דער קייזער; פאַר זיי איז ער געווען — „ער“ אָדער „דער מאַן“.
אזוי האָט מען גערעדט פון אים אין די דערפער און אין די אַרבע-
טער-קוואַרטאַלן פון פראַנקרייך, און אפשר פון דער גאַנצער וועלט.

דער מאַן — און נישט מער. דער יחיד, אָן שום פאַרגאַנגענ-
הייט, אָן שום טראַדיציעס, דער איינציקער, וואָס האָט זיך באַפרייט
פון די פענטעס און פון די קייטן. האָט רוסאָ געזאָגט, אַז דער מענטש
ווערט געבוירן פריי, נאָר די געזעלשאַפט פאַרשקלאַפט אים, האָט נאָ-
פאָלעאָן באוויזן, אַז דער מענטש קאָן געבוירן ווערן נישט פריי און
אַראָפּוואַרפן פון זיך די קייטן. אַראָפּוואַרפן — אַרויפּוואַרפנדיק. קייטן
האָבן אַ טבע, אַז זיי קאָנען נישט הענגען אינדערלופטן — פאַר אַ
צירונג. זיי דאַרפן האָבן אַן אָביעקט, זיי מוזן עמעצן בינדן. די פראַ-
גע איז בלויז וועמען — און ווי אזוי און צוליב וואָס.

די רעוואָלוציאָנערן פון 1789 האָבן געמאַכט דעם גרויסן פסיכאָ-
לאָגישן טעות. וואָס זיי האָבן געוואָלט באַפרייען דעם מענטשן, בשעת
ער איז געווען נאָך נישט מסוגל דערצו, נאָך נישט געווען פּעיק צו זיין
פריי. פריי קען מען קיינעם נישט מאַכן, פריי מוז מען ווערן —
יעדער פאר זיך, יעדער אין זיין טיפסטער נשמה. עס איז נאָך זייער
ווייניק, ווען עטלעכע אַדוואָקאטן אָדער זשורנאַליסטן אָדער אַזויגער-
פּענע „פאָלקסמענטשן“ פאַרבאָן די מאַכט און גיבן אַרויס דעקרעטן
און געוועלטליקן. דער אויסערער פאַראַד פון פרייהייט האָט גאָר אַ
קליינעם ווערט. דער עיקר איז, אַז עס זאָל זיין אַ סביבה פון וועלן
זיין פריי. דער עיקר איז, אַז דאָס אַלטע זאָל פאַרגעסן ווערן און
אַ גייע וועלט זאָל געבוירן ווערן.

די היסטאָרישע ראָלע פון נאָפאָלעאָן — אין פראַנקרייך —

איז געווען, וואָס ער האָט געראַטעוועט פון דער רעוואָלוציע דאָס, וואָס מען האָט געקאָנט ראַטעווען. וואָרים איז דער רעוואָלוציע זע-
נען געווען צוויי פּרינציפּן — גלייכקייט און נייע אָרדענונג; און
די רעוואָלוציאָנערן האָבן די הויפט-געוויכט געלייגט אויף גלייכקייט
און פאַרגעסן די אָרדענונג. אָבער גלייכקייט איז אַן אַבסטראַקטער
באַגריף. מען קען פון איר רעדן, מאַן קאָן זי פאַדערן, אָבער זי
איז נישט פאַראַן. קיינער איז קיינעם נישט גלייך. ס'איז דאָ אַ פאַר-
מעלע גלייכקייט — פאַר דעם געזעץ. דאָס מיינט, אין געוויסע גרע-
נעצן האָט יעדער גלייכע רעכט. יעדער האָט אַ רעכט צו לעבן,
קיינער טאָר נישט משיג גבול זיין דעם צווייטן, נישט שטערן זיין
לעבנס-גלייכגעוויכט; אָבער דאָס מיינט נאָך נישט, אז אַלע זענען
גלייך אין זייערע פעיקייטן, אין זייער פערזענלעכקייט.

און דאָס האָט דאָס פראַנצויזישע פאָלק געפילט מיט זיין טיפּן
אינסטינקט, און די רעוואָלוציע האָט פאַרשפּילט. נישט אין עצם,
אָבער אין די פאַרמען. דאָס אַלטע איז געוואָרן צעשטערט, קיין נייע
אָרדענונג איז נישט באַשאַפן געוואָרן, ס'איז געווען אַ כאָאָס. די
מאַכט איז געלעגן, ווי נאָפּאָלעאָן האָט געזאָגט, „אין דער בלאַטע“.
מען האָט זי באַדארפט אויפהייבן. די טעראָריסטן האָבן זי געוואָלט
אויפהייבן מיט האַק פון דער גלייאָטינע. אָבער דאָס הענטל פון דער
האַק איז אַרויסגעפאלן פון זייערע הענט. איז געקומען נאָפּאָלעאָן,
אַ יונגער קאָרסיקאַנער, אַ רעפּובליקאַנישער אַפיציר, און האָט זי
אויפּגעהייבן מיט דעם שפיץ פון זיין שווערד.

ער איז געווען דער ערשטער קאָנסול פון דער רעפּובליק,
דער דיקטאַטאָר און דערנאָך דער אימפּעראַטאָר. ריכטיקער — דער
אימפּעראַטאָר. נישט דער קעניג. און דאָס איז געווען, וואָס האָט אים
געמאַכט אזוי שטאַרק, אזוי גרויס, אזוי גיי. וואָלט נאָפּאָלעאָן זיך
באַגנוגט מיט דעם אַלטן שאַפּלאַן, אָנגעטאָן אויף זיך די קרוין פון
פראַנצויזישע קעניגן, געוואָרן אַ „קעניג“, וואָלט ער זיכער זיך נישט
געקאָנט האַלטן אפילו אַ חודש. די רעפּובליקאַנער, דאָס פאָלק וואָלט
אים אַראָפּגעוואָרפן, גיכער און גרינגער, ווי לאַוי דעם 16-טן. וואָרים
געשיכטע — איז געשיכטע פון ווערטער און פון באַגריפּן. קעניגטום
באַטייט טראַדיציע; קעניגטום איז פאַרבונדן מיט ירושה, מיט קלאַסן,
מיט פאַרגאַנגענהייט. קעניגטום איז נישט אינדיווידועל, אַ קעניג ווערט
מען געבוירן, מען קאָן עס נישט ווערן.

אן אימפעראַטאָר איז נישט קיין קעניג. דאָס איז דער הער-
שער, דער, וואָס באַפעלט, דער, וואָס האָט די גרויסע מאַכט אין זיך
צו פירן. אימפעראַטאָר איז אַ רעוואָלוציאָנערער באַגריף. אַ מענטש,
וואָס שטייט איבער קלאַסן, וואָס איז מיט קיינעם נישט פאַרבונדן,
וואָס שעפט זיין קראַפט פון זיך אַליין. ער איז דער פאַרקערטער
ווילן פון דער געזעלשאַפט.

דער פילאָזאָף העגעל האָט נאָפּאָלעאַנען אָנגערופן: דער „וועלט-
גייסט אויף אַ פערד“, דער וועלטגייסט, וואָס רייט איבער דער וועלט,
ווי אין אַ שטורעם, און נעמט זי איין מיט שטורעם. עס איז געווען
אן אויסערגעוויינלעכע דערשיינונג, וואָס מען האָט קיינמאָל אין איי-
רופע נישט געזען, קיינמאָל, פון אַלעקסאַנדער מוקדונס און צו-
זאָרס צייטן. אזוי האָט געהאַט אַן ענלעכע דערשיינונג, און דאָס
איז געווען — מאַכמעד.

אַבער מאַכמעד איז געווען דער טרעגער פון אַ רעליגיעזער אי-
דעע, אַ פאַנאַטיקער, אַ צעשטערער, ענג און פול מיט שנאה צו
אַלעמען, וואָס איז געווען פאַר אים און אַ חוץ אים. איין גאָט —
איין נביא. און דערפאַר האָט מאַכמעד געקאַנט ווירקן בלויז אויף האַלב
וועלט פּעלקער, אויף מענטשן אָן טראַדיציע. נאָפּאָלעאַן איז געווען
דער אייראָפּער. ברייט ווי אַ ים, אָן דאָגמען, אָן פאַראורטיילן
און — אויב מען וויל — אפילו אָן פרינציפן, אַ חוץ איינעם:
אָרדענונג.

אַבער אַ נייע אָרדענונג. צווישן די מערקווירדיקע ווערטער,
וואָס זענען אונדז געבליבן פון נאָפּאָלעאַנען, איז אפשר דאָס כאַ-
ראַקטעריסטישסטע דאָס, וואָס ער האָט פאַרשריבן אויף אַ בלאַט,
בעת ער איז געווען אויף דער אינזל עלבאַ: „איך האָב אַרויפבאַ-
שווירן דעם גייסט פון ניהייט, און ער שפאַצירט איצט אַרום אי-
בער אייראָפּע“.

דער גייסט פון ניהייט, פון נייער אָרדענונג — דאָס איז גע-
ווען נאָפּאָלעאַן אַליין. ניי, ווי די פראַנצויזישע רעוואָלוציע איז גע-
ווען — איז זי דאָך בלויז געווען אַן אויפשטאַנד און אַ כאָאָס. און
אפשר אין זי גאָרנישט געווען אזוי ניי. אירע פרינציפן — ווער
האָט זיי דען נישט געוואוסט? פרייהייט, גלייכקייט, ברידערלעכקייט —
וועלכע רעליגיע האָט זיי דען נישט געפרעדיקט? וואָסער מאָראַל
האָט זיי דען נישט פאַרהייליקט? מיט פרינציפן קומט מען נישט

זייער ווייט. דער עיקר איז נישט די תורה, נאָר די „מעשה“, די פאקטישע אַרבעט, די דורכפירונג, די פערזענלעכקייט, דער מענטש. פדי צו מאַכן פון טויטע בוכשטאבן פריש לעבן, פון אַלטע פרינציפן אַ נייע ווירקלעכקייט — מוז מען האָבן אַ נייעם מענטשן, מוז מען האָבן אַ נייעם גייסט. דאָגמאַן איז נישט געווען קיין נייער מענטש. ראַבעספיער נאָך ווייניקער. זיי האָבן נאָך באַדארפט צו-שטערן, אויסטראָגן אויף זייערע פלייצעס דעם שווערן קאמף אַקעגן דער ירושה פון טויזנטער יאָרן. זיי זענען געווען איבערגאנגס-מענטשן.

נאָפאָלעאָן איז געווען דער ערשטער מלוכה-מאַן פון דער נייער דעמאָקראַטיע, איר ערשטער העלד, איר ערשטער געניאַלער פירער. פון דער דעמאָקראַטיע — כאַטש ער אַליין איז געווען אַ דיקטאַטאָר. פון דער דעמאָקראַטיע, זייענדיק אַ קייזער. ער האָט עס אַליין פאַרשטאַנען. „איך, און איך אַליין, שטיי צווישן דער געזעלשאַפֿט-שאַפט און דער רעוואָלוציע. איך קאָן הערשן, ווי איך וויל, אָבער מיין זון וועט מוזן זיין אַ ליבעראַל“ — אַזוי האָט ער זיך, ווי מען דערציילט, אַמאָל אויסגעדריקט. אויב ער האָט עס אפילו נישט גע-זאָגט — האָט ער עס געמיינט.

דאָס איז געווען דער זין פון זיין לעבן. ער איז געשטאַנען צווישן דער רעוואָלוציע און די יסודות פון דער געזעלשאַפֿט, צווישן ביידע אינסטינקטן — פון צעשטערן און פון דערהאַלטן, פון דעם נייעם און דעם אַלטן. ביידע זענען זיי ספּות. געזעלשאַפט אַליין איז פאַרגליווערונג, רעוואָלוציע אַליין איז אייביקער זידן און קאָכן — ביידע זענען זיי טויט.

דער וועלטגייסט שטייט צווישן זיי, היט אָפּ דעם פייער, ער זאָל נישט פארלאָשן ווערן, אָבער אויך דעם קעסל, ער זאָל נישט צעשמאָלצן ווערן. נאָפאָלעאָן האָט נישט געליינקט די געזעלשאַפֿט, ווי די רעוואָלוציאַנערן, אָבער אויך נישט די רעוואָלוציע, ווי די „שיצער פון דער געזעלשאַפֿט“. ער האָט געוואָלט מאַכן שלום צווישן זיי — רעגולירנדיק, צעשיידנדיק, ווי מען דאַרף, ברענגענדיק זיי אין באַרירונג, ווי דער מאָמענט איז געקומען.

ס'איז געווען אַ צייט, ווען נאָפאָלעאָן האָט געוואָלט און געוואָלט נאָכאַמאָל לאָזן אויפפלאַקערן דעם פייער, אויפהייבן די רויטע פאָן און טראָגן זי מיט טרוימף פאַר דער וועלט. ס'איז געווען נאָך וואָ-

טערלאָ. ער האָט זיך מודה געווען אויף סט. העלענא, אז ער האָט זיך דעמאָלט געטראָגן מיט דעם געדאַנק אויפצוועקן די יאָקאָבינער און פירן זיי קיין בערלין, מאַכן רוים אייראָפּע, פאַרטרייבן רוסלאַנד קיין אַזיע, און מיט דעם רוים געדאַנק באַהערשן די וועלט. ס'קאָן זיין, אז ער וואָלט געווען געזיגט, אָבער ער האָט מורא געהאַט פאַר דעם פייער. ער האָט געוואוסט, וואָס דאָס מיינט רעוואָלוציע, און האָט זיך אַנטשלאָסן צו גלות, צו געפאנגענשאַפט — פּדי צו ראַטעווען דעם קעסל פון דעם צעשטערנדיקן, צעשמעלצנדיקן פּלאַם.

פּעלער איבער פּעלער האָט נאָפּאָלעאָן געמאכט, און איז צום סוף באזיגט געוואָרן, ער אַלס מענטש, אָבער נישט אַלס דער וועלט־גייסט. אמת — דער וועלט־גייסט איז אַראָפּגעפאלן פון דעם פערד, אָבער צופוס איז ער געגאַנגען ווייטער, זוכנדיק, מונטערנדיק, רופנדיק, איינפלאַנצנדיק האָפענונג און דורכצנדיק צילן.

ניינצן יאָר נאָך זיין טויט האָט מען זיין קבר אַריינגעטראָגן אין דעם „דאָס דעז אינוואַליד“ אין פאריז. אין דער קירך זענען געשטאַנען דער קעניג פון פראַנקרייך, דער אדל פון פראַנקרייך — אַלע, וואָס האָבן אַמאָל געקעמפט קעגן נאָפּאָלעאָנען, „לעגייטימיסטן“. מענטשן פון אַרדענונג און טראַדיציע. און ווען דער קבר איז אַריינגעבראכט געוואָרן און דער הויף־מאַרשאַל האָט אויסגערופן: „דער אימפּעראַטאָר!“ — האָט פראַנקרייך — און איר קרוין — אַ ציטער געטאָן, און ס'האָט אַ ציטער געטאָן די וועלט. דער „אימפּעראַטאָר“ — טויט, אָדער לעבעדיק — עס איז דער אימפּעראַטאָר, דער פירער, דער מענטש, וואָס קאָן נישט שטאַרבן, ווייל ער איז דער קאָנצענטרירטער ווילן פון אונדז אַלע, דער שטראַל־בינטל פון אונדזער אַלע־מענס פאַנטאַזיע, דער אַרדנער און קנעטער פון די מענטשן.

ארום זיין לעבן האָט זיך געבילדעט אַ לעגענדע. וואָס ער־טער זי ווערט, ווערט זי שענער און שטראַלנדיקער. די לעגענדע פון דעם וועלט־גייסט, פון דעם וועלט־ווילן, וואָס האָט זיך פאַרקער־פערט אין אַ מענטשן. די לעגענדע פון דעם גייסט פון ניייהייט, וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פון אים און שטראַלט אַלץ מער און מער, אַלץ ווייטער און ווייטער.

און וואָס מיר זענען היינט און וואָס מיר טראָגן היינט —

ער איז דער מקור. ער האָט אַריינגעהויכט ווילן אין דעם ראָד —
און עס דרייט זיך. ביז עס וועט אפשר קומען א נייער נאפּאָ-
לעאַן, א נייער וועלטגייסט אויף א פּערד — און וועט געבן דעם
ראָד אַ נייע ריכטונג.

אויף סט. העלענא לעבט נאָך אן עדות, וואָס האָט געזען און
געהערט נאפּאָלעאָנען. עס איז אַ פּאפּוגיי. ער איז געווען אין
נאפּאָלעאָנס חדר, ער האָט געהערט זיין שטים, און זאָגט נאָך עד
היום — „נאפּאָלעאָן“.

א סך פּאפּוגייען האָט נאפּאָלעאָן געהאט. אין פראַנקרייך
אַליין — נאפּאָלעאָן דער דריטער, וואָס האָט דעם נאפּאָלעאָניזם
געמאַכט צו אַ פּאַרם; גענעראַל בולאָנושע, וועמען מען האָט, צום
בליק, נישט דערלאָזט אינגאנצן אוועקהרגענען נאפּאָלעאָנס טראַדיציע.
און נישט בלויז אין פראַנקרייך — אין דער גאַנצער וועלט. אָבער
מער ווי דעם נאָמען נאפּאָלעאָנס קאָנען זיי נישט זאָגן, אָדער אפשר
עטלעכע פראַנצ. וואָס זיי האָבן אין זייער פּאפּוגיי-מוח איינגעזאָפּט,
און די ערגסטע, ווייל די שעדלעכסטע פראַנצ איז: דיקטאַטור. ווער
וויל היינט נישט זיין קיין דיקטאַטאָר? ווער האָפט נישט היינט צו
דאטעווען די מענטשהייט דורך אַזא אָדער אַן אַנדער דיקטאַטור?

פּאפּוגייען-נאָכאָגער, גרינע פּאפּוגיי-דיקטאַטאָרן! זיי פאַרגעסן,
אַז נאפּאָלעאָן איז געווען נישט דערפאַר דער רייטנדיקער וועלטגייסט,
ווייל ער איז געווען אַ דיקטאַטאָר, נאָר ווייל ער האָט די קראַפט צו
דיקטאַטור געשעפט פון די געהיימניספולע אוצרות פון זיין פערזענ-
לעכקייט. דיקטאַטור — יא, אָבער פון אַ נאפּאָלעאַן, אָבער פון אַ
געניאַלער פערזענלעכקייט. אָבער נישט דיקטאַטור פון פּאפּוגייען!

צוויי מאָל איז דער וועלטגייסט אַראָפּגעפאלן פון דעם פּערד —
דאָס ערשטע מאָל נאָך וואַטערלאָ, און דאָס צווייטע מאָל פאַר אונז-
דערע אויגן, אין אונזער צייט, ווען די „דיקטאַטור“ האָט זיך גע-
וואַלט אַוועקזעצן לעבן אים אויף דעם רוקן פון דער וועלט.

און דאָס איז שוין צופיל, איין נאפּאָלעאַן קאָן די וועלט פאַר-
האַנדלען.

סראָן, איין דיקטאַטור איז גענוג, אָבער פון אַ גרויסן. פאַר קליינע
נאַפּאַלעאַנדעך איז נישטאָ קיין פּלאַץ. ווי דער פאַרפּאַסער פון
„חשמונאים“ זאָגט, מאָלנדיק די לאַגע פון דער וועלט נאָר אַלעקסאַנ-
דער מוקדונס טויט: „און זיי האָבן גענומען זיין גאָלדענע קרוין
און זי צעטיילט אויף אַ סך קעפּ — צום גרויסן שאָרן פון דעם
פּאָל.“

לינקאָלן.

מיר דאכט זיך, אז דאָס שענסטע וואָרט איבער לינקאָלן האָט געוואָלט ווידראָו ווילסאָן. ער האָט עס געוואָלט אין זיין רעדע פון דעם 16-טן סעפטעמבער 1916 — אין האַדזשענוויל, דאָרט, וווּ לינקאָלן איז געבוירן געוואָרן. „איך פיל — האָט ווילסאָן דאָרט גע-וואָלט — אז לינקאָלן איז קיינמאָל נישט געווען ערגעץ וווּ איינ-דער היים“. אינדערהיים זיין — מיינט פארוואַרצלט זיין אין אַ לאַנד, נישט זען ווייטער, ווי די גרענעצן פון דעם לאַנד. אינדער-היים זיין הייסט — נאַציאָנאַלער עגאָזם.

איז דאָס געווען לינקאָלן? האָט דאָס לינקאָלן געמיינט? איז ער געווען דער פרעדיקער פון „אמעריקאניזם“? איז דער גרעסטער אידעאל פון זיין לעבן געווען — אמעריקע?

מען וואָלט פֿמעט אזוי געקאָנט מיינען, קוקנדיק אויף די יורשים פון לינקאָלן. זיי האָבן אים געמאַכט פאַר דעם נאַציאָנאַל-היייליקן פון אמעריקע. אים און וואשינגטאָן, אים און — רוזוועלט. און זיי זעען אפילו נישט דעם גרויסן, פונדאמענטאַלן אינטערשיד צווישן די דריי. זיי זעען נישט, אז וואשינגטאָן איז געווען אַ גרינדער, אַז רוזוועלט איז געווען אַ גרינדער, אָבער לינקאָלן — אַ באַגרינדער.

וואשינגטאָן האָט געגרינדעט די אמעריקאנער רעפובליק. ער האָט געמאַכט אמעריקע. רוזוועלט האָט געגרינדעט דעם אַמעריקאנער אימפעריאַליזם, דעם אמעריקאנער קאָנסערוואַטיוזם — אָבער לינקאָלן האָט גאָרנישט געגרינדעט. אפילו נישט די „יוניאָן“. ער האָט זי

שיער נישט צעשטערט. ער האָט בלויז באַגרינדעט דעם ווין
פון אמעריקע. ער האָט געגעבן אמעריקע איר מאָראַלישן ווערט.

נישט לאַנג צוריק האָט איינער פֿון די יונג-אַמעריקאַנער, פֿון
די אינטעלעקטועלן, האַראָלד סטערנס, זיך באַמיט צו באַווייזן, אז די
גאנצע פּאָליטיק פֿון לינקאָלן, די „טיויל וואָר“, די מלחמה פֿאַר דער
באַפֿרייונג פֿון די נעגער, איז געווען אַ היסטאָרישער פעלער. ער
ווייזט, אז דאָס איז די טראַגישסטע פּאַסירונג אין דער אמעריקאַנער
געשיכטע. ווייל — אַרגומענטירט ער — די באַפֿרייונג פֿון די נעגער
וואָלט געקומען ממילא, אויף אַ נאַטירלעכן וועג; די באַפֿרייונג מיט
בלויז-וין האָט קיינעם נישט געבראַכט קיין גוטס: זי האָט געשפּאַלטן
דאָס לאַנד אין צוויי טיילן, אונטערדריקט די אַלטע, פיינע קולטור פֿון
„סאָט“ — מיט איין וואָרט, געשאַפֿן די היינטיקע, מאַטעריאַליסטישע,
אינדוסטריעלע, טראַדיציאָנעלע אמעריקע.

עס איז גרינג צו זיין אַ נביא — אויף צוריק. עס איז זייער
גרינג צו זאָגן, וואָס וואָלט געווען, ווען... אפשר איז די קריטיק פֿון
סטערנס גערעכט. די קריטיק איז נישט ניין. די אַלטע „דזשענטלמענס“
פֿון ווירדזשיניאַ האָבן זי לאַנג און אין נאָך שאַרפֿערע ווערטער
אַרויסגעזאָגט, אָבער אפילו ווען עס זאָל זיין אַווי, — אפילו ווען
לינקאָלנס פּאָליטיק וואָלט געווען מער שעדלעך, ווי נוצלעך פֿאַר
אַמעריקע, — אפילו דאָן, און דווקא דערפֿאַר, איז לינקאָלן די גרע-
סטע פיגור, וואָס אמעריקע האָט אַרויסגעבראַכט. די גרעסטע, ווייל
די איינציקע אינטערנאַציאָנאַלע, ריין-מענטשלעכע, אורמענטשלעכע,
די איינציקע, פֿון וועלכער מען קאָן זאָגן, אַז זי „איז נישט אינ-
דערהיים“, אין ערגעץ נישט, ווייל זי איז אינדערהיים אומעטום.

וואָלט לינקאָלן געווען בלויז אַן אמעריקאַנער פּאָליטיקער, אַ
נאַציאָנאַלער שטאַטסמאַן, וואָלט ער זיכער נישט געפירט צו קיין
מלחמה. ער האָט געוואוסט, ווי יעדער אין זיין צייט, ווי יעדער נאָך
אים, אַז שלום איז בעסער, ווי מלחמה, אַז יעדער בירגערקריג מוז
פירן צו אַן אויפֿרודערונג פֿון דעם גאַנצן לאַנד, אַז די קרבנות,
וואָס ער קאָסט, קאָנען נישט ווערן אָפּגעשאַצט און אָפּגעצאָלט. קיי-

נער האָט עס נישט געוואוסט בעסער פון לינקאָלן אַליין. און דאָך —
און דאָך האָט ער אויף זיך גענומען די פאַראַנטוואָרטונג פאַר דער
געשיכטע. וואָס איז געווען זיין מאַטיוו?

איך קאָן זיך אויסמאַלן, אז א היסטאָרישער מאַטעריאַליסט זאָל
געפינען די דערקלערונג — און דער פארוואָס איז שוין אויך גע-
מאַכט געוואָרן — פון לינקאָלנס פאָליטיק אין דער עקאָנאָמישער
אַנטוויקלונג פון דער „איסט“, אין דער אינדוסטריאַליזירונג פון
אַמעריקע, וואָס האָט נישט געקאָנט דורכגעפירט ווערן אזוי לאַנג
זוי דער שקלאַפּעריי-סיסטעם האָט געבונדן די פרייע כוחות פון דעם
לאַנד.

אַבער אויב עמעצער איז געווען ווייט פון דידאָזיקע מאַטיוון —
איז עס געווען לינקאָלן. עס איז זייער מעגלעך, אז ווען די עקאָנאָ-
מישע סיבות וואָלטן נישט געווען צוגעגרייט, וואָלט לינקאָלן נישט
געקאָנט ווערן דער פרעזידענט, פירער און אויספירער פון זיינע
פרינציפן. עס קאָן זיין. אַבער אפילו ווען לינקאָלן איז געקומען אין
דער ריכטיקער צייט — איז דאָס געווען בלויז זיין מזל. זיין פער-
זענלעכקייט האָט דערמיט גאָרנישט וואָס צו טאָן. ער, דער געווע-
זענער פאַרמע-ארבעטער, ער, דער אַרעמער האַלצהעקער, האָט געהאט
ווייניק אינטערעס פאַר דער אינדוסטריעלער אַנטוויקלונג, אלס אַזעלכע,
פאַר די אינטערעסן פון די קאָפיטאַליסטן. ער האָט געוואָלט עפעס
אַנדערש, ער האָט געטריימט פון א וועלט, וואָס האט געהאט ווייניק
שייכות מיט דעם לעבן ארום אים. ער האָט געוואָלט — מענטשלעכ-
קייט, יושר, גערעכטיקייט.

„די נאַציע קאָן נישט עקזיסטירן — זייענדיק האַלב פריי און
האַלב פאַרשקלאַפּט“ — דאָס איז געווען לינקאָלנס פראָגראַם. קאָן זי
נישט? האָט זי נישט געקאָנט? זיינע קעגנער האָבן עס געליקנט.
זיי האָבן נישט פאַרשטאנען, פארוואָס די „נאַציע“, ד. ה. די ווייסע
אַמעריקאַנער, די אַנגלאַזאָקסן קאָנען נישט „עקזיסטירן“, אפילו ווען
אַ קליינער טייל פון דער באַפעלקערונג, שוואַרצע האַלבבוילדע אפרי-
קאַנער זענען פאַרשקלאַפּט. זיי האָבן עס זיך זייער גוט געקאָנט אויס-
מאַלן; און זיי האָבן געהאַט היסטאָרישע באַווויזן. איז נישט גריכע-
לאַנד, איז נישט רוים געווען האַלב-פריי און האַלב-פאַרשקלאַפּט?
האָט נישט אַריסטאָטעל געשאפן אַ טעאָריע, אז אן אמתע דעמאָקראַ-
טיע און אַ גרויסע קולטור קאָנען עקזיסטירן בלויז, ווען דער באַזיס

איז — שקלאפעריי, ווען איין גרופע מענטשן ארבעט פאר דער צחיי-
טער און גיט איר די מעגלעכקייט צו אנטוויקלען דאָס בעסטע, וואָס
זי האָט אין זיך? און אפילו די אָנהענגער פון לינקאָלן האָבן אויך
נישט געגלויבט, אז די „נאצייע“ קאָן נישט עקזיסטירן אזוי לאַנג, ווי
עס זענען דאָ שקלאפן אין די דרום-שטאַטן.

אָבער לינקאָלן האָט עס געוואוסט. ער האָט עס געפילט. ווייל
פאר אים איז געווען דאָס וואָרט „נאציע“ נישט בלויז קיין געאָגרא-
פישער באַגריף, נישט איינהייט, נאָר אַן אַנדער וואָרט פאַר — מענטש-
הייט. און ווען אפילו די אַמעריקאנער נאציע וואָלט געקאָנט עקזיס-
טירן, וואקסן און רייך ווערן — אויף דעם חשבון פון דער פרייהייט
פון אַ קליינער מינאָריטעט פון שוואַרצע, און ווען אפילו די שוואַרצע
אליין וואָלטן זיך געפילט „גליקלעך“ און צעפרידן אין זייער שקלאַ-
פעריי, — אפילו דעמאָלט וואָלט לינקאָלן געזאָגט: דאָס טאָר נישט
נישט זיין, די נאציע קאָן נישט עקזיסטירן.

די נאציע — ד. ה. די מאָראַלישע איינהייט. די נאציע, דאָס
מיינט פאַר אים נישט די אַמעריקאנער נאציע, וואָס שטאַמט פון דער
„מעי פלאָרע“, די אַנגלאַ-זאקסן, נישט די גרופע פון „אויסרערווייטע“,
אָדער אַן אַנדערערע, נאָר מענטשן, וואָס האָבן אַ חוב אין לעבן, וואָס
האָבן אַן אויפגאבע, וואָס זיי דאַרפן דערפילן. און די אויפגאבע איז —
יושר אַן פרייהייט.

איך ווייס נישט, צי עס איז געווען אמאָל אַ מענטש, וואָס זאָל
זיין אזוי פריי, ווי לינקאָלן — פריי פון יעדער מורא, פון יעדער טראַג-
געדיע. ער האָט געהאַט דעם מוט צו זאָגן אפילו, אז ער איז נישט —
קיין קריסט. „איך בין נישט קיין קריסט. גאָט ווייסט, איך וואָלט
עס געוואָלט זיין, אָבער איך האָב מיט זייער גרויס כוונה געלייענט
די ביבֿל און איך פאַרשטיי נישט אזוי דעמדאָזיקן בוך“. אזוי האָט
לינקאָלן געזאָגט אין אַ פאַרזאַמלונג פון פּראָטעסטאַנטישע גייסטלעכע,
אין אַ צייט, ווען ער האָט באַדאַרפט האָבן די אונטערשטיצונג פון
דער גאַנצער באַפעלקערונג, פון אלע סעקטן, פון אלע גרופן.
אָבער — דער אמת, די פרייהייט פון איבערצייגונג, דער מוט צום
אמת איז געווען ביי אים שטאַרקער פון אַלצדינג.

קאָן מען זיך אויסמאָלן אַ היינטיקן פּאָליטיקער אין אַמעריקע
אָדער ערגעץ וווּ, וואָס זאָל האָבן דעם מוט צו זאָגן, אז ער איז
נישט קיין קריסט? ער וואָלט שוין געפונען אַ פאַר שינע גלאַטע

פראזן, א פאָר פיינע קאָמפלימענטן פאַר דעם קריסטנטום. אָבער לײַ-
קאַלן איז נישט געווען קיין מענטש פון פראַזן.

אין איינעם פון די ביכער וואָס זענען געווידמעט דעם לעבן
פון לינקאַלן (אין דעם ווערק פון א גלח — דושיין וועסלי היל —
לינקאַלן, דער מאַן פון גאָט) איז דאָ אַ זייער אינטערעסאַנטע דער-
ציילונג איבער איינעם פון לינקאַלנס „פאַרלויפער“ — אַ פּרעדיקער
פון יענער צייט, פעטער קאַרטרייט. דאָס איז געווען איינע פון די
מערקווירדיקע פיגורן, וואָס זענען מעגלעך נאָר אין אַמעריקע. ער האָט
געפרעדיקט מאַראַל — מיט די פויסטן. ער האָט אַמאָל באַגעגנט איי-
נעם פון די „גענסטערס“ פון יענער צייט, איינעם פון די רעוואָל-
ווער-העלדן. ער האָט אים געצוונגען זיך שטעלן שלאָגן מיט אים.
ער האָט אים באַזיגט אין פויסט-קאַמף, און ווערגנדיק אים, האָט ער
אים געזאָגט: „אָדער דו טוטש תשובה, אָדער איך דערווערג דיך.“
און דער גענסטער האָט געמוזט „טאָן תשובה“.

פעטער קאַרטרייט איז נישט דער פאַרלויפער פון לינקאַלן. עס
איז זיין שאַטן, דער שאַטן, וואָס איז אים פאַרויסגעגאַנגען, דער שאַטן,
וואָס האָט אים נאָכגעפּאָלגט.

ווען מען געמט אַוועק דאָס אייגנטימלעכע פון לינקאַלן, זיין
מערקווירדיקע פּערזענלעכקייט, זיין טיפע טרויעריקייט, זיין בענקעניש,
וואָס האָט זיך נישט געקענט אויסדריקן אין קיין ווערטער, זיין טריי-
קייט צו דעם אייביק-מענטשלעכן, צו דעם זיין-זאָלנדיקן, זיין נישט-
איינגעוואָרצלעטקייט — האָבן מיר קאַרטרייט: די פּאָליטיק פון מאַכן
מענטשן בעסער דורך כוח, פון צווינגען די וועלט צו תשובה.

דאָס איז אַלט, ווי די וועלט. עס איז די פּאָליטיק פון אַלע
סעקטאַנטן. עס איז געווען פאַר לינקאַלן. עס איז געבליבן נאָך
לינקאַלן.

און עס איז אויך שטאַרקע פון לינקאַלן. ער איז געפאַלן.
אָבער זיין שאַטן, דער „קאַרטרייטום“ פון אים איז געבליבן. און דער
שאַטן פון אים האָט זיך צעשפּרייט איבער אַמעריקע, איבער דער
וועלט — אין דעם שאַטן לעבן מיר.

ער איז געוואָרן אזוי שטאַרק, אַז דער אמעריקאנער פון היינט
האַט מוין פּמעט פאַרגעסן, וואָס די ריכטיקע געשטאַלט איז געווען.
מען מיינט, אַז מען גיט אָפּ כּבוד לַיִנקאַלן, אַז מען פּאָלגט אים, און
באַמט האָט דער שאַטן פון לַיִנקאַלן פאַרגומען זיין אַרט. לַיִנקאַלן
איז געבליבן איינזאַם נאָכן טויט, ווי ער איז געווען איינזאַם ביים
לעבן.

מען דערציילט, אַז אין דער טראַגישער נאַכט, ווען די מערדער-
קויל האָט אים דערגרייכט, איז ער געזעסן מיט זיין ווייב אין טע-
אַטער און גערעדט מיט איר פון זיין בענקעניש נאָך ירושלים. ער
האַט געוואָלט מיט זיינע אייגענע אויגן זען די שטאָט פון דער ביבלי.
די קויל האָט אים געטראָפּן אינמיטן דעם וואָרט „ירושלים“. ער האָט
זיך אָפּגעשטעלט ביי „ירו...“

עס קאָן זיין, אַז דאָס איז איינע פון די לַיִנקאַלן = לעגענדעס.
אַבער אפילו ווען אזוי, איז דאָס איינע פון די שענסטע, וואָס
איז איבער אים דערציילט געוואָרן. ער האָט זיין גאַנץ לעבן גע-
בענקט נאָך עפעס, וואָס ער האָט נישט געקאָנט פאַסן אין ווערטער,
נעשטרעבט נאָך אַ „ירושלים של מעלה“ — און נישט געקאָנט עס
אַרויסזאָגן; ווייטער ווי ביז צו „ירו“ — ביז צום האלבן וואָרט, ביז
צו דער האלבער אידעע, איז ער נישט דערגאַנגען. ער האָט גע-
זען אַ וועג — אָבער דער שאַטן האָט אים פאַרשטעלט. דער לאַנג-
גער, גרויער שאַטן פון דעם לעבן, דער לאַנגער, שוואַרצער שאַטן פון
דעם טויט. און דער שאַטן פאַרדעקט נאָך אַלץ דעם וועג.

טשעמבער לען.

די טעג איז געשטאָרבן אין דייטשלאַנד אַן אַלטער ענגלענדער. דער זון פֿון אַן ענגלישן אדמיראַל, פֿון אַן אַלטער שאַטישער משפּחה א „דזשענטלמען“ דורך און דורך. צום ווייניקסטן — טעאַרעטיש. א דזשענטלמען מיט אן עכט ענגלישער אייגנאַרט — אַן עקסצענט-ריקער. און עקסצענטריזם מיינט נישט בלויז — צעדרייטקייט און פּאַנטאַסטישקייט, נאָר עפעס מער. דאָס איז — דאָס פּעלן פֿון אַ צענטער, דאָס זוכן פֿון אַ מיטלפֿונקט אין לעבן — אויסער זיך אַליין און אויסער דער אייגענער סביבֿה. זוכט דער פּראָנצוו א „צענטער“ — פאַרליבט ער זיך, אין אַ מענטשן, אָדער אין אַן אידעע. א דייטש — פאַרגראָבט זיך אין די ביכער אין חקירהט איבער מעטאָפיזיק. אַן ענגלענדער — פאַרט, אַן ענגלענדער לאָזט זיך אַוועק אין דער ווייטער וועלט און שיסט לייבן אין אַפריקע, העלפּאָנדן אין אינדיע — אָדער זוכט דעם „בלויזען פייגל“ אין דייטשלאַנד.

און האָסטאָן סטואַרט טשעמבערלען — דער ענגלישער עקס-צענטריקער — האָט אויסגעקליבן דעם דריטן וועג — ער איז אַוועק קיין דייטשלאַנד און געזוכט דאָרט דעם בלויזען פייגל, אָדער ווי די דייטשע טערמינאָלאָגיע גייט, די „בלויזע בלום“, די ראָמאַנטיק. אַרייַנגעפאַלן קיין בייֿרוט, אין ריכאַרד וואַגנערס מאַכט-ספּערע, אין דעם וואַטיקאַן פֿון דער דייטשער מוזיק, וווּ וואַגנער איז געווען פּאַפּסט, פאַרליבט ער זיך אין וואַגנערס מוזיק-און דערנאָך אין זיין טאַכטער-און ווערט זיין איידעם. געשריבן ביכער — ער, דער ענגלענדער — אויף דייטש וועגן וואַגנערן, געוואָרן אַ דייטש מיט לייב און לעבן-און אָפּגעזאָגט זיך איינגאַנצן פֿון זיין ענגלענדערטום. פאַרשטייט זיך, דאָס וואָלט קיינעם נישט געאַרט, און אויך

נישט או יפגערווערט א וועלט. מען קאן זיין א וואגנעריאנער, אדער
 א קעגנער פון וואגנערס מוזיק — פאר מוזיקער האט עס א באדיי-
 טונג — אין אפשר פאר זיי אויך נישט מער. אבער טשעמבערלעך —
 דער ענגלישער דייטש, אדער דייטשער ענגלענדער, האט זיך נישט
 באנוגנט מיט דעם אומשולדיקן שפיל אין אויסטייטשונג פון מוזיק.
 ער האט זיך פארמאסטן אויף מער — ער האט געוואלט אויסטייטשן
 געשיכטע, געוואלט געפינען א פארמולע פאר פאליטיק — און דא
 האט זיך די וועלט אפגערופן, און עס איז געווארן א טומל.
 מען האט אין דער געלערנטער וועלט שוין כמעט פארגעסן.
 אבער דער ברייטער עולם, די אינטעליגענץ פון אייראפע, און דער
 עיקר פון דייטשלאנד, געדענקט נאך עד היום דעם בארימטן בוך
 פון ה. ס. טשעמבערלעך — „די גרונטלאגן פון דעם ניינצעטן יאָר-
 הונדערט“ — א בוך, וואס איז געווארן א צענטער פאר דער דיי-
 סקוסיע אין דער גאנצער האלב-געבילדעטער וועלט. קיינער וויל-
 העלם האט אויף אים ארויפגעלייגט זיין הסכמה, אלע רעאקציאנערן
 פון אייראפע האבן זיך מיט אים געקויקט — און די יידן האבן
 זיך געבייזערט. ווארים דער גאנצער ענין איז געווען — א יידי-
 שער. וויל מען ווערן פאפולער, וויל מען האבן דערפאלג — מוז
 מען זיך פארטשעפען מיט יידן. אזוי איז שוין דער יידישער גורל
 — זיי מאכן וועלט-רעפוטאציעס, זיי זענען דער וועג צו א נאמען.
 און יעדער וויסט עס; רייסן אלע שטריק, זענען אלע וועגן פאר-
 שפארט — עפנט מען דעם יידישן טויער און דער דערפאלג קומט
 פון זיך.

וואס וואלט געווען, צ. ב., דער „האפערדיקער“ שטעקער —
 הען נישט זיין אנטיסעמיטזם? א געוויינלעכער דייטשער גלח —
 ערגעץ אין א דייטשער קירך. אבער שטעקער איז געווארן אן
 אנטיסעמיט — און אריין אין דער געשיכטע. דער אמאליקער ווי-
 נער בירגערמייסטער לעגענער האט עס ווונדערבאר פארשטאנען. ער
 איז אין זיינע יינגערע יארן געווען א ליבעראל — א „יידנקעכט“,
 ווי די דייטשע אנטיסעמיטן זאגן, אבער ער האט גארנישט געקאנט
 אויפפאן. אויף ליבעראליזם זענען יידן גרעסערע מומחים — קלי-
 גערע פאליטיקער, געבילדעטערע, פעיקערע פובליציסטן. ער האט
 מיט זיי נישט געקאנט קאנקורירן. דער סאציאליזם איז אויך גע-
 ווען פארנומען. דארט האט וויקטאָר אדלער געשפילט די ערשטע

פידל — און אנטקעגן וויקטאָר אדלערס חריפות האָט זיך לועגער
 נישט געקאָנט פאַרמעסטן. אומעטום יידן אויפן וועג — איז גע-
 בליבן בלויז איין מיטל: אַנטקעגן יידן. און לועגער, וואָס האָט
 געהאַט יידישע פריינט, וואָס האָט בטבע גאָר ליב געהאַט דעם
 יידישן גייסט, — דער „געמיטלעכער“ ווינער יידן-ליבעראַל, איז גע-
 וואָרן דער פראָפאגאַנדיסט און פירער פון דעם עסטרייכישן אַנטי-
 סעמיטיזם. און ער האָט זיך נישט אָפגענאַרט. דער דערפאָלג איז
 געקומען.

עס קאָן זיין, אז דאָס איז אויך געווען איינער פון די מאָ-
 טיוון פון משעמבערלענס „שאַפן“. אפשר אומבאַווסטזיניק — אָבער
 מיט אינסטינקטיווער זיכערקייט האָט ער געפונען דעם וועג צו דעם
 דייטשן פאָלק, צו דער גאַנצער קריסטלעכער וועלט. ער האָט אַוועק-
 געשטעלט דעם יידישן פראָבלעם אין דעם צענטער פון דער וועלט-
 געשיכטע — און איז געוואָרן אַליין אַ צענטער.

ער האָט, פלומרשט, געפונען דעם יסוד פון דעם „ניינצעטן
 יאָרהונדערט“. ער האָט געוואָלט אויפדעקן די געהיימע כוחות פון
 דער צייט, דערקלערן, פאַרוואָס די געשיכטע איז געוואָרן — אַזוי
 ווי זי איז.

וואָס האָט אים איינגוטלעך אינטערעסירט אין דעם ניינצעטן
 יאָרהונדערט? פאַרוואָס האָט ער זיך גענומען גראַד צו אים? וואָ-
 רים דערקלערן הייסט דאָך פרעגן, און מען פרעגט נישט דאָרט, ווי
 עס איז נישט קשה.

ער האָט אויפגעשטעלט די פראַגע: פונדאָנען קומט אין דער
 וועלט די דעמאָקראַטיע? פאַרוואָס איז אייראָפּע אַזוי אומרויק,
 פאַרוואָס רייסט זי זיך פון די קייטן, וואָס צווינגט איר צו וועלן
 זיין פריי?

עס איז טשעמבערלענען אַליין נישט געוואָרן קלאַר, אז דאָס
 איז דאָס ענגלישע קול, וואָס רעדט אין אים, די ענגלישע גרונט-
 פראַגע. אַלע דענקער פון ענגלאַנד, פון לאַק ביז קארלייל און
 לאַרד מאַרלי, האָבן זיך געשטעלט דעם פראָבלעם: וואָס איז פריי-
 הייט, וואָס איז דעמאָקראַטיע, און דאָרף מען זי? לאַק האָט „בא-
 וויזן“, אז מען דאָרף זי, אז זי איז דער עצם פון מענטשלעכן
 לעבן. קארלייל האָט זי געלייקנט, מאַרלי האָט געמאַכט אַ פשרה.
 אָבער אַלע זענען געווען פאַרטאָן אין דער פראַגע, ווייל דער ענג-

לענדער דענקט — אין באַציונגען. און ווייטער — דער ענגלענ-
 דער גייט אַרויס פון אַ פאָקט — נישט פון אַ פאָדערונג, פון אַ
 קאָנקרעטן צושטאנד — נישט פון אַן אַבסטראַקציע. ענגלאַנד האָט
 צוערשט געשאפן די דעמאָקראַטיע, דערנאָך זיך אָפגעשטעלט און
 אָנגעהייבן צו קלערן איבער דער שאַפונג און געזוכט איר צו געבן
 עפעס אַ נאָמען.

פאַר דייטשלאַנד איז די פראַגע געשטאַנען גאָר אנדערש.
 דאָרט האָט מען געדאַרפט אַוועקשטעלן דעם פראָבלעם אַזוי: פאַרוואָס
 דאַרף נישט זיין קיין דעמאָקראַטיע? ווי אַזוי פאַרענטפערט מען
 דעם געגעבענעם פאָקט — דעם פאָקט פון דער מאַכט-פאָליטיק, פון
 אימפּעריאַליזם, פון קלאַסנעריששאַפט, פון מאַכט פון מענטש איבער
 מענטש? די ליבעראַלן האָבן נישט געוואוסט, וואָס צו ענטפערן, די
 סאָציאַליסטן האָבן בלוז איבערגעדרייט דעם דאַשעק און אַנקעגנגע-
 שטעלט איין מאַכט-באַגריף, איין קלאַסנווילן אַנטקעגן דעם צווייטן.
 און די קאָנסערוואַטיוון, ד. ה. די, וואָס האָבן געמאַכט דייטשע
 געשיכטע, זיי האָבן נאָך קיין ענטפער נישט געהאַט. די איינציקע
 טעאָריע, וואָס אַ געשמדטער ייד — פרידריך שטאַל, האָט פאַר זיי
 אויסגעאַרבעט, איז געווען שוין צו אַלט — זי האָט געשטאַמט פון
 דעם אָנהייב פון דעם ניינצעטן יאָרהונדערט און האָט זיך נישט מער
 אַריינגעפאַסט — טערמינאָלאָגיש — אין דער צייט.

און אַט איז געקומען טשעמבערלען און האָט זיי געגעבן די
 דערקלערונג און די פאַרמולירונג: דער „סוד“ פון דעם ניינצעטן
 יאָרהונדערט, ד. ה. פון דער רעוואָלוציאָנערער שטימונג, וואָס האָט
 אים דורכגעדרונגען, פון דעם פרייהייטס-שטורעם, וואָס האָט דורך
 אים געציטערט, פון ווילן צום אנדערש ווערן, וואָס האָט אים באַ-
 הערשט — איז, דער יידישער מאָטיוו.

אין דעם צענטער פון דער וועלטגעשיכטע האָט זיך חידע-
 אמאָל אַוועקגעשטעלט דער ייד — און די שטיינער האָבן געפונען
 אַ ציל פאַר זיך. מען האָט געפונען דעם „שוואַרצן פונקט“.
 אָבער פאַרוואָס אַנטיסעמיטיזם? דער דייטשער אינטעלעקט
 האָט פאַרלאַנגט אַן ענטפער דערויף. קיינער וויל נישט זיין גלאַט
 אַזוי אַ רשע, — פיינט האָבן אָן שום מאָטיוון. דער ווילגאַר-אַנ-
 טיסעמיטיזם פון אַ שטעקער, אָדער אַ לועגער, פון די אַלטידיטשן
 און בכלל פון די שוואַרץ-מאָדיקע דעמאָגאָגן האָט נישט געפאַסט

פאר די דייטשע קולטור-מענטשן. זיי האָבן געזוכט אַ וויסנשאַפֿט-
לעכע באַנרינדונג, אַ מאָראַלישע באַרעכטיקונג.
און טשעמבערלעך האָט זי געגעבן. איר נאָמען איז געווען
„ראַסע“. און ראַסע מיינט — בלוט.

מיטאמאָל איז אַנטיסעמיטיזם געוואָרן וויסנשאַפֿט. נאָכמער,
נאַטורוויסנשאַפֿט, ביאָלאָגיע. און דער באַווייז איז געווען אַ פשוטער:
היות, ווי מיר ווייסן — אַז אַ ראַסע איז בלוט דעמאָלט געזונט און
לעבנספעיק, ווען זי איז רייך; און היות, ווי מיר ווייסן, אַז די
העכסטע פאָרם פון קולטור איז געשאפן געוואָרן אין אייראָפּע, און
דווקא פון אַ באַשטימטער גרופּע — אָדער ראַסע — דהיינו, דער
בלאָנדער ראַסע, דער אַרישער; און היות, ווי די יידן געהערן צו
אַן אנדער ראַסע, צו דער סעמיטישער, צו דער טונקעלער, — איז
געדורגט, אַז דער גאַנצער קאָנפליקט צווישן יידן און נישט-יידן
איז נישט קיין אויסגעטראַכטער, נישט קיין צופעליקער און נישט קיין
בלויז געוואָלטער, נאָר אַ נאַטירלעכער. עס איז דער קאמף צווישן
צוויי ראַסן, צווישן צוויי סאָרטן בלוט — דערצו נאָך צווישן אַ בע-
סערער ראַסע און אַן ערגערער, און עס פאַרשטייט זיך, אַז די „בע-
סערע“ ראַסע איז די בלאָנדע, די אַרישע, די גערמאַנישע.

איר זוכט ראיות? וויפל איר ווילט אַליין. אלעקסאַנדער
דער גרויסער איז געווען אַן „אַריער“ און אַ בלאָנדער. די גריכן
זענען בכלל געווען נאָנט צו די גערמאַנען. און די, וואָס האָבן
באמת וואָס אויפגעטאָן, זענען געווען די דאָריער — די גריכן פון
ריינעם בלוט, נישט די קליינאַזיאטישע, וואָס האָבן זיך געלאָזט פאַר-
שוואַרצן זייער בלוט און פאַרסעמיטזירן זייער ריינע ראַסע. איר
ווילט דעם איטאַליענישן רענעסאַנס? לויטער אַריער, בלאָנדע, דייטשן.
לעאָנאַרדאָ, מיקעל אַנדדזשעלאָ, אלע קינסטלער און שאפער — אלע
זענען זיי כמעט דייטשן, יעדנפאַלס אַריער.

און בכלל — אַלצדינג, וואָס האָט אַן אמתן ווערט, איז
בלאָנד — און דערפאַר אַריש און דערפאַר דייטש, — וואָרים
די בלאָנדסטע, ד. ה. די ריינסטע, פון אלע אַריער זענען דאָך די
דייטשן!

נו, און קריסטנטום? ווי קומט עס, אַז יעזוס קריסטוס, דער
„משיח“ פון דער גאַנצער אַרישער וועלט — ווייניקסטנס פון דער
גערמאַנישער — זאָל זיין אַ סעמיט, אַ ייד? הייבט זיך גאַרנישט

אָן, ענטפערט טשעמבערלען. אָט דאָס איז טאָקע דער בעסטער באַ-
ווייז: יעזוס איז נישט געווען קיין ייד — נאָר דער זון פון דעם
רוימישן סאָלדאט פאַנדעראַ, ער איז געווען אן אריער. אַי, פעטער
און פאַול? — מילא, די איז טשעמבערלען גרייט מקריב צו זיין.
קיינער וויל העלפֿן האָט זיך געפרייט. ער האָט געפונען אַ
פאַרמולע פאַר זיין אימפעריאַליזם: דייטשלאַנד, דייטשלאַנד איבער
אַלעם, דייטשלאַנד, די הערשערין פון דער העלט — אזוי הייסט
די היסנשאַפט, אזוי באַפעלט די ביאָלאָגיע. דייטשלאַנד האָט נישט
מער בלוז אַ היסטאָרישן אָפּעטיט — זי האָט אַ היסטאָרישע מיסיע!
די אַנטיסעמיטן האָבן זיך געפרייט: יידיש בלוט איז שלעכט,
דערפאַר איז דאָס מותר. און די יידן זענען געווען אין צער.

בלויז די היסנשאַפט האָט געשמייכלט. געלאַכט האָבן די ביאָ-
לאָגן איבער דער „ראַסנעאַריע“, געלאַכט האָבן די היסטאָריקער
איבער די „היסטאָרישע באַווייזן“. אָבער ווער הערט זי — די גע-
לערנטע — ווען עס קומט צו פּאָליטישער ליידנשאַפט?
בלוט אַנטקעגן אמת — און בלוט איז שטאַרקער.

ביז אַ צייט, ביז דייטשלאַנד האָט פאַרלוירן אויפֿיל בלאַנד,
אריש בלוט פאַר איר „מיסיע“, אַז זי האָט אָנגעהויבן צו פאַרשטיין.
אַז „ריינע ראַסע“ און בלאַנדע האָר זענען גאַרנישט אַזאַ גרויסע
מעלה פאַר דער געשיכטע, און אַז די ביאָלאָגיע איז אויך נישט
אויף זייער זייט.

און מיט דעם פאַל פון דער דייטשער אימפעריע איז געפאַלן
אויך דער אַנגלאַדייטש טשעמבערלען מיט זיין אויסטערלישער, אומ-
היסנשאַפטלעכער, אַנטיסעמיטישער געשיכטספילאָזאָפיע.

דער ייד איז אויף אַ וויילע אַראָפּ פון דער טריבונע. דער
„רויטער פונקט“ האָט פאַרביטן דעם „שחאָרצן“ — אָדער דעם
בלאָנדן.

די גאַנצע ראַסנעאַריע איז צעפאַלן געוואָרן פון זיך אליין.
די נייסטע פאַרשוונגען אויפן פעלד פון דער נאַטור-היסנשאַפט האָבן
צעשטערט די אַלע פֿלומרשט היסנשאַפטלעך-פּאָליטישע השערות און
בויך-סברות. די פראגע פון ירושה איז די פראגע פון „בלוט“ —
איינע נאָך דער צווייטער זענען אויפגענומען געוואָרן פון די ביאָ-
לאָגן און צעשניטן געוואָרן אָן רחמנות. און וואָס עס איז געבליבן

פון זיי, איז אזוי ווייניק, אז מען קען נאך גארנישט בויען קיין
נייע טעאָריע.

און ווייטער — די ראַסע אַליין. די אַנטראָפּאָלאָגיע לייקנט
גאָר, אז עס זענען דאָ ריינע ראַסן, אז דייטשן זענען „אַריער“,
אַדעד יידן „סעמיטן“. די פאַרשונגען אין קליינאַזיע האָבן באַווירן, אז
אין דער פאַרמאַציע פון דעם יידישן פּאָפּל האָבן גענומען די „אַר-
יער“ פּונקט אַזאָ חלק, ווי די סעמיטן. עס איז אויסגעוואַקסן דער
באַגריף „מיטלענדישע קולטור“, וואָס איז גארנישט בלאַנד און נישט
אַריש. עס איז באַווירן געוואָרן, אז די גריכישע קולטור איז באַ-
שאַפן געוואָרן נאָך איידער די בלאַנדע באַרבארן האָבן זיך צוגע-
רירט צו איר.

מיט איין וואָרט — דאָסמאָל האָט די וויסנשאַפט געזיגט—ווייל
די פּאָליטיק האָט זיך אונטערגעגעבן.

אַבער טשעמבערלענס פּראָגע שטייט נאָך אַלץ. נאָך ווייטער
פּרעגט מען אין דייטשלאַנד און אומעטום: וואָס איז דער זין פון
אַט דער געשיכטלעכער אומרויקייט? פארוואָס און צוליב וואָס
דעמאָקראַטיע? — און מען זוכט ווידער אַ צענטער. און מערקוויר-
דיק — וווּ מען דאַרף האָבן אַ פינטעלע — כאַפט זיך אַריין דער
ייד — אין דעם בילד.

אַסוואַלד שפּענגלער האָט איבערגענומען די ירושה פון טשעמ-
בערלען. דער פילאָזאָף פון „דעם אונטערגאַנג פון דעם מערב“ איז
צוגעגאַנגען צו דעם פּראָבלעם — פון אן אנדער זייט, אַבער מיט
דער אייגענער פּוונה: פאַרענטפערן און פאַראַנטוואָרטלעך מאַכן. פאַר-
ענטפערן דעם דייטשן מאַכטווילן און פאַראַנטוואָרטלעך מאַכן
דעם יידן.

און אזוי ווי ער האָט נישט געקאַנט אַפּערירן מער מיט דעם
באַגריף „ראַסע“ און „בלוט“ — האָט ער אַריינגעפירט דעם אייביקן
לעכער-פאַרשטאַפּער: „גייסט“.

האָט עס ביי טשעמבערלענען געהייסן: גערמאַניש און סעמי-
טיש — הייסט עס שוין ביי שפּענגלערן: פּאָסטישע קולטור און
מאַגישע. פּאָסט, דער שאַפנדיקער מענטש, וואָס וויל באַצוווינגען
די נאַטור, וואָס וויל הערשן איבער איר און באַציט זיך צו איר,
ווי אַ פרייער מענטש, אַבער אַ מענטש, וואָס ווייסט זיינע גרענעצן, —

און די „מאגישע“ קולטור, א פארשקלאפטקייט פון דעם מענטשן, א קולטור געגרינדעט אויף מורא, אויף געפיל. עס איז די פרי-מיטיווע פאָרם פון קולטור — און דערפאר שעדלעך און שטערנ-דיק און מאַכט קראַנק די פאָסטישע נאַטור, ווען זי גנבעט זיך אַריין אין איר.

און דאָרף מען נאָך צוגעבן, אז די „מאגישע“ קולטור איז די „אַראַבישע“, ד. ה. די סעמיטישע, ד. ה. די יידישע? אויף אַן אַנדער וועג, דורך אַן אַנדער טויער — צו דעם אייגענעם ציל. און דער „גייסט“ שוועבט איבער די וואַסערן, און שוועבט אַזוי לאַנג, ביז ער ווערט אַליין — וואַסער.

טשעמבערלענס בלוט איז געוואָרן שפּענגלערס וואַסער. מילא, אויך א פראַגרעס, ווייל בלוט איז סוף כל סוף דיקער פון וואַסער. אין אַ ליד פון אַן אַראַבישן פּאָעט (פון דמשק) אַבו-פאַראַדזש האָב איך אמאל געלייענט אַ שיינע שורה: „עס לאַכט דאָס לעבן און דער גאָרטן באַנייט זיך“.

אַלע גאָרטנס באַנייען זיך — און יעדעס מאָל דער אַלטער זאָפט און דאָס אייגענע שפּראַצן. און יעדעס מאָל קומט וואַסער, גייט וואַסער — רויט, ווייס — ווי עס מאַכט זיך. אָבער דאָס לעבן לאַכט!

וויילסאן.

I.

אין דעם פאטעטישן טרויער-און פריינטשאפטס-ליד, וואָס אַל-פרעד טעניסאָן האָט געשריבן צום אַנדענק פון זיין פריינט, איז פאראן א סטראָפּע — די שלום-סטראָפּע: „איך האָב פאַרגעסן יעדן שטריך פון דעם מאַנס פנים, אָבער איך ווייס, אז ער איז לעבעדיק ביי גאָט“.

דאָס איז די שטאַרקסטע סטראָפּע פון דעם גאַנצן גרויסאַרטיקן ליד — די אמתסטע און די מענטשלעכסטע. האָט מען ליב אַ מענטשן. וואָס איז ווייט — פאַרגעסט מען צוביסלעכווייז זיין פנים, די איינצלהייטן, די שטריכן — מען ווייסט נאָר איינס, מען געדענקט בלויז אין דעם, אז ער איז לעבעדיק, אז ער איז אַ לעבעדיקע קראַפט, וואָס פאַרגייט נישט. דאָס איז דער איינציקער שבח, וואָס מיר קאָנען זאָגן פון אַ מענטשן, ווען מיר האַלטן ביים געזעגע-נען זיך.

מיר געזעגענען זיך איצט מיט איינעם, וואָס איז אַכט יאָר דורכאַנאָנד געווען אַ שטורעם-צענטער. דער מיטלפּונקט פון טרייער ליבע און פון ביטערן האָס, מיט איינעם, וואָס האָט אָנגעפילט די וועלט מיט זיין נאָמען — מיט ווידראָ ווילסאָן.

איך האָב נישט לאַנג צוריק געזען אין אַ צייטונג אַן אינטע-רעסאַנטע צוזאַמענשטעלונג פון ווילסאָנס בילדער, פון 1912 ביז 1920. פון דער צייט פון זיין אויפגאַנג — פון זיין עליה — ביז צום מאַמענט פון זיין ירידה. אַכט יאָר. געוויינלעך בייט זיך דער מענטש, בפרט נאָך אַ מענטש אין די עלטערע יאָרן, נישט זייער שטאַרק

אין אזא קורצער צייט. מען ווערט א ביסל גרויער, עטלעכע נייע קנייטשן, — ווייטער גארנישט.

אָבער ווער עס זעט דאס בילד פון ווילסאָן פון 1912 און זיין לעצט בילד, וואָלט בשום אופן נישט געקענט דערקענען, אז דאָס איז דער אייגענער מענטש. מיט אכט יאָר צוריק — א שטארקער, א קעמפער, מיט א מערקווירדיקן שמייכל אַרום די דינע, פאַרשלאָסענע ליפן. אין אכט יאָר אַרום — א ווייסער זקן, כמעט דער שאַטן פון א מענטשן, א ווייסע מאַסקע.

קראַנקהייט, מענטשלעכס, צו מענטשלעכס, געוויס. אָבער אַ חוץ דער קראַנקהייט פון דעם גוף, אַ חוץ דעם, וואָס קאָן פאַסירן יעדן מענטשן — איז אויף זיין פנים, אויף דעם בלייכן, געעפֿל־טערטן, אויסגעמאַטערטן, איינגעגראָבן די קראַנקהייט פון אַ גאַנצער וועלט, די יסורים פון אַ גאַנצן דור. די ליידן פון אַ מענטשן, וואָס האָט געוואָלט נעמען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון זיין צייט. די יסורים פון אַ קינסטלער, וואָס האָט געוואָלט שאַפן — און שטייט פאַר דער צעשטערונג פון זיינע האָפענונגען, פלעגער, אידעען.

צוויי מענטשן זענען דאָ היינט אין אייראָפּע, וואָס האָבן גע- האָט חלומות און זענען געפאַלן. מענטשן פון גרונטפאַרשידענער היסטאָרישער שטעלונג, פאַרשידן אין זייער סביבה, אין זייער אַר- בעט, אין זייערע אידעען, אָבער מיט אַ געוויסער ענלעכקייט אין זייער כאַראַקטער, אין זייער גורל.

איינער איז ווודראָו ווילסאָן, דער אַנדערער — עקסקייזער וויל- העלם פון דייטשלאַנד.

וואָס איז געווען ווילעהעלם טראַגעדיע? פאַרוואָס האָט ער, וואָס האָט תמיד גערעדט פון שלום, געפירט צו אַ מלחמה, און צו- אזא מלחמה? פאַרוואָס האָט ער, וואָס האָט געוואָלט בויען — צו- געפירט זיין לאַנד און די גאַנצע קולטורוועלט צו אַ חורבן?

ער האָט צו פיל געוואָלט, ער האָט געוואָלט דאָס, וואָס איז נישט מעגלעך. מען פלעגט אַמאָל פאַרגלייכן ווילעהעלם מיט לאַאי דעם פערצעטן, דעם פראַנצויזישן מאָנאַרך, וועלכער האָט גע- זאָגט דאָס באַרימטע וואָרט: „דער שטאַט, דאָס בין איך“. עס זענען געווען אויך אויסערלעכע ענלעכקייטן צווישן ביידן. אָבער ווילעהעלם האָט עס געמיינט ערנסטער, טראַגישער, ווי דער פראַנצויזישער מאַ-

נאָר. ער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ גאָט-געזאַלפטן, אַ שלִיחַ פון דעם שיקזאַל צו ראטעווען אייראָפּע, צו ברענגען אָרדענונג אין דער וועלט. ער האָט זיך נישט אומזיסט תמיד באַרימט דערמיט, וואָס ער שטאַמט פון דעם הוגענאַטישן העלד קאַליני. נישט אומזיסט איז זיין הויפטהעלד געווען דזשאָן נאָקס, דער פאַנאַטישער פּוריטאַנער פון דער קראָמוועל-צייט. עס איז דער גייסט פון דעם פּוריטאַניזם, פון דעם פראָטעסטאַנטזם, וואָס האָט אין אים געלעבט, און דאָס מיינט — אַ געפיל פון פערזענלעכער פאַראַנטוואָרטונג פאַר דער וועלט.

ער האָט אויף זיך אויפגעיאָכט די משא און געוואָלט טראָגן זי אַרויף, אין די הויכע עולמות, אין די, וואָס זענען געווען הויך לויט זיין השגה. און אזוי איז שוין דאָס לעבן. מענטשן זענען צעפרידן, ווען עס געפינט זיך איינער, וואָס נעמט אראָפּ פון זיי דעם יאָך און די התחייבות. זיי פילן זיך גרינגער און קוקן צו מיט אַ שמייכל — ווהיין וועט עס זיי דער „אויסגעוויילטער“ פירן. און געראַט עס נישט — און עס קאָן גאָר קיינמאָל נישט געראָטן — און פאלט דער משא-טראָגנדיקער אינמיטן וועג — ווערן די מענטשן אין כעס און טרעטן דעם געפאַלענעם. זיי מוזן איצט אַליין צו-נויפקלייבן די שטיקלעך משא, אויפלאָדן זיי אויף זייערע אייגענע פלייצעס. ס'איז שווער און זיי זענען אומצופרידן.

איר געדענקט דעם פערזענלעכן קאַמף, וואָס ווילסאָן האָט גע-פירט אַנטקעגן ווילעהעלמען? נישט פראַנקרייך און נישט ענגלאַנד האָבן געטראַכט און געוואָלט, אז דייטשלאַנד זאָל זיך באַפרייען פון די האָהענצאָלערנס, אז ווילעהעלם זאָל אוועק פון דעם געשיכטלעכן פלאַץ. ס'האָט זיי נישט געאַרט. זיי האָבן געקעמפט פאַר אינ-טערעסן, און ס'איז זיי געווען גאַנץ גלייך, ווער ס'וועט נישט באַ-צאָלן זיי דעם חוב פון דייטשלאַנד, ווער ס'וועט נישט אונטערשרייבן דייטשלאַנדס מַפֿלֶה-דאַקומענט.

אָבער ווילסאָן האָט דערקלערט: מיט ווילעהעלמען וויל ער נישט פאַרהאנדלען. ער איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט גע-נומען די היסטאָרישע פראגע, די מאַכט-פראַגע מאָראַליש, און דערפאַר אויך פערזענלעך. דאָרט, וווּ אַנדערע האָבן געזען אַ קאַמף צווישן גאַציעס, צווישן אבסטראַקטן, איז פאַר אים געווען קלאַר דאָס מענטשלעכע, דאָס אינדיוידועלע. ס'איז נישטאָ קיין היסטאָריע פאַר

זיך. מענטשן מאכן זי, מענטשן שאפן די וועלט, מענטשן רוינירן זי. זיי זענען שולדיק פאר דעם, וואָס גייט פאַר, אויף זיי ליגט די התייבות צו מאַכן זי גוט. זיי מוזן באַשטראָפּט ווערן, ווען זי איז שלעכט. און דער פּוּריטאַנער פון וואַשינגטאָן האָט געפּאָדערט, אַז מען זאָל באַזייטיקן דעם פּוּריטאַנער פון בערלין.

און אומבאַוואוסט האָט ער געוואָלט פאַרנעמען זיין פּלאַץ אין דער וועלט.

אומבאַוואוסט — הייל זיין טעאָריע, די דעמאָקראַטיע, וואָס ער האָט געפּרעדיקט, האָט נישט געקאָנט ווערן קיין פונדאמענט פאַר זיין פראַקטישער פּאָליטיק. דעמאָקראַטיע מיינט — די גלייכקייט פון אַלע מענטשן, די הערשאַפט פון דעם רוב, דאָס צופאַסן זיך צו דער פאָדערונג פון דער שעה: דעמאָקראַטיע איז פאַרמלאָזיקייט. און דערפאַר איז לאַידי דזשאָרדזש דער דעמאָקראַט. ער האָט נישט קיין איינציקע אידעע, ער האָט נישט קיין פאַרם. ער איז בלויז דער דינער פון דעם פּאָלק. פון דעם רוב, ער איז בלויז דער אויער, וואָס הערט זיך איין און זאָגט בלויז דאס, וואָס די מיילאָנען זאָגן שטייל און פאַר זיך.

פון לאַידי דזשאָרדזשן האָט איינער פון זיינע באַוונדערער אַמאָל געזאָגט, אַז ער רעדט אין בלאַנקע פערזן, און האָט דאָס פּרובירט באַווייזן דורך זיינע רעדעס. בלאַנקער פערז — איז פאַרמלאָזיקייט אין פּאָעזיע. ס'פעלט די געשלאַסענע אייזערנע פאַרם, וואס דריקט אויס אַ געדאַנק. ס'פעלט דער ווילן.

און די פּאָליטיק פון לאַידי דזשאָרדזש איז באַמת בלאַנקע-פערזן-פּאָליטיק.

ווען ווילסאָן וואָלט געווען אַ דיכטער, וואָלט זיין פאַרם געווען דער אַלטער סאָבעט. שטרענג, שווער, צוגעשפיצט. אייזערן אין דער פאַרם און געבונדן.

ער איז געוואָרן אַ פּאָליטיקער, און זיין פּאָליטיק האָט אויך דעם סאָבעט-ריטם. זיין פּאָליטיק איז נישט די פון אַ דענקער. ער איז דער אומפילאָזאָפישסטער קאַפּ, וואָס מען קאָן זיך פאַרשטעלן. עס פעלט אים נישט בלויז טעאָרעטישע אַריגינאַליטעט, טיפּקייט פון אַריינדרינגען אין דעם עצם פון אַ פראַגע; עס פעלט אים אויך דער ווילן צו פרעגן. ווילסאָן האָט קיינמאָל נישט געהאַט קיין ספקות. ער איז תמיד געווען אַ פאַרטיקער. נישט טריט ביי טריט, נישט איי-

בער בערג און טאָלן, נאָר — תמיד אויף דעם העכסטן באַרג, אויף
זיין העכסטן באַרג,

ווי דער קינסטלער, ווי דער דיכטער, וואָס זעט תמיד דאָס
פאַרטיקע, נאָך איידער ער נעמט זיך צו דער אויספירונג, און דאָס
איז דער גרונט פון זיין פיאַסקאָ אין דער וועלטפּאָליטיק, ער האָט
געהאַט אַ פאַלש בילד פון דער וועלט. פאַלש — ווייל ער האָט
געזען דאָס ריכטיקע. פאַלש — ווייל ער האָט געגלויבט אין דעם
אמת. ער האָט זיך אויסגעמאַלן דעם אידעאַל פון אַ דעמאָקראַטיע,
ווי יעדער מענטש וויל דאָס בעסטע און דאָס שענסטע, ווי יעדער
איז וויליק צו זיין אַ חבר צום צווייטן — ווען ער ווייסט נאָר
ווי אזוי. און ווילסאָן האָט געוואָלט ווייזן דעם מענטשן די ריכטונג.
וואָס קאָן זיין פשוטער, ווי זיין פראַגראַם? פרייהייט — יע-
דער מענטש איז פריי; גלייכקייט — אַלע זענען גלייך; גערעכטי-
קייט, יושר — דער צעמענט, וואָס בינדט צונויף די געזעלשאַפט,
דאָס איז דער גאַנצער אינהאַלט פון ווילסאָנס פּאָליטיק. און ער
האָט קיינמאָל נישט געקאָנט פאַרשטיין, אז עס געפינען זיך מענטשן,
וואָס זעען די וועלט פון אַן אנדער ווינקל, וואָס ווילן זי בויען אויף
אַנדערע יסודות. ער האָט נישט געקאָנט פאַרשטיין, און דאָס מיינט
— נישט געקאָנט פאַרזייען.

ער האָט זיך נישט געקאָנט אויסמאַלן, ווי ער קאָן זיצן ביי
איין טיש מיט קיינער ווילהעלם, אָדער זיינע שוואַחים, און האָט אויך
נישט געקאָנט באַגרייפן — די אַנדערע זייט — זיינע קעגנער פון
לינקס. נישט בויגזאָם, לייריש-סאָנעטיש, ווי זיין פּאָליטיק איז, האָט
זי נישט געקאָנט תופס זיין, אז דעבס האָט אויך אַ שטאַנדפּונקט,
וואָס לאָזט זיך דענקען, און ער האָט נישט געוואָלט מוחל זיין דעבסן
און נישט געוואָלט אים באַפרייען פון דער טורמע.

מען האָט זיך געווינדערט. זיינע בעסטע פריינט, די פריערדי-
קע באַווונדערער פֿון ווילסאָנען, האָבן זיך די לעצטע פאַר יאָר אָפּגע-
קערט פון אים אנטטוישט און מיט צער. זיי האָבן געמיינט, אז וויל-
סאָן האָט זיך געביטן, אז די מאַכט האָט אים פאַרדאָרבן, אז ער
איז אַן עקשן, אַן אויטאָקראַט, אַ מענטש פון נקמה א. א. וו.

ס'איז ריכטיק. די לעצטע צוויי יאָר האָבן געביטן די פאַרשטע-
לונג פון ווילסאָנס כאַראַקטער און באַדייטונג אַלס מאַראַלישער פאָק-
טאָר. אָבער דאָס איז נישט די שולד פון ווילסאָנען, ס'איז די שולד

פון דעם לעבן. ס'איז די שולד פון דער אידעע, וואָס ווילסאָן האָט רעפּרעזענטירט.

גערעכטיקייט איז אַ גרויזאָמע זאַך. עמעצער מוז תמיד ליידין פון איר. דאָס איז איר נאַטור. גערעכטיקייט לאָזט נישט צו קיין קאָמפּראָמיסן. רעכט, אָדער לינקס, גוט, אָדער שלעכט — וואָס קאָן דאָ זיין פאַר אַ קאָמפּראָמיס? צוויי טריט אין דער זייט, און ס'איז שוין נישט רעכט, און ס'איז שוין נישט גערעכט. גערעכטיקייט איז דאָס, וואָס דאַרף זיין, און דאָ קאָנט איר זיך נישט דינגען. נעמט איר זי אָן — איז גוט, און אויב נישט, בויג איך אָן דעם באַרג איבער אייך — און „פה תיהיה קבורתכם, דאָ וועט איר אונטערגיין. אין די אַמאָליקע צייטן וואָלט אַזאַ מענטש, ווי ווילסאָן, גענוג מען זיין שטעקן, זיין מאַנטל און זיין ביכל און אוועק ערגעץ אין אַ נייעם אָרט — צו גרינדן אַ נייע, אַ פּורטאנישע געזעלשאַפט, די געזעלשאַפט פון „Yea Verily“, אָבער דאס האָבן שוין זיינע זיי-דעס געטאָן. ער האָט זיך געפונען אין אַ געזעלשאַפט, וואָס איז שוין פאַרמירט, וואָס לאָזט זיך שוין מער נישט קנעטן און בילדן, לויט דער פּאָדערונג פון דער ריינער אידעע. און ווילסאָן האָט אָנגעהייבן צו פירן זיין קאמף טאַקע דאָ, טאַקע אין אַמעריקע, פאַר דער אידעע פון נאָקס, פאַר די אידעאלן פון דעם פּורטאניזם, פאַר דעם דיכטערישן אידעאל פון דעם אוממעגלעכן.

ער האָט אַרױפגעלייגט אויף זיך די משא פון אַמעריקע, און דערנאָך פון דער גאַנצער וועלט. מען האָט זי אים געלאָזט טראָגן, ביז זי האָט אים נישט צעבראָכן. און איצט, ווען ער קאָן זי מער נישט טראָגן, איראַניזירן זיי, פרייען זיי זיך מיט שאַדנפרייד. זיי, די מענטשן, אָן שום אידעאלן, אָדער די מענטשן, וואָס האָבן אַנדערע אידעאלן. אן אומפאַרשטאַנענער גייט ער אראָפּ פון דער בינע. ער האָט נישט געקאָנט פאַרצייטן, און מען פאַרצייט אים אויך. נישט.

מען פאַרצייט אים נישט, ווייל ער האָט נישט דערפילט, וואָס ער האָט פאַרשפּראַכן; מען פאַרצייט אים נישט, ווייל ער האָט צופיל געוואָלט איבער דעם קאַפּ פון דער וועלט. נישט די דענקער, נישט די פּאָליטיקער זענען גערעכט צו אים, פונקט ווי ער איז נישט געווען גערעכט צו זיי. און ס'קאָן זיין, אַז אויך דער היסטאָריקער וועט אים אָפּשאַצן נישט אַזוי הויך, ווי עס האָט אים געשאַצט זיי.

אייגענער דור — מיט אַכט יאָר צוריק. דער היסטאָריקער קוקט אויף רעזולטאַטן, נישט אויף מאַטיוון. און די רעזולטאַטן זענען ווייניג סאָנס פאָליטיק זענען ווייניקער, ווי דער גרעסטער פעסימיסט האָט געקאָנט דערוואַרטן.

די איינציקע, פאַר וועמען ווילסאָן וועט בלייבן דאָס, וואָס ער איז, זענען די קינסטלער, די דיכטער. פאַר זיי אַליין וועט ער ווערן אַנייער צענטער פון אַ לעגענדע, די לעגענדע פון דער גרויסער מענטשלעכער אינדיוידואליטעט, וואָס האָט זי אנטקעגנגעשטעלט אנטקעגן אַ וועלט, וואָס האָט געוואָלט אומפאַרמען, אומבילדן די צייט, אַרויפלייגן אויף איר דעם חותם פון — אייביקייט.

און פאַר זיי אַליין וועט ווילסאָנס פנים בלייבן אַ סימבאָל, דער פנים פון אַ מענטשן, וואָס שטייט איינער אַליין אויף דעם הויכן טורעם, בענקט צום טאָל — און געפינט נישט דעם וועג. דאָס טראַגישע פנים פון דעם מענטשן, וואָס האָט צופיל געוואָלט, און דערפאַר צו ווייניק אויסגעפירט, און האָט געוואלט.

III

מענטשן, וואָס גיבן פרעמיעס, האָבן זעלטן אַ חוש פאַר פאַרדינסטן. געוויינלעך באַקומט דעם פריז דער, אויף וועמען מען האָט זיך אַמווייניקסטן געריכט, דער, וואָס האָט עס אַמווייניקסטן פאַרדינט. אַזוי איז דאָס געווען ביז אַהער דער פאַל מיט דעם נאָבעל־פריז. מען פלעגט זיך ווונדערן איבער די שטאַק־האַלמער הערן, וואָס האָבן צו באַשטימען איבער דער נאָבעל־פרעמיע; מען פלעגט באַוונדערן זייער קונסט אויסצוזוכן דווקא די נישט־פאַסנדיקסטע קאנדידאטן. בפרט נאָך אויף דעם געביט פון ליטעראַטור און פאָליטיק. אָט האָבן, למשל, צוויי מאָל באַקומען דעם נאָבעל־פריז: פאַר שלום — אַמעריקאַנער, וואָס האָבן געהאַט אַ רעכט אויף אַלצדינג — אַ חוץ אויף דעם שלום־פריז: רוזוועלט און רוט. רוזוועלט, וואָס איז געווען אַן אַכזר אימפּעריאליסט, וואָס האָט געהאַט דעם פעסטן גלויבן אין דער געפאַנגענער פויסט. און סענאַטאָר רוט — וואָס איז אַזוי דורך און דורך קאנסערוואטיוו, אַזאָ הייסער און איבערגעצייגטער פאַרטיידיגער פון דעם היינטיקן — אַדער נעכטיקן — סאָציאַלן סיסטעם, דער

מאכט פון עקאנאמישן מיליטעריזם, אויב מען קאן זיך צווי
אויסדריקן!

ס'איז געווען קלאר, אין שטאקהאלם, ווי אומעטום, אין דעם גא-
בעל-פריז=קאמיטעט, ווי אין אלע אנדערע קאמיטעטן, האט מען גע-
האט דרך-אריך — פאר דערפאלג, אפשר פאר — קראפט.
מען האט אין דער פאליטיק געקוקט תמיד אויף די, וואס האבן
דערגרייכט; און אין דער ליטעראטור אויף די, וואס קעמפן נישט,
וואס זענען נישט קאלט און נישט הייס, אויף די, — גוטע און ווילע
און די — אנערקענטע...

אבער די געשיכטע פון די לעצטע יארן האט, ווייזט אויס,
אויפגעוועקט אויך ביי די קאמיטעט=מיטגלידער פון שטאקהאלם, די
שופטים פון דעם גאבעל=פריז, דעם זין פאר איראניע, אפגעשוואכט
זייער רעספעקט פאר דערפאלג און פאר „באלעבאטישקייט“.
זיי האבן דאסמאל געמאכט א מערקווירדיקע וועל: קנוט האט-
סון האט באקומען די פרעמיע פאר ליטעראטור און פרעזידענט וויל-
סאן — פאר שלום.

איך ווייס נישט, צי דער גאבעל=קאמיטעט האט בשעת מעשה
געטראכט פונם מערקווירדיקן צוזאמענהאנג צווישן די ביידע פרעמיר-
טע, איך ווייס נישט, צי זיי האבן עס געטאן בכיוון, אדער אפשר
איז דאס געשען אומבאוואוסט, מיט דעם ריכטיקן אינסטינקט פאר צו-
זאמענהאנגען.

ווילסאן און האמסון! דער אמעריקאנישער פרעזידענט, דער
פראפעסאר, דער געשלאגענער וועלט-פאליטיקער, דער וועלט-לערער און
תלמידים; און קנוט האמסון, דער איינזאמסטער צווישן אלע דיכטער,
דער פרעמדער אין דער איצטיקער קולטור-וועלט.

איך ווייס, עס זעט אויס ווי צונויפפירן א וואנט מיט א וואנט;
אבער די ווענט זענען גארנישט צווי ווייט איינע פון דער צווייטער.
גאכמער, ס'איז די אייגענע וואנט — מיט צוויי פאסאדן, איינע א לי-
טערארישע, די צווייטע א פאליטישע. דער אייגענער טעמפעראמענט,
די אייגענע וועלטאנשווינג — נאר אנדערש געפארבט, אין פארשידע-
נע פארמען אריינגעגאסן.

וואס איז קנוט האמסאנס לייט-מאטיוו? וואס איז זיין טיפישסטע
געשטאלט, די, וואס דריקט אויס דעם עצם, דאס טיפסטע אין זיין
שאפן? דאס איז גאבעל. גאבעל אין אלע זיינע געשטאלטן. ער

קערט זיך אום מיט פארשידענע נעמען און אין פארשידענע לעבנס-
 באציונגען אין אלץ, וואָס האַמסון האָט געשריבן. און נאָעל איז —
 אַ פרעמדער צווישן מענטשן. נאָעל איז אן איינזאַמער מיט ליבע צו
 מענטשן. נאָעל איז אַ טראַכטער, אַ פאַסיווער מענטש. דער מענטש
 אָן קאָמפּראַמיסן.

ער וויל אַ סך און עס געראַט אים קיינמאָל נישט. ער האָט
 חלומות און קאָן זיי נישט דורכפירן. איז ער אַליין, מיט זיך, איז ער
 שטאַרק; קומט ער צווישן אַנדערע — פאַרשליסט ער זיך אין זיין
 נשמה-קעמערל און פאַריגלט די סיר.

קנוט האַמסון האָט דעם גרעסטן רעספעקט פאַר טאַט. פון די
 צוויי גרעסטע סקאַנדינאַווישע דיכטער — איבסען און ביערנסען —
 האָט ער אויסגעקליבן דעם צווייטן. ער האָט פיינט געהאַט איבסענען,
 ער האָט פיינט געהאַט טאָלסטאָיען, פיינט געהאַט אַלע, וואָס שטעלן זיך
 העכער פון דעם לעבן. צו וואָס זאָגן מוסר, גריבלען זיך אין פראַ-
 בלעמען, זענען אָדער ווילן זיין נביאים. ביערנסען איז געווען אַ מענטש
 מיט בלוט, טעמפּעראַמענט, אַ פאָלקסמענטש, אַ קעמפּער מיט ברייטע
 פלייצעס, אַ מענטש, וואָס האָט געקאַנט לאַכן און שרייען, און דער
 עיקר — טאָן.

דאָס איז קנוט האַמסוןס אידעאַל: טאַט. און זיין גאַנצע טראַ-
 געדיע, די טראַגעדיע פון זיינע העלדן איז, וואָס זייער אידעאַל איז
 צו ווייט און צו גרויס. און ווייטער — דאָס, וואָס זיי זענען צו קלוג,
 וואָס זיי זענען צופיל. איבסען האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ „מאָראַלישן
 וועקסל" און פאַרגעלייגט אים זיין צייט: נאָ, באַצאָל, אָדער דערקלער
 זיך באַנקראַט. איבסען איז געווען אַ מאָראַלישער שייַלאַק, פונקט ווי
 טאָלסטאָי.

אַבער האַמסון איז מוחל זיין וועקסל. ער פאָדערט נישט, ער
 זאָגט נישט, אַז ער איז גוט און די אַנדערע שלעכט, אַז ער איז
 גערעכט און די אַנדערע אומגערעכט. ער טיילט נישט איין די וועלט
 אין צדיקים און רשעים.

ער איז אַ וואַנדערער צווישן — איינגעוועסענע. ער פילט זיך
 פרעמד, ווייל ער ווייסט, אַז די וועלט, וואָס מאַלט זיך אים אויס,
 וואָס ער באַגערט, לעבט בלויז אין אים אַליין, און ער האָט נישט
 גענוג קראַפט — צו רעאַליזירן זיין וועלט-חלום.

אזא האַמסון-נאַגעל-פּיגור איז אין דער פּאָליטישער געשיכטע
וואַרדאָו ווילסאָן. בשעת איך האָב גערייענט די ביכער פון קיינס,
פון דילאָן, איבער די פאַרהאַנדלונגען אין ווערסאַל, האָט זיך מיר
פאַרגעשטעלט אַ מערקווירדיק טראַגיש בילד. אַרום דעם טיש, אין
דעם שיינעם זאַל פון דעם פאַלאַץ אין ווערסאַל, זיצן צוויי אייגענע
און איינער אַ פרעמדער. עס זיצן צוויי תּושבים און איינער אַ וואַג-
דערער. קלעמאַנסאָ, דער האַרטער, דער קלוגער, דער אַקטיווער,
דער זשורנאַליסט, דער מענטש מיט די גרויע הענטשקעס; דער
אדוואָקאַט און דעמאָגאָג לאָיד דזשאָרדזש, אַ מענטש אָן שום אידע-
אַלן און אָן פראַגראַמען, דער מענטש פון דעם מאַמענט, פון שוין-
האַנט-צום-מויל, דער גרינג-צעפּרידנשטעלנדיקער.

און לעבן זיי — איינער, וואָס האָט אַ חלום, וואָס האָט ליב
מענטשן, וואָס לעבט אין אַ וועלט פון אידעען, אַ וואַנדערער אין
גייסט: ווילסאָן.

ווילסאָן איז נישט קיין גרויסער דענקער, נישט קיין גרויסער
שריפטשטעלער. זיכער איז קלעמאַנסאָ אַ בעסערער לימעראַט פון אים.
און אין אייראָפּע צווישן די שטאַטסמענער און פּאָליטיקער זענען
דאָ געלערנטערע פון אים, סיפּערע דענקער, פונקט אזוי ווי נאַגעל
איז נישט געווען דער קליגסטער און געבילדעטסטער מענטש אין
זײַן סביבה.

אַבער דידאַזיקע מענטשן זענען געווען זעלבסטצעפּרידענע. פאַר
זיי איז פּאָליטיק — אַ געשעפט. פאַר זיי איז די מלחמה געווען אַ
פּאָליטישער חשבון — נישט קיין נשמה-חורבן, נישט קיין קרבן.
קלעמאַנסאָ האָט געוואָלט: עלזאָס-לאָטרינגען און די צעשטע-
רונג פון דייטשלאַנד. לאָיד דזשאָרדזש: פּלאַט, מאַנדאַטן, פּאָליטישע
און עקאָנאָמישע מאַכט. אַרלאַנדאָ: טריעסט און דאָלמאַציע.

ווילסאָן האָט גאַרנישט געוואָלט — אַ חוץ דעם אמת. גאַר-
נישט — אַ חוץ דעם שלום. גאַרנישט פאַר זיך, גאַרנישט פאַר אַמע-
ריקע — בלויז גערעכטיקייט.

זיי — קלעמאַנסאָ און די מיט אים — האָבן אויך געשריגן:
גערעכטיקייט! די דייטשן האָבן געפאָדערט גערעכטיקייט, אַבער זייער
גערעכטיקייט איז געווען, ווי די באַרימטע האַטענטאָטישע מאַראַל:
גערעכט הייסט דאָס, וואָס איז גוט פאַר מיר; אומגערעכט — וואָס

איז גוט פארן צווייטן. ווילסאן האט געוואלט: אבסאָלוטע גערעכ-
טיקייט.

געוויס, זיין גערעכטיקייט איז אַ האַמלעט-גערעכטיקייט. לאָז די
וועלט אונטערגיין, אַבי רעכט זאָל געשען. אָן צדק, אָן יושר איז די
וועלט נישט ווערט צו עקזיסטירן. און די אַלטע רוימישע יוריסטן
האַבן שוין פאַרשטאַנען, אז דאָס העכסטע רעכט איז דער העכסטער
שאָדן.

ווילסאן, דער פרעמדער, דער פאָליטישער נאָגעל, דער חלום-
יאַגער מיט אומגעהייערער מאַכט, איז געווען צווישן דעם „רעדאָקטאָר
לינגעס“ פון אייראָפּע, צווישן די זיכערע און פראָזאישע, און האָט
געפילט, אז ער געהערט נישט צו זיי, אז דער חלום, וואָס ער האָט
געהאַט, איז פאַרשוונדן.

פראַנקרייך! וואָסער אַמעריקאנער אידעאָלאָגירט נישט אַלצדינג,
וועס איז פראַנצויזיש. פראַנקרייך איז דאָס לאַנד פון לאַפּאַצעיט, די
גרויסע רעפּובליק פון אידעען, פון פרייהייטס-קאָמף. אַזוי האָט זיך
ווילסאן אויך אויסגעמאַלט פראַנקרייך. ענגלאַנד! ווילסאן האָט זי גע-
זען מיט די אויגן פון אַ געלערנטן, פאַר וועלכן די ענגלישע קולטור
איז וויכטיקער, ווי דאָס ווירקלעכע ענגלישע לעבן. ער האָט געזען דאָס
פאַרגייסטיקטע ענגלאַנד פון דזשאַן סטואַרט מיל, פון לאָרד מאָרלי,
אַבער נישט דאָס אמתע — פון האָרעשאָ באַטאַמלי. צוריק און פאַרויס —
נאָך נישט דעם „דאָ“.

און ער האָט זיך געפילט, ווי דער איינזאַמער מענטש.
ער איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט זיך אָנגענומען פאַר דעם
מענטשן, וואָס האָט אים ליב געהאַט, דעם אבסטראַקטן מענטשן, —
צי איז ער אַ דייטש אָדער אַ פראַנצויז, א טערק אָדער אַ סערב. ער
איז געווען ווייט און פרעמד אין אַ וועלט, וואָס איז זיך אַזוי גאַנעט.
ער האָט געהאַט רעספּעקט דאָרט, ווי אַנדערע האָבן ציניש געשמייכלט.
וואָס זענען, למשל, פאַר ווילסאָנען געווען די באַלקאנען? אַ באַגריף.
פאַר קלעמאַנסאָן אָדער פאַר אַרלאַנדאָן זענען דאָס געווען שכנים,
גאַנטערע, צי ווייטערע, שכנים, וואָס מען קען צו גוט.

אין דעם לעבן פון קנוט האַמסון איז פאַראַן אַן אינטערעסאַנט-
טער פּעריאָד, ווען ער פלעגט פירן די „פערד-טראַמוויען“ אין טשיקאַ-
גאָ. ער איז געווען אַ גאנץ גוטער קאָנדוקטאָר, האָט געהאַט אַ הויכן
און קלאַרן קול. אַבער ער האָט אויך געהאַט אַ גרויסן פעלער: ער

האָט זיך נישט געקענט אָריענטירן. ער האָט קיינמאל נישט געוואוסט, וואָסער גאָס איז פריער, וואָסערע קומט שפּעטער, און פלעגט אַראָפּלאָזן זיינע פּאָסאָזשירן גאַנץ פּלוצלונג און אויף אַ פרעמדער גאָס. ער האָט געקאָנט פירן, רופן, ער האָט בלוז נישט געוואוסט וווּ זיך אָפּצושטעלן. אָט דער קנוט האָמסונישער צוג איז דער גרונדמאָטיוו פון זיי-נע דיכטערישע געשטאַלטן. עס איז אויך דער לייטמאָטיוו פון וויל-סאָנס היסטאָרישער ראָלע אין דער וועלט. ער קאָן זיך אויך נישט אָריענטירן. ער פירט, ער האָט אַ וואונדערבאַרן, קלאָרן קול — אָבער זיינע פּאָסאָזשירן קומען נישט אַהינצו, וווּ זיי האָבן באַדאַרפט. נאָגעל אַנטלויפט פון דער שטאָט אין וואַלד אַריין, פון דעם לעבן, וואָס ער האָט אַזוי ליב, אין דער איינוואַמקייט, דאָרט, וווּ ער קאָן ליב האָבן און אַכטן די וועלט — אומגעשטערט. ווילסאָנס פאַטום, זיין מזל איז געווען אויף אַ קורצער צייט אַרויסצוטריטן פון דער ספּערע פון וועלן און באַגערן, פון טראַכטן, שטייענדיק פון דער זייט. ס'איז געווען אַן היסטאָרישער עקספּערימענט. ער איז נישט געלונגען. די פּראַקטישע וועלט איז נישט פאַר וואַנדער-דער, נישט פאַר אידעאָליסטן, און נישט פאַר פּערזענלעכקייטן. ס'איז דער אייביקער קאַמף צווישן דער פּערזענלעכקייט און דער סביבה. די סביבה זיגט תמיד. אָבער די פּערזענלעכקייט בלייבט — אלס אידעאָלע געשטאַלט. און דאָס איז דער סך-הכל.

III

„איך בין פאַרטיק“ — ווילסאָנס לעצטע ווערטער. די ווערטער אויף דעם טויטנבעט. פאַרטיק צו וואָס? אויב עס איז אמת, אַז די וועלטגעשיכטע איז אַ וועלטגעריכט — אַ גרויסער בית-דין, וואָס משפּט און משפּט גערעכט — דעם גוטן פאַר זיין גוטס און דעם שלעכטן פאַר דעם, וואָס ער האָט געטאָן — איז ווילסאָן פאַרטיק פאַר דעם וועלט-גערעכט.

און דאָס וועלטגעריכט וואַרט אויף אים, ווי אויף ווייניק מענטשן פון אונדזערע צייט-חברים, — וואַרט אויף אים מיט אַ גרויסן אַנקלאָג.

מיט א שווערן פראַצעס. ווי אויף אלע גרויסע צוואַגער, האָפּענונגס-
דערוועקער, אידעאָלן-אויפרודערער, ווי אויף אלע, וואָס האָבן זיך
געפרוווט אויפהייבן דעם מענטשן, אָט דעם שווערן, אינערטן, ערד-צו-
געבונדענעם קלאָץ — דערהייבן אים הויך, איבער זיך אליין.

און ווען עס וועט קומען צו א בית-דין של מעלה, צו דעם
אויבערשטן געריכט פון דער געשיכטע, וועט אים דער קטיגור פרעגן:
וואָס האָסטו געטאָן? און צווייב וואָס? דערוועקט אידעען, אַריינגע-
וואָרפן זאָמען אין א שטיינערדיקער ערד, אַריינגעשלייערט א פלאַש
ביימל אין א שריפה — און די שריפה האָט זי נאָכמער צעבושע-
וועט. האָבן זיי עס באַדאַרפט? האָט מען באַדאַרפט לעשן די שריפה?
וואָלט עס נישט געווען בעסער, ווען מען וואָלט זיי געלאָזט זיך איי-
נער דעם אַנדערן פאַרברענען, פאַרטייליקן, אויסראָטן — ביז עס וועט
קיינער נישט בלייבן אויף דער ערד — ווי אין דור-הפּלגה, און
אויף די האַלאָוועשקעס — אויסבויען אַ נייע און פרישע וועלט?

גרויזאָם? אָבער די געשיכטע איז גרויזאָם, זי ווייסט נישט פון
סענטימענטן און פייע, איידעלע געפילן.

באַרבאַריש? אָבער יעדער אַקט פון דעם לעבן איז באַרבאַריש
— שאַפן, ווי פאַרגיכטן, צעשטערן, ווי בויען! דער קאמף איז דער
פאָטער פון אלע — דער ביטערער, דער אומברחמנותדיקער זיגער.
און ווי דער אַלטער אָלימפישער „פאָטער“ טויט ער זיין פאָטער —
און ווערט געטויט פֿון זיינע קינדער. אזוי איז דער געזעץ, אזוי איז
דער ווילן פון דער וועלט.

און קומט מען מאַכן „שלום“ צווישן זיי — איז מיט אַן
אייזערנער האנט, מיט אַ רוט און אַ בייטש, אַ שלום פון הערשאַפט
און כוח, אַ שלום, וואו אלע זאָלן זיין באַזיגטע, אַ חוק איינעם —
דעם זיגער. צעזאָר האָט עס פאַרשטאַנען — און האָט געגרינדעט
די רוימישע אימפעריע. נאָפּאָלעאָן האט דערפילט דעם, וועלטווילן —
און געשאַפן אַן אייראָפּע פון דעם ניינצעטן יאָרהונדערט. ווילסאָן
האָט עס געהאַט אין זיין האַנט צו ווערן דער צעזאָר פון אַ נייער
וועלט, נישט בלויז אַן אייראָפּעישער, באַגרינדן אַ הערשאַפט איבער
קאָנטינענטן און אַרױפּצווינגען אויף זיי זיין ווילן, דעם ווילן פון
דער נייער צייט. געהאַט אין דער האנט די מאַכט און אַרױסגעלאָזט
זי, געהאַט אַ שאַנס און פאַרשפילט — און געפאַלן.

און דער ווערדיקט — שולדיק אין מרידה אַקעגן דעם געזעץ פון דער וועלט. אזוי איז דער קטיגור, אזוי אלע קטיגורים אויף ווילסאָנען, וואָס האָבן אזוי שאַרף, אזוי ווילדעס קריטיקירט פאַר דעם, וואָס ער האָט געטאָן און פאַר דעם, וואָס ער האָט פאַרזוימט, פאַר דעם, וואָס ער האָט געקאָנט און דערפאַר, וואָס ער איז געווען צו שוואַך. זענען דען נישט אלע קריטיקן פון ווילסאָנס היסטאָרישער אַר-בעט געגרינדעט דערויף? פון לינקס און פון רעכטס — די אייגענע טענה: ווילסאָן האָט אָפּגעשטעלט מיט זיין אייגענער מאַכט דאָס ראָד פון דער געשיכטע. ער האָט געשטעלט אן אייזערנע וואַנט קעגן די ווילדע כוחות, וואָס האָבן זיך צעשפּילט — און זיי זענען צוריק-געשלאָגן געוואָרן — און זייער צוריקלאָפּ האָט זיי געמאַכט נאָך ווילדער.

זיי זאָגען פון לינקס: ווילסאָן האָט פאַרשטאַרקט דעם נאַציאָנאַליזם, ווייל ער האָט אים נישט געלאָזט זיך אויסשטורעמען ביז צום סוף. ווילסאָן האָט צוריקגעדרענגט די סאָציאַלע כוחות, וואָס רייסן זיך פון זייער שטייג. עס האָט געקאָנט קומען צו אַ שלום פון מידקייט און אויסגעשעפט זיין, א נאַטירלעכער שלום — ווילסאָן האָט אַריינגעשפּריצט דעם היפּאָדערמישן אויפרייצונגסמיטל — אידע-אליזם — און האָט דעם פּראָצעס פון אויסשעפּונג פאַרהאַלטן.

זיי טענהן פון רעכטס: געשיכטע איז מאַכט, רעכט איז מאַכט. אזוי איז דאָס געווען, אזוי וועט עס, דאָרף עס, מוז עס זיין. ווילסאָן האָט עס געלייקנט. און דערפאַר האָט ער פאַרשטעלט די מענטשן, צע-שטערט די גרונטלאָגן, אַריינגעטראָגן אַ כאָאָס דאָרט, וווּ עס איז געווען אַ נאַטוראָרדענונג. און זיי לאָכן: שלום, פעלקערבונד, אלע מענטשן ברידער! דאָס איז גוט פאַר ביכער, דאָס איז שיין פאַר דרשות — אָבער דאָס זענען ווערטער, נישט רעאַליטעטן, און דאָס לעבן איז רעאַליסטיש. קאָן מען אַקערן מיט ווערטער? קאָן מען פלאַנצן מיט אידעאָלן? איין מוז מען האָבן און ברוטאָלן כוח — און ווער עס איז שטאַרקער, דער געווינט.

און ווילסאָן שטייט אַלס אַ מורד פאַר דעם וועלטגעריכט. איינער פון די ווייניקע, אפשר דער ערשטער אין אַזאַ ראָלע. עס זענען געווען אַנדערע מורדים פאַר אים — און גרעסערע לערער פון מרידה אַקעגן דעם נאַטורגעזעץ, מענטשן, וואָס האָבן געהאַט דעם מוט צו זאָגן: „און דאָס לעבן זאָגט — פאַלג נישט מיר,

נאָר דיר, דיר, מענטשן, וואָס האָבן געוואָלט ברעכן דעם אייזערנעם גור-דין.

אַבער זיי זענען געווען בלויז דערנער, בלויז פרעדיקער. זיי האָבן בלויז אנדערע געהייסן — אַליין האָבן זיי נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט עס צו טאָן. ווילסאָן איז כמעט דער ערשטער, וואָס האָט באַקומען די מעגלעכקייט. רוסאַס אידעען, קאנטס אידעען, די אידעאלן פון די נביאים, די עטיק פון דעם אור-קריסטנטום — אַט דאָס אַלץ אין א פראַקטישער פאַליטיק, אין אַ לאַנד, וואָס איז נאָך אזוי יונג, אז עס נייטיקט זיך נאָך נישט אין אידעען, אין אַ וועלט, וואָס איז אזוי אַלט, אז זי האָט שוין אָן זיי פאַרגעסן.

ער איז געשטאַנען אויסער דער צייט, און דאָס איז געווען זיין גרעסטער פעלער און זיין העכסטער היסטאָרישער, מענטשלעכער פאַרדינסט. פאַליטיק נישט אלס צוועק, נאָר אלס וועג; מאַכט אן אינסטרומענט, אַבער אן אינסטרומענט, וואָס מען שאַרפט אָן און מען באַארבעט פאַר א גאַנץ נייעם געברויך. נישט דערצו איז געשאַפן געוואָרן דער אינסטרומענט פון מאַכט און פון רעגירונג, כדי צו מאַכן די וועלט בעסער און שענער. מאַכט איז מאַכט. א קייט, א צוזאמענשטעלונג, אַ מחיצה, אַ דאַמבע. מאַכט קאָן צוריקהאַלטן און פאַרווערן, אַבער נישט אויפשטורעמען און באַלערן.

ווילסאָן האט אנדערש געטראכט. ער האָט געלעבט — ער, דער מאָדערנער מענטש — אין א וועלט פון אבסטראקטע פאַרשטע-לונגען, אין דער פאַרשטעלונג פון דעם מענטשן אַקעגן דער וועלט. יעדער האָט זיין פליכט — און זיינע איז געווען די גרעסטע, די שווערסטע: שאפן א נייע פרייהייט אין דער וועלט. ניי — מיט אַלטע מיטלען. שאפן — מיט אידעען און מיט דעם פאַטאָס פון דער איבערצייגונג און דעם גלויבן אין די אייביקע ווערטן.

דאָס איז געווען א וועלטהיסטאָרישער פאראדאָקס. דאָס איז געווען א „שינו ערכין“, אן אויפשטאַנד אַקעגן אַלטע, אריבערגענו-מענע, איינגעוואָרצלטע באַגריפן, און א מרידה ווערט געוויינלעך באַזיגט.

ווילסאָן איז געוואָרן באַזיגט. ער האָט גאָרנישט אויסגעפירט. נישט דער שלום איז געוואָרן דאָס, וואָס ער האָט געהאַפט, נישט דער פעלקערבונד פאַרפילט דעם פלאַץ, וואָס ער האָט פאַר אים באַ-שטימט. און פון דער „נייער פרייהייט“, וואָס ווילסאָן האָט אין זיין

חלום געזען און געוואָלט פאַרווירקלעכן, איז געוואָרן א „נייע קנעכט-שאַפט“, ערגער ווי די אלטע, ווייל צינישער, ווייל באַחוסטזיניקער, ווייל ענגהאַרציקער.

אַבער ווי די וועלט האָט לײַב די, וואָס האָבן לײַב — אזוי האָט אויך די וועלט לײַב די, וואָס זענען מורד אַקעגן איר. אין זי פאַרצייט זיי, פריער אָדער שפעטער. ווייל פריער אָדער שפעטער גייט די מרידה אויף און ברענגט פרוכט, ווייל פריער אָדער שפעטער זיגן די, וואָס זענען געפאַלן.

און ווילסאָן דער מורד — האָט געזיגט. שוין דורך דעם אַליין. וואָס ער האָט געוואָלט, וואָס ער האָט געפרוּווט, וואָס ער איז אזוי פאַטעטיש, אזוי טראַגיש געפאַלן.

ווילסאָן איז געווען אַ לעגענדע — בשעת ער האָט אויפגע-הייבן די פאָן פון דעם מענטשהייטס-גלויבן. די פאָן איז ארויסגעפאַלן, די לעגענדע איז פאַרטונקלט. אַבער דער טויט האָט פריי געמאַכט די האַנט. א טויטע האַנט טראַגט א פאָן גרינגער, שטאַרקער, חי אַ לעבעדיקע.

און די לעגענדע ווילסאָן הייבט אָן אויפטיי צו שיינען ערשט איצט.

דזשענינגס ברייען.

I.

„דער מענטש, וואָס רעדט שיינע ווערטער — איז אַ שלעכטער כאַראַקטער.“ אַ מענטשןקענער האָט עס געזאָגט, אַ טיפער פאַרשטייער: בלעז פאַסקאַל. עס איז זיכער איבערטריבן און איינזייטיק. מען קאָן האָבן אַ שלעכטן, זייער אַ שלעכטן כאַראַקטער, און נישט קאָנען אפילו עפֿענען אַ מויל. און מען קאָן זיין אַ ווונדער-באַרער רעדנער און זיין אַ גוטער, פיינער און ליבער מענטש.

אַבער איך גלויב גאַרנישט, אַז פאַסקאַל האָט געמיינט טאַקע דעם „כאַראַקטער“, ווי מען פאַרשטייט אים געוויינלעך, ד. ה. די מידות, די באַציונג צו מענטשן, די מאַראַל. עס איז דאָ אַ חוצ-דעם — איך וואָלט כמעט געזאָגט, — סאָציאַלן כאַראַקטער פון אַ מענטשן — נאָך אַן אנדערער, אַ טיפערער, אַן אינערער. אין די אַלטע פילאָזאָפישע ביכער פלעגט מען רעדן פון אַן „אינטעליגנציע“ כאַ-ראַקטער, ד. ה. אַ כאַראַקטער, וואָס שטייט הינטער — אָדער איבער — דעם צו אונדז צוגעקערטן כאַראַקטער פון דעם מענטשן. דאָס איז דער תוך פון דעם מענטשלעכן גייסטיקן לעבן, זיין ריכטונג.

וואָרים עס איז נאָך נישט גענוג צו זאָגן: „אַט דאָס און דאָס וויל איך. עס איז אויך גייטיק צו וויסן: פאַרוואָס. עס איז וויי-ניק צו זאָגן: איך בין אַ דעמאָקראַט, אַ ליבעראַל, אַ קאָנסערוואַ-טאָר, אַ נאַציאָנאַליסט, אָדער אַ סאָציאַליסט. זאָגן נישט בלויז אַנ-דערע, נאָר זיך אליין. זאָגן איז גרינג; פאַרשטיין פאַרוואָס, טיף

איבערלעבן דעם גרונט פון דעם אזוי, אָדער אַנדערש-זיין — דאָס
איז אייגנטלעך די הויפטזאך. און פון דעם הענגט אויך אָפּ די
טיפע אָפּשאַצונג פון אַ מענטשן; פון דעם הענגט אָפּ זיין ווירקונג.

און צו דעמדאָזיקן „כאַרעקטער“ פאַסט באמת דאָס וואָרט פון
פאַסקאַל. שיין גערעדט, ווונדערבאַרע ווערטער, באַגייסטערונג, פאַ-
טאָס — אָבער וואָס שטעקט הינטער דעם אלעם? איז דאָס גאָר,
אָדער בלויז אָפּגעגילט מעש?

איך חט זיך תמיד פאַר דעם רעדנער. וואָס שענער ער רעדט,
אַלץ גרעסער מיין חשד. וואָרים איך פרעג זיך: פאַרוואָס רעדט
ער אזוי שיין, אזוי גלאַט? טראַכט ער אויך אזוי? איז זיין דענקען
אויך אזוי קיילעכיק, אזוי אָן עקן און שפיצן, אָן ווינקלען און אָן
פאַרטשעפּענישן, ווי זיין וואָרט? און אויב עס איז — וואָס פאַר אַ
ווערט האָט זיין וואָרט?

אין די צפון-שפראַכן, ד. ה. אין די גערמאַנישע, אין די סלאַ-
ווישע שפראַכן, איז גאָר נישטאָ קיין ריכטיק וואָרט פאַר דעם רעד-
נער. דער דייטש זאָגט — רעדנער, דער ענגלענדער זאָגט — ספּי-
קער. אָבער דאָס מיינט גאַרנישט. יעדער, וואָס רעדט, איז אַ ספּי-
קער. זיי האָבן אין די צפון-לענדער נישט דעם וואָרט, ווייל זיי
האָבן נישט דעם באַגריף און נישט די פֿאָרם; זיי ווייסן גאַרנישט,
וואָס איז דאָס, אייגנטלעך, אַ רעדנער.

די איינציקע, וואָס האָבן אריינגעבראַכט די קונסט אין דער
וועלט אריין, זענען די דרום-פעלקער. זיי האָבן באַשאַפן דעם וואָרט
„אַראַטאָר“. „אַראַרע“ איז דאָס לאַטיינישע וואָרט פאַר רעדן — רעדן
עפנטלעך, אָבער אויך פאַר דאוונען. און ווען מען דאוונט, רעדט
מען נישט, ווי געוויינלעך. אַנדערש ווערן די ווערטער אויסגעשפראַכן,
מיט אַן אַנדער וואַרעמקייט, מיט אַן אַנדער טאָן. זיי ווערן אויסגע-
שפראַכן, ווי די רוימער פלעגן זאָגן: „אַרע ראַטונדאָ“ — „מיט אַ קיי-
לעכדיקן מויל“. קיילעכדיק קיינלעך זיך די ווערטער, ווי בשמים
קיינלעך, און צעגייען זיך אין מויל, און די ווערטער באַקומען אַ
מין אייגנטימלעכן אַראַמאט, פאַרשייפנדיק, פאַרשיכורנדיק, נישט נאָר
פאַר דעם, וואָס הערט, נאָר אויך פאַר דעם, וואָס רעדט.

דער „אַראַטאָר“ מיט דעם קיילעכדיקן מויל רעדט מער נישט.

ווי יעדער אנדערער, רעדט אזוי ווייט, ווי ער האָט עפעס וואָס צו זאָגן, זאָגט דאָס, וואָס ער האָט אויסגעזאָגט.

עס רעדט פון אים אַרויס, און ער אַליין איז נישט מער קיין האַר איבער זיינע אייגענע ווערטער.

עס איז נישט מער קיין פון מענטש-צו-מענטש-טראַכטן, ווי רעדן זאָל דאָך זיין, נאָר א מין דאווענען בציבור, אן אַראַטאַריע, וווּ דער פאַרזאָגער גיט דעם טאָן און דער עולם זאָגט נאָך, און ווי די אַראַטאַריע איז אויסגעוואַקסן פון דעם צוזאַמענגיסן די ביידע עלע-מענטן: דאָס זאָגן פון דעם „שליח ציבור“ און די „טורבע רעספּאָנזע“, דעם ענטפער פון דעם המון, אזוי איז די קונסט פון דעם אַראַטאַר, די קונסט פון פאַרשמעלצן זיך מיט דעם עולם, געבן דעם טאַקט פאַר דעם „אמן“ פון דעם המון. און ווי אן אַראַטאַריע קאָן נישט זיין קיין פערזענלעכע, טיף-דורכגעפילטע, אייגענע מעלאָדיע; קאָן נישט זיין קיין מוזיק פון ניוואַנסן און פון פיינקייטן, נאָר אַרגל-טענער, גלעקער-קלאַנגען, פאַטעטישע, טיפּע, הויכע, אזוי איז דער אַראַטאַר גאַננישט פּעיק צו טראַכטן אין ניוואַנסן, צו באַטראַכטן אַ פּראָגע פון אלע זייטן, צו אַרגומענטירן. ער מוז זיין איינזייטיק, ער מוז זיין אויבערפלעכלעך, מוז זיין גלאַט און גלענצנדיק און פאַרבלענדנדיק. ער רעדט נישט צום שכל, נישט צום יחיד, נאָר צום „המון“; ער וויל נישט קיין וויכוח, נאָר בלוז „אמן“; ער וויל נישט אויסגעניצן דעם אמת — ער וויל נאָר ווירקן. מ'מוז זיך היטן פאַר אַ רעדנער. ער פאַרפירט — און פריער פון אלעמען זיך אַליין.

II

איך גלויב, אז דאָס איז דער איינציקער צוגאַנג, דער איינציק-גערעכטער צו דער פערזענלעכקייט פון וויליאם דזשענינגס ברייען. דער איינציק-גערעכטער, וויל אנדערש וואָלט מען געמוזט זיין צו שאַרף, צו אומברחמנותדיק, צו גרוואָס צו אים אַלס אַ פאַליטישע פיגור. ברייענס טעטיקייט פאַר די דרייסיק יאָר פון זיין פאַליטישן

לעבן, באטראכט אים מיט א קריטיש, קלאַר אויג — וואָס בלייבט ? שוים. און אפשר נאָך ערגער: שוים-שלעגער, וואָס איז דאָ אַן אנדער וואָרט פאַר פראַנצ, פאַר אויפגעבלאָזנקייט, פאַר אַ טעאָטראַד-לישן אָנשטעל.

לייענט איבער די רעדעס, וואָס ברייען האָט געהאַלטן — אין ער האָט אַזויפיל גערעדט — די באַרימטע רעדע אין 1896, וואָס האָט אים געגעבן מיט איינמאָל אַ נאַציאָנאַלן רוים און געמאַכט אים. דעם זעקס און דרייסיק-יאָריקן, פאַר דעם פירער פון דער דעמאָקראַטישער פאַרטיי — וואָס האָט ער דאָרט געזאָגט ? ער האָט גערעדט איבער א זייער קאָמפליצירטער עקאָנאָמישער פראַגע: גאָלד אָדער זילבער; זאָל בלוין גאָלד זיין דער באַזיס פאַר געלט, אָדער זילבער אויך. דאָס איז געווען דעמאָלט אַ ברענענדיקע עקאָנאָמישע פראַגע. עס איז פאַר אונדז היינט שווער צו פארשטיין, פאַרוואָס אזא פראַגע האָט געקאָנט שפילן אַזא וויכטיקע ראָל אין דעם עקאָנאָמישן און פאָליטישן לעבן. אָבער מען דאַרף נישט פאַרגעסן די געוואָלטקע עקאָנאָמישע אַנטוויקלונג, וואָס די וועלט, און הויפטזעכלעך אַמעריקע, האָט דורכגעמאַכט אין די לעצטע דרייסיק-פערציק יאָר. דאָס ווירט-שאַפֿטלעכע לעבן איז דעמאָלט געווען פשוטער, און דאָס מיינט, אז די ווערטן זענען געווען קאָנקרעטער. מען איז געווען דעמאָלט אין עקאָנאָמישע פראַגן נאָו-רעאָליסטיש. דאָס לאנד איז געווען געשפּאַלטן אין דער זילבער-פראַגע. דער אינדוסטריעל-ווערנדיקער מזרח איז געווען פאַר דעם גאָלד-באַזיס, דער אַגריקולטורעלער מערב — און, פאַרשטייט זיך, אויך דער דרום — ד. ה. די פאַרמערס, איז געווען פאַר דעם פרייען זילבער, פאַר דעם בימעטאַליזם.

די „וועסט“ האָט אפשר אַליין נישט פאַרשטאַנען אירע אייגענע מאָטיוון. דער פאַרמער האָט געמיינט, אַז זיינע צרות, דאָס פאַלן פון די פרייזן אויף תבואה, קומט פון דעם גאָלד. און אַזוי ווי די טבע פון יעדן פויער איז צו זוכן די נאָענטסטע אורזאַך — איז ער גע-וואָרן אַ זילבער-פאנאטיקער.

אָבער די דעמאָקראַטן פון דער איסט האָבן נישט געהאַט די פאַרמער-פסיכאָלאָגיע. זיי זענען געגאַנגען מיט דער שטאַט; זיי

האָבן אויך נישט פארשטאנען, דאָך געפילט דעם גייסט פון דער צייט. אָבער זיי זענען געווען איז דער מינאָריטעט.

קומט אַרויף אויף דער טריבונע דער יונגער ברייען און האַלט אַ רעדע. וואָס זאָגט ער? האָט ער באוויזן מיט עקאָנאָמישע מאַטיוון, מיט פאַקטן, מיט ציפערן, אז דער בימעטאָליזם איז גוט און נייטיק? גיין! ער האָט אריבערגעטראָגן דעם גאַנצן ענין פון איין סקאַלאַ אויף אַן אנדערער — פון דער עקאָנאָמיש-פּאָליטישער אויף דער סאָציאַל-מאָראַלישער. „קרייזיקט נישט די מענטשהייט אויף אַ קרייץ פון גאָלד!“ אזוי האָט ער געשלאָסן זיין באַרימטע רעדע. און די קאָנווענשאַן איז אויפגעשטורעמט געוואָרן. און ס'האָט זיך דערהערט אַ טרוימף-געשריי איבער גאַנץ אמעריקע: „Habemus papam!“ מיר האָבן א פּופסט! די דעמאָקראַטן האָבן געפונען זייער פירער.

די דעמאָקראַטן? נישט די דעמאָקראַטן פון קליינלאַנדס טיפּ? נישט די דעמאָקראַטן פון ווילסאָנס קאטעגאָריע, נישט די דעמאָ-קראַטן, וואָס האָבן געוואָלט אַ קאָנסטרוקטיווע, אַ פראָגרעסיווע פאָ-ליטיק. זיי האָבן תיכף דערהערט אין ברייענס ערשטער רעדע דעם פאַלשן טאָן. זיי האָבן געוואוסט: עס איז אַ דרשה פאַר די פאַר-מערס, עס איז אַ רעדע פאַר דעם המון, עס איז אַן אַראַטאָריע, אָבער נישט קיין רעדע פון אַ פּאָליטישן פירער. דער עולם אָבער האָט געשריען „אמן!“ — און די קליגערע האָבן זיך געמוזט אונטערגעבן.

ברייצען האָט „געפירט“ זיין פארטיי. האָט ער פארשטאנען אירע פראָבלעמען? האָט ער זיך אָפגעגעבן דין וחשבון, וואָס ער וויל, וואָס ער וועט טאָן, ווען ער וועט באַקומען די מאַכט? זיין ערשטע רעדע איז געווען דער בעכטער ענטפער. ער האָט אָנגעהייבן מיט דער מליצה און איז געבליבן איר געפאָנגענער. ער איז גאָרנישט געווען, נישט קיין ליבעראַלער, נישט קיין פראָגרעסיווער; אָבער ער האָט זיך אַריינגערעדט אין דער פראָגרעסיווער פראָזעאָלאָגיע אזוי ווייט, אז וואָל סטריט האָט זיך באמת דערשראָקן. די פינאַנץ-מענטשן האָבן געמיינט, אז דאָ איז באמת אויפגעשטאנען אַ נייער וויקיף, אַ נייער סאָוואַנאַראַלאַ, אַ נייער, אַן אמעריקאַנער טאַמאַס מינצער, וואָס פירט דאָס פאָלק צו אַ נייער וועלטאַרדענונג. און זיי האָבן גאָר-

נישט געוואסט, אז ברייען מיינט גארנישט, וואָס ער זאָגט — מיינט
עס נישט אזוי.

דאָס פאָלק האָט אויך געגלויבט דער מליצה, אָבער מערקוויר=
דיק, עס האָט אויך דערפילט, אז עס איז נישט מער, וווּ מליצה, וואָס
איז זייער שיין, זייער קלינגענדיק, זייער שטימונגספול, ווי אַן אַרע=
טאָריע, אָבער ווייטער גארנישט. און ברייען האָט נישט באַקומען די
מאָכט. דאָס פאָלק האָט זי אים נישט געגעבן.

וואָלט ברייען געווען באַמט אַ פאָליטיקער, א שטאַטסמאַן, אַ
סאַציאַלער דענקער, וואָלט פון זיין זילבער-צונויגער אַגיסטאָציע פאַר
זילבער אַרויסגעוואקסן אַ גרויסע, פראַגרעסיווע פארטיי. אבער ברייען
האָט נישט געהאַט די פעיקייט צו דענקען פאַר זיך, ער האָט געקאָנט
בלויז אויפנעמען פאַרטיקע לאַזונגען און פאַרמליצהווען זיי. ער האָט
געקאָנט בלויז דאווענען פון דעם סידור.

און פון זיין גאַנצן פראַגרעסיוויזם איז באַלד גאַרנישט געבליבן.
ער האָט תמיד געקעמפט פאַר זאָכן, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין
ממשות, און קעגן זאָכן, וואָס זענען גאַרנישט געווען קיין טכנה. ער
האָט גאַרנישט געקעמפט, ער האָט בלויז גערעדט, און אין רעדן פאַר=
געסן דעם צוועק און דעם זין פון דעם ענין אליין.

ווייל פאַר אים איז געווען דער עיקר נישט די זאך, נאָר דאָס
וואָרט. דער מדרש אין נישט דער תוך, דער משל און נישט דער
נמשל.

אזוי איז דאָס געווען אין דער פאָליטיק, אזוי אין דעם קאָמף
פאַר אַ וועלטאַנשווינג, אויך וועגן זיי וואָלט א דענקענדיקער מענטש,
אפילו אן אַרטאָדאָקס, אפילו אַ קעגנער פון דער עוואָלוציע און דער
גאַנצער מאָדערנער קולטור, אַנדערש גערעדט און אַנדערש אַגיסטירט.
שטילער וואָלט געווען העכער, מילדער וואָלט געווען עפעקטפולער.
אבער ברייען האָט נישט געקאָנט דענקען, האָט נישט געהאַט די גע=
דולט צו פאַרטראַכטן זיך איבער אַ פראַבלעם און דורכצוטראַכטן אים.
ער האָט לכתחילה געהאַט דעם פסוק און די מליצה, די פראָזע און
דעם זעעסט; צוערשט דעם שלום און דערנאָך ערשט דעם אָנהייב
צוערשט די רעטאָריק און דערנאָך דעם געדאַנק.

און וואָס איז פאַר אַ ווונדער, וואָס ער איז אזוי דראַמאַטיש

דורכגעפאלן? דער אַראַטאַר האָט זיך אָנגעשטויסן אויף דעם לאַגיר-
קער, דער וואָרטמענטש — אויף דעם מענטש פון געדאַנק, און דער
קאַמף איז געווען צו אומגלייך, צו שווער. עס איז דאָך געווען
נישט צום ערשטן מאל. פאַר דאראוס לאַגיק האָט די לאַגיק פון
וויסאַנען צעשלאָגן אויף שטיקלעך די אַראַטאַריע פון ברייענען. עס
איז בלויז געווען נישט אזוי עפנטלעך, נישט אזוי טעאָטראַליש.

אַבער אין דעטאַל, ווי אין וואַשינגטאָן, קעגן דארווינען, ווי
קעגן דעם מאָרערנעם פאָליטישן דענקען — איז ברייען געווען הילף-
לאָז. ווייל אן אַראַטאַריע קאָן מען שפילן פאַר אַ המון, נישט פאַר
אַן איינצלענעם, און אַן אַרגל איז גוט בלויז אין אַ קאָטעדראַלע,
נישט אין אַ קליינעם קאָבינעט. און ברייען האָט געקאָנט שפילן
בלויז אויף אַן אַרגל.

III

מיט אַ יאָר צען צוריק האָב איך זיך געטראָפן מיט ברייענען
אין ניו-יאָרק. אַ האַלב שעה, אַדער אפשר ווייניקער, האָט געדויערט
אונזער אונטעררעדונג. און עס איז מיר — שוין דעמאָלט — גאָר-
נישט געבליבן אין קאָפּ פון דעם, וואָס ער האָט געזאָגט. איך האָב
געהערט אַ פיינע שטימע, אַבער פון דערנאָענט האָט זי נישט גע-
וויקט. איך האָב געהערט שטיקלעך דרשות — און פון מענטש צו
מענטש זענען זיי געווען לעכצערלעך. און איך האָב געזען אַן אַני-
שטעל, וואָס האָט נישט געוויקט.

איך האָב דעמאָלט געמיינט, אַז מיין אורטייל איז צו סוביעקט-
טיוו, אַז איך האָב נאָך נישט געכאַפט דעם טאָן פון אַמעריקע, אַז
איך טרעט צו-צו אים מיט פרעמדע מאַסשטאַבן; אַבער די צען יאָר
האַבן באַוווּן, אַז דאָס איז געווען נישט בלויז אַ סוביעקטיווער אייגן-
דרוק פון אַ ווייטקן. גאַנץ אַמעריקע האָט אָנגענומען אזאָ שטעלונג
צו ברייענען. זי איז מיד געוואָרן פון דער רעטאָריק און פון דעם
פאַטאַס, זי איז מיד געוואָרן צו זאָגן אַמן צו אַן אויפגעשרוּפּטער
אַראַטאַריע. און ווען ברייען האָט באַדאַרפט צו האַבן אַמן-זאָגער,

האָט ער געמוזט פאָרן אין די בערג פון טענעסי. עס איז געווען
זיין ירידה. ער האט עס געפילט. נאָך אַ ביסל — וואלט ער געווארן
די לעכערלעכסטע פיגור פון אמעריקע. דער טויט האט אים געראט
טעוועט דערפון.

דער גרעסטער גליק פאר א רעדנער איז — א דראַמאַטישער
פינאַל. און ברייען האָט געהאַט צום לעצטן מאָל אַזאָ גליק.

ראבערט מעריאן לאפאלעט.

א קליינער מאן מיט א רייכן קאפ האר, גרוי, אבער נאך נישט ווייט, גרוי מיט דעם רויטלעכן אפגלאנץ פון פארגאנגענער, פלאמען-דיקער, רויט-שטראלניקער יוגנט — אזוי האב איך אים נישט איינמאל געזען אין דעם סענאט אין וואשינגטאן. צווישן די טיפיש-אמע-ריקאנישע פיגורן — אמאל אזוי געוויינלעך, אזוי צוועלף-אויף-א-טוי-צעדיק, אמאל אויך פאטריציזש-עלעגאנט, מיט דער אלטמאדישער עלע-גאנץ פון די עקס-פלאנטאטארס אין לואיזיאנא, אדער טענעסי, א כמעט אומאמעריקאנישע, כמעט אייראפעישע פיגור.

עס איז שווער זיך אויסצומאלן סענאטאר בארא, אדער סענאטאר הייראם דזשאנסאן, אדער סענאטאר סמוט פון יוטא אין אן אנדער סביבה, ווי אין דער אמעריקאנישער. אבער ראבערט מעריאן לאפאלעט וואלט אן שום מי זיך אריינגעפאסט אין דעם פאלע = בורבאן, אין דעם רייכטראט פון ווין, אדער אפילו אין דעם איטאליענישן מאנטע-טשיטאריא. און אפשר נאך בעסער, ווי אין דעם קעפיטאל פון וואשינגטאן.

זיי האבן אים צוגעלייגט דעם נאמען „פאליטינג באב“, דער קעמפנדיקער באב, און אויף אים, אזוי צו זאגן, ארויפגעלייגט דעם שטעמפל פון אמעריקע. אבער באב איז געבליבן תמיד ראבערט מעריאן לאפאלעט, דער מאן מיט דעם אורפראנצויזישן נאמען און מיט דעם פראנצויזישן בלוט און טעמפערעמענט.

און ווער ווייטט, צי די וועלט האט נישט פארלוירן זייער פיל פון דעם, וואס פון דעם מאסישע ראבער מעריאן לאפאלעט — מיט

אָדער אָן אַ „דע“ — איז געוואָרן פשוט באַב, דער איינזאַמער קעמפּני
 זיקער באַב פון וויסקאָנסין? אין פראַנקרייך וואָלט ער זיכער גע-
 וואָרן אַ פירער, א גרינדער פון אַ פארטיי, אַ שאפער פון געשיכטע,
 פרעמיער פון אַ קאבינעט, פרעזידענט פון דער רעפובליק — אַ דראַ-
 מאַטישע קאריערע מיט אַלע אירע אַראָפּ און ארויף. און די פראַנץ-
 ציון וואָלטן אים זיכער צוגעלייגט דעם נאָמען „ראַבער לע דיאָבל“,
 ראַבערט דער טייוול, ווי זיי האָבן אַ נאָמען געגעבן זייער אייגענעם
 לאַפּאַלעט, דעם אַלטן קלעמאנסאָ, דעם נאָמען „דער טיגער“; וואָלטן
 אים פיינט געהאַט און לייב געהאַט, דערפאַר, וואָס ער האָט זיי געגעבן
 וואָס פיינט צו האָבן; וואָלטן אים באַוונגען און באַשריבן און גע-
 פלאַכטן אַרום אים — ביים לעבן — און נאָכמער, נאָך דעם טויט —
 דעם קראַנץ פון אַ לעגענדע.

אָבער לאַפּאַלעט איז געבוירן געוואָרן נישט אין ראַשעל, אָדער
 נאנט, פונאַנען זיינע אורעלטערן, די פראַנצויזישע הוגענאָטן, זענען
 געקומען, נאָר אין וויסקאָנסין, אין אַ שטאָט פון שוועדישע און נאָר-
 וועגישע און דייטשע פאַרמערס, אין א ריין-גערמאַנישער סביבה, אַרי-
 בערגעפלאַנצט אין דער אַנגלאַזאַקסישער אַמעריקע, און דערפאַר טאָפּלט
 האַרט, טאָגטעגלעך, אַרעם אין פאַנטאַזיע, פראָנצויזיש.

און לאַפּאַלעט האָט געמוזט צופאַסן זיין טעמפּעראַמענט צו זיין
 סביבה. ער איז געווען דער געבוירענער פאָליטיקער, ריכטיקער —
 דער שטאַטסמאַן, ד.ה. דער מאַן פון אידעען פאַר דער געוועלשאַפט;
 אַ טאלאַנט, וואָס איז אוי זעלטן אין די גערמאַנישע לענדער און כמעט
 נישט בנמצא אין אַמעריקע.

מיט דער אויסנאַם פון די ערשטע, ד.ה. וואָס האָבן נאָך אַליין
 געמוזט שאַפן אַ פאָלק פאַר אַ לאַנד און אַ פאָרם פאַר אַ פאָלק,
 האָט אַמעריקע נישט געוואָלט, נישט געקאַנט האָבן קיין שטאַטסמאַן-
 נער; נישט געוואָלט — ווייל דאָס גאַנצע טראַכטן אוו פילן פון
 דעם אַמעריקאַנער איז געווען — און איז — אומפאָליטיש, אומסאָ-
 ציאַל. זיי זענען יורשים. די עלטערן האָבן אַלצדינג אויפגעטאָן,
 געלייזט אַלע פראָבלעמען, פאַרענטפערט אַלע קשיות — ווייטער
 איז נישטאָ וואָס צו גיין. די לוחות זענען געגעבן, איצט — יעדער
 אין זיינע „געזעצטן“; די פליכט פון דעם יחיד איז בלויז צו זיך
 אַליין.

עס איז אפשר איינע פון די מערקווירדיקסטע פארמען פון דעם אנגלאָאָקסישן וואָרטגלויבן, אָדער דער ליבע צו דער פיקציע. מען האָט אָפּגעמאכט ביי זיך, אַז אַלצדינג, וואָס איז, איז גוט, און קאָן גאָרנישט בעסער ווערן און דאָרף עס נישט ווערן. צו וואָס זוכן, ווען מען האָט שוין אַלצדינג געפונען? צו וואָס נייע חעגן, ווען עס גייט זיך אַזוי גוט, אַזוי גרינג אויף די אַלטע? און יעדער, וואָס האָט געפרעגט, געזוכט און געצווייפלט, איז לכתחילה געשטעמפלט געוואָרן פאר אַ מורד, פאר אַ רעוואָלוציאָנער, פאר אַ „ראַדיקאַל“. און אַ ראַדיקאַל הייסט דאָך איינער, וואָס גייט צו די וואָרצלען. די וואָרצלען אָבער זענען הייליק.

דער אייניקל פון די הוגענאָטן האָט אָבער נישט געהאַט קיין אנגלאָאָקסישע מורא פאר וואָרצל=זוכן. ער האָט זיך דערשראָקן פאר דעם וואָרט „ראַדיקאַל“. ווי די פראַנצויזישע פראָטעסטאַנטן אין דער צייט פון די גלויבנס=מלחמות האָבן מיט שטאַלץ אויפגענומען דעם צוגעמעניש, וואָס זייערע קעגנער האָבן זיי געגעבן — „געז“, בעטלער — גענומען דעם שימפאָרט און געמאכט פון אים אַ היסטאָרישן פארטיינאָמען, אַזוי האָט ראָבערט מעריאָן אויפגענומען דאָס וואָרט פראַגרעסיוו און ראַדיקאַל און געמאַכט פון אים אַ לאָזונג פאר זיך, אַ קאָמפּרויז און סימבאָל.

אמת, בלויז „פראַגרעסיוו“. פאר דעם וואָרט ראַדיקאַל האָט אפילו לאַפאָלעט מורא געהאַט. אָבער בלויז פאר דעם וואָרט, נישט פאר דעם תוֹך. ווייל זיין פראַגרעסיוו איז געווען אַ גאָנץ אנדערער, ווי דער רוזוועלטישער. און לאַפאָלעט איז געווען גערעכט, ווען ער האָט ביטער פאריביל געהאַט אויף רוזוועלטן, וואָס ער האָט ביי אים צוגענומען די פראַגרעסיווע פאָן און איז געוואָרן איר טרעגער אין 1912. ווייל רוזוועלטס פראַגרעסיוויזם איז געווען בלויז אַ שפּיל מיט ווערטער, אַ טראָגן ליבעראַליזם אין אים פון אימפעריאַליזם. רוזוועלט איז געווען היינטיקער פראַגרעסיוו, ווי זיין פראַגראַם. לאַפאָלעט — מער. פאר רוזוועלטן איז דער פראַגרעסיוויזם געווען נישט מער, ווי אַ פאָליטישער באַלין, פאר לאַפאָלעטן — אַ לעבנסאָנשוונג, אַ מיפגייענדיקע איבערצייגונג.

עס זענען פאראן אין דער פאָליטישער ליטעראַטור פון אמעריקע צוויי פיגורן, וואָס שפּיללען אָפּ די ביידע „פראַגרעסיווע“ מירער פון

אָמעריקע, דער אַמעריקע, וואָס באַלאַנגט שוין צו דער געשיכטע : איין פיגור איז די אָסטין וויין אין ווינסטאָן טשוירטשילס באַרימטן ראָמאַן, „די קאַריערע פון מר. קרו“ ; די צווייטע איז די געשטאַלט פון דעם רעפּאָרמער פרעסלי אין פֿרענק גאָריסעס ראָמאַן „דהי אָס-טאָפּאָס“. מר. אָסטין וויין איז דער פּאַרטערטער פון „יונג-אַמעריקע“ און דער פּאָליטיק, פון דער אַמעריקע, וואָס האָט רעוואָלוציערע אַנט-קעגן דעם פּאָליטישן באָס, אַנטקעגן דעם מאַרק האַנאַ רעזשים, אַנט-קעגן דער צינישער הערשאַפט פון די „אינטערעסן“. אָסטין וויין טענהט מיט דעם פּאָליטישן באָס און אייזנבאַן-מאַגנאַט, מר. פלינט, און באַווייזט אים, אז די טאַקטיק פון די אייזנבאַן-געזעלשאַפטן צו דיקטירן די פּאָליטיק פון דעם לאַנד איז אַ פאַלשע און קאָן נישט פירן צו קיין גוטע רעזולטאַטן. מר. פלינט שמייכלט, „איך האָב מורא, אז אין דעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט קאָנען אייערע אַוטאָ-פיסטישע מעטאָדן נישט נוצן. מיר לעבן אין אַ קאָטערציעלער צייט און מוזן באַשיצן די אינטערעסן פון דער געזעלשאַפט“. דערויף ענטפערט אים אָסטין וויין, דער רעפּאָרמער : „יא, מיר האָבן זיך געבויטן מַאָט ע ר י ע ל ; אָבער איר מאַכט אַ פעלער, ווען איר באַ-טאָנט צו שטאַרק די מאַטעריעלע זייט. זענען דען נישטאָ אויך מַאָ-ר אַ ל י ש ע אינטערעסן, מר. פלינט ?“

אזוי דער רווועלט-פּראָגרעסיווער, און מר. פלינט קאָן ווייטער שמייכלען. ער הייסט, אז ווען אָסטין וויין וועט קומען צו מאַכט, וועלן די אייזנבאַן-מאַגנאַטן קיין שוואַרץ נישט האָבן. זיי האָבן געהאט אַ מעגלעכקייט זיך צו איבערצייגן, ווען רווועלט איז געווען פרעזידענט.

אַנדערש פרעסלי אין גאָריסעס ראָמאַן, ער רעדט איבער דער אייגענער טעמע, איבער די „אינטערעסן“. אָבער ווי רעדט ער ! זיי באַזיצן אונדז, זענען אונדזערע באַלעבאַטים, די האָרן איבער אונדזערע האָרן, איבער אונדזער געזעצגעבונג. מיר קאָנען פון זיי נישט אַנט-לויפן, עס איז פון זיי נישטאָ קיין אַנטרינען. מען זאָגט אונדז, אז מיר קאָנען זיי באַזיגן מיט דעם שטימצעטל. מען זאָגט אונדז, אז מיר קאָנען זוכן הילף אין דעם געריכט. זיי באַזיצן דעם געריכט... זיי באַשווינדלען אַ נאַציע פון הונדערט מיליאָן און רופן עס פינאַנסן.

זיי קארומפירן די געזעצגעבנדיקע קערפערשאפטן און רופן עס אן פאליטיק... א. א. וו. — און דאָס איז אַמעריקע!"

צו שטארקע, צו געדיכטע, צו איבערטרעפֿענע פֿארבן — אָבער מען קאָן דערקענען דעם קול: עס איז לאַפֿאַלעט. ער רעדט אויך פֿון „מאַראַל", אבער אנדערש ווי רווועלט און אויך אנדערש ווי וויל-סאָן. פֿאַר זיי איז מאַראַל געווען אַן אידעע, אדער אן אידעאל. פֿאַר אים איז דאָס א פאליטישע, א סאציאלע פאָדערונג. „מיר האָבן זיך פֿאַרפֿליכטעט צוצושטערן די פֿריוואַט-מאָנאָפּאָלן, נישט צו רע-גולירן זיי. ווייל פֿריוואַט-מאָנאָפּאָל איז נישט נאָר אַ געזעצלעכער פֿאַרברעכן, עס איז אַ מאַראַלישער פֿאַרברעכן". אזוי האָט לאַפֿאַלעט געזאָגט אין איינער פֿון זיינע לעצטע רעדעס אין דעם פרעזידענט-קאָנפֿערענץ פֿון 1924. און האָט עס געמיינט.

פֿאַר אים איז דער טראַסט געווען נישט בלויז א פֿאַרברעכן אָנטקעגן דעם שערמאָן-אַקט, נאָר אַ זינד אָנטקעגן די יסודות פֿון דער אַמעריקאַנער געזעלשאַפט. און ווען ער האָט גערעדט פֿון מאַראַל, האָט ער געמיינט נישט די מאַראַל פֿון דעם יחיד, נאָר די מאַראַל פֿון דעם לעצטן זין און העכסטן יושר פֿון דער געשיכטע.

און דאָס האָט אים אָנטערגעשיידט פֿון אַלע אנדערע רעפֿאָרמערס און אידעאָליסטן. זיין דענקען איז נישט געגאַנגען אויף דער אַנגלאַ-זאַקסישער ליניע. נישט דעם יחיד, נאָר די געזעלשאַפט, איז געווען זיין פֿראָבלעם. און דערפֿאַר איז ער קיינמאָל נישט אַריינגעפֿאַלן, ווי רווועלט, אָדער אפילו ווילסאָן, פֿון די קלענערע שוין אָפּגערעדט. — אין די מאַראַלישע באַגאליטעטן, אין דעם „קענט" פֿון אַ זונטיקס-פרעזיקער. און דערפֿאַר האָט ער אויך נישט מורא געהאט פֿאַר אַ קאָפּ, אַ ביטערן, אַ האַרטן, אַ פֿאַרעקשנטן.

און דערפֿאַר האָט מען אים אַזוי פֿיינט געהאַט אין אַלע קרייזן פֿון אַמעריקע, צווישן רעפּובליקאַנער און דעמאָקראַטן, צווישן קאָנסערוואַטיווע און פֿראַגראַעסיווע. ער האָט געקעמפט מיט אייגענע וואָפֿן, און זיין פֿלי-זין איז געווען: אָבסטרוקציע, „פֿיליבוסטער". אויך דאָס איז נישט אַנגלאַזאַקסיש. דער „עכטער" אַמעריקאַנער האָט דעם העכסטן רעספּעקט פֿאַר דער צאָל. די מאַיאָריטעט וויל — מוז עס זיין אזוי, איז עס גערעכט אזוי. מען דיסקוטירט אַ ביסל, פֿאַר דער פֿאַרם וועגן, אָבער נישט צו שטאַרק. און פֿאַרלירט מען דעם קאָפּ,

נעמט מען עס זיך נישט צום הארצן. פאליטיק איז סוף פל סוף א
ספארט, א שפיל.

פאר לאפאָלעטן איז פאליטיק געווען נישט קיין ספארט, נאר א
לעבנסאויפגאבע. ער האָט געוואלט נישט שפילן פאליטיק, נאר שאפן
נייע פארמען פון לעבן, מאכן געשיכטע, און האָט געקעמפט, ווי א
לייב, אפילו אנטקעגן די רעגעלן פון דעם „קלוב“, וואָס הייסט סע-
נאט — און תמיד פארלוירן.

תמיד פארלוירן. וואָרים סוף פל סוף, פון דער גאנצן לאנגער,
שטורמישער קאריערע פון לאפאָלעטן איז פמעט גארנישט געבליבן.
ער האָט נישט געשאפן קיין אייגענע פארטיי. ער האָט נישט אי-
בערגעלאזט קיין פאליטישע ירושה. און דאָ איז געווען די גרע-
נעץ, וואָס אמעריקע האָט אים געשטעלט ביז אהער און נישט ווי-
טער. אמעריקע האָט זיך צו אים באַצויגן, ווי ענגלאַנד צו ביקאָנס-
פילד: מער אַ שוישפיל, ווי אַן ערנסט. בלויז ביקאָנספילד איז
געווען קינסטלערישער, ווי לאפאָלעט, געהאט מער פאנטאזיע פון אים.
ער האָט איבערגעכירעוועט די קאָנסערוואַטיווע פארטיי. לאפאָלעט
האָט נישט געקאָנט אָפּמאַרן און פארנארן די „טאָריס“ פון אמעריקע.
זיין מעטאָדע איז געווען צו דירעקט, צו פראַנצויזיש, צו פול מיט
אימפעט.

און ווען ער האָט עס שוין פארשטאנען, אז אין דער פאליטיק
מוז מען אויך ריזיקירן מיט אן אייגענער שאפונג, און אז ראדיקאל
מיינט — גיין צו די וואַרצלען, ווען ער האָט, אין 1924, געוואלט
גרינדן אַ נייע, אן אייגענע, פארטיי, איז עס שוין געווען צו שפעט.
מיט ניין און זעכציק יאָר קאָן מען שוין מער נישט שאפן קיין נייע
פארמען. ער האָט לכתחילה געוואוסט, אז ער וועט דאָסמאָל אויך
פארלוירן. אָבער ער האָט עס געמוזט. ער האָט געמוזט אונטער-
ציען די לעצטע שורה. זיין אלטער, פראַנצויזישער פאָרמגייסט האָט
אים געצוונגען צו געבן עפעס אַ געשטאַלט זיין אייגענעם פאליטישן
לעבן. אָבער די האַנט איז שוין געווען אלט און שוואַך — און די
פאָרם איז ארויסגעקומען אומגעלומפערט.

און ווער ווייסט, צי עס וועט זיך לאָזן ווייטער ציען די איי-
גענע ליניע? ווארים לאפאָלעט איז דאָך געווען נישט קיין שעפער

פון אידעען, נאָר אַ טעמפּעראַמענט, א פּערזענלעכקייט און נישט
קײן פירער. און טעמפּעראַמענטן גיבן זיך נישט איבער אין אַ צוואה.
אַבער אַ פּערזענלעכקייט בלייבט אין דעם זכרון. און דאָס איז זייער
ראָלע אין דער געשיכטע, די ראָלע פון לאַפּאַלעט, איינע פון די
לעצטע פּערזענלעכקייטן פון דער שוין אַלטער, שוין כמעט אָפּגע-
שטאַרבענער „העראַישער“ אמעריקע.

סענאטאָר ערווין פ. לעד.

אין וואַשינגטאָן, אין סענאט, אין דער אָפיציעלער אָנגעצויגענער
נער אטמאָספערע איז שווער זיך צו באַקענען נענטער, אינטימער
מיט דעם געדאַנקענגאנג פון א פאָליטיקער. זיי זענען שטענדיק
באַשעפטיקט — אָדער מאַכן דעם אָנשטעל, אָז זיי זענען עס. זיצט
איר מיט א סענאטאָר, אָדער א קאָנגרעסמאַן אין זיין „אָפיס“, אין
דער קעפיטאַל-געביידע, קלינגט יעדע מינוט דער טעלעפאָן אָדער
דער „גאַנג“, וואָס רופט די געזעצגעבער צו אן אָפּשטימונג. דער
סעקרעטאַר קלאַפט אויף דער מאַשין. באַזוכער נאָך באַזוכער קומען
צום געזעצגעבער: איינער נאָך אַ טובה, אן אַנדערער מיט אן עצה,
א דריטער — גלאַט א וויילער, וואָס איז צופעליק אין וואַשינגטאָן
און האַלט עס פאַר זיין חוב צו דריקן די האַנט זיין „פאַרטערטער“.
און בכלל — אפילו אָן דעם אלעמען, די סביבה אליין לייגט
ארויף איר חותם. די פאָליטישע מאַשין איז אין פולן גאַנג — און
דער מענטש ווערט פאַרכאפט פון די רעדער. ער האָט קיין צייט
נישט צו טראַכטן, זיך צו פאַרטראַכטן. ער ווערט א טייל פון דער
מאַשין. ער ווערט אליין שאַפלאָן. מען קען דערפאַר אזוי ווייניק
די סענאטאָרן און בכלל די פאָליטישע פאַרטערטער פון אמעריקע.
מען זעט זיי בלויז אין דעם שפיגל פון די פאָליטישע רעפאָרטערס
— און דאָס איז כמעט תמיד אַ קרומער שפיגל.

ווי אָפט האָב איך — ביי מיינע באַזוכן אין וואַשינגטאָן —
געוואָלט זיך נענטער באַקענען מיט די פירנדיקע פערזענלעכקייטן
פון דער אמעריקאנער פאָליטיק. און עס איז מיר כמעט קיינמאָל
נישט געראָטן. זיי זענען געווען פארשלאָסן. א וואנט, א פאַרטיי,
אַ גרופע, — די אינדיוידואליטעט איז געווען פאַרשטעלט און פאַר-

דעקט. און גרויס אדער קליין, אָריגינעל אָדער פאַנאַל, פּראָגרעסיוו
אָדער רעאַקציאָנער — אלע זעען זיי אויס גלייך, רעדן מער אָדער
ווייניקער דאָס אייגענע — און שטענדיק דאָס אייגענע.
עס מוז שוין פאַסירן עפעס אויסערגעוויינלעכס, פּדי מען זאָל
דערגיין דעם תוך פון אַ פּאָליטיקער, ווי, למשל, אין דעם פּאַל —
בראַנדעגי.

האָט געלעבט אַ סענאַטאָר, איינער פון פילע. אַ זייל פון רע-
אקציע — מער האָט מען פון אים נישט געוויסט. און ערשט ווען,
ער האָט באגאנגען זעלבסטמאָרד — האָט מען זיך דערוויסט, וואָס
פאַר אַן אינטערעסאַנטע פערזענלעכקייט דאָס איז געווען. אַן עסטע-
טיקער, א פאַרחלומטע, אַ רייכע, אַריגינעלע נאַטור. ער האָט נאָר
נישט געהאַט קיין שאַנס זי אַרויסצוברענגען.

איך האָב זיך דערפאר ממש דערפרייט, ווען איך האָב — מיט צוויי יאָר צוריק — באקומען גאנץ אומגעריכט די מעגלעכקייט זיך צו באקענען נענטער — אין אן אייגנארטיקער אטמאָספערע — מיט אַ סענאטאָר, וואָס האָט מיך תמיד זייער שטארק אינטערעסירט, מיט דעם סענאטאָר פון נאָרט דאָקאטא, עדווין. פ. לעד.

עס איז געווען אינמיטן ים — אויף דער שיף „פרעזידענט הארדינג“ — אויפן וועג קיין אייראָפּע. אין דער פּאַסאַזשיר־ליסטע האָב איך באַמערקט צוויי זייער באַקאַנטע נעמען פון אַמעריקאַנער סענאַטאָרן. עס איז געווען די „קאָמיסיע“, וואָס איז אָפּגעפּאַרן קיין רוסלאַנד, פּדי דאָרט צו שטודירן די לאַגע און באַריכטן וועגן אים צום סטייט דעפּאַרטאַמענט.

איינער פון די סענאטאָרן — א דעמאָקראַט, א ווילסאָן=דעמאָקראַט א שלאַנקער, שיינער מאן, תמיד „סענאטאָריש“, אויף א מינוט נישט פארגעסנדיק זיין ווירדע און זיין שטעלונג. אָן אַד-וואָקאַט, אַ רייכער שאָף=פּאַזיצער, מיט אַ נייגונג צו חקירה, צו מיס-טיק און דער עיקר, צו ווערטער. דער צווייטער — אַ קליינינקער, גראַַינקער, עלטערער מאן, אין אַן אַלטן, גרויען, אָדער בלוילעך-גרויען, פיליקן אַנצוג. עס איז געווען זייער גרינג זיך צו באַקענען מיט דעם דעמאָקראַטישן סענאטאָר. ער האָט זיך געאַנגנוויליקט, ער האָט געזוכט געזעלשאַפט, ער האָט געוואָלט רעדן און זיך לאַזן הערן. און מיר האָבן באַלד געפונען אַ גאַנצע רייע פון געמיינ-שאַפֿלעכע אינטערעסן. רעליגיע — די פילאָזאָפיע פון העגעל —

די פאָעזיע פון פירדווי, דעם פערסישן דיכטער, — וואָס האָבן מיר נישט איבערגערעדט אין די אכט טעג אויפן ים.

אַבער דער צווייטער סענאטאָר — דער גראַבינקער מאַן אין דעם בלוי-גרויען אָנצוג — דער סענאטאָר פון נאָרט דאָקאָטא, לעד — איז געווען שווער צוגעגלעך. העפלעך, אָבער פאַרשלאָסן. אַ שמיכל, אַ קורצער ענטפער — און ווייטער געגאַנגען אויפן דעק פון דער שיף, אָדער געזעסן אזוי בודא-מעסיק, רויק, און געקוקט מיטזיינע קליינע אויגן אויף די כוואַליעס פון ים. און ווייל ער איז געווען אזוי פאַרשלאָסן, אומצוגעגלעך — האָט ער נאָכמער גערייצט מיין ניגיר. איך האָב פאַר מיר געזען איינעם פון די פירער פון דעם אַמערקאַנישן ראַדי-קאַליזם, דער זייל פון די פראַגראַעסיוון. ראדיקאַלן האָבן בטבע ליב צו רעדן, ווי אַלע, וואָס זענען אין דער אָפּאָזיציע, וואָס האָבן נישט דערגרייכט. עס איז אין דער נאַטור פון ראַדיקאַליזם צו פירן פראַ-פאַגאַנדע תמיד, ווו עס זאָל נישט זיין. און דאָ — אַ ראַדיקאַל, וואָס שווייגט, וואָס זאָגט נישט יא, נישט ניין, וואָס מיידט אויס יעדן פאָליטישן געשפּרעך, ווייכט אויס יעדע טעמע, וואָס האָט צו טאָן מיט דעם „לעבן“.

איך האָב שוין כמעט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם ווונטש זיך נעם-טער צו באַקענען מיט אים. נישט — איז נישט. און ווייל ער נישט רעדן — איז מיר אויך ניחא. וואָרים סוף כל סוף, וואָס קאָן ער מיר זאָגן, וואָס איך קאָן נישט וויסן פון אַנדערע, פון ביכער, פון צייטונגען, פון דעם „קאָנרעשאַנאַל רעקאָרד“?

איך האָב אויפגעהערט רעדן מיט אים פון פאָליטיק. אונדזערע געשפּרעכן האָבן זיך באַשרענקט אויפן וועטער. און גאַנץ אומגע-ריכט האָב איך געמוגען אַ צוגאַנג צו אים. עס איז געווען אַ באַל אויף דער שיף. די פאַסאַזשירן האָבן זיך צעהוליעט. מען האָט גע-טאַנצט, עס איז געווען פריילעך. מיר האָט זיך נישט געגלויסט אַרייַן-צוגיין אין דעם באַל-זאַל. דער ליצאַרם און די פריילעכקייט פון די פאַסאַזשירן זענען געווען אַ מין מערקווירדיקער קאָנטראַסט צו דער גרויסאַרטיקער רויקייט פון דעם ים.

און איך בין געזעסן איינער אליין אויפן דעק. געזעסן און גע-קוקט אויף דעם שוואַרצן ים — און פאַרטראַכט זיך איבער עולמות. ווייט-ווייט פון אַלעמען, וואָס האָט אַ שייכות צום טאָג, צום היינט און אפילו צום מאָרגן. איך בין געשוומען רויק מיט די שוואַרצע,

ווייס-באברעמטע כוואליעס. לעבן מיר האָט אַ סקריפּ געטאָן אַ שטול —
עמעצער האָט זיך צוגעזעצט. און איך האָב דערקענט דעם אַלטיטשקן
סענאַטאָר פון נאָרט דאָקאָטאָ.

דער ים, די שטילקייט, די גרויסקייט פון דעם בילד האָבן אונדז
צוזאַמענגעפירט. און מיר האָבן זיך צוזאַמענגערעדט וועגן ים, איבער
דער נאָטור, אירע סודות, און דעם מענטשלעכן שטרעבן צו דערגרייכן
דעם אָפּגורנט. דער סענאַטאָר האָט זיך צערעדט. דער וויסנשאַפּט-
לעכער אָדער האָט זיך דערוועקט אין אים — און מיר זענען באַלד
געווען פאַרטיפּט אין אַ שמועס וועגן דער טעאָריע פון „יאָגען“,
וועגן דער קוואַנטן-טעאָריע פון פּלאַנק, וועגן איינשטיינס רעלאַטי-
וויטעט א. א. וו.

דער סענאַטאָר איז פאַרגעסן געוואָרן — דער פּראָפּעסאָר פון
כעמיע, דער נאָטורוויסנשאַפּטלעכער האָט פאַרנומען זיין פּלאַץ. ווייל
סענאַטאָר לעד איז געווען בלוז אַ קורצע צייט אַן אַקטיווער פּאָ-
ליטיקער. פון די זעקס און זעכציק יאָר פון זיין לעבן איז ער גע-
ווען בלוז די לעצטע זעקס יאָר אַ סענאַטאָר. געוואָרן גלייך סע-
נאַטאָר, אָן די געוויינלעכע פּאָליטישע דורכגאַנגס-עטאַפּן. ביז צו זיין
זעכציקסטן יאָר איז ער געווען בלוז אַ פּראָפּעסאָר, אַ געלערנטער
מיט אַ סאָציאַלן דראַנג. די כעמיע האָט אים געפירט צו דער אונ-
טערזוכונג פון שפייז. איין פּראָבלעם האָט געפירט צום אנדערן. די
פאַרטיקע שפייז — צו דער רויער, צו דעם קוואַל, צו דער ערד.
און פּראָפּעסאָר לעד איז געוואָרן אַריינגעצויגן אין געזעלשאַפּטלעכע
פּראָבלעמען פון זיין געגנט, אין די פּראָבלעמען פון אַקערבוי. דער
כעמיקער איז געגאַנגען צו די עלעמענטן, און די עלעמענטן פון
נאָרט דאָקאָטאָ זענען — די פאַרמערס.

דער וויסנשאַפּטלעכער געשפרעך האָט אונדז געבראַכט נענטער.
דער סענאַטאָר האט אַראָפּגעווארפן פון זיך דעם וואַשינגטאָנער אָפי-
ציעלן מאָנטל פון שווייגן און מיסטרוי צו „אינטערוויערס“. און
אין די לעצטע טעג פון אונדזער געמיינשאַפּטלעכער ריזע זענען
מיר געזעסן די גאַנצע צייט אויפן דעק און — גערעדט, גערעדט
איבער אַמעריקע.

„פאַרוואָס האָט איר פריער נישט געוואָלט רעדן פון פּאָליטיק?“
— האָב איך געפרעגט דעם סענאַטאָר.

„ווייל איך רעד קיינמאל נישט איבער פאליטיק, ווייל איך גלויב נישט אין פאליטיק“.

„איר, א מיטגליד פון דער פאליטישסטער קערפערשאפט, וואָס איז פאראן, גלויבט נישט אין פאליטיק?“

„דאָס איז דער פעלער פון דעם סענאט, וואָס ער איז פאליטיש. מען רעדט דאָרט צופיל, מען טראַכט צו ווייניק. מען דיסקוטירט דאָרט אלצדינג — אַ חוץ די רעאליטעט“.

און דער פראָפּעסאָר-סענאטאָר האָט מיר אנגעהייבן אויף זיין אופן — מעטאָדיש, כמעט פעדאנטיש, צו דערקלערן זיין שטעלונג צו דער פאליטיק פון דעם לאַנד, די שטעלונג פון אַ נאטורפאָרשער, וואָס האָט צו טאָן מיט פאקטן און נישט מיט ווערטער. פאליטיק איז פאַר אים געווען — עקאָנאָמיע, נישט מער, נישט ווייניקער. ווי אזוי די עקאָנאָמישע אנטוויקלונג פון דעם לאַנד איז, אזוי איז איר פאליטישער אינהאַלט. מאַרקסיזם? ניין — נישט מאַרקסיזם. מאַרקס איז אויך נישט געווען קיין נאטורפאָרשער. ער האָט אויך געבויט סיסטעמען, געשאפן אלגעמיינע פאָרמולן, „געזעצן“. אָבער די נאטורוויסנשאפט — און הויפטזעכלעך די כעמיע, האָט אן אנדער מעטאָדע: דעם עקספּערימענט. געוויס, מען מוז האָבן אַ מעטאָדע, אַ ציל, מען דאַרף וויסן, וואָס מען זוכט, צוליב וואָס מען עקספּערימענטירט, אָבער ווייסט מען עס, מוז מען זיך ווייטער אונטערגעבן דער נאטור, איר נאָכפאָלגן שריט נאָך שריט.

אזוי אויך אין דער פאליטיק. וואָס פאַר אַ ווערט האָבן אַלע פאליטישע פראָגראַמען? עס זענען דאָך בלויז ווערטער. דער עיקר איז: די באַציונג צווישן דעם פראָדוצירנדיקן און דעם פאַרברויכנדיקן עלעמענט. די הויפטזאַך איז — די רעגולירונג פון דידאַזיקע באַציונגען. אין אמעריקע איז די לאַנדפראַגע נישט אזוי אוועקגעשטעלט ווי אין אייראָפּע. עס איז נישט דער לאַנדמאַנגל, אויך נישט די טעכניק. דער פארמער האָט גענוג ערד — באַארבעט זי אויך זייער גוט. די פראַגע איז דאָ — וואָס צו טאָן מיט די רעזולטאַטן פון דער אַרבעט, ווי אזוי צו מאַכן דעם פארמער אומאָפּהענגיק פון דעם קאָפיטאַל, פון דעם שפּעקולאַנט אין אַלע זיינע פאָרמען, און פרייער פון אלץ — פון די באַן-מאַגנאַטן.

עס איז דער פראָגראַם פון דער „נאָן-פאַרטיזאַן ליג“, דער פראָגראַם פון דער נאָרט-וועסט. אין אייראָפּע וואָלט עס געהייסן

— אגראר-סאציאליוזם, אין רוסלאנד — „טרודאויק“, אָדער רעכטער עס-ער, אומגעפער. אין אייראָפּע וואָלט מען צוגעשפּילעט דערצו אַ נאָמען און אַ טעאָריע. אָבער סענאטאָר לעד איז געווען אַ מענטש פון נישטערע פאקטן. דער נאָמען האָט אים נישט געאַרט. רעפּוב-ליקאנער? לאָז זיין רעפּובליקאנער. ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט — און אַלע האָבן עס געוואוסט — אז ער האָט אזא שייכות צו דער רעפּובליקאנער פארטיי, ווי צו דעם דאָלאי-לאַמא פון טיבעט. אָבער עס האָט אים נישט געאַרט. וואָס איז אין אַ נאָמען? דער נאטורפאָרשער האָט געזוכט פראקטישע רעזולטאטן, נישט קיין פאָלי-טישע פראזן.

ער האָט געהאַט אַ פראַגראַם, געוויס „קאָאָפּעראַציע“ — אַ קייט פון קאָאָפּעראַטיוון, וואָס זאָל צונויפגינגן דעם פארמער מיט דער שטאַט — די ערד מיט דעם מענטשן. קאָאָפּעראַטיוון אין דער אינ-דוסטריע, וואָס זאָל באַפרייען דעם מענטשן פון דעם גרויסקאַפיטאַל. אַ פראַגראַם, וואָס איז געווען באמת זייער-זייער ראַדיקאַל. אָבער — שריט ביי שריט, רינג נאָך רינג, אַמעריקע איז דערווייַל נאָך אין דער לאַבאָראַטאָריע, מען מוז נאָך עקספּערימענטירן, און — עקספּערימענט פארלאנגט פריער פון אַלצדינג פאָרויכט.

און דאָס איז געווען אויך דער צוועק פון זיין רוסישער רייזע. ער האָט געוואָלט זען ווי אזוי אַרבעט עס אין דער גרעסטער לאַבאָ-ראַטאָריע פאר סאציאַלע עקספּערימענטן. „איך האָב נישט קיין שום מיינונג וועגן רוסלאַנד“, האָט מיר דער סענאטאר געזאָגט. „יעדעס לאַנד האָט זיינע מעטאָדן, לויט זיין מאַטעריאַל. איך האָב בלויז אַ געפיל, אז זיי ווײסן דאָרט, ווי אזוי צו באַגיין זיך מיט זייער מאַטעריאַל“.

איך האָב נישט געזען מער דעם סענאטאָר נאָכדעם, ווי ער איז צוריקגעקומען פון רוסלאַנד. אָבער, ווי איך האָב געלייענט, איז ער צוריקגעקומען — ווי ער איז אַוועקגעפאָרן — אָן ענטוואָזם און אָן פעס. אַ לאַבאָראַטאָריע — אָבער מען דארף זיך נישט איילן אָנצו-נעמען אירע רעזולטאטן. מען מוז וואַרטן. דער פראָצעס איז נישט פאָרענדיקט.

סענאטאר לעד איז געשטאָרבן א פאָר טעג נאָך דעם טויט פון
לאפאָלעט און די פאָליטישע טרעפער פון אמעריקע ברעכן זיך שוין
די קעפ וועגן דער ווירקונג אויף דעם סענאט. עס זענען געפאלן
צוויי הויפטזיילן, דער יכין און דער בועז פון דעם סענאט-ראדיקא-
ליזם, פון דער פראַגרעסיווער פארטיי. און עס קאָן זיין, אז אין א
געוויסער מאָס זענען זיי גערעכט. ביי אַזא שחאכער אָפאָזיציע, ווי
זי איז איצט אין וואַשינגטאָן, ווערן שטימען געציילט און געחויגן.
פון צוויי שטימען קאָן אָפהענגען דער פאָליטישער גורל פון דער
רעפובליקאנער אַדמיניסטראַציע.

אַבער בלויז אויף אַ חיל. די פאָליטישע מאַטעמאטיק איז די
אומזיכערסטע וויסנשאפט. זי נארט אָפ, זי גיט פאלשע רעזולטאטן.
נישט פאָליטיק, נישט דער ווילן און דער טאַלאַנט פון דעם פירער
אַדער אַן אַנדערן באַשטימט דאָס לעבן פון אַ לאַנד — נאָר די פאָ-
ליטישע, די סאָציאלע כעמיע. און שטאַרבט אַ כעמיקער — די
לאַבאָראַטאָריע בלייבט. דער פראַצעס גייט אָן — אזוי, אַדער אזוי.
און די פראַבלעמען, וואָס לאַפאָלעט און לעד האָבן אוועקגעשטעלט —
אַדער ריכטיקער, וואָס וואָבן אויסגעארבעט לאַפאָלעט און לעד —
זענען נאָך נישט געלייזט. זיי זענען איצט נאָך אפשר שאַרפער, הי
פריער. די פאָליטיקער ווילן עס בלויז נישט זען.

הערבערס אסקווײט.

מען רעדט אין ענגלאַנד פון „וויקטאָריאַנער“. עס איז אַ טערמין, עס איז אַ באַגריף, עס איז אַ גאַנצע קולטור-עפּאָכע פאַרקערפערט אין איין וואָרט.

וויקטאָריאַ, די אַלטע קעניגין, די פריינטין פון לאָרד ביקאָנספילד און די מאַרטירערין פון גראַדסטאָנס שווערן ערנסט, האָט ווייניק צו טאָן מיט דעם „וויקטאָריאַניזם“. זי האָט צו אים גאָרנישט צוגעגעבן, זי האָט אים זיכער נישט געשאַפן.

מען זאָגט „וויקטאָריענס“, ווי מען זאָגט אין דייטשלאַנד „בידער-מאַיעריי“—די צייט פון דעם אנשטענדיקן, גוט-בירגערלעכן, מער אָדער ווייניקער גוטמוטיקן מענטשן פון די פופציקער יאָרן אין דעם ניינצעטן יאָרהונדערט.

אַ הויכער אומבאַקוועמער קאַלנער, אַ שווערער קראַוואַט, אַ צילינדער אויפן קאַפּ—און אַ באַקנבאַרד. דערצו—אַ ביסל אידע-אליזם, אַ סך סענטימענטאַליזם, בלויע נאַכט, לבנה-שיין, באַזיפצטע דאַמען—און אָרדענונג. אָרדענונג אין הויז, ווי אין לאַנד. אָרדענונג אין געשעפט.

נישט אַלע, וואָס האָבן געלעבט אין דער „בידערמאַיער-צייט“, זענען געווען בידערמאַיער. מען קאָן זיין אַ שטורמישער, אַן אומצו-פרידענער, אַן איבערקערער און ווערטן-בייטער אפילו מיט אַ באַקנבאַרד און הויכן צילענדער, פונקט ווי מען קאָן זיין אַ קאַנסערוואַטיווער, זייער און זייער ארטעריאַסקלעראַטישער מענטש אין אַ רויט העמדל. און נישט אַלע „וויקטאָריאַנער“ זענען געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר זייער צייט. ביקאָנספילד איז נישט געווען קיין וויקטאָריאַנער.

ער וואלט געווען, מעגנעך מיט הונדערטער יארן פריער, א קאנצלער, ווי לאַרד בעקאָן, דער קלוגער, געלערנטער, פילזייטיקער און אזוי עלאסטישער. ער וואלט זיך געווען אריינגעפאסט אין דעם הויף פון האַרן-ראַשיד אָדער אַן אַנדער אַראַבישן קאַליף - און ער וואלט אויך געווען אויף זיין אַרט - אין דעם ראַט פון די פאָלקסקאָמיסאַרן. פון אומעטום און פון קיין שום לאַנד נישט - פון אַלע צייטן און צו קיינער נישט צוגעשמידט.

גלאַדסטאָן - אַפילו אַט דער טיפישסטער פון אַלע ענגלענדער - אין אויך נישט געווען אינגאנצן „וויקטאָריאַניש“. גלאַדסטאָן איז אייגנ-טלעך געווען מער גח, ווי שטאטסמאַן. זיינע מאַטיוון זענען געווען מער רעליגיעז-עטישע, ווי ריין פאָליטישע. און זיין ליבעראַליזם איז אויך געווען אַ זייער צווייפלהאַפּטער. ער איז געקומען צום ליבעראַליזם - פון דער קאָנסערוואַטיווער פאַרטיי. און דאָס, וואָס דער מענטש איז אין זיין יוגנט - איז ער אויס אינערן צוואַנג. שפּעטער קאָן מען ווערן וואָס מען וויל - אין דער יוגנט ווערט מען וואָס מען מוז. און „וויקטאָריאַניזם“ הייסט אייגנטלעך - אין זיין ברייטסטער סאַציאַל-קולטורעלער פאָרם: ליבעראַליזם.

ליבעראַליזם אין אַלץ - אין וויסנשאַפט, ווי אין ליטעראַטור, אין חירטשאַפט, ווי אין פאָליטיק.

עס איז געווען די צייט, ווען די אַלטע, האַלב-טעאָלאָגישע, פאָעטיש-פאַראַרבטע ענגלישע קולטור האָט זיך געביטן. דאָס, וואָס אויף דעם קאָנטיןענט, ד. ה. אין פראַנקרייך, איז שוין געווען פון לאַנג אַן אָפגעשלאָסענער פראָצעס - די פולשטענדיקע פאַרוועלטלעכונג פון דער קולטור, דאָס צעשניידן פון די פעדעס, וואָס האָבן צונויפגעבונדן דעם אַלטן און דעם נייעם גרױבן-אין ענגלאַנד האָט עס זיך ערשט אָנגעהייבן. דאָרווין, האַקסלי, ספּענסער, די נאַטורוויסנשאַפטלער האָבן אַרויפגעלייגט זייער חותם אויף דער צייט, און באַלד האָט זיך אויף אַלע געביטן אָנגעהייבן ווייזן די השפּעה. דער געדאַנק פון „אנטוויקלונג“ און - אין דער אָפטימיסטישער אויסטייטשונג - פון „פאַרשריט“ און צופאַסונג, פון איבערגאַנג צו אַלץ העכערע פאָרמען, אַט די דאָר-ווינטישע אידעע איז געוואָרן דער יסוד פאַר אַ נייער פאָליטישער אָריענטאַציע, פאַר דעם - ליבעראַליזם.

געוויס - דער באַגריף איז שוין געווען פריער, אָדער ריכטיקער, דאָס וואָרט. דזשען לאַק האָט אים פילאָזאָפיש באַגרינדעט, די דענקער

פון דעם אכצעטן יארהונדערט האָבן פאַר אים געקעמפט. אָבער עס האָט זיי אלע געפעלט דער פעסטער גרונט. זיי האָבן אלע געקאַנט און געמוזט פאַרענטפערן די „פרייהייט“ מיט לאַגישע, מיט עטישע מאַטיוון. אָבער זיי האָבן נישט געקאַנט ווייזן, אַז די פרייע אַג-טויקלונג פון דער געזעלשאַפט איז פונקט אַזוי נאַטירלעך, ווי דער איבערגאַנג פון ווינטער צו זומער, אָדער פון יוגנט צו עלטער.

דער דאָרוויניזם האָט אריינגעטראָגן דעם נאַטורליכענשאַפטלעכן געדאַנק אין דער פאָליטיק — און דער ליבעראַליזם האָט באַקומען זיין פאַרענטפערונג און פאַרגרונטונג.

דער אלטער „וועהיג“ — דער שטימונגס-ליבעראַל, דער ליבעראַל פון צולהעכעסדיקייט, איז אַראָפּ פון דער בינע. זיין אָרט האָט פאַר-נומען דער מאָדערנער, פרינציפיעלער, אַזוי צו זאָגן, זעלבסטפאַרשטענד-לעכער ליבעראַל.

אויך אַ קולטור-טיפ, וואָס הייבט אָן צו ביסלעכעווייז אויסצו-שטאַרבן. אַפילו אין ענגלאַנד, דעם קלאַסישן לאַנד פון ליבעראַליזם. זיי ווערן אַלץ ווייניקער, אַלץ זעלטענער. און שטאַרבט איינער פון זיי, פון די „וויקטאָריאַנער“, פון די „ליבעראַלן“ — בלייבט נאָך אים אַ ליידיק אָרט.

בפרט ווען עס גייט אַוועק איינער, וואָס איז געווען נישט בקוין אַ ליבעראַל, איינער פון די פילע, נאָר דער פירער, דער פאַר-קערפערער, דער סימבאָל פון דער אייגנאַרטיקער דערשיינונג, וואָס האָט געהייסן ליבעראַליזם.

בפרט ווען עס גייט אַוועק אַזאַ היסטאָרישע פיגור, ווי הערבערט אַסקוויט, אָדער ווי ער האָט אין די לעצטע פאַר יאָר פון זיין לעבן געהייסן: לאָרד אַסקוויט און אַקספאָרד.

מאַרגאַ אַסקוויט-ליידי אַסקוויט-האַט אין אירע מערקווירדיקע, קאַקעטיש-נאַרישע מעמואַרן פאַראייביקט אַן אלטע קאַריקאַטור, איך ווייס נישט, צי דאָס איז איר אייגענע צייכענונג אָדער גענומען פון אַ וויצלעאָט: דזשאָזעף טשעמבערלען און זיין שאָטן — אַסקוויט. טשעמבערלען אויף אַ פעדל, רייסט זיך ערגעץ, וועגדערט, האַלט אין גיין אָדער לויפן-און נאָך אים אַ שאָטן: אַסקוויטס שאַרפער, קלאַסי-שער פראָפיל, מער רוימיש, ווי ענגליש, קלאַר און ריין און סקולפּטור-ראַל. אַ בילד, וואָס דערציילט אין ווייניקע שטריכן די געשיכטע פון ניי-ענגלאַנד, די געשיכטע פון אַסקוויט.

דוואָנאָנאָ טשעמבערלעך, דער מאַן פון דעם ענגלישן מיטל-
קלאַס, פון דער רעפּליקער, פּראָקטישער, ענגלישער געשעפטסוועלט,
האַט אַריינגעדאַכט אין דער ענגלישער פּאָליטיק אַ נייעם טאַן. דער
ענגלישער האַנדל האָט דערפילט, אַז ווײַן צײַט איז געקומען, די
צײַט פון שניט. די אַלטע אַריסטאָקראַטישע אָרדענונג איז צוזאַמען-
געבראַכן. דער מיטלקלאַס האָט באַקומען די מאַכט.

און דער מיטלקלאַס אין ענגלאַנד האָט געוואָלט: אימפּעריאַליזם.
נישט דעם ראַטאָנישן אימפּעריאַליזם פון ביקאַנספילד, נאָר דעם
פּראָקטישן, טאַריף-און צאָל-באַפּעסטיקטן פון דעם סוחר.

דער מיטלקלאַס האָט געהאַט אַ פּאָדערונג און אַ פּראָגראַם -
אַבער נאָך נישט קיין אידעען-סיסטעם. ער האָט נישט געקאַנט באַ-
גרינדן ווײַן אימפּעריאַליזם און נישט געקאַנט אים ברענגען צו אַן
אויסגלייך מיט דער איינגעוואָרצלעטער טראַדיציע פון „אידעאַליזם“
אין דער פּאָליטיק, אָט דעם אידעאַליזם, וואָס גלעדסטאָן און לאָרד
מאָרלי האָבן געמיינט צו פאַרטרעטן.

דער מיטלקלאַס האָט זיך געשפּאַלטן: פּאָליטיק בלוונדער, אי-
דעאָלאָגיע פאַר זיך. אַ גוף און אַ שאַטן.

דער גוף איז געווען טשעמבערלעך, דער שאַטן - אַסקוויט.
אַן אינטעליגענט, נישט קיין אינטעלעקטועלער, אַ קולטור-מענטש.
אַבער אַן טיפּע פּאָדערונגען צו דער קולטור. אַ שאַרפּער קאַפּ, אַ
קלאַרער דענקער, אַבער אַן ברייטע האָריוואָנטן. אַן אַדוואָקאַט מיט
אַ ווונדערבאַרער לאָגיק, און דער עיקר-אַ גרונט-ערלעכער מענטש,
איז אַסקוויט געווען ווי באַשאַפּן צו ווערן, אַזוי צו זאָגן, דער גע-
וויסן פון דעם ענגלישן מיטלקלאַס.

און אַ געוויסן איז נישט טיף. ווײַן פונקציע איז - געטריי ווײַן.
געטריי צו זיך אַליין, צו דעם, אין וואָס ער גלויבט.

דער ענגלישער מיטלקלאַס האָט געגלויבט אין פרייהייט, אין
אָרדענונג, אין פאַרלאַמענטאַריזם, אין די טראַדיציעס פון דעם „האַז
אָוו קאָמאָנס“, אין אַדאַם סמיטס פּאָליטישער עקאָנאָמיע, אין פריי-
האַנדל, אין לאַנגזאַמער פאַרבעסערונג פון אַלע סאָציאַלע צושטאַנדן
א. א. וו.

און דאָס איז „ליבעראַליזם“, נישט דעמאָקראַטיע. דאָס איז אַ
גרונט-פאַרשיידענער באַגריף. דעמאָקראַטיע איז ברייטער, איז רייכער
אין פאַרבן, אין מעגלעכקייטן. ליבעראַליזם איז איינע פון די פאַר-

מען פון דעמאָקראַטיע, אפשר איינע פון די צוגרייטונגספאַרמען. און
ער האָט זיך צוגעפאַסט, אזוי ווייט ווי די געשיכטלעכע דערפאַרונג
האָט געוויזן, בלויז צו דעם ענגלישן באַדן, און דאָס אויך אויף אַ
געוויסער צייט.

צווישן מאלפּע און מענטש - דעם „פּיטעקאַנטראָפּוס“ און דעם
„האַמאַ“ - איז אין דער אַנטוויקלונגס-געשיכטע פאַראַן דער „מיסינג
לינק“ - אַן איבערגאַנגס-באַשעפּעניש. נישט מער מאלפּע. נאָר נישט
מענטש. קיינער האָט אים נישט געזען, אָבער - ער האָט געמוזט זיין.
און - אויב ער איז בכלל געווען - האָט ער זיך לאַנג נישט געקאַנט
האַלטן.

אזוי אין דער נאַטורגעשיכטע, ווי אין דער מענטשן-געשיכטע.
איבערגאַנגספאַרמען זענען נישט „מאריך ימים“.

און אַזאַ „מיסינג לינק“ איז געווען דער ליבעראַליזם. פון איין
אַלטער, פאַרפּעסטיקטער, פאַרוואַרצלטער אָרדענונג צו אַ צווייטער,
וואָס דאַרף ערשט קומען, וואָס האַלט זיך אין פּורעמען.

עס קאָן זיין, דער מענטשלעכער „מיסינג לינק“ איז אויך
געווען אַ זייער אינטערעסאַנטע באַשעפּעניש. די פּאָליטישע איז זיכער
דאָס פּיינסטע און ראַפּינירטסטע, וואָס די קולטור האָט ביז אַהער
אַרויסגעבראַכט. זי האָט נישט דערגרייכט - און דאָס איז איר טראַג-
גיק. זי האָט זייער פיל געוואָלט - און דאָס איז איר שיינקייט.

געוואָלט, - מען דאַרף זיך אַריינקוקן אין דער געשיכטע פון
ענגלאַנד, ווען אַסקוויט האָט זי געפירט, אין די יאָרן, ווען ער איז
געווען פירער פון דער ליבעראַלער פאַרטיי, און אינאיינעם מיט
סער קעמפּבעל-בענערמאַן, דעם גוטמוטיקן, קאוואַלירמעסיקן „סי ביי“,
ווי מען האָט אים גערופן אין ענגלאַנד - און דערנאָך (פון 1908)
אַלס פרעמיער פון ענגלאַנד, - מען דאַרף זיך אַריינלעבן אין דער
געשיכטע פון די יאָרן, וואָס ווייזן זיך אונדז אויס אזוי ווייט, -
ווייל צווישן אונדז און זיי ליגט די מלחמה. עס איז פדאי, ווייל מען
קאָן דאָרט זען דאָס, וואָס וועט זיך שוין קיינמאָל נישט אומקערן:
דעם ריינעם ליבעראַליזם ביי דער אַרבעט.

אַסקוויט און זיינע חברים, דער עיקר לאַיד דזשאַרדזש - פירן
דורך טריט נאָך טריט די „פאַרבירגערלעכונג“ פון ענגלאַנד. זייער
איינציקע, זייער גרעסטע אַרבעט איז: די רעפּאַרם פון דעם „האַז
אָו לאַרדס“. אַ דראַמאַטישע געשיכטע. אַן איבערברוך אין דער

ענגלישער פסיכאלאגיע. דער „לאָרד“ ווערט מיטאַמאַל אַ פינפטער ראָד צום וואָגן. ער פאַרדירט זיין פּאָליטישן פרעסטיזש, פונקט ווי ער האָט שוין פאַרלוירן זיין עקאָנאָמישע הערשאַפט. אַסקוויט האָט פאַרענדיקט דעם געשיכטלעכן פּראָצעס. ער האָט אָנגעהייבן אַ נייעם: די סאַציאַלע באַפרייונג פון די אַרבעטערמאַסן. די אַרבעטער-געזעצגעבונג, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אונטער זיין פרעמיערשאַפט — איז דער אָנהייב פון אַ נייער אַנטוויקלונג. דער בריטישער אַרבעטער טרעט אַריין אין דער געשיכטע. דער בריטישער מיטלקלאַס קומט אים — אַזוי ווייט ווי ער קאָן-אַנטקעגן. ער קאָן בלויז נישט צו ווייט גיין. דערצו איז ער אַ ביסל צו שווער.

און מערקווירדיק: אַסקוויט הייבט אָן זיין פּאָליטישע קאַריערע אלס דער שאַטן, וואָס גייט נאָך טשעמבערלענען, דער קעמפער אַקעגן אימפּעריאַליזם און „דושינגאַיזם“ און מלחמה, — און גראַד אים איז עס באַשערט אָנצוהייבן אַדער סאַנקציאָנירן, די גרעסטע מלחמה וואָס אייראָפּע האָט געזען, די וועלט-מלחמה.

אַ פעלער פון פּאָליטישער פאַראויסזיכט? מעגלעך. זיכער. אַסקוויט איז געווען צופיל אַדוואָקאַט, צופיל לאַגיקער, פּדי צו האַבן אַ וועלט-פּאָליטישן חוש. „וואַרט, איר וועט זען“, — דאָס איז געווען זיין לאָזונג, זיין פישוף-וואָרט. וואַרט — ביז עס וועט קלאַר ווערן, וויל דער ליבעראַל איז אַן אַפטימיסט און גלויבט, אַז דאָס „גוטע“ מוז זיגן, גלויבט אין דעם מענטשן. און אַסקוויט האָט באַמט נישט געגלויבט, אַז די מלחמה וועט זיין מעגלעך.

ער האָט זיך אָפּגענאַרט. די מלחמה איז געקומען. און מיט איר איז אַראָפּ פון דער וועלטבינע דער ליבעראַליזם. אַ ווייסע בלום — דער ערשטער ווינט האָט זי אַראָפּגעריסן — און צעפליקט.

און דער ליבעראַליזם ענדיקט זיך אין אַ נייעם אימפּעריאַליזם. און לאַיד דזשאָרדזש דעמאָקראַטיע-אין אַ דעמאָקראַטיע, וואָס איז בלויז אַן אומגעדולדיקער קלאַפּן אין די טויערן פון דער געשיכטע. און דער שענסטער, פיינסטער פאַרטערטער און פירער פון דעם בריטישן בירגערטום ענדיקט זיין לעבן אַלס — אַ לאָרד.

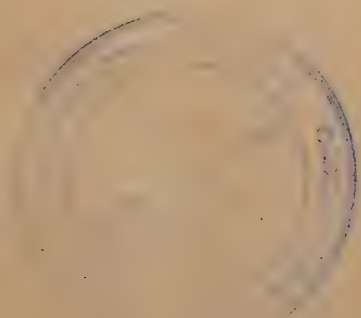
אמת, אַ לאָרד פון אַקספּאָרד, דעם סימבאָל פון מענטשן-ווערטן און ברייטער, קלאַסישער קולטור.

און נישט אומזיסט האָט זיך דער דריי און זיבעציק יעריקער
שטאַטסמאַן אויסגעקליבן דעם לעצטן „פסעוודאַנים“, דעם נאָמען,
וואָס שטייט איצט אויף זיין מצבה.

אַסקוויט איז אַקספּאָרד – וואָס האָט געמאַכט געשיכטע.
דער קלאַסישער גייסט, די קלאַסישע קולטור, אַטען און רוים, און
מער רוים, ווי גריכנלאַנד, אַריינגעטראָגן אין דער פאָליטיק פון
ענגלאַנד, פון אייראָפּע סוף ניינצעטן יאָרהונדערט. און רוים מיינט:
ציצעראָן. מיינט – די שיינע, מעלאָדישע פּראָזע, די ברייטע פּרינציפן,
אַבער אויך דער יסודישער ווידערשפּרוך צווישן וואָרט און טאַט,
צווישן געדאַנק און אויספירונג.

און ווי ציצעראָן – אַ רעדנער, אַ שטאַטסמאַן, אַבער נישט –
אין דעם לעצטן אַנאַליז – אַ גרויסע פּערזענלעכקייט, אַן אינדיווידוו-
לעכטעט, וואָס קאָן שטיין אויך מחוץ – זיין צייט.

אַקספּאָרד – דער אָנהייב, אַקספּאָרד – די פאַרענדיקונג. די וויג
און די גרענעץ פון דעם לעצטן, און אפשר גרעסטן, בריטישן
ליבעראַל.

#6643

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

PLEASE ADVISE CHANGE OF ADDRESS

6643

1083

